

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**TEFSİR VE FIKIH BAĞLAMINDA TESETTÜR AYETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa CEVİZ

Bursa – 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**TEFSİR VE FIKIH BAĞLAMINDA TESETTÜR AYETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mustafa CEVİZ

Danışman:

Prof. Dr. Remzi KAYA

Bursa – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim, Tefsir Bilim Dalı'nda 702023051 numaralı Mustafa CEVİZ'in hazırladığı "Tefsir ve Fıkıh Bağlamında Tesettür Âyetlerinin Değerlendirilmesi" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili savunma sınavı,/...../20.... günü - saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Remzi Kaya

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlhami
Oruçoğlu

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lokman Bedir

Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: .../.../.....

**Tez Başlığı / Konusu: Tefsir Ve Fıkıh Bağlamında Tesettür Âyetlerinin
Değerlendirilmesi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin,/...../..... tarihinde şahsım tarafından adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Mustafa Ceviz

Öğrenci No: 702023051

Anabilim Dalı: Temel İslami Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

**Danışman
Prof. Dr. Remzi KAYA**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tefsir ve Fıkıh Bağlamında Tesettür Âyetlerinin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Mustafa CEVİZ

Öğrenci No : 702023051

Anabilim Dalı: Temel İslami Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Tezin Türü: Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik/

ÖZET

Yazar adı soyadı	Mustafa CEVİZ
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Temel İslami Bilimleri
Bilim dalı	Tefsir Bilim Dalı
Tezin niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet tarihi/...../20....
Tez danışmanı	Remzi KAYA

Tefsir ve Fıkıh Bağlamına Tesettür Âyetlerinin Değerlendirilmesi

Tesettür, Yüce Allah'ın kullarına emretmiş olduğu dini bir yükümlülük olmasının yanı sıra aynı zamanda hem fitri ve hem de ahlaki bir vecibedir. Tesettür hükümleri Kur'an ve sünnetle açıklanmıştır. İlgili kaynaklara müracaat eden âlimler ise bunları tefsir ve fıkıh kitaplarında derinlemesine işlemişlerdir. Bu çalışmada güdülen temel amaç; ilgili tesettür hükümleri hakkında açıklama yapan müfessir ve fakihlerin söz konusu hükmün inşasında takip ettikleri metot ve vardıkları esas maksadın tespit ve analizini yapmaktır. Bu bağlamda ilgili hükümler temelde sadece yabancı erkek ve yabancı kadınlar hakkında konulmuş tesettür ilke ve hükümleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Tesettür hükümleri üzerinde duran âlimler farklı metot ve hükümler tespit etmişlerdir. Ancak bu farklılıkların birçok nedeni olmakla birlikte âlimlerin, çoğunlukla söz konusu hükmün temel maksadı hakkında birleştikleri gözlemlenmektedir. Nitekim âlimler arasındaki birtakım ihtilaflar bazen sadece ilgili hükmün lafız ve illetleri bakımından farklılaşmış olabilmektedir. Bu hususun en çok tezahür ettiği hükümlerden biri de tesettürdür. İlgili çalışmalarda, hem tefsir hem de fıkıh kaynaklarındaki birçok örneklerde gözlendiği üzere âlimlerin, kimi âyet ve hükümler hakkında farklı beyan ve istihlaları tercih etmesine rağmen söz konusu hükmün temel amaç ve pratiğinde birleştikleri hakkında tespitler yapılmaktadır. Bu bağlamda arada birtakım nüans farklılıkları olmakla birlikte yapılan pek çok analizde, benzer sonuç elde edilmekte olup bu tez çalışmasında da, bunların nedenleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tesettür, Avret, Fitne, Tefsir, Fıkıh.

ABSTRACT

Name and Surname	Mustafa CEVİZ
University	Bursa Uludag University
Institution	Institute of Social Sciences
Field	Basic İslamic Sciences
Subfield	Commentary of the Qur'an
Degree awarded	Master
Date of degree awarded/...../20....
Supervisor	Remzi KAYA

Evaluation of Hijab Verses in the Context of Tafsir and Fiqh

In addition to being a religious obligation commanded by Almighty Allah to his servants, hijab is also a natural and moral obligation. The rules of hijab are explained by the Qur'an and Sunnah. Scholars who consulted the relevant sources, on the other hand, covered them in depth in the books of tafsir and fiqh. The main purpose pursued in this study is to determine and analyze the main purpose the mufasssırūn and fuqaha who make explanations about the relevant hijab rules reached and the method followed by them in the construction of the said rules. In this context, the relevant rules were tried to be explained on the basis of the principles and provisions of hijab, which are basically only about non-mahram men and non-mahram women.

Scholars who dwell on the rules of hijab have determined different methods and rules. However, although there are many reasons for these differences, it is observed that scholars mostly agree on the main purposes of the said rule. As a matter of fact, some disagreements among scholars may sometimes differ only in terms of the wording and causes of the relevant rule. One of the rules in which this issue is most manifested is hijab. In the related studies, as seen in many examples in both tafsir and fiqh sources, determinations are made that although scholars prefer different statements and terms about some verses and rules, there is a consensus among them on the main purpose and practice of the said rule. In this context, although there are some nuance differences, similar results are obtained in many analyzes and in this thesis, the reasons for these are emphasized.

Keywords: Hijab, Awrah, Fitnah, Tafsir, Fiqh.

ÖNSÖZ

Esas anlamı örtünüp gizlenmek olan tesettürün kavramsal tanımlaması dinen ilgilileri ve ölçüleri belirlenmiş örtünme yükümlülüğünü ifade eder. Bu ölçüler pek çok Kur'an âyetleri ve hadisler de açıklanmıştır. Yüce Allah biz kullarını maddi ve manevi birçok kötülüklerden muhafaza ve meşru olmayan her türlü duygu ve davranıştan uzak tutmak için tesettürü emretmiştir. Nitekim tesettür, insanların hem dünya hem de ahiret saadetlerinin temini için uyulması gereken en önemli ilkelerden biridir.

Tesettür, bakmak ile başlayıp avret üstü örtünmek, konuşup dinlemek, tutmak, kadın erkek bir arada bulunmak, koku sürünmek, çalılımlı yürümek ve daha çok dikkati cezbedici mahiyette renkli ve süslü elbise giyinmek gibi pek çok hükümleri tespit ve tanzim eden geniş bir olgudur. Bu bağlamda Yüce Allah, kullarına emrettiği birçok âyet ve hadisler de bütün bu hususları beyan etmiş ve bu hükümlere ittibanın onların temiz kalması için en sâlim yol olduğunu zikretmiştir. Bu tez çalışmasında ise Kur'an ve sünnette geçen bütün bu ilkeler, özelde hür namahrem erkek ve kadınların birbirleri hakkındaki tesettür hükümleri üzerinden analiz ve izah edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmamda bana kıymetli bilgi ve birikimleri ile rehberlik edip yol gösteren ve kıymetli zamanlarını ayırarak desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Remzi Kaya hocama, tezin son halini almada pek çok katkısı olan Prof. Dr. Hakan Çoban'a, yine tez konumu bana önererek tercih etmeme vesile olan ve beni sürekli cesaretlendirip yüreklendiren babama ve tüm aile fertlerime teşekkürü bir borç bilirim. Yüce Allah'tan hepsi için rahmeti ile muamele etmesini, iyilik ve güzellikler bahşetmesini ve hem dünya hem de ahiret muvaffakiyetlerini dilerim. Yine Yüce Allah'tan bu tez çalışmasının hayırlı neticelerini, hakkında rızası ve tevfikini niyaz ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TESETTÜRLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TARİHSEL SÜRECİ

I. TESETTÜR KAVRAMI VE HİKMETLERİ.....	6
A. TESETTÜR VE HİCABIN TANIMI	6
B. TESETTÜRDE AVRET VE MAHREMLİK	8
C. TESETTÜRDE FİTNE	19
D. FITRİ ANLAMDA TESETTÜR.....	25
E. SOSYO-PSİKOLOJİK ANLAMDA TESETTÜR	28
II. TARİHSEL SÜREÇTE TESETTÜR	33
A. CAHİLİYYE DÖNEMİNDE TESETTÜR.....	33
B. ASR-I SAADET DÖNEMİNDE TESETTÜR.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİR BAĞLAMINDA TESETTÜR AYETLERİNİN ELE ALINIŞI VE ANALİZİ

I. TESETTÜR AYETLERİNİN TEFSİRİ YÖNÜ	48
A- NUR 30-31. AYETLER BAĞLAMINDA MADDİ VE MANEVİ TESETTÜR.48	
1. Nüzul Sebebi	49
1.1. Nur 30. âyetin nüzul sebebi.....	49
1.2. Nur 31. âyetin nüzul sebebi.....	49
2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması	50

2.1. Gözleri yummak	50
2.2. İrzı korumak	57
2.3. Daha temiz kalmak.....	59
2.4. Ziyinetleri göstermemek.....	61
2.5. Görülmesi affedilen ziyinetler	64
2.5.1. Ziyinetin mahiyetine göre ihtilaf	68
2.5.2. Zahiri ziyinetin sınırlandırılması hakkında ihtilaf	69
2.5.3. Zahiri ziyinetin mahalli hakkında ihtilaf.....	73
2.5.4. Zahiri ziyinet hakkındaki rivâyetlerin çeşitlenmesinin sebepleri ..	76
2.5.4.1. Rivâyetlerin bir kısmının zayıf olması	76
2.5.4.2. Nur 31. âyetinin tahsise uğraması	77
2.5.4.3. Söz konusu ruhsatın zaruret ve ihtiyaç miktarınca verilmiş olması	89
2.5.5. İmam Maturidi'nin zahiri ziyinet ile ilgili tefsirinin analizi	100
2.6. Başörtüleri yakaların üzerinden bağlamak	113
2.7. Ziyinetleri göstermenin mübah olduğu kimseler	118
2.8. Gizledikleri ziyinetler bilinsin diye ayakları yere vurmak.....	136
B- AHZAB 53. AYET BAĞLAMINDA HİCAB	139
1. Nüzul Sebebi	140
2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması	142
2.1. Kadınlarla örtü arkasında konuşmak.....	142
2.2. Tarafların kalplerinin temiz kalması için en uygun yolun hicab olması	162
C- AHZAB 59. AYET BAĞLAMINDA CİLBAB	165
1. Nüzul Sebebi	165
2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması	167
2.1. Dış elbise olarak cilbab	167
2.2. Cilbab giymenin tanınıp incitilmemek için en iyi yöntem olması	177
D- NUR 60. AYET BAĞLAMINDA KOCAMIŞ İHTİYAR KADINLARIN GİYİMİ	188
1. Nüzul Sebebi	188
2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması	190
2.1. Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınlar	190

2.2. Giymemelerine ruhsat tanınan giysi	191
---	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FIKİH BAĞLAMINDA TESETTÜR HÜKÜMLERİNİN ELE ALINIŞI VE ANALİZİ

I. TESETTÜR HÜKÜMLERİNİN FİKHİ YÖNÜ	200
A- KADININ TESETTÜRÜ	200
1. Hür yabancı kadının erkeğe karşı tesettürü	201
1.1. Hanefi mezhebi	211
1.1.1. İhtiyaç ve zaruret hali	214
1.1.2. Fitneden emin olma hali	239
1.2. Maliki mezhebi	251
1.3. Şafii Mezhebi	268
1.4. Hanbeli mezhebi	283
B- ERKEĞİN TESETTÜRÜ	295
1. Erkeğin yabancı kadına karşı tesettürü	295
1.1. Hanefi mezhebi	301
1.2. Maliki mezhebi	302
1.3. Şafii mezhebi	304
1.4. Hanbeli mezhebi	306
SONUÇ	307
KAYNAKÇA	313

KISALTMALAR

(s.a.v) : sallallahu aleyhi ve sellem

b. : bin/ibn

.b. : baskı

Bkz/bkz : Bakınız/bakınız

çev. : çeviren

edi. : editör

Hiz. : Hazreti

Haz. : Hazırlayan

md. : madde

nşr. : neşreden

ö. : ölüm tarihi

(r.) : radiyallahu anh/anha

(r.h) : rahimehullah

Sad : Sadeleştiren

Şerh. : Şerheden

thk. : tahkik eden

ter. : tercüme eden

Tsh. : tashih

vb : ve benzeri

vs : vesaire

yay. : yayınları

y.t. : yayın tarihi

y.y. : yayın yılı yok

(y.y.) : yayın yeri yok

GİRİŞ

Tesettür, bireylerin yalnızca örtünmek ile yetinebilecekleri salt bir olgudan çok daha geniş muhteviyata sahip özgün bir kavramdır. Nitekim fitneyi önleme bağlamında tesettür ilke ve kurallarını açıklayan Kur'an ve sünnet de yalnızca vücudu örtmek konusunda hükümlerin tayini ile yetinmemiştir. Bu bağlamda muhteviyatında birçok ilkeyi barındıran tesettür, aynı zamanda avret üstü örtünmek, bakmak, konuşup dinlemek, tutmak, kadın erkek bir arada bulunmak, koku sürünmek, çalılımlı yürümek ve daha çok dikkati cezbedici nitelikte renkli ve süslü elbise giyinmek gibi birçok husus hakkında da hüküm tayin ve tespit etmektedir.

Tesettürün tekdüze bir mahiyetinin olmaması, söz konusu hüküm hakkında görüş beyan eden âlimlerin ilgili hükmün maksatlarına varmak hususunda farklı dil ve üsluplar takip etmesine neden olmuştur. Nitekim âlimlerin ilgili hükmün inşasında takip ettikleri metot ve tercih etmiş oldukları ıstılahlar çeşitlilik arz etmiştir. Bu çalışmada bütün bu hususlar hem tefsir hem de fıkıh dili ve anlatısı açısından tahlil edilecektir. Bu bağlamda tezin temel amacı, ilgili tesettür hükümlerini beyan etmek olmayıp temelde âlimlerin tesettür hükümlerini tayin ve tespitinde kullanmış oldukları dil ve takip etmiş oldukları metotları analiz ve tahlil etmektir. Bundan dolayı konuyla ilgili hükümlerin analiz ve açıklaması özeldir hür yabancı erkek ve kadınların namahrem kimseler hakkındaki tesettürü üzerinden yapılmaya çalışılacaktır. Diğer bireylere ait tesettür hükümlerine ise tezin temel konusunun açıklığı kavuşması bakımından faydalı görüldüğü oranda dolaylı yoldan değinilecektir.

Tez format olarak; giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; tezin temel amacı, kapsam ve sınırlılıkları, çalışma yöntemi ve kendisinden faydalanılan kaynakların muhteviyatı açıklanmıştır.

Birinci bölümde; tesettür ile ilgili kavramların tanımı, o kavramların birbirleri ile ilişkileri, hikmetleri ve değinilmesinde fayda görülen cahiliyye ve asr-ı saadet dönemindeki örtünme tarihi arka planı hakkında bilgiler işlenecektir.

İkinci bölümde ilgili çalışmanın temel amacı doğrultusunda Kur'an'da bakma ve örtünme emri bağlamında inzal olunan; Nur suresi 30-31,60. ve Ahzab suresi 53,59. âyetleri üzerinde durulacaktır. Âyetlerin ele alındığı usul biçiminde öncelikle onlar hakkında aktarılan nüzul sebepleri verilip sonrasında âyette geçen kelimelerin anlamları ve ilgili ifadelerin beyan ettiği hükümler aktarılacaktır. Bu aktarımlarda söz konusu âyetlerin ifade ettiği muhtemel anlamlar hakkında ilk dönemden son döneme kadar ilgili temel tefsir kaynaklarının hepsi taratılmaya çalışılacaktır. Ancak tezin hacminin büyük olmaması ve tekrara düşülmemesi bakımından aynı anlama gelen açıklamalar tek tek aktarılmayacaktır. Söz konusu ayeler hakkındaki farklı bütün görüşler ise ya doğrudan atıf yapılarak aktarılacak ya da isim ve atıf verilmeksizin tezin muhteviyatı bağlamında işlenecektir.

İlgili âyetlerin ifade ettiği hükümler ve onların açıklanış biçimleri hakkında gerek müfessirler gerekse de fakihler farklı yaklaşım, metot ve görüşler benimsemişlerdir. Bu çalışmada ilgili metot ve görüşlerin hangisinin tutarlı ve doğru olduğu hususu konu dışında tutulacaktır. Bu bağlamda âyet ve ilgili hükümlerin açıklamaları sırasında söz konusu metot ve görüşlerin izah ve analizi yapılacak olup aynı zamanda çeşitli yaklaşım ve ifade farklılıklarının nedenleri ve temeldeki son maksatları üzerinde durulacaktır. Âyetler hakkında marjinal sayılacak nitelikteki görüşlere ise temelde çoğunlukla doğrudan atıf yapılmamaya çalışılacaktır. Ancak bu görüşlere ilgili açıklamaların muhteviyatında dolaylı yoldan cumhurun görüşlerinin zikredilip izah edildiği bağlamda değinilecektir.

Âlimlerin ilgili âyetlerin hükümlerini ifade biçimleri, o ifadelerin temel anlam ve analizleri ve söz konusu âyet hakkındaki açıklamaları, onlardan doğrudan olduğu gibi aktarılarak izah edilecektir. Bu bağlamda ikinci bölümde Nur suresi 31. âyetinin tefsirindeki bir yaklaşım tarzı örneğinin analizi için İmam Maturidi'den ilgili âyetin açıklaması, konunun izahı açısından müstakil bir başlık altında işlenecektir.

Üçüncü bölümde ise tesettür hükümleri fıkıh bağlamında analiz edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu hükümler tıpkı tefsir bölümünde de olduğu gibi sadece kadının ve erkeğin namahrem kimselere karşın olan tesettür hükümleri üzerinden açıklanacaktır. Bu bölümde yine tefsir bölümünde olduğu gibi müstakil bir eser veya

dönem üzerinde değil her dört mezhebin temel tüm dönem kaynakları esas alınıp ilgili hükümler aynı şekilde onlardan tam alıntılama metodu üzerinden izah edilecektir. Yine bu bölümde tesettür hükümlerinin izah ve analizi için açıklanması gerekli görülen fitne ve ihtiyaç-zaruret kayıt ve unsurları müstakil başlıklar altında incelenecektir.

Tezin konusu ile ilgili olarak yazılmış kitap, akademik tez ve makaleler literatürde taratılmış olup tespit edilenler incelenmeye çalışılmıştır. İncelenmiş olan ve ülkemizde yayınlanan kitap ve akademik çalışmalardan bazıları şunlardır:

Tezler: Fazilet Çekiç, *Ahkâm Tefsirleri Çerçevesinde Kur'an'da Tesettür*, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. Fatma Özbek, *İslamda Tesettür*, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013. Hâlîme Oğuz, *Kur'an Işığında Giyinme Ve Tesettür*, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021. Beriye Yılmaz, *Kur'an Yorum Tarihinde Nur Suresi 31. Âyet İle Ahzab Suresi 32-33., 53. Ve 59. Âyetlerin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007. Merve Müftüoğlu, *Örtünmenin Tesettüre Dönüşme Sürecinde Nur Suresi 31. Âyetin Rolü*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. Mine Topçu, *II. Meşrutiyet Döneminde Tesettür Tartışmaları (1908-1918)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. Hande Konca, *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Basında Kadının Örtünme Sorunu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017. Mehmet Kaya, *Tesettür İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Makale ve dergiler: Ahmet Selman Baktı, Azimet Ruhsat Bağlamında Tesettür, *İslam Araştırmaları*, 2015, 24, 192-209. Hatice Akyüzoğlu, Zahid El-Kevserî'nin "Kadının Örtünmesi" İsimli Makalesinin Hanefî Fıkıhdaki Yeri, *Marifetname*, 2021, 8/1, 314-338. Yrd. Doç. Dr. Suat Erdem. "İslam Fıkıhında Tesettür", *Ekev Akademi Dergisi*, 2015, 19/64, 253-276.

Kitaplar: Prof. Dr. Zeki Duman, *Kur'an-ı Kerim'de Örtünmenin Sınırları*, İstanbul: 2011, <http://zekiduman.com/assets/kur-an-de-%C3%B6rt%C3%BCnmenin-s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1-2.-bask%C4%B1.pdf>. Ebu'l-A'la Mevdudi, *Hicab*, İstanbul: Hilal yay., 2021. Murtaza Mutahhari, *Hicab (Örtünmenin Felsefesi)*, İstanbul: Düşün yay., 2015. İsmail Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, İstanbul: Çıra yay., 2016. İskipli Atıf Hoca, *Tesettür-i Şeri*, Sad: Ali Eren, İstanbul: Kitap Kalbi yay., 2015. İsmail Mutlu, *Tesettür Sadece Başı Kapatmak mı?*, İstanbul: Mutlu yay., 2016. Ahmet Yüksek, *Bütün Yönleriyle Tesettür-Yeniden İslami Örtü*, İstanbul: Ravza yay, 2014. M. Nasiruddin el-Elbani, *Kur'an Ve Sünnete Göre Müslüman Kadının Örtüsü*, İstanbul: Erkam yay, 2017. El-Hac Molla Muhammed Ali Doğan, *Tesettür Risalesi*, 3.b., İstanbul: Tahşiye yay., 2011. Sempozyum (Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi), *İslam'da Kılık-Kıyafet Ve Örtünme*, 3.b., İstanbul: Ensar yay., 2010. Şeyhu'l İslam Mustafa Sabri Efendi, *İslam'da Tartışmalı Meseleler*, İstanbul: Küresel Kitap yay., 2021. Ebu Muaz Seyfullah el-Çubukabadi, *Sahih Tesettür*, İstanbul: Daru's-sünne, 2016.

BİRİNCİ BÖLÜM
TESETTÜRLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TARİHSEL SÜRECİ

I. TESETTÜR KAVRAMI VE HİKMETLERİ

Tesettür, ilk insan Hz. Adem'den son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün ümmetler için hem dini hem de ahlaki anlamda bir vecibe olmuştur. Hz. Adem ve Hz. Havva'nın daha henüz cennette iken örtülü olmaları ve işlemiş oldukları bir suçun cezası akabinde elbiselerinin üzerlerinden indirilmiş olması tesettürün her anlamda insan mürüvvet ve kişiliğinin bir gereksinimi olduğunu ortaya koymaktadır. Tesettür ile ilgili hükümlerin ilkeleri Kur'an ve sünnette açıklanmıştır. Burada tesettür ile ilgili kavramların sözlük ve terim anlamlarının tanımları yapıldıktan sonra hikmetleri üzerinde durulacaktır.

A. TESETTÜR VE HİCABIN TANIMI

Tesettür kelimesi arapça "S-T-R" kökünden türetilmiş bir mastar olup kök anlamı "örtmek" demektir.¹ Kelime, sözlükte farklı kalıplarda, ayrıca; saklamak, gizlemek, korumak, himaye etmek, örtü, perde, gizli, yüzünü örtmüş iffetli, namuslu ve temiz gibi muhtelif anlamlara gelmektedir. Tesettürün terim anlamı ise "ilgilileri ve ölçüleri dinen belirlenmiş örtünme yükümlülüğünü"² ifade etmektedir.

Tesettür kavramı, dilimizde her ne kadar zikredildiği "tesettür" şeklinde ifade ediliyor olsa da arapçada daha çok aynı anlama gelen "hicab" kelimesi ile yaygınlık kazanmıştır. Asıl anlamı "engellemek"³ olan "hicab" kelimesi sözlükte ayrıca örtü, kılıf, kapı ve perde gibi anlamlara da gelmektedir.⁴ Arapçada "imraetün mehcubetün" ifadesi örtü ile örtünen kadın demektir.⁵ Terim olarak ise

¹ Bkz: Ebu Fadl Cemalettin İbn Manzur (ö. 711/1311), *Lisanü'l Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, 1993), IV/343; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya b. Muhammed er-Razi el-Kazvini el-Hemedani (ibn Faris) (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), III/132.

² H. Yunus Apaydın, "Tesettür", TDV Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2011), XL/539.

³ Salih bin Abdurrahman bin Hamid - Abdurrahman bin Muhammed bin Abdurrahman bin Melluh, *Mevsu'atu Nezret-ün-Ne'im fi Mekarimi Ahlaki'l Resuli'l Kerim*, (Cidde: Dâru'l-Vesile, 2010), IV/1514.

⁴ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, I/298-300.

⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, I/298.

Kefevi (ö. 1095/1684): “Örtü, kapı, cisim, acziyet ve ma’siyet gibi talep edilen her şeyi örten ve ona ulaşmayı engelleyen şeydir”⁶ demektedir.

Kaynaklarda hicab kelimesine tesettür kelimesinden daha çok rastlanır. Bunun nedeni tesettür kelimesinin farklı varyasyonlarının Kur’an’da sadece sözlük anlamıyla kullanılmış olmasıdır. Tesettür türevlerinin, geçmiş olduğu Kur’an âyetleri ve kelimelerin bağlam içerisinde ifade ettiği anlamları şöyledir:

a- Sakınmak: “*Vaktiyle siz, ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinizde şahitlik etmesinden sakınıyordunuz (testetirune).*”⁷

b- Gizli: “*Kur’an okuduğun zaman seninle, ahirete inanmayanlar arasına gizli (mesturen) bir perde çekeriz.*”⁸

c- Koruma: “*Nihâyet güneşin doğduğu yere ulaştınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü (sitren) yapmamıştık.*”⁹

Bütün bunlara mukabil “hicab” kelimesi Kur’an ve sünnette erkek ve kadının birbirlerini görmeleri ve birbirlerine karışmalarına set, perde, örtü ve engel olmak gibi anlamlarda kullanılmıştır. Nitekim söz konusu kelime ilgili tesettür âyetlerinden Ahzab suresi 59. âyette şöyle geçmektedir:

- “*Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir şey istediğinizde, onlar perde (hicab) arkasında iken isteyin.*”¹⁰

Âyette geçen “hicab” kelimesi tesettür kelimesinin terim anlamına yakın şer’i örtü yani kadınların erkekleri, erkeklerin de kadınları görmesine engel bir set anlamında kullanılmıştır. Aslında burada kelimenin esas anlamı perdedir. Ancak gelen emrin temel maksadının tesettür ile aynı olması, kelimeyi bu anlama dönüştürmüştür. Nitekim ilgili birçok rivâyette söz konusu hicab kelimesi tesettür

⁶ Salih bin Abdurrahman - Abdurrahman bin Muhammed, *Mevsu’atu Nezret-ün-Ne’im*, IV/1515.

⁷ Fussilet 41/22.

⁸ İsra 17/45.

⁹ Kehf 18/90.

¹⁰ Ahzab 33/53.

anlamında kullanılmıştır. Örneğin Hz. Aişe meşhur ifk hadisesinin bir pasajında şöyle buyurmaktadır:

- "...Benim bulunduğum yerde sabahlamış ve uyuyan bir insan karaltısı görmüş beni gördüğü vakit tanıdı. Muhakkak o bana hicab farz kılınmazdan önce beni görüyordu. Beni tanıdığı vakit onun "inna lillah ve inna ileyhi raciun" demesiyle uyandım. Ve hemen cilbabımla yüzümü örttüm."¹¹

Yukarıda aktarılan rivâyete göre Hz. Aişe, gelen yabancı erkeğe karşın örtünmüş ve söz konusu tesettür emrini "hicab" kelimesi ile ifade etmiştir. Buna göre bu ve benzeri naslardan dolayı söz konusu kavram "hicab" kelimesi ile yaygınlık kazanmıştır.

Tesettür, salt örtünmeden farklı olarak geniş muhteviyata sahip özgün bir kavramdır. Nitekim en alt sınırı avret mahallinin örtülmesi olan tesettür hükümleri, mahrem-namahrem-eş; bakanların yakınlık münasebeti, çocuk-geç-yaşlı; yaş durumu, şehvetli-şehvetsiz-şehvet ihtimali gibi bakmak konusundaki niyetleri ve oluşması muhtemel fitne durumları göz önünde bulundurularak çeşitlilik gösterir. Tesettür hükümleri tefsir kitaplarında Araf Suresi 31, Nur suresi 30-31, 60, ve Ahzab suresi 33, 53, 59. âyetlerinin izahında, fıkıh kitaplarında ise setr-i avret; namazın şartları, kitabu'n-nikah, yasaklar ve mübahlar (kitabu'l-hazır ve'l-ibaha), kitabu'l-kerahiyye, kitabu'l-hac ve kitabü-l-istihsan gibi konuyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı muhtelif bablarda ele alınmaktadır.

B. TESETTÜRDE AVRET VE MAHREMLİK

Kökeni itibariyle عار den gelen avret kelimesi sözlükte ayıplık, eksiklik, noksanlık, kusur, zayıflık, gedik, açık, açılıp görünen şey; korkulacak ve zarar gelecek yer

¹¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi el-Buhari (ö. 256/870), *el-Cami' u's-sahih*, (Mısır: es-Sultaniyye, 1893), "Meğazi", 4141, V/116; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyri (ö. 261/875), *Sahih-i Müslim*, (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi, 1955), "Tevbe", 2770, IV/2131; Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai (ö. 303/915), *es-Sünen*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), "Suretu'n-Nur", 11296, X/198; Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Mervezi (ö. 241/855), *el-Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), XXXII/404 (25623).

gibi anlamlara gelmektedir.¹² “Küçük kale üstlerinde, sınır boylarında, cephede ordu saflarında bulunan ve düşman saldırısına imkan veren gedikler, dağlarda bulunan yarık ve çatlakların”¹³ da bu kelimeyle ifade edildiği söylenmiştir.

Kelimenin kökeni hakkında Ragıb el-İsfahani (ö V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) şöyle demektedir:

- “عورة: İnsanın göstermesi ayıp olan uzuvları (demektir). Bu bir kinayedir. Aslı العار den gelir. العار: Görüldüğünde insanın düşeceği ayıp, utanma (demektir). Bundan dolayı kadınlara “avret” denmiştir. Bu anlamdan çirkin kelimeye العَوْرَاءُ denir. عَوْرَتْ عَيْنِهِ عَوْرًا “onun gözü kör oldu عَوْرًا عَيْنَهُ عَوْرًا “gözü çıktı/kör oldu”, عَوْرْتُهَا “gözü kör ettim” ve عَوْرْتُ الْبئر “kuyuyu (toprakla) kapattım” sözü de bu anlamdan istiare edilmiştir.”¹⁴

İsfahani devamında “Avret ve ‘İvar” kelimelerinin elbise, ev ve benzeri şeylerdeki yarık olduğunu aktarmaktadır. Kimi âyetlerde ise söz konusu kelime açıklık anlamında kullanılmıştır¹⁵:

- “Onlardan bir bölük de, aslında açıkta (bi avretin) olmadığı halde, Evlerimiz açıkta ve korumasız (avretün) diyerek peygamberden izin istiyorlardı.”¹⁶

- “Ey iman edenler! Elinizin altında bulunan köleleriniz, cariyeleriniz ve henüz ergenlik çağına girmemiş çocuklarınız şu üç vakitte yanınıza girmek için sizden izin istesinler: Sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkarıp istirahata çekildiğiniz vakit ve yatsı namazından sonra. Çünkü bu üç

¹² Bkz: İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, IV/612-613; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), *el-Müfredat Garibu'l Kur'an*, (İstanbul: Çıra yay., 2007), II/261-262; Mehmet Şener, “Avret”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 1997), IV/125-126.

¹³ Şener, “Avret”, IV/125-126.

¹⁴ İsfahani, *el-Müfredat*, II/261-262.

¹⁵ Bkz: İsfahani, *el-Müfredat*, II/261-262.

¹⁶ Ahzab 33/13.

vakit, sizin mahrem (selasu avretin lekum) halde bulunabileceğiniz zamanlardır.”¹⁷

Yukarıda aktarılan bütün bu bilgiler ışığında avret: Esasında açılması ayıp olan, açıldığında ise kendisinden kötülük, tehlike, fesat ve zarar beklenen şey anlamına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak ise avret, insan vücudunda görünmesi ve gösterilmesi günah sayılan, namazda ve namaz dışında örtülmesi farz ve başkalarınca bakılması haram olan yerler demektir.¹⁸ Âyette “kadınların cinselliklerinin (‘avrati’n-nisa) farkında olmayan çocuklar”¹⁹ şeklinde geçen “avret” kelimesi terim anlamıyla kullanılmıştır. Buna göre kişinin namaz ve namaz dışında kendisinin ve muhataplarının durumuna göre avret yerlerini örtmesi gerektiği gibi aynı şekilde başkalarının avret olan yerlerine de bakmaması gerekmektedir.

Tesettür ve avretin örtülmesi, muhteva bakımından bütünüyle aynı olmayan iki ayrı olgudur. Tesettürün avret ile ilişkisi setr-i avretin onun bir cüz’ü olmasıdır. Avret mahallerinin örtülmesi kelimenin sözlük anlamının da ifade ettiği üzere bizzat o uzuvların açılmasının ayıp, kusurlu olup insanın mürüvvet ve kişiliğini zedelemesinden dolayıdır. Buna göre avret mahalli sayılan yerler kendisi hakkında namahrem olan kimselere karşın ancak başka bir çıkar yol olmaması yani tam bir zaruret hali dışında açılması caiz olmayan yerlerdir. Çünkü avret yerlerinin açılması haram li-zatihi dir.²⁰ Nitekim kişi herhangi bir fitnenin söz konusu olmadığı durum ve şartlarda dahi avret mahallini örtmek zorundadır. Bundan dolayı örneğin bir erkek, kendi hemcinsleri olan öz babası kardeşleri ve ahabları gibi kişilerin yanlarında dahi avret mahallini örtmek zorundadır. Bu, her ne kadar hiçbir şehvi duygunun tahrikine mahal vermiyor ve bakanların nezdinde tiksindirici bir şey olarak algılanıyor olsa bile böyledir.

¹⁷ Nur 24/58.

¹⁸ Şener, “Avret”, IV/125-126.

¹⁹ Nur 24/31.

²⁰ “Haram li-zatihi, geçici bir sebebe dayanmaksızın bir şeyin bizzat kendi varlığındaki bir zarar veya çirkinlik (kubh) sebebiyle şariin doğrudan haram kıldığı fiildir. Onun haramlığının kaynağı o şeyin li-zatihi kendisi olduğu için bazı hukukçular bu tür haramlara “haram li-aynihi” adını da verirler. Mesela hırsızlık, zina, ölmüş hayvan eti yemek, şarap içmek böyledir.” Bkz: Ferhat Koca, “Haram”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul TDV yay., 1997), XVI/100-104.

Tesettür ise avretten dolayı örtünmeyi de kapsayan fakat daha genel ve dolaylı yoldan birtakım sebeplerden ötürü de riâyet edilmesi gereken daha geniş bir hüküm ve kavramdır. Bu da fıkhıta haram li-gayrihi ilkesidir.²¹ Bütün bunlarda avret mahallinin örtülmesi tesettür ile ilgili koşullarda en asgari birinci koşuldur. Ancak tesettüre riâyet için yeterli değildir. Örneğin namazın şartlarından biri setr-i avrettir. Kişi, tenini göstermeyen incelikte fakat avret mahallerini örtüp vücut hatlarını belli eden dar bir elbise veya pantolon ile namaz kılar ise setr-i avret şartı vuku bulmuş olacağından kerahiyet ile birlikte bu namaz sahih olur.²² Ancak bu tesettür değildir. Çünkü aynı darlıkta bir pantolon giyen kişi, avret mahallini örtmesine rağmen insanların huzuruna çıkamaz.²³ Nitekim o kişi onlar hakkında bir fitne sebebi olabilmektedir. Bu haramlık ise şer'i delillerden olan sedd-i zera'i ilkesinin bir gereğidir.²⁴ İslam hukuku harama sebebiyet verecek ve vermesi kuvvetle muhtemel her türlü işi yasaklamaktadır.

Avret mahallinin tespitinde dikkat edilen pek çok hususlar bulunmaktadır. Bu bağlamda kaynaklarda haklarındaki tesettür hükümlerinin açıklandığı tarafların avret mahalleri ile ilgili fıkhî nasların hangi durum ve şartlar hakkında olduğunun bilgisi büyük önem arz eder. Örneğin namaz bölümünde avret ile ilgili aktarılan bilgiler, namaz ile mukayyet olabilmektedir. Buna göre bakmak ve namaz ile ilgili avret mahalleri iki farklı olgu olabilmektedir. Yine aynı şekilde birtakım yerler hakkında avret olmadığı söylenen yahut bakılması mübah olduğu ile ilgili tespit edilen fıkhî naslar ihtiyaç ve zaruret ile mukayyet olabilmektedir. Bundan dolayı çoğu zaman kimi fakih ve müfessirlerin bazı uzuvlar hakkında onların avret olmadıkları, açılabilinecekleri yahut bakılmalarının mübah olduğu yönünde

²¹ "Haram li-gayrihi, kendinden ötürü değil dıştaki bir sebep veya durumdan dolayı haram kılınan fiildir. Cuma namazı vaktinde alışveriş, başkasının mülkünde izinsiz namaz kılma, bayram günü oruç tutma gibi. Burada tahrim, ilgili olduğu veya yol açtığı harici durumdan doğmaktadır." Bkz: Koca, "Haram", XVI/100-104.

²² Bkz: Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseyni ed-Dımaşki (ibn Abidin) (ö. 1252/1836), *Reddül-muhtar 'ale'd-Dürri'l-muhtar*, ter. Ahmet Davudoğlu, (İstanbul: Şamil yay., 1992), II/119-120.

²³ Bkz: Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed es-Serahsi (ö. 483/1090 [?]), *el-Mebsut*, edi. Mustafa Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüş yay., 2008), X/285.

²⁴ Şer'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel olduğunda mübah fiillerin yasaklanması anlamında fıkhî usulü terimi; özellikle Maliki usulünde edille-i şer'iyyeden biri. Bkz: İbrahim Kafi Dönmez, "Sedd-i Zera'i", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2009), XXXVI/277-282.

mutlak ifadeler zikrettikleri ancak yine aynı âlimlerin farklı bölüm ve pasajlarda o uzuvları avret mahalli olarak tanımlayıp ya da fitne vb unsurlar gibi farklı faktörler üzerinden bakılması ve örtünmesi farz olduğu ile ilgili fıkhi nasları da tespit ettikleri gözlemlenmektedir. Yine fakihlerin bir yeri avret olarak tanımlamaması her zaman o yerin li-zatıhi gösterilmesini ve görülmesini mübah kabul ettiği anlamına da gelmemektedir. Nitekim belli uzuvlar hakkında onların avret olmadıklarını beyan ettiği halde fitne gibi gayri bir sebeple ona bakmayı haram sayan yaklaşımın yanı sıra avret olmadığı halde gayri olmaksızın yine li-zatıhi bakılmasının yasak olduğunu söyleyen fıkhi yaklaşım ve görüşler de bulunmaktadır. Bütün bunların örnekleri tefsirlerden ve her dört mezhep fıkıh kitaplarından ileriki bölümlerde verilecektir.

Avret mahalli fıkhi açıdan kesinlikle örtülmesi gereken ve bakılmasının da yasaklandığı bir olgudur. Ancak bazı uzuvlar her ne kadar bakmak açısından yasaklanmış olsa da o yerlerin kimi durum ve zamanlarda görülüp bakılması gerekebilmektedir. Bu durumda fakihin fıkhi nassı ona göre tespit etmesi gerekir. Çünkü fakih, üst metinde hakkında avret olduğunu söylediği bir uzuv hakkında alt metinde bakılıp gösterebileceğine dair hüküm beyan edemez. Bu durumdaki fıkhi nassı ona müsaade edecek şekilde inşa etmesi gerekmektedir. Örneğin erkeğin kadına bakması -ilgili detaylı bilgi ileride aktarılacağı üzere- caiz değildir. Ancak bazı durum ve şartlar erkeğin kadına bakmasını gerektirmektedir. Bunlar kadına talip olan dünürücü erkek ve aleyhinde şahitlik edilen kadın gibi durumlardır. Aynı şekilde bazı uzuvların açılmasının yine birtakım işlerin icrası esnasında o işin tabii hali olarak ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılabilir. Tıpkı yürürken etekleri altından ayaklarının görüldüğü, ayakkabı temin edemeyen, özellikle fakir kadınlar gibi. Onlar her ne kadar örtmeye yönelik çaba sarf etseler dahi bu uzuvlar kendiliğinden ortaya çıkabilmektedirler. Bu da onları güç duruma sokar.²⁵ Kimi fakihler zikredilen bu ve benzeri birtakım durumları göz önünde bulundurarak bu haller ile kayıtlı olmak şartıyla avret ile ilgili hükümlerde genişliğe gidebilmektedir. Ancak bu durum onlar hakkındaki esas avret veya haramlık hükmünü bütünüyle ortadan kaldırmaz. Yahut mübahlık hükmünü zikreden âlim, söz konusu örtünme

²⁵ Bkz: Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *Dürrü'l-hükkam fi şerhi Gururî'l-ahkam*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyyeti: Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), I/59.

emrini avretlik hükmü dışında başka bir sebep veya illetten dolayı tespit etmiş olabilmektedir. Bu bakımdan tesettür hükümlerini öğrenmek isteyen bireylerin kaynaklarda yalnızca avretlik hükümlerin açıklandığı hususlar ile yetinmesi doğru olmaz. Yine bireylerin tesettür ile ilgili hükümleri doğru öğrenip analiz etmesi için dikkate alması gereken bir diğer husus ise kişinin bulunduğu konum ve ortamdır. Nitekim kişilerin avret mahalleri genel anlamda onların cinsiyeti, hür-cariye; sosyal statüsü, çocuk-geç-yaşlı; yaşı, yalnız başına olması, muhatabının cinsiyeti, mahrem-namahrem; yakınlık derecesi ve namaz-hac gibi belli birtakım ibadetlerin ifasında değişkenlik göstermektedir.

Konu ile ilgili bir diğer önemli iki kavram “mahrem” ve “namahrem” kavramlarıdır. “Mahrem” kelimesi sözlükte “helal olmayan, yasaklanan şey” demek olup “namahrem” kelimesi ise farsça bir terkip olarak kelimenin başına gelen “na” olumsuzluk edatı ile zıt anlamda “yasak olmayan, serbest olan” demektir.²⁶ Fıkıh literatüründe ise kişinin evlenmesi yasak olan yakın akrabaları “mahrem” ve evlenmesi mübah olan yabancı konumundaki kişilere de “namahrem” denir. Buradaki yasaklık her türlü cinsel yaklaşım ve temayülü kapsar. Mahremlik üç şekilde oluşmaktadır. Bunlar, neseb (kan), rıda (süt bağı) ve sıhriyet (evlenme yoluyla) ile gerçekleşir. Kişi, yalnız kendisine namahrem olan ve aralarında evlilik yahut efendi-cariye münasebeti olan kimseler ile cinsel münasebet kurabilir. Ancak aralarında bu ilişkilerin olmadığı kimseler ile her ne kadar namahrem olsalar dahi herhangi bir cinsel münasebet kuramaz.

Bireylerin mahremlere karşın avret mahalleri; onların birbirleri ile aynı evde yaşamaları, aralarında kalıcı evlilik yasağının olması ve fitri bir yakınlık hissi gibi şehvi bir duygu arzulanmamasından dolayı namahrem kişilere göre daha hafifletilmiştir. Nitekim bir kadının ev halkı ile yabancı erkeklere karşın avret mahalli, aynı değildir. Burada hüküm koyucu olan Allah, kişilerin yakın akrabalarını koruma, onların mürüvvet ve kişiliklerini muhafaza duygusunu, onların birbirleri hakkında şehvi bir bakış ve eğiliminden ziyade merhamete dayalı bir temayül sergilemeleri, birbirleri ile aile olup sürekli beraber olmaları ve

²⁶ Bkz: Sâlim Öğüt, “Mahrem”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV yay., 2003), XXVII/388-389.

bu beraberliğin oluşturduğu sürekli birlikteliğin tam bir kapanma emriyle ailedeki münasebet bakımından çok büyük güçlükler doğurması gibi birtakım hikmet ve sebepleri göz önünde bulundurmuş ve mahremler hakkında örtünme ile ilgili hükümlerde kolaylık sağlamıştır. Bütün bunlar İslam'ın hanif ve kolaylaştırıcı bir din olmasından kaynaklanır. Nitekim âyette “*Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah (c.c) sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor.*”²⁷ buyrulurken Allah'ın bizzat kendisinin kulları hakkında kolaylık istediği ifade edilir. Yine bir hadiste ise Peygamber Efendimiz Hz. Aişe'den naklen şöyle buyurmaktadır:

- “Allah (c.c) Teâla beni sıkıntı ve zahmet verici (mute'annid) olarak göndermedi. Fakat Allah (c.c) beni haberci olarak gönderdi”.²⁸

Bütün bunları Prof. Dr. Remzi Kaya ilgili makalesinde şöyle açıklamaktadır:

- “İslam insanların sıkıntılarını gidermek için gönderilen bir dindir. Bütün güzel ve kolay olanları bünyesinde toplamıştır. Konuyla ilgili Tâhâ Suresi'nde şöyle buyrulur: “*Biz bu, Kur'an'ı sana sıkıntı versin, mutsuz olasın diye indirmedik. Onu bir öğüt, bir hatırlatma olarak indirdik; fakat bunu anlayacak olanlar, Allah'a karşı gelmekten korkan kimselerdir.*”²⁹ Yaratıcı, daha önce gönderilen ilahi kitaplarda Hz. Peygamberin vasıflarına işaret ederken görevinin insanlar üzerindeki ağır yükleri kaldırmak olduğunu şu ifadelerle haber vermiştir. “*...O Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir...*”³⁰ Hz. Peygamber'de insanların yükünü hafifletmiş, yapılabilecekleri emretmiş ve ümmetine kolayı tavsiye etmiştir.”³¹

Avret ve mahrem-namahrem kavramlarının kimi zaman birbirlerinin yerlerine kullanıldığı da gözlemlenir. Nitekim bazı eserlerde kişilerin avret mahallerinin

²⁷ Bakara 2/185.

²⁸ Müslim, “Talak”, 1475.

²⁹ Taha 20/2-3.

³⁰ Araf 7/157.

³¹ Bkz: Remzi Kaya, Kur'an-ı Kerim'de Öğrenci Ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1/1 (2018)*, 34.

zikredildiği pasajlarda herhangi bir uzvun avret olduğu; “namahrem”, avret olmadığı ise; “mahrem” ifadeleriyle belirtilmektedir. Bu şekildeki tanımlama bazen tam tersi şekilde de olabilmektedir. Yani bazen avret anlamında “mahrem” kelimesi de kullanılabilinmektedir. İlk tanımlama yabancı kimsenin bakışına, ikinci tanımlama ise kişinin kendisine nisbeten yaptığıdır. İlk tanımlama aslında mahrem ve namahrem kelimelerinin sözlük anlamları bakımından bir çelişki doğurur. Nitekim namahrem demek haram olmayan demektir. Ancak burada sözlük anlamından ziyade kişilerin namahremlerle yani evlenilmesi caiz olan kişilerle aralarında cinsi münasebeti meşru’ kılan evlilik ve efendi-cariye ilişkileri dışında bir münasebetin yasaklanmış olunmasından kinaye edilmiştir. Çünkü kişiler genel anlamda namahrem kimselere bakmak ve dokunmak gibi benzeri hususlar hakkında yasaklanmıştır. Bu da bir kimse için gündelik kullanımda kendisine haram olduğunu ifade etmek bakımından “falanca kişi namahremdir” demesi gibidir. Yani bir aza için namahrem ibaresi, kazanmış olduğu dolaylı anlam muvacehesinde, avret yahut avret olmasa da bakılması, ellemesi, ve koklaması vb haram anlamlarında kullanılmıştır. İkinci tanımlama ise sözlük anlamına mutabık kişinin kendi hakkında yaptığı açıklamadır. Bu da kişinin gündelik hayatta “filanca şey benim mahremimdir” yani başkasına yasaklı olan şeydir şeklinde yaptığı açıklamadır. Bu anlamdaki tanımlama bazen bir uzuv için olabilirken bazen de bir bilgi veya mekan için de kullanılabilinmektedir.

Tesettür hükümleri bakımından bir yerin haram olması iki sebepten dolayıdır. Bunların ilki avret mahalli sayılması, ikincisi ise fitneye sebebiyet vermesidir.³² Bir yerin fitneye neden oluyor olması ise tek başına o yerin her halükarda avret sayılması için yeterli değildir. Aynı şekilde bir yerin avret sayılmaması da yine bireylerin o yerleri her halükarda diledikleri gibi gösterebilecekleri ve başkalarının da o yerlere bakabilecekleri anlamına da gelmemektedir. Bütün bunlarda belli şart ve durumlar ile ilişkin konulmuş ruhsat nevinden istisnai hükümler olabilmektedir. Yukarıda kısmen açıklandığı üzere kimi durum ve şartlar o uzuvları icra edilen işin kaçınılması güç tabiatı gereği açılmasını ve görülmesini gerekli kılabilir. Yahut ontolojik anlamdaki farklılıklar ve sosyal statü gibi bazı durumlar kişi için birtakım

³² Bkz: Serahsi, *el-Mebsut*, X/290-291.

farklı hükümler gerektirebilir. Bundan dolayı kimi zaman birtakım uzuvlar hakkında o yerlerin avret olmadığı ile ilgili hükümler zikredilir. Ancak bunların namaz hakkında yahut zarurete mebni ruhsat kabilinden hükümler olup olmadığı gibi hususların iyi bilinmesi gerekmektedir. Yine bu hükümleri, kullanıldıkları bağlamlar çerçevesinde anlamak ve onları umumileştirmemek gerekmektedir. Örneğin Hanefi mezhebinin tercih edilmeyen görüşüne göre kadının ayağı avret değildir. Çünkü İmam Azam Ebu Hanife'den kadının ayağının avret olmadığına dair rivâyet gelmiştir. Buna gerekçe olarak ise kadının ayağını örtülebileceği bir ayakkabısının olmaması ve adım atarken ayaklarının bir kısmının etekleri altından kaçınılmaz olarak açılabilmesi gösterilmiştir.³³ Ancak Ebu Hanife'nin kadının ayağını avret mahallinden çıkarmasındaki maksadı kadının ayağını yabancı erkeklere karşı dilediği gibi açabilmesi değildir. Ebu Hanife'nin bu şekilde tayin ettiği hükümdeki temel maksat özellikle ayakkabı temininde güçlük çeken fakir kadınların ihtiyaç dolayısıyla yabancı erkeklerin bulunduğu bir ortama çıkmalarının gerekebilmesidir. Ona göre şâyet bu yerler mutlak surette avret mahalli olarak kabul edilirse avretliğin hükmü gereği o yerleri göstermesi li-zatihi haram olacağından kadın, temin etmesi gereken önemli bir ihtiyacını gidermek için dışarıya çıkamayacaktır. Bu da onun için önemli güçlükler doğuracaktır. Bundan dolayı söz konusu kadının ayağı hakkındaki hükümde kolaylığa gidilmiştir. Yine İmam Serahsi (ö. 483/1090 (?)) el-Mebsut adlı eserinde bir erkeğin namahrem bir kadına bakması mübah olan uzuvları hakkında daha genişletici görüşler zikretmektedir. Hatta bu yerlere bakmada fitnenin dahi dikkate alınmayacağını beyan etmekte ve ardından konu ile ilgili şu hükümleri sıralamaktadır:

- "Bu haberler (rivayetler), göstermektedir ki kadının eline ve yüzüne bakmakta sakınca yoktur. Çünkü yüz, sürme yeridir; el ise, yüzük ve kına yeridir. Allah Teâla'nın "*kendiliğinden ortaya çıkan kısımlar müstesna*"³⁴ buyruğunun anlamı da budur. Fitne, kadının giysisine bakmakla da gerçekleşebilir. Nitekim şair şöyle demiştir: "Beni aldatan şey, elindeki kına, gözlerindeki sürme ve sarı giysisi oldu". Oysa

³³ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkam*, I/59.

³⁴ Nur 24/31.

kadının giysisine bakmanın mübah olduğu ve giysinin fitneye yol açacağı korkusunun dikkate alınmayacağına kuşku yoktur. Yüzüne ve eline bakmak da böyle olmalıdır. Hasan b. Ziyad (ö. 204/819) (r.h) Ebu Hanife'den (ö. 150/767) (r.h) kadının ayağına bakmanın da mübah olduğunu rivâyet etmiştir. Tahavi böyle söylemiştir. Çünkü kadın, erkeklerle ilişkilerinde yüzünü göstermek, alıp verirken elini göstermek zorunda olduğu gibi terlikle veya yalın ayak yürüdüğü zaman ayağını da göstermek zorundadır. Çünkü kadın her zaman ayakkabı bulamayabilir. Camiu'l-beramike'de Ebu Yusuf'a (ö. 182/798) göre "kadınların kollarına bakmanın da mübah olduğu" görüşüne yer verilmiştir. Çünkü ekmek pişirirken, çamaşırları yıkarken kollarını açmak zorunda kalır. Erkeklerle konuşurken görüneceği için kadınların dişlerine bakmanın da mübah olduğu söylenmiştir."³⁵

Bütün bunlardan erkeğin kadına bakabileceği ve kadının avret olmayan mahallerinin daha çok genişletildiği gibi bir anlamın çıkıyor olduğu anlaşılabilir. Hatta yine metnin zahirinden bu mübahlığın fitne ve şehveti dahi dikkate almadığı sanılabilir. Ancak bunlar özel durumlar için verilen ruhsatlar olup bu yerlere fitnessiz dahi bakmak caiz değildir. Çünkü bu mahallerin pek çoğu farklı pasajlarda avret olarak zikredilip, ihtiyacın olmaması durumunda ise bakılıp görünmesinin mübah olmadığı zikredilmektedir. Nitekim Serahsi, kadına bakmada fitnenin temel bir faktör olduğu hakkında hemen bir sonraki paragrafta şöyle demektedir:

- "Bütün bunlar şehvetle bakılmadığı zaman böyledir. Kişi baktığı zaman şehvet alacağını biliyorsa bu sayılanlardan hiçbirine bakması helal değildir."³⁶

Bu söz ile yukarıdaki fitnenin dikkate alınmayacağı ile ilgili zahirdeki çelişik beyanın hülasası yukarıda zikredilen açıklamadır. Bu durumda bu yerlerin avret olmadıkları beyanı söz konusu şartlarla mukayyettir. Nitekim haramlık ile ilgili fitne hakkında güçlü zannın yanı sıra fitneden kesin emin olmama ve varlığının ihtimali

³⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, X/281-282. Ayrıca Bkz: Komisyon (1658-1707), "*el-Fetava'l-Hindiyye/Alemgiriyye*", (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1893), V/327-330.

³⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, X/282.

dahi bunu haram kılmaktadır.³⁷ Çünkü burada tesettürde esas neden fitne endişesidir.

İmam Serahsi'nin yukarıda aktarılan mübahlıkların ancak dinen muteber olan birtakım ihtiyaçlara mebni olduğunu kast ederek zikrettiğine, hanımefendinin kölesine karşı tepeden tırnağa örtünmesi gerektiğini beyan etmesi ışık tutmaktadır. Kölenin hanımefendisine karşı namahrem kimse konumunda olduğunu beyan eden müellif onun yüz ve ellerine bakmasının mübah olduğunu mutlak zikrederken daha ilerisinde ise bunu ihtiyaç ile kayıtlandırmaktadır. Çünkü ihtiyaç yokken kadının kölesine karşı dahi örtünmesi gerekmektedir. Serahsi bu durumu şöyle aktarmaktadır:

- "Fitne korkusu burada da söz konusudur. Bu ancak mahremlilik ilişkisi ile ortadan kalkar. Çünkü ebedi haramlık, şehveti azaltır. Mülkiyet ilişkisi ise şehveti azaltmaz. Aksine hanımefendinin çekinme duygusunu kaldırır. Burada kaçınılması zor bir durum (belva) yoktur. Çünkü köleler, ev içinde değil, ev dışında çalıştırılmak için edinilir. Nitekim "Ev içinde hizmet etmesi için köle edinen kimse deyyustur (eşini kıskanmayan bir kimsedir)" denilmiştir. Ümmü Seleme'nin (r.) rivâyet ettiği hadis, ihtiyacın kalmaması gerekçesiyle örtünme şeklinde anlaşılır. Çünkü mükatep köle son taksitini ödeyinceye kadar hanımefendisinden bir şeyler alıp verme suretiyle onunla ilişkide bulunmaya, dolayısıyla yüz ve elini açmaya ihtiyaç duyar. Köle borcunu ödeyince bu ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Bu nedenle hanımefendi ona karşı örtünmelidir."³⁸

Âlimlerin bu gibi namahrem kimselere bakmak konusundaki mübahlık ifade eden bütün bu fıkhi naslar, esasında ihtiyaca mebni ruhsatlardır. Bakmak konusunda yüz ve elden başlayan bu mübahlık; kollara, ayaklara, göğüslere ve dişlere kadar genişleyebilmektedir. Buna göre tesettür ve avret mahalli ile ilgili hükümlerin doğru tespit edilmesi, bu iki kavramın birbirine karıştırılmaması, o hükümlerin

³⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, X/272/282/289.

³⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, X/288-289.

açıklandığı durum, kayıt ve şartların iyi bilinmesi ve söz konusu fıkhi naslara bütüncül bakılmasını gerektirmektedir.

C. TESETTÜRDE FİTNE

Fitne kelimesinin kökü olan “F-T-N” terkinin asıl anlamı, ibtila (bela, dert ile imtihan) ve ihtiba (sınamak) demektir. Ateşe sokulan altın hakkında şöyle denir: “Ve fetentü zehebe binnari iza imtehentuhu”. Yani “onu sınıdığım zaman altını ateş ile yaktım”.³⁹ Bu kökten masdar olan fitne kelimesinin asıl anlamı “sağlam olanının çürüğünden ayrılması için altının ateşe sokulmasıdır.”⁴⁰ Söz konusu kelime ve türevleri ise sözlükte ayrıca; sinama, maddi ve manevi sıkıntı, üzüntü, bela, felakete imtihan etme, bir şey kalbe hoş gelip şaşmak, birini fitneye uğratmak, birini saptırmak, azdırmak, fitneye düşmek, birine din veya mezhebinden dönmesi için işkence etmek, bir şeyi yakmak ve birini görüşünden vazgeçirmek gibi muhtelif anlamlara gelmektedir.⁴¹ “Fitnenin zamanla kazandığı, insanın sapması, zarara uğraması veya uğratılması şeklindeki anlamında ateşte yanmakla ilgili esas mananın da etkisi olduğu söylenmiştir. Buna göre insanın içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına “fettan” denilmiş aynı kelime, kişinin aklını karıştırıp ahlakını bozan ve cezaya çarptırılmasına sebep olan şeytan için, ayrıca zarar verme manasından dolayı hırsız için de kullanılmıştır.”⁴²

Fitne kelimesinin delalet ettiği anlam hazinesi pek geniş olabilmektedir. Örneğin Kur’an’da fitne kelimesi 34 âyette, türevleri ise 26 âyette farklı manalara delalet eden bağlamlarda geçmektedir.⁴³ Bu farklı manalara delalet eden birer örnekler şöyledir:

a- Azap: “Azabınızı tadın! İşte acele isteyip durduğunuz şey budur.”⁴⁴

³⁹ Bkz: İbn Faris, *Mekayisi'l-Luğa*, IV/472.

⁴⁰ İsfahani, *el-Müfredat*, II/308-309.

⁴¹ İsfahani, *el-Müfredat*, II/308-310; Mustafa Çağrııcı, “Fitne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay, 1996), XIII/156-159; Mevlüt Sarı, *el Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, (İstanbul: Bahar yay., 1982), s.1130.

⁴² Çağrııcı, “Fitne”, XIII/156-159

⁴³ Bkz: Çağrııcı, “Fitne”, XIII/156-159

⁴⁴ Zariyat 51/14.

b- Şirk (Allah (c.c)'a ortak koşmak): *“Fitne (şirk) adam öldürmekten daha büyük günahtır...”*⁴⁵

c- Küfür: *“O gün (kıyamet günü) münafık erkeklerle, münafık kadınlar iman edenlere der!er ki, “bizi gözetip bekleyin, nurunuzdan biraz edinelim “. Onlara “geriye dönün de nur arayın!” denilir. Sonra da aralarına kapısı bulunan sur çekilir. İç tarafında rahmet, dış tarafında o cihetten azap vardır. münafıklar, müminlere “biz sizinle beraber değil miydik?” diye seslenirler. Onlar da “evet, beraberdik, ama siz kendinizi fitneye düşürdünüz (iman etmediniz, küfrettiniz) şüpheye düştünüz.”*⁴⁶

d- Günah: *“... Artık Peygamber'in emrine muhalefet edenler, kendilerine bir fitnenin (günahın) dokunmasından veya kendilerine elem verici bir azabın erişmesinden çekinsinler”*⁴⁷, *“Onlardan (Tebük seferine çıkmamak için bahane arayanlardan) bir kısmı “bana izin ver de, beni fitneye (günaha) düşürme” diyordu. Haberiniz olsun ki, kendileri fitneye düşmüşlerdir. Her halde cehennem kafirleri çepeçevre kuşatacaktır.”*⁴⁸

e- İşkence, eziyet: *“Sonra işkence ve azaba uğratılan, ardından hicret eden, sonra da Allah (c.c) yolunda savaşan ve sabredenleri, Rabbin mutlaka bağışlayan ve çok merhamet edendir.”*⁴⁹

f- Bela ve imtihan: *“Andolsun ki, onlardan öncekileri de çetin imtihan ettik.”*⁵⁰

g- Ta'zib ve Gönül incitme: *“O kimseler ki, mümin erkeklere ve mümin kadınlara işkencede (fitne) bulundular, sonra da tövbe etmediler. İşte onlar için cehennem azabı vardır.”*⁵¹

⁴⁵ Bakara 2/217.

⁴⁶ Hadid 57/13-14.

⁴⁷ Nur 24/63.

⁴⁸ Tevbe 9/49.

⁴⁹ Nahl 16/110.

⁵⁰ Ankebut 29/3.

⁵¹ Buruc 85/10.

h- Öldürme ve Helak: “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınızda, kafirlerin sizi fitneye düşürüp (öldürüp) kötülük edeceklerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda bir vebal yoktur...”⁵²

ı- Sırat-ı müstakimden saptırma: “Neredeyse onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için seni bile fitneye düşürecekler (doğru yoldan saptıracaklardı), ve ancak o takdirde seni samimi bir dost edineceklerdi.”⁵³

i- Dalalet ve tereddüde düşürme: “Çünkü siz ve taptıklarınız, cehenneme girecek olanlar dışında hiç kimseyi dalalete düşürecek (azdıracak), baştan çıkaracak değilsiniz.”⁵⁴

j- Özür ve illet: “Sonra onların, sadece “Rabbimiz Allah (c.c)’a yemin ederiz ki, biz müşrik değildik” sözleridir: başka özürleri (fitneleri) olmayacak.”⁵⁵

k- Delilik ve Gaflet: “Yakında kimlerin deli olduğunu sen de göreceksin, onlar da görececek.”⁵⁶

Fitne kavramı Allah’a veya kula nisbet edildiğinde farklı anlamlara gelmektedir. Allah’a nisbet edilen fitne kavramı genel anlamda bir hikmet ve değer ifade ederken kuldan sadır olduğunda ise yergi ifade eder. Bu konuya değinen İsfahani söz konusu durumu şöyle açıklamaktadır:

- “Fitne Allah (c.c) ve kuldan sadır fiiller cümlesindedir. Mesela, bela, musibet, öldürme veya işkence... gibi hoşlanılmayan fiiller, her ne zaman Allah (c.c) Teâla’dan sadır olursa, ancak bir hikmete binaen olur; buna mukabil her ne zaman, Allah’ın (c.c) emri dışında, kul tarafından bu fiiller yapılırsa, bunun zıddı olur. Bundan dolayı Yüce Allah her yerde insanı değişik fitneleri yapmakla yermektedir.”⁵⁷

⁵² Nisa 4/101.

⁵³ İsra 17/73.

⁵⁴ Saffat 37/161-163.

⁵⁵ En'am 6/23.

⁵⁶ Kalem 68/5-6.

⁵⁷ İsfahani, *el-Müfredat*, II/308-309.

Tesettür ve fitne kavramlarının ilişkisi tesettürün fitneyi önleyici bir faktör olmasıdır. Kur'an'da geçen tesettür âyetlerinde ve kimi hadislerde bunun sebep ve hikmetleri açıkça ifade edilmektedir. Konu ile ilgili kimi âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

- "*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. **Bu onlar için daha nezihdir.***"⁵⁸

- "*Onlardan bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; **bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur.***"⁵⁹

Âyetlerde ifade edilen temizlik, fitne ve şehvet gibi, oluşması daha en başından muhtemel tehlike ve şüphelerden korunmayı kastetmektedir. Buna göre tesettürü gerektiren en önemli hususlardan biri de fitne, yani zina ve öncüleridir.⁶⁰ Zinaya öncü olan her şey yine zinanın çeşitleridir ve aynı şekilde yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

- "*Ademoğluna zinadan nasibi takdir olunmuştur. O buna mutlaka erişir. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası tutmak, ayakların zinası yürümektir. Kalbe gelince o, arzu eder, ister. Üreme organı ise, bunu ya gerçekleştirir, ya da boşa çıkarır.*"⁶¹

Bu durumda fitne bağlamında tesettür, kişilerin yalnızca örtünmek ile yetinebilecekleri bir olgudan çok daha geniş bir muhteviyatı içinde barındırır. Nitekim din de bu anlamdaki fitneyi önleme bakımından yalnız vücudu örtmek konusunda hükümler tayin etmekle yetinmiş değildir. Zikri geçen hadiste de buna işaret edilir. Bütün bunlar muvacehesinde tesettür aynı zamanda avret üstü örtünmek, bakmak, konuşup dinlemek, tutmak, kadın erkek bir arada bulunmak,

⁵⁸ Nur 24/30.

⁵⁹ Ahzab 33/53.

⁶⁰ Bkz: Serahsi, *el-Mebsut*, X/289-291.

⁶¹ Buhari, "İstizan", 6243, "Kader", 6612; Müslim, "Kader", 2657. Ayrıca Bkz: Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistani el-Ezdi (ö. 275/889), *es-Sünen*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), "Nikah", 2152, II/246. Ahmed bin Hanbel, XIII/152-153 (7719); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), "Nikah", 13509, VII/143.

koku sürünmek ve daha çok dikkati cezbedici mahiyette renkli ve süslü elbise giyinmek gibi durumlar hakkındaki hükümleri de tayin ve tespit eder. Konu ile ilgili Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

- “Ateş ehlinden iki sınıf vardır, henüz onları görmedim. Onlardan biri, yanlarında sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuranlar. Diğeri ise örtülü çıplak (kasiyatün ariyatün) kadınlar ki bunlar, Allah’a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar, cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu ne kadar uzak mesafeden duyulur.”⁶²

Hadiste geçen örtülü çıplaklar (kasiyatün ariyatün) ifadesi kişilerin yalnız bedenlerini örtmek noktasında tesettürlü kimseler olamayacaklarını açık ve veciz bir biçimde ifade eder. Buna göre sırf daha dikkat çekici olmasından dolayı saçlarının arka kısımlarını örtülerinin altından kabartmak dahi hadisin meramına göre Allah’ın emrinden sapma, başkalarını yoldan saptırma ve cennetin kokusunu dahi almamaya sebep olabilmektedir.

İslam dini kişi ve toplumları yozlaştırmaya sevk eden her türlü fitneyi yasaklamaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ise “fitne öldürmekten beterdir”⁶³ buyrulmaktadır. Bu durum fıkıh literatüründe de böyledir. Nitekim fıkıh literatüründe bu terim genel anlamda vuku bulması muhtemel her hükümde yasaklanması için temel faktördür. Fıkıh kitaplarında geçen fitne kavramları, kullanıldıkları bağlam çerçevesinde farklı manalara delalet edebilmektedirler. Mesela konu ile ilgili İmam Serahsi’nin el-Mebcut adlı eserinde geçen fitne kavramları üzerinde yapılan bir inceleme makalesinde şu sonuç elde edilmektedir:

- “El-Mebcut üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda, olumsuz anlam ifade eden fitne kavramına yetmiş altı meselede atıf yapıldığı ve “ahlaki bozulma, aldanmak, azmak, cinâyet, dinden çıkmak, gayri

⁶² Müslim, “Libas”, 2128.

⁶³ Bakara 2/191.

meşru ilişki/davranış, haram, istismar, isyan, kargaşa, kavga, küfür, sıkıntı, su-i zan, tehlike, yanılmak, zaaf” şeklinde onyediy farklı anlamda kullanıldığını tespit ettik. Bunların bireylerarası dini-ahlaki her türlü bozukluklar ile kamusal düzeni bozan durumları ifade ettiğini görmekteyiz.”⁶⁴

Yukarıda verilen bilgilere ilaveten yine aynı makalede fitne kavramının fıkhıdaki kullanımında “gayri meşru ilişki/davranış” ve “kargaşa” anlamının baskın olduğu”⁶⁵ söylenmektedir. Burada da aynı anlamda tesettür ile ilişkili olan gayri meşru ilişki bağlamındaki fitne kavramı üzerinde durulmaktadır.

Fitne kavramının avret kavramı ile ilişkisi ise kişinin avret mahallini açması durumunda bazen vereceği sonuçların bizzat fitnenin kendisini doğurmasıdır. Ancak tesettür hükmünde fitne faktörü avretlik faktöründen daha geniş ve asli bir unsurdur. Çünkü örtülmesi ve bakılması haram olan pek çok şeyler fitne faktörü üzerinden tespit edilmiştir. Nitekim bir önceki başlıkta da açıklandığı üzere kişilerde birtakım yerlerin açılmasının fitneye sebebiyet veriyor olması tek başına o yerlerin avret mahalli sayılması için yeterli değildir. Çünkü avret mahalli ile ilgili hükümlerin tayininde pek çok değişkenler söz konusudur. Bu husus fıkıh bölümünde tafsilatıyla ele alınmakla birlikte örneğin bir erkeğin avret mahalli onun sosyolojik ve ontolojik birtakım özelliklerinden dolayı kadına nazaran çok daha hafifletilmiştir. Yine bir cariyenin avret mahalli çoğunluğa göre sırtı ve karnı da dahil olmak üzere geri kalan kısımlarıyla erkeğin avreti gibidir. Çünkü onlar satışa arz edildiklerinde kendilerini satın almak isteyen kişiler tarafından incelenmek ve onlardan pek çok uzuvlara bakmak gerekebilmektedir. Yine İslam coğrafyasında tarih boyunca yaşayan zimmi kadınların avret mahalli, söz konusu avretlik hükmünün müminlere dair bir emir olması ve onları bağlamamasından dolayı yoktur. Ancak İslam bütün bunlara rağmen bu kimselere bakmayı haklarında fitne tehlikesi sabit olmasından dolayı yine yasaklamaktadır. Bundan dolayı pek çok fakih ve müfessir namahremeler ile ilgili yasaklayan nas ve hükümleri fitne unsuru

⁶⁴ Aydın Taş, Klasik Fıkıh Doktrinde Fitne Kavramının Kullanımı Ve Ahkama Etkisi: Serahsi Örneği, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 7.

⁶⁵ Taş, Klasik Fıkıh Doktrinde Fitne Kavramının Kullanımı Ve Ahkama Etkisi: Serahsi Örneği, 7.

üzerinden illetlendirip bina etmeye çalışmıştır. Konu ile ilgili örneğin İmam Gazzali (ö. 505/1111) bakmak bağlamında erkeğin kadına karşın durumu hakkında şunları söylemektedir:

- “Bu nedenle Müslüman bir kadının evinden çıktığı zaman gözünü yabancı erkeklerden sakındırması gerekir. Biz bu sözümüzle kadının yüzü erkek için avret olduğu gibi erkeğin de kadın için avrettir demiyoruz. Belki erkeğe tüysüz bir gencin yüzü ne ise kadına baliğ bir erkeğin yüzü de aynıdır. Bu bakımdan sadece fitne söz konusu ise, o vakit baliğ kişi tüysüzün yüzüne bakamaz. Eğer fitne söz konusu değilse böyle bir yasak yoktur. Zira tarih boyunca erkeklerin yüzü çıplak iken, kadınlar ise peçeli olarak çıkmaktadırlar. Eğer erkeklerin yüzü kadınlar için avret olsaydı, erkekler de peçeli çıkar yahut ancak zaruret halinde evlerinden çıkabilecekleri yönünde emir verilirdi.”⁶⁶

Gazzali ilk cümlesinde kadının erkeğe bakmaması gerektiğini beyan etmektedir. Ancak kendisi yine erkeğin dışarıda bütünüyle örtünmesini gerekli kılacağı için avret kelimesininin kaçınıp bu yasaklığı fitne olgusu üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu ve benzeri hususlardan dolayı tesettür ile ilgili hükümleri incelemek isteyen bir kimse, söz konusu iki kavramın muhteviyatını iyi bilmesi ve incelediği hükümlerde bu iki unsuru göz önünde bulundurması gerekmektedir.

D. FITRİ ANLAMDA TESETTÜR

Fıtrat kelimesinin kökü ve “F-T-R” harflerinin terkibi olan “fatr” kelimesinin asıl anlamı uzunlamasına yarılmak, yaratmak ve ayırmak demektir.⁶⁷ Bu kökten isim olan fıtrat kelimesi ise yaratılış, mizaç, yapı, tabiat ve belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş gibi anlamlara gelir.⁶⁸ Cürcani (ö. 816/1413) ise bu kelimenin insanın dini kabul etmeye yönelik hazır yatkınlığı anlamında olduğunu söylemektedir.⁶⁹

⁶⁶ Hücetü'l-İslam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzali et-Tusi (ö. 505/1111), *İhya'ü 'ulumı'd-Din*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), II/47.

⁶⁷ Bkz: İsfahani, *el-Müfredat*, II/337; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 666.

⁶⁸ Hayati Hökelekli, “Fıtrat”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 1996), c.XIII/47-48; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 666;

⁶⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413), *et-Ta'rifat*, 1.b., (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 1983, 168.

“İlk yaratılış, bir bakıma mutlak yokluğun yarılarak içinden varlığın çıkması şeklinde telakki edildiğinden fitrat kelimesiyle ifade edildiği”⁷⁰ söylenmiştir. “Buna göre fitrat ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını belirtir.”⁷¹ “Feterellahu’l-halke” cümlesi Yüce Allah’ın bir şeyi yaratması ve onu herhangi bir fiili yapmaya aday bir halde düzenlemesidir.”⁷² “Fitratullah” ise Allah’ın insanda yerleştirdiği iman etmeye olan yetisidir.”⁷³

İslam dini sâlim fitratın gerektirmiş olduğu örtünmeyi emretmiştir. Nitekim en az insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan tesettür her şeyden önce insan fitratının bir gereksinimidir. Bundan dolayı tarih boyunca bütün toplumlar eksik veya tam, bir şekilde örtünmüşlerdir. Bu tarihi vakıa örtünmenin insan fitratının bir gereksinimi olduğunu göstermektedir. Konu ile ilgili âyet-i kerimede ise şöyle buyrulmaktadır:

- *“O halde sen hanif olarak bütün varlığıyla dine, Allah (c.c) insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah (c.c)’in yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”*⁷⁴

Âyette Yüce Allah’ın insanlığı yaratılış çizgisine çağırdığı, fitrata aykırı gidilmemesi gerektiği, fitrata aykırı birşey emretmediği ve İslam’ın fitrat olduğu, dolayısıyla da tesettürün sonsuza değin hükmü cari olan bir ilke olduğu beyan edilmektedir. İlk insan olan Hz. Adem ve Havva’nın cennette yasaklı meyveyi yiyip mahrem yerlerinin açılması ve o yerleri yapraklarla örtmeye çalışmaları, örtünmenin din ve akılla uyum halinde olduğunu gösterir. Yüce Allah bu durumu şöyle ifade eder:

- *“Nihâyet ikisi de o ağaçtan yediler. Bunun üzerine mahrem yerleri kendilerine göründü, üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar.”*⁷⁵

⁷⁰ Hökelekli, “Fitrat”, c.XIII/47-48.

⁷¹ Hökelekli, “Fitrat”, c.XIII/47-48.

⁷² Hökelekli, “Fitrat”, XIII/47-48.

⁷³ Bkz: İsfahani, el-Müfredat, II/337.

⁷⁴ Rum 30/30

⁷⁵ Taha 20/121

Zikri geçen âyet örtünmenin yalnız insanın kendisini soğuk, sıcak vb çevresel faktörlerden korumaya çalışması için süregelen bir adet olmadığını gösterir. Nitekim âyet, Hz. Adem ve Havva'nın "sevatuhuma" ifadesiyle kaba avret yerlerini örtmeye çalıştıklarını beyan eder. Zemahşeri (ö. 538/1144): Âyette geçen "yehsifani" (örtmeye) ifadesinin çokluk ve tekrar bildirmek üzere "yahassifani" şeklinde de okunmuş olduğunu aktarmaktadır.⁷⁶ Bunun anlamı Hz. Adem ve Havva'nın bu örtünme ile ilgili ziyadesi ile bir çok tekrar, çaba ve telaş içerisinde olduklarıdır. İnsanların ataları olan bu kişilerin söz konusu mahalleri örtmeye çalışmaları fitri bir haya duyugusundan kaynaklanır. Nitekim bu mahallerin örtülmesi soğuğu engellemeyeceği gibi haya, iffet, ve kişinin öz saygınlığı gibi duygu ve kaygılarının dışında herhangi bir motivasyona dayanmayacağı ve bunlar dışında herhangi bir fayda sağlamayacağı açıktır. Ayrıca mezkûr hadisenin dünya da değil de cennette gerçekleşmiş olması ve orada korunmaya çalışılacak iklimsel ve çevresel faktörlerin olmaması buradaki örtünmenin yine salt fitri kaygılarından dolayı olduğunu gösterir.

Fıtrat kavramının önemli bileşenlerinden olan bir diğer erdem, "haya" kavramıdır. İnsan fitri anlamda haya sahibi bir varlıktır. Kelime anlamı "utanma, utangaçlık, mahcubiyet ve çekingenlik"⁷⁷ gibi manalara gelen "haya" kelimesi, ahlak terimi olarak; "kişinin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terketmesi"⁷⁸ anlamına gelir. Peygamber efendimiz "haya imandandır"⁷⁹, "her dinin bir ahlakı vardır; İslam'ın ahlakı da hayadır"⁸⁰, "haya sadece hayır (iyilik) getirir"⁸¹ gibi hadislerinde

⁷⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi ez-Zemahşeri (ö. 538/1144), *el-el-Keşşaf 'an hakâ'iki ğavamizi't-tenzil*, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyyi, 1986), III/94.

⁷⁷ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 208.

⁷⁸ Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat*, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra yay., 2010, 324.

⁷⁹ Buhari, "İman", 24; Ebu Davud, "Edeb", 4795; Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) et-Tirmizi (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizi*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1996), "İman", 2615, V/11; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini (ö. 273/887), *es-Sünen*, (Dâru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 2009), "Zühd", 4184, V/279; Ebu Abdillâh Malik b. Enes b. Malik b. Ebi Amir el-Asbahi el-Yemeni (ö. 179/795), *el-Muvatta (Ebi Musab ez-Zuhri rivâyeti)*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1991), "el-Cami", 1890, II/76; Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebi Şeybe İbrahim el-Absi el-Kufi (ö. 235/849), *el-Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehadisi ve'l-Asar*, (Lübnan: Dâru'l-Tac, 1989), "Edeb", 25340, V/212; Ahmed bin Hanbel, VIII/156 (4554).

⁸⁰ İbn Mace, "Zühd", 4181; Malik bin Enes, "el-Cami", 1889.

⁸¹ Buhari, "Edep", 6117; Müslim, "İman", 37; Ebu Davud, "Edeb", 4796; Ahmed bin Hanbel, XXXIII/64 (19830).

hayanın imandan olduğunu, hayır getirdiğini ve dinin ahlakı olduğunu yani sâlim fitratın bir gereksinimi olduğunu beyan etmektedir. Buna göre insan fitratın çıplak bulunmaktan haya eder yani utanır. Bu utanma duygusu ise imandandır.

Fıtrat üzere yaratılmış olan insan için en mühim bir diğer ahlaki kavram ise “ıffet” tir. Sözlükte “haramdan uzak durmak, helal ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak” demektir.⁸² Ahlak felsefesi kitaplarında ise insandaki şehvet duygusunun muteber ve ılımlı olarak kontrol edilmesi anlamındaki erdemi ifade ettiği söylenmiştir. Buna göre ıffet gerek yeme-içme için olsun gerekse de cinsi haz hakkında olsun bunların dinin ve aklın buyruğu doğrultusunda bir işleyişte tutulmasını ifade etmektedir.⁸³ İffet kelimesinden türeyen “isti’faf” ise ıffetli olma gayreti; zinadan ve zinaya yaklaştıracak şeylerden sakınmak demektir.⁸⁴ Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmaktadır:

“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber ıffetlerini korumaya özen göstermeleri (yeste’fifne) kendileri için daha hayırlıdır.”⁸⁵

Âyette geçen “daha ıffetli davranma” anlamındaki isti’faf kelimesi tesettürü kastetmektedir. Âyete göre kişinin ıffetli olmasının somut tezahürü ve gereksinimi olan tesettürü gerekli şekilde uygulaması, ıffetin gereğidir.

E. SOSYO-PSİKOLOJİK ANLAMDA TESETTÜR

İslami emirlerde hedef gösterilen yüce gayeler vardır. Söz konusu hedefler makasıd-ı şer’iye olarak isimlendirilir. Bunlar; dinin, aklın, neslin, malın ve canın korunmalarıdır.⁸⁶ Nitekim bu maksatların her biri hukukun en temel dayanak noktaları ve bu hükümlerin tespitinde esas alınması gereken insanlık hayatı için en kutsal ilkelerdir. Hüküm koyucu olan Allah, kullarına dünya ve ahiret

⁸² Mustafa Çağrı, “ıffet”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2000), XXI/506-507.

⁸³ Bkz: Çağrı, “ıffet”, XXI/506-507.

⁸⁴ İbn Manzur, *Lisanü’l Arab*, IX/253.

⁸⁵ Nur 24/60.

⁸⁶ Ertuğrul Boynukalın, “Makasıdü’ş-Şeria”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV yay., 2003), XXVII/423-427.

saadetlerinin temini için tesettürü farz kılmıştır. Tesettür, kişinin kendi nefsi ve fitratı hakkında bir ödev olduğu kadar aynı zaman da yaşanan sosyal topluma karşın da bir sorumluluktur. Bu nedenle verilen emirlerin gereksinimlerini yerine getiren birey ve toplumlar kendilerini pek çok dünyevi ve uhrevi sıkıntıdan korumuş olacaktırlar.

Bireylerin giymiş oldukları her türlü giysi ve aksesuarların, onların ve yaşadıkları toplumun ruh hali ve psikolojisi üzerinde ciddi etkileri olduğu gözlemlenir. Giyilen elbiseler ve takılar yalnızca başkalarının bizimle ilgili yargılarını etkilemekle kalmayıp bizzat giyen kimsenin üzerinde de büyük tesirler oluşturur. Psikologların “giyilmiş algı” olarak tanımladığı bu duruma göre kıyafetler, giyen kişinin psikolojik sürecini ve davranışsal eğilimlerini de etkilemektedir. Örneğin polis, asker, doktor, imam vb kimselerin sivil hayattaki kıyafetleri ile mesleklerini temsil eden üniformalarını giydikten sonraki ruh halleri çok farklıdır. Bir asker, askeri üniformasını giydikten sonra daha ziyade sorumluluk, ciddiyet ve disiplin içeren bir ruh haline bürünür. Ancak sivil kıyafete döndüğünde söz konusu etki değişir. Bu durum toplum nezdinde de böyledir. Nitekim aynı ağırlık ve etki onu müşahade eden muhataplar üzerinde de görülür. Örneğin bir imam misyon ve görevini temsil eden sarık ve cübbe gibi kıyafetleri ile toplum üzerindeki etkisini artırır. Buna mukabil giyimine hiç dikkat etmeyen bir imam ise bu ilgi ve alakayı aynı şekilde görmez. İşte bütün bunlar giyimin yalnızca beden üzerine çekilen salt bir örtüden ibaret olmadığını ve esasında pek çok önem ve fonksiyona sahip olup dikkat edilmesi gereken önemli bir eylem olduğunu göstermektedir.

Bütün bu aktarılan tesir ve fonksiyonlar aynı şekilde dinin emretmiş olduğu tesettür hakkında da geçerlidir. Nitekim insanlar üzerinde olumlu yahut olumsuz pek çok duygu ve düşüncenin belirmesinde en temel öznelerden biri de tesettürdür. Çünkü örtünme ve bunun mukabili olan açılmanın kişiler üzerinde oluşturmuş olduğu etki ve vermiş olduğu mesajlar açıktır. Şer'i ilke ve düsturları gereği giyinmiş bir kadın karşı tarafa saygın, iffetli ve nefsinin muhafaza eden bir kimse olduğuna dair ihtarlar verir. Tesettür, bütün bu zikredilenlerin hal diliyle ifadesidir. Bunun mukabili dini emir ve ilkelerin dışındaki bir şekilde açılıp saçılma ise tam tersi bir etkiyi izhar etmektedir. Nitekim meşru olmayan emellere sahip

olan kimseler açılıp saçılan (teberrüc) bireylere karşın dinin emrettiği biçimde örtünen kişileri gördüklerinde onların hal diliyle kendilerini muhafaza eden kimseler olduklarını düşünüp onlardan meşru olmayan birtakım beklentiler içine girmezler. Bu ise tesettürlü bir birey için elde edilecek en büyük maksat ve faydadır. Bundan dolayı örneğin Yüce Allah kadınlara tesettürü emrettiği Ahzab suresi 59. âyette şöyle buyurmaktadır:

- "Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah (c.c) ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir".⁸⁷

Âyette kadınların, dış giysileri olan cilbablarını üzerlerine almalarının, onların tanınıp incitilmemeleri için daha hayırlı olduğu belirtilmiştir. Müfessirler, âyette zikredilen tanınma ve incitilmeyi genel anlamda onların bayağı kadınlardan ayrılıp seçkin, iffetli ve namuslu kadınlar olarak bilinmeleri şeklinde açıklamışlardır. Nitekim onların bu şekildeki mesture halleri kendileri haklarında namuslarını muhafaza eden kadınlar olduğu imajını çizecek bu sebeple de tacizci muamelelerle karşılaşp eziyet olunmayacak ve böylesi bir örtünme bu anlamda ki tamahları boşa çıkartacaktır.

Bütün bunlara mukabil tesettür ilkelerine riâyet etmeyen birey ve toplumlar sosyal içtimai hayattaki pek çok hususları kendileri haklarında zorlaştırabilmektedirler. Toplumun ana bünyesi ve çekirdeğini oluşturan ailenin daha en başta kurulmasına, kurulan ailelerin ise dağılıp bozulmasına sebebiyet veren en temel faktörlerden biri açılıp saçılma yani teberrüc'tür. Çünkü tesettür aile ve insanlığın birlikteliği için en temel faktörlerden biri olan cinselliği kendi evi içinde tutup evi dışına taşırmaya engel olur. Dışarıya taşan cinsellik kişilerin başkalarına karşı açılmayı ve namahrem kimselerde bulunduğu cinsi hazzı ifade eder ki bireyin kendi eşi dışında başka kimselerde bulunduğu bu cinsi haz kişide eşine karşı soğukluk oluşturacağı gibi başkalarını da eşleri ile kıyaslamalarına ve bir noktadan sonra boşanma ve dağılmalara sebebiyet vermektedir. Bu konuya İsmail Yıldız'ın

⁸⁷ Ahzab 59.

İslam'da Giyim ve Tesettür adlı eserinde aktarmış olduğu araştırma, konuya şöyle ışık tutmaktadır:

- "Psikolog Douglas Kernick'in deneysel çalışmasında ev içi cinselliğin azalmasında dışarıdaki çekici ortamın etkisi gözler önüne serilmektedir; Douglas, evli iki grup erkek seçer ve bir gruba genç, güzel, canlı ve sağlıklı görünümlü çekici kadınların fotoğraflarını gösterir. İkinci gruba verdiği fotoğraflar ise bunun tam tersidir. Her gün düzenli olarak bu fotoğraflara bakan erkeklerden ikinci gruptakilerde cinsel açıdan herhangi bir etkileşim gözükmemiş genç ve güzel kadınların çekici fotoğraflarına bakan erkekler ise bir süre sonra eşlerini son derece düz ve sıkıcı bulmaya başlamışlardır."⁸⁸

- "Bu denemeyi Pennsylvania Üniversitesinden Satoshi Kanazawa ile Cornell Üniversitesinden Mary Still araştırmaya dönüştürürler. Buna göre Amerikan toplumundaki trendleri en iyi ölçtüğü kabul edilen bir araştırmanın sonucuna başvurulur. Araştırmaya katılan toplam 32 bin 845 denekten 646'sının erkek ya da kadın lise öğretmeni oldukları saptanarak onlar üzerinde yoğunlaşılır. Sonuçta erkek öğretmenlerin evlilik ve kadınlarla düzenli ilişki açısından Amerikan erkeklerinin genelinde belirgin bir biçimde ayrıldıkları ortaya çıkar. Bu sonuçlardan yola çıkan Kanazawa ve Still şu tespiti yapmaktadırlar: "Erkek öğretmenler okullarında ve sınıflarında karşılaştıkları genç, güzel ve cıvıl cıvıl kızlarla, karılarını ya da kız arkadaşlarını karşılaştırıyor ve bir süre sonra onların ne kadar sıkıcı, dışarıdaki dünyanın ise ne kadar eğlenceli ve vaatkar olduğunu görüp boşanıyorlar ya da hiç evlenmiyorlar."⁸⁹

Keyfi bir giyim ve süslenmenin oluşturmuş olduğu bu gibi sorunlar insanın özellikle de modern dönem toplumunun en çok karşılaştığı problemlerdendir. İslam dini ise bütün bu olumsuzlukları doğuran eylemleri yasaklamış ve kişilerin

⁸⁸ İsmail Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2016), 41.

⁸⁹ Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, 41.

yalnız kendi haklarında değil kamusal düzen ve topluma karşı da sorumlu olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Nitekim bireylerin icra etmiş olduğu eylemlerinde sosyal toplumun düzenini ve ahlaki yapısını bozacak nitelikteki hususlardan uzak durması gerekir. Bu, bireysel ve vicdani bir sorumluluk olmasının yanı sıra dinin de kat'i bir ilkesi ve emridir. Bu anlamda bireyler, toplumun yozlaşmasına neden olacak her türlü eylemlerden uzak durmak zorundadır. Elbette ki açılıp saçılmış erkek ve kadın, birbirleri haklarında birer fitne sebebi olacaklardır. Hanif olan İslam dini ise kötülük ve yozlaşmaya götürecek her türlü eylemin önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

II. TARİHSEL SÜREÇTE TESETTÜR

İslamiyetten önceki Hz. Peygamber'in tebliğ ile görevlendirildiği kavme, İslam'dan önceki durumlarından dolayı cahiliye toplumu denilmiştir. Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme de asr-ı saadet denilir. Cahiliye dönemi halkının belli kurallarda örtünme geleneğinin olduğu bilinir. Bu örtünmenin birtakım ahlaki motivasyonları da taşıdığı gözlenir. İslam'dan sonraki dönemde ise bütün bunlar kendisinde tedrici bir usul benimsenmek üzere dini ilke ve hükümlere bağlanmıştır. Konunun iyi anlaşılması için söz konusu her iki dönemin örtünme biçimine değinilecektir.

A. CAHİLİYE DÖNEMİNDE TESETTÜR

Cahiliye dönemi, İslam'dan önceki arap toplumunun yaşadığı dönemi ifade eder. Bunun sebebi o dönemin insanların yaşayış biçimlerinin, sahip oldukları kültür ve ahlaki değerlerinin birçoğunun İslami sâlim ahlak ve fitrata ters düşmesidir. İslam vahyinin tekrar gelmesinden sonra Kur'an ve inanan sahabeler tarafından önceki yaşayış biçimleri, "hikmet ve ilmin zıddı olan bilgisizliğe" nisbet anlamında cahiliye dönemi olarak adlandırılmıştır.⁹⁰

Cahiliye dönemi arap toplumunun giyim ve kuşamı kabileler, sosyal statü ve o toplulukların bu konudaki ahlaki tutumlarına göre farklılık arz etmiştir. Bu örtünme, kadında yüzü dahil bütün vücudu örtmekten, erkek ve kadının her ikisinde tam aksi saç, baş, bacak, göğüs ve bazı durumlarda tamamen çıplak oluncaya kadar açılmak gibi farklı şekillerde de cereyan edebilmektedir. Bu durum ile ilgili bilgiler, özellikle cahiliye şiirleri ve ilgili birtakım âyetlerin tefsillerinden elde edilmektedir.

Cahiliye dönemi şiirleri incelendiğinde kadınların başlarını, Nur suresi 31. âyette de adı müşterek olan (hımar) adlı bir başörtüsü ile örttüklerine dair bilgiler yer almaktadır. Örneğin Cahiliye şairlerinden Avf b. Atiyye bir şiirinde baskın esnasında korku ve telaş içinde, çaresiz bir şekilde kaçışan kadınları tasvir ederken şöyle demektedir:

⁹⁰ Bkz: Mustafa Fayda, "Cahiliye", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 1993), VII/17-19.

- “O sabah baskınını yapan delikanlılar ne kadar da yiğittir. O baskında üstü başı açık, beyaz tenli kadınlar görürsünüz. Onlardan kimisi başörtüsünü (hımar), kimisi de kuşağını/kemerini düşürmüş yarı çıplak bir halde kaçmaya çalışmaktadır.”⁹¹

Yine bir başka şair olan Bais b. Sureym de “hımar” ifadesini ilgili bir şiirinde şöyle kullanmaktadır:

- “Gündüz saçı–başı açılmış (nice) güzel kadının başörtüsünü (hımar) akşam üzeri tekrar başına bağladım.”⁹²

Sözü geçen başörtüsü her ne kadar isim bakımından Nur suresi 31. âyette ifade edilen örtü ile müşterek olsa da, Kur’an’ın emrettiği şekil ve biçimde değildir. Nitekim bu örtü çoğu zaman dinen kapatılması gereken pek çok uzvu açıkta bırakabilmektedir. Örneğin tefsirlerde konu ile ilgili Nur suresi 31. âyetin sebebi-nüzulünde şu bilgi yer almaktadır:

- “İbn Ebi Hatim, Mukatil bin Süleyman’dan (ö. 150/767) bildirir: Bize bildirildiğine göre Cabir b. Abdullah el-Ensari şöyle anlatmıştır: Esmâ binti Murşid (r.), Haris oğullarının yanında bulunan bir hurmalığında idi. Ayaklarındaki halhalleri ile göğüsleri ve saç örgüleri görünen izarsız kadınlar yanına geldi. Bunun üzerine Esmâ: “Bu ne kötü bir şeydir!” deyince, Yüce Allah (c.c): “*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar...*” âyetini indirdi.”⁹³

Konu ile ilgili Kurtubi (ö.611/1270) şunları aktarır:

- “Bu âyetin (nüzul) sebebi şudur: Kadınlar o dönemde başlarını örttükleri takdirde, başörtülerini sırtlarının arka tarafına salıverirlerdi. en-Nekkaş der ki: Nabatilerin yaptıkları gibi yaparlardı. Böylelikle

⁹¹ Arif Korkmaz, Toplumsal Değişim ve Devamlılık Bağlamında Cahiliye–İslam İlişkisi: Hukuk ve Giyim–Kuşam Örneği, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi IV/1 (2020/1)*, 61; Mufaddal ed–Dabbi (ö. 178/794 (?)), *el-Mufaddaliyyat*, (Kahire: Dâru’l-Me’arif, 1942), 324.

⁹² Ebu Temmam Habib b. Evs et–Tai, *Divanü’l–Hamase*. (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1998), 96.

⁹³ Celaleddin Ebu’l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir es-Suyuti (911 / 1505), *ed-Dürrü’l-Mensur fi’t-Tefsir bil-Me’sur*, ter: Zekeriya Yıldız, (İstanbul: Ocak Yay., Kasım 2012), XI/33.

boyun ve göğüs kısımları, kulakları da örtülmeksizin açıkta kalırdı. Yüce Allah (c.c) da başörtülerini yakalarının üzerine bükmelerini emretmektedir. Bunun şekli de kadının başörtüsünü göğsünü örtmek maksadı ile yakasının üzerinden geçirmesidir.”⁹⁴

Cahiliyye kadınlarında ifade edildiği gibi yapılan bu örtünme hepsinde aynı değildir. Haya ve iffet konusunda daha ihtiyatlı davranıp böylesi bir açılmayı çirkin görenler de vardır. Nitekim konu ile ilgili aktarılan rivâyetteki sahabi kadının durumu kınaması da bunu gösterir. Yine bu dönemde kadınlardan yüzlerini açanlar olduğu gibi örtenler de mevcuttur. Örneğin konu ile ilgili bir diğer cahiliyye şiiri şöyledir:

- “İsteddiğinde, üzerlerine bornoz (cübbe gibi bir elbise) geçirmiş halde ağlayan kadınların açık yüzlerini ve kollarını görürsün. Sana ağlarlar. Ve ben senin için üzülp iç geçirerek gözyaşı döken hür bir kadını (bu durum ve davranışları nedeniyle) kınayacak değilim”⁹⁵

Yukarıda aktarılan şiirde birkaç önemli husus vardır. Bunlar; kadınların yüzlerini normal şartlarda açmalarının birtakım arapların anlayışında kınanılan bir eylem olduğu, yas halindeki bir kadının örtüsünü açıp ağlaması acılı durumundan dolayı mazur görüldüğü ve bu örtüyü hür kadının kullandığıdır. Yüz örtmek genel anlamda hür ve seçkin kadınlara mahsus bir iştir. Bu durum cahiliye şiirinde şöyle tasvir edilmiştir:

- “Teslim edildiğin zaman seni nasıl savunduğumu unutuyor musun? O gün Kurakır Vadisi bir zillet olmuş sana doğru akıyordu hani... Korku içindeki kadınlarınızın yüzleri açılmış olduğu için onlar cariyeye zannediliyor; cariyeleriniz ise hür zannediliyorlardı”⁹⁶

Buna göre cariyeler hür kadınlar gibi yüzlerini örtme şerefine sahip değillerdir. Hür kelimesi sözlük anlamı bakımından her ne kadar kölenin karşıtlığı anlamında

⁹⁴ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el-Kurtubi (ö. 671/1273), *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), XII/230.

⁹⁵ Ebu Temmam, *Divanü'l-Hamase*, 166.

⁹⁶ Ebu Temmam *Divanü'l-Hamase*, 42-43.

olsa da esasında cahiliyye döneminin örfünde “seçkin ve şerefli kimse” anlamlarını da muhtevasında barındırır.⁹⁷ Bu husus kullanıldığı bağlam çerçevesinde anlaşılır. Buna göre bu kelime ifade etmiş olduğu sözlük anlamı dışında arap toplumu indinde daha geniş bir anlam muhtevasına sahiptir. Bu yüzden birtakım marjinal görüş dışında âlimler, Kur’an’da geçen tesettür âyetlerinin hür kadınlar hakkında olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bununla ilgili detaylı bilgi ileride gelecektir.

Örtünmenin bir şeref ve üstünlük vesilesi olduğuna delalet eden bir diğer cahiliyye adeti Kabenin çıplak tavaf edilmesidir. Söz konusu çirkin ve yanlış eylem ise İslam’da yasaklanmış ve bunun hakkında âyet nazil olmuştur:

- *“Ey Ademoğulları! Her mescide gidişinizde ziynetlerinizi (elbiselerinizi) alın (giyin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah (c.c) israf edenleri sevmez.”*⁹⁸

Söz konusu cahiliyye adeti hakkında Kurtubi şu bilgilere yer verir:

- “Yine Müslim’in Sahih’inde Hişam b. Urve’den, o da babasından rivâyete göre, babası şöyle demiş: Araplar -“el-hums” diye bilinenler müstesna- Beyti hep çıplak tavaf ederlerdi. El-Hums diye bilinenler ise, Kureyş ve ondan gelenlerdir. (Diğer araplar ise) humsların, kendilerine elbise vermeleri hali müstesna Beyti çıplak olarak tavaf ederlerdi. Erkekler erkekler, kadınlar da kadınlara elbise verirdi. Hums diye bilinenler ise, Müzdelifenin dışına çıkmazlar, diğer insanların hepsi ise, Arafat’da vakfe yaparlardı. Müslim’den başka eserlerde de şu zikredilmektedir: Ve biz, Harem ehliyiz. Araplardan herhangi bir kimsenin bizim elbisemiz dışında bir elbiseye bürünmüş olarak tavaf etmemesi, bizim topraklarımıza girdi mi, bizim yemeklerimizden başka bir yemek yememesi gerekir diyorlardı. Araplardan Mekke’de kendisine elbise verecek bir arkadaşı bulunmayan ve ücretle kiralayacak kadar maddi imkanı olmayan kimse, şu iki halden birisini

⁹⁷ Bkz: İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, IV, s.181.

⁹⁸ A'raf 7/31.

yapmak zorundaydı. Ya Beyti çıplak olarak tavaf edecekti yahut da kendi elbiseleriyle tavaf edecekti. Tavaf ettiği elbiselerini de tavafını bitirdi mi, üzerinden çıkarıp atacak ve kimse de onlara dokunmayacaktı, Bu elbiseye de (çıkarılıp atılan anlamında): “El-leka” denilirdi.”⁹⁹

Yukarıda aktarılan hususlardan anlaşıldığı üzere Kureyşliler, diğer arap kabilelerden farklı olarak Kabeyi örtülü tavaf etmektedir. Başkaları ise ancak kendilerinin onlara verdikleri örtüler sayesinde örtünebilirlerdi. Bu onların diğer kavimlere üstünlük göstergelerinden biridir.

Acılı kadının örtüsünün açılmasına aldırış etmeksizin yas tutmasına gelince bu da İslam’da yasaklanmış olup buna göre yeni saf inanış bunun hürmetsizlik ve hayasızlık olduğunu söylemiştir. Nitekim bir rivâyette Hz. Ömer’in bir ölü için ağıt yakan kadınlar topluluğunu dağıttığı esnada kadınlardan birinin başörtüsü açılmış, bunu duyan Hz. Ömer: “Bırakın onun hürmeti yoktur.”¹⁰⁰ demiştir. Başka bir rivâyette ise çocuğu şehit düştüğü halde yüzünü açmayan kadının bu durumuna hayret edilmiş kadın ise buna mukabil “Oğlumu kaybettiysem de utanma duygumu hiçbir zaman kaybetmeyeceğim.” diye karşılık vermiştir. İlgili rivâyet şöyledir:

- “Sabit b. Kays b. Şemmas’dan; demiştir ki: Ümmü Hallad diye anılan bir kadın (yüzü) peçeli olarak Peygamber (s.a.)’e gelip şehid düşen oğlunun Allah (c.c) yanındaki durumunu sordu. Hz. Peygamber’in (orada bulunan) sahabilerinden birisi (o kadına hitaben): Oğlunu sormaya yüzün kapalı olarak mı geldin? dedi. O da oğlumu kaybettiysem de utanma duygumu hiçbir zaman kaybetmeyeceğim, diye karşılık verdi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) senin oğlun için iki şehid sevabı vardır buyurdu. Kadın; Ya Rasulallah bu ne içindir? diye

⁹⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, VII/189.

¹⁰⁰ Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam b. Nafi’ es-San’ani el-Himyeri (ö. 211/826-27), *el-Musannef*, (Beyrut: Tevzi’i’l-Mektebetü’l-İslami, 1983), “Cenaiz”, 6681, III/556.

sordu. (Hz. Peygamber de) çünkü onu kitab ehli öldürdü cevabını verdi.”¹⁰¹

Araplar hakkında yineonların cahiliyyede her ne kadar örtünüyor olsalar dahi bazı durumlarda avret mahallinin açılmasına hiç önem göstermedikleri, bazen de tamamen çıplak olarak insanlara göründüklerine ve açıkta yıkandıklarına dair rivâyetler de vardır. Konu ile ilgili rivâyetlerin bazısı şunlardır:

- “Cerhed (r.)’den gelen rivâyete göre, Peygamber (s.a.v), Cerhed’in yanından geçti Cerhed’in uyluğu açık durumda idi, Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Uyluğunu ört çünkü uyluk avrettendir.”¹⁰²

- “Bize Amr b. Dinar rivâyet etti. Dedi ki; Cabir b. Abdillah’ı şöyle rivâyet ederken işittim: Resulullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) Kureyş ile birlikte Kabeye taş taşıyormuş. Üzerinde de esvabı varmış. Amcası Abbas ona: Ey kardeşim oğlu esvabını çözsene onu omuzuna taşların altına koysana, demiş. Ravi diyor ki: Bunun üzerine Resulullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) onu çözerek omuzunun üzerine koydu. Fakat hemen bayılarak düştü. Artık o günden sonra bir daha çıplak olarak görülmedi.”¹⁰³

Cahiliyye dönemi toplumunun İslam’ın tespit ve ikrar ettiği bir takım örf ve gelenekleri de mevcuttur. Bunun nedeni bu örf ve geleneklerin Hz. İsmail’den tahrif edilmeksizin o güne tevarüs etmiş olmasıdır. Örneğin İslam, kadının ihramlı iken yüzünü, temas eden bir örtü ile örtmesini yasaklamıştır. Bu husus cahiliye dönemi araplarında da gözlenmekte olup onlar, hac esnasında yüzlerini açmaktadırlar. İlgili cahiliyye şiirlerinden biri şöyledir:

- “Hac aylarında ondan; ona koku helal olduğunda parlayan güzellikler ve yüz açığa çıkar.”¹⁰⁴

¹⁰¹ Ebu Davud, “Cihad”, 2488.

¹⁰² Tirmizi, “Edeb”, 2798; Ahmed bin Hanbel, XXV/274 (15926).

¹⁰³ Müslim, “Hayz”, 340; Ahmed bin Hanbel, XXII/235 (14332).

¹⁰⁴ Ebu Said Abdülmelik b. Kureyb el-Asmai el-Bahili (ö. 216/831), *el-Asma’iyyat*, 7.b, (Mısır: Dâru’l-Me’arif, 1993), 22.

Cahiliyye arapları hakkında gelen yine bir takım rivâyetlere göre erkeklerin giyim ve kuşamları bakımından Hz. İsmail ve başka rivâyette ise Hz. İsmail'in torunu olan Ma'd bin Adnan'ın giyim ve kuşamını tevarüs ettikleri bildirilmektedir. Bundan dolayı Hz. Ömer hilafeti zamanında Azerbaycan'a giden arap Müslümanlara bir mektup gönderip onlara bir rivâyette "Sizlere ma'diyyenin (Ma'd bin Adnan) elbiseleri gerekir. Acemlerin giyiminden uzak durun. Muhakkak ki en şerli giyim acemlerin giyimidir"¹⁰⁵ derken başka rivâyette ise "Sizlere babanız İsmail'in elbiseleri gerekir. Lüksten ve acemin elbiselerinden uzak durun"¹⁰⁶ diyerek onları, orada bulunan acemlerin kıyafetlerini giymekten men edip Peygamber atalarından tevarüs eden kıyafete sahip çıkmaya özen gösterilmesi gerektiğini söylemiştir.

Cahiliyye döneminde kadınların yine Ahzab suresi 59. âyette ismi geçen cilbabın benzerini giydiği bilinmektedir:

- "Bizim açık tenli, genç, adeta vahşi bir inek gibi, huriye benzeyen, dünyalar güzeli şarkıcı bir cariyemiz vardır. Tane tane güzelim dişlerini misvakla temizler. Giyindiği cilbabları içinde ona ne bir pislik ulaşır ve de bir leke bulaşır (o temiz, iffetli bir kadındır)."¹⁰⁷

Bu şiir, cilbab ile örtünen kadının temiz ve iffetli kadın olduğunu ve bu örtünün onu pisliklerden koruduğunu ifade eder. Bütün bunlar birtakım arapların esasında iffet ve namus kavramlarına sahip olup bunun gerektirmiş olduğu tesettüre de belli ölçüler çerçevesinde riâyet ettiklerini göstermektedir.

Kadınların o dönemde başlarına geçirmiş oldukları başörtülerin isimleri ve o örtülerin mahiyeti hakkındaki bilgiyi ise genel anlamda Muhammed Hamidullah (ö. 1908/2002), Kastallani'den naklen şöyle aktarmaktadır:

¹⁰⁵ İbn Ebi Şeybe, "Libas ve'z-Ziyet", 24869, V/170.

¹⁰⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *el-Müsnedü's-sahîh 'ale't-tekasîm ve'l-envâ'*, (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2012), VI/466/5636; Beyhaki, "Kitabu's-Subki ve'r-Rema", 19738.

¹⁰⁷ Mufaddal ed-Dabbi, *el-Mufaddaliyyat*, 120.

- “Muhtemelen İslam öncesi Arabistan’ın da toplumun bazı kesimlerinde kadınlar, yabancı erkekler karşısında yüzlerini peçe ile örtüyorlardı Arap dilinde bununla ilgili olarak bazı izler bize kadar gelmiştir: Kadının, burnunun üzerine ya da gözlerinin altından başlamak üzere iliştirdiği örtüye “hımar” denmekteydi. Bazen bu örtü göz hizasına kadar yaklaştırılır kirpiklerde artık görünmez olurdu ve bu durumda bu örtüye “vesvas” adı veriliyordu. Örtü burnun ucuna doğru düşürülürse buna da “lifam” deniliyordu. Dudaklar üzerine kadar indirilir burun açık bırakılırsa buna da “hisam” adı veriliyordu.”¹⁰⁸

B. ASR-I SAADET DÖNEMİNDE TESETTÜR

Türkçede zaman ve mutluluk kelimelerinin arapça karşılıklarının terki olan “asr-ı saadet” terimi; mutluluk dönemi, insanların en bahtiyar oldukları çağ manasını taşımaktadır.¹⁰⁹ Asr-ı saadet tabiri Hz. Peygamber’in, “İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır.”¹¹⁰ anlamındaki hadisten alınıp Hz. Peygamber ve ashabının yaşadığı, İslamiyet’in tebliğ edilip ve tam anlamıyla uygulandığı zaman dilimini ifade ettiği söylenmektedir.¹¹¹

Bu dönemde tesettür ile ilgili hükümlerin tedricen gelmesinden dolayı dönemin bir kısmında insanlar, adetleri gereği yukarıda aktarılan cahiliyye dönemindeki gibi örtünmüşlerdir. İslam’a ters düşen adetler ise yasaklanmış yahut konu ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Dönemin tesettürü ile ilgili tefsirlerde geçen bilgiler, konu ile ilgili olan tesettür âyetlerinin tefsirlerinde kaydedilenler ile sınırlıdır. Bu bölümde tedrici tesettür açıklanırken müfessirlerin çoğunluğunun açıklamaları ekseninde dönemin portresi çizilmeye çalışılacaktır.

¹⁰⁸ Muhammed Hamidullah (ö. 1908/2002), *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan yay., 2017), 888.

¹⁰⁹ Bkz: Abdülkerim Özaydın, “Asr-ı Saadet”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 1991), III/501.

¹¹⁰ Buhari, “Fezailu'l-Ashab”, 3650; Müslim, “Fezailu's-Sahabe”, 2535; Tirmizi, “Fiten”, 2222; Ebu Davud, “Sünnet”, 4657, Nesai, “Şurut”, 11750.

¹¹¹ Abdülkerim Özaydın, “Asr-ı Saadet”, III/501.

Cahiliye döneminde birtakım kadınlar dışarılarda geziniyor, erkekler arasına karışıp görüşüyor ve belli ölçülerde süslenip, açılıp saçılıyorlardı. Bu konu ile ilgili düzenleme Ahzab suresi 33. âyette şöyle yapılmıştır:

- *“Evlerinizde oturun ve daha önce Cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekatı verin, Allah’a (c.c) ve Resulüne itaat edin. Ey Peygamber ailesi! Allah (c.c) sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”*

Nur suresi 31. ve Araf suresi 31. âyetlerin sebep-i nüzulüne bakıldığında ise kadın ve erkeklerin mezkûr âyetin inmesinden önce mahrem yerlerini tam örtmedikleri ve insanlarda şer’i avret mahallerinin nereleri olduğu hususundaki tasavvurun olmadığını gösterir. Araf suresi 31. âyetin sebep-i nüzulü hakkında daha önce aktarıldığı üzere insanların Kabeyi çıplak olarak tavaf ettikleri ile ilgili bilgiler tefsirlerde nakledilmiştir. Nur suresi 31. âyetin sebep-i nüzulünde ise şu rivâyet aktarılır:

- “İbn Ebu Hatim, Mukatil’den bildirir: Bize bildirildiğine göre Cabir b. Abdullah el-Ensari şöyle anlatmıştır: Esmâ binti Murşid, Haris oğullarının yanında bulunan bir hurmalığında idi. Ayaklarındaki halhalları, göğüsleri ve saç örgüleri görünen izarsız kadınlar, yanına geldi. Bunun üzerine Esmâ: “Bu ne kötü bir şeydir!” deyince, Yüce Allah (c.c): “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar...” âyetini indirdi.”¹¹²

Âyetin nüzulünden sonra ise kadınların artık başlarını boyunları ile birlikte örttükleri, ziynet ve ziynet mahallerini teşhir etmedikleri beyan edilmiş ve bu şekildeki tesettürden dolayı sanki başlarına konup da saran ve onların görünmelerini engelleyen kargaların var olduğu hususunda benzetmeler yapılmıştır. Nitekim konu ile ilgili rivâyette Hz. Aişe şöyle buyurmuştur:

- “Ebu Davud, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye, Safiyye binti Şeybe’den bildirir: Biz Hz. Aişe’nin yanında iken Kureyş kadınlarının ve onların

¹¹² Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XI/33.

üstünlüklerini zikrettik. Hz. Aişe: “Şüphesiz ki Kureyş kadınlarının bir üstünlüğü vardır. Vallahi, Allah’ın kitabına inanmakta ve indirilene iman etmede Ensar kadınlardan daha üstün olanını görmedim. “...Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar...” âyeti indiği zaman erkekler evlerine döndüler ve bu âyeti kadınlarına okudular. Herkes bu âyeti karısına, kızına, kardeşine ve akrabalarına okuyordu. Onlardan hiçbir kadın yoktur ki, Allah’ın (c.c) indirmiş olduğu kitaba iman edip tasdik etmiş olsun diye mutlaka giysileri ile örtünmüş olmasın. Sabah namazında örtülü bir şekilde Resulullah’ın arkasındaydılar. Sanki başlarının üzerinde kargalar vardı.”¹¹³

Konu ile ilgili bir diğer âyet ise kadınların evlerinde yabancı erkeklere karşı örtünmesi hakkındaki düzenlemedir. İlgili âyette şöyle buyrulmaktadır:

- “Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur.”¹¹⁴

Âyette geçen perde arkasına geçmek ifadesi kadınların evlerinde yabancı kimselere kendilerini örtüp görünmemeleri gerektiğini emreder. Hz. Aişe meşhur ifk hadisesini anlatırken konu ile ilgili bir pasajda şu bilgileri aktarmaktadır:

- “...Benim bulunduğum yerde sabahlamış ve uyuyan bir insan karaltısı görmüş beni gördüğü vakit tanıdı. Muhakkak o bana hicab farz kılınmazdan önce beni görüyordu. Beni tanıdığı vakit onun “inna lillah ve inna ileyhi raciun” demesiyle uyandım. Ve hemen cilbabımla yüzümü örttüm.”¹¹⁵

Kadınlara evde iken yabancılara karşı perde arkasına geçmeleri emredildikten sonra onlara bir ihtiyaç için dışarı çıktıklarında bütün bedenlerini ve kendileriyle örtündükleri gündelik elbiselerini dahi örten dış elbise giymeleri emredilmiştir. Bu

¹¹³ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XI/38.

¹¹⁴ Ahzab 33/53.

¹¹⁵ Buhari, “Meğazi”, 4141; Müslim, “Tevbe”, 2770; Nesai, “Suretu’n-Nur”, 11296, Ahmed bin Hanbel, XXXXII/406 (25623).

elbise onlara bir iffet, şeref ve soyluluk nişanesi olan Ahzab suresi 59. âyetteki cilbab emridir. Âyette şöyle buyrulmaktadır:

- *“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah (c.c) ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.”*¹¹⁶

Yukarıda anlamı aktarılan âyette zikri geçen “cilbab”ı müfessirler, genel muhtevada başörtüsünün (hımar) üzerinden giyilen ve bütün bedeni örten geniş bir örtü olarak tanımlamaktadırlar. Söz konusu âyetin emrinden sonra kadınların cilbabsız olarak dışarı çıkmaları yasaklanmıştır. Konu ile ilgili rivâyet şöyledir:

- *“Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bizlere, ergenlik çağına eren kızları, hayız gören kadınları ve evlenme çağındaki bakire kızları Ramazan ve Kurban bayramlarına çıkarmamızı emretti. Hayız gören kadınlara gelince, onlar namaz vaktinde namaz kılınan yerden (musalla’dan) uzak dururlar, hutbeye ve Müslümanların dualarına şahit olurlar (iştirak ederler). (Ümmü Atiyye): Ey Allah’ın (c.c) elçisi! Bizden birisinin cilbabı yoksa ne yapmalıdır? diye sordum. Resulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem: Kız kardeşinin ihtiyacı olmadığı cilbabını ödünç alıp giyer.”*¹¹⁷

Asr-ı saadette kadınlara dışarıya mescide gitmek için izin verilmiştir. Ancak dışarıya çıkmaları hakkında onların yolda giderken erkeklerin içine karışmamaları, daha da örtünmek için karanlıktan istifade etmeleri ve mescidlere kendilerine tahsis edilmiş kapıdan girip çıkmaları emredilmiştir. Konu ile ilgili rivâyetler şöyledir:

- *“Hz. Aişe şöyle demiştir: Resulullah Sallallahu Aleyhi Sellem sabah namazını kılıp bitirdiğinde kadınlar elbiselerinin bütünüyle örtünerek*

¹¹⁶ Ahzab 33/59.

¹¹⁷ Buhari, “Salat”, 351; Müslim, “Salatü'l-ideyn”, 890; Ahmed bin Hanbel, XXXIV/388 (20793).

mescidden ayrılırlardı. Bu sırada geceden kalma alacakaranlık devam ettiği için tanınmaları da mümkün olmazdı.”¹¹⁸

- “Ümmü Seleme (r.) anlatıyor: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem namazdan çıkmak için selam verir vermez kadınlar kalkıp giderlerdi. Fakat kendisi kalkmadan önce biraz beklerdi.¹¹⁹ İbn Şihab ez-Zühri der ki kanaatimce bunu, erkeklerin yetişmesinden önce, hanımların çıkması için yapardı, Allah (c.c) en doğrusunu bilir.”¹²⁰

- “Hamza b. Ebi Useyd el-Ensari, babasından -Allah (c.c) ondan ve babasından razı olsun- rivâyet ettiğine göre, Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- mescidden çıkarken yolda erkeklerle kadınların birbirlerine karıştıklarını görünce onun şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Geri çekilin! Sizin yolun ortasında yürüme hakkınız yoktur. Siz yolun kenarlarında yürümeye bakın.” Bu sebeple herhangi bir kadın yolda yürüdüğü zaman duvara yapışırdı. O kadar ki duvara yapıştığından dolayı elbisesi de duvara takılırdı.”¹²¹

- “İbn Ömer (r.): Resulullah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: “Bu kapıyı kadınlara bıraksaydık”. Nafi’: İbn Ömer ölünceye değin o kapıdan hiçbir zaman girmedi.”¹²²

Dönemin tesettürüne dair bir diğer husus kendisinde hiçbir çekiciliğin kalmadığı hayız ve nifastan kesilmiş kocamış yaşlı kadınların örtünmesidir. Buna göre Yüce Allah onların yaşlılık hallerini, bu yaşlılık dolayısıyla da kendilerinin herhangi bir çekiciliğin kalmaması durumunu göz önünde bulundurmuş ve evlerinde yabancı erkekler karşısında elbiselerinin üzerine ek olan dış giysilerini (cilbab) artık

¹¹⁸ Buhari, “Salat”, 867; Müslim, “Mesacid”, 645; Ebu Davud, “Salat”, 423; Tirmizi, “Salat”, 153; Nesai, “Kıyamu'l-leyl ve't-Tetavu'u'n-nehar”, 1540, Malik bin Enes, “Vukutu's-Salat”, 4; Ahmed bin Hanbel, XXXXII/285 (25454).

¹¹⁹ Buhari, “Ezan”, 837; İbn Mace, “İkametü's-Salat”, 931; Ahmed bin Hanbel, XXXXIV/162-163 (26541).

¹²⁰ Buhari, “Ezan”, 837.

¹²¹ Ebu Davud, “Ebvabu'n-nevm”, 5272.

¹²² Ebu Davud, “Salat”, 462.

giymemelerine mücade etmiştir. Konu ile ilgili düzenlemenin yapıldığı âyet şöyledir:

- *“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işitip bilmektedir.”*¹²³

Anlamları aktarılan bütün bu âyetlerin inzalından sonra rivâyetler kadınların o dönemde artık cilbabsız dışarıya çıkmadıklarını, ihramlı olmaları dışında yüzleri dahil tepeden tırnağa örtündüklerini gösterir.¹²⁴ Kadının yüzünü örtmesi ise hacda yasaklanmıştır. Fakat ilgili yasaklık hükmü ile beraber kadınlar, yüzlerin temas etmeyen bir örtü ile örtmektedirler. Kadınların kendilerini muhtemel bakışlara karşın örtmeleri ve söz konusu yasağa rağmen bunlara çözümler üretmeleri onların, genel anlamda yüzleri açık bir biçimde dışarıya çıkmadıklarını gösterir. Örneğin ihramlı kadının yüzünü örtmesi ittifakla haramdır. Çünkü Hz. Peygamber: “Erkeğin ihramı başında, kadının ihramı ise yüzündedir”¹²⁵, “İhramlı olan kadın yüzünü örtmez”¹²⁶, “Abdullah b. Ömer şöyle anlatmıştır: Bir adam kalktı ve dedi ki: Ey Allah’ın Resulü, ihramda ne giymemizi emredersiniz? Nebi (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Gömlek, pantolon, sarık ve kapşonlu elbise giymeyin. İhramlı kadın nikap (peçe) ve eldiven takmasın.”¹²⁷ gibi hadislerinde kadınlara bunu yasaklamıştır. Bu rivâyetler kadının normal şartlarda peçe taktığını gösterir. Nitekim takılmayan ve bilinmeyen şeye karşı uyarı ve yasaklama mümkün değildir. Ancak âlimler kadının yüzünü açmasından dolayı fitne tehlikesi oluşacağından yüzüne temas etmeksizin bir örtü ile kapatmasını -ihram yasağını çiğnemediği anlamında- icma ile caiz görmüşler.¹²⁸ Nitekim hüküm bakımından

¹²³ Nur 24/60.

¹²⁴ Bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 889-892.

¹²⁵ Beyhaki, “El-ihramu ve’t-telibiyetu”, 9048.

¹²⁶ Buhari, “Cezau’s-sayd”, 1838, Nesai, “Menasik”, 3639; Ebu Davud, “Menasik”, 1827; Tirmizi, “Hac”, 833; Malik bin Enes, “Menasik”, 1052; Ahmed bin Hanbel, X/206 (6003); Beyhaki, “Hac”, 9040.

¹²⁷ Buhari, “Cezau’s-sayd”, 1838; Nesai, “Menasik”, 3639; Ahmed bin Hanbel, X/206 (6003); Beyhaki, “El-ihramu ve’t-telibiyetu”, 9040.

¹²⁸ Bkz: Ebü’l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalani (ibn Hacer) (ö. 852/1449), *Fethu’l Bari*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1959), III/406.

kadının yüzünü ihramda örtmesi yasak olmakla birlikte rivâyetler asr-ı saadette kadınların yüzlerini ihramdayken bile örttükleri yönündedir:

- "Aişe'den -Allah (c.c) ondan razı olsun- rivâyet olunduğuna göre, o şöyle demiştir: "Biz, Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile birlikte ihramlı kadınlar olduğumuz (yüzlerimiz açık olduğu) sırada süvariler (binekliler) yanımızdan (biz kadınlar topluluğunun yanından) geçip giderlerken tam bizim hizamıza geldiklerinde her birimiz cilbabını başından yüzünün üzerine doğru sarkıttı. Bizi geçip gittikleri zaman yüzümüzü açardık."¹²⁹

- "Esmâ binti Münzir şöyle der: "Esmâ binti Ebubekir es-Sıddık ile birlikte ihramlı iken yüzümüzü de örtüyorduk."¹³⁰

Asr-ı saadette kadının yüzünü örtmesini "*İslam Peygamberi*" adlı kitabında müstakil bir başlık altında işleyen Muhammed Hamidullah, kadınların o dönemde yüzlerinin örtülü olduğunu aktarmaktadır.¹³¹ Bu duruma ayrıca daha önce zikri geçen İmam Gazzali'nin "Zira tarih boyunca erkeklerin yüzü çıplak iken kadınlar ise peçeli olarak çıkmaktadırlar."¹³² cümlesi de delalet etmekte ve ileride geleceği üzere bu sözün benzerini birçok İslam âlimi de zikretmektedir.

¹²⁹ Ebu Davud; "Menasik", 1833; Ahmed b. Hanbel, XXXX/21-22 (24021); Beyhaki, "El-ihramu ve't-telibiyetu", 9051.

¹³⁰ Malik b. Enes, "Menasik", 1050.

¹³¹ Bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 889 -892.

¹³² Gazzali, *İhya'ü 'ulumi'd-din*, II/47.

İKİNCİ BÖLÜM
TEFSİR BAĞLAMINDA TESETTÜR AYETLERİNİN ELE ALINIŞI
VE ANALİZİ

I. TESETTÜR AYETLERİNİN TEFSİRİ YÖNÜ

Müslümanların özellikle de kadınların örtünmesine yönelik hükümler, Kur'an'da birden fazla âyette yer almaktadır. Bu hükümlerde -çoğunlukla farklı zaman ve olayların akabinde gelmiş olmalarından dolayı- müminlere kolaylık için tedrici bir mükellefiyet benimsenmiştir. Tesettür ile ilgili esas ve en evvel hüküm namahremler hususunda gözleri yummaktır. Nitekim hüküm koyucu olan Allah, örtünme ile ilgili inzal ettiği kimi âyetlerin başında mümin erkek ve kadınlara bu yöndeki emirleri öncüllemiştir. Bundan sonra kişilere tayin etmiş olduğu ölçüler nisbetinde tesettürü farz kılmıştır. Bu bölümde tesettür ile ilgili esas konumunda olan Nur suresi 30-31,60, Ahzab suresi 53,59. âyetleri tefsir yönünden incelenecek ve müfessirlerin söz konusu âyetleri ele alış biçimleri analiz edilecektir.

A- NUR 30-31. AYETLER BAĞLAMINDA MADDİ VE MANEVİ TESETTÜR

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (30)

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَائِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (31)

“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır.” (30)

“Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, hizmetlerinde bulunan (köleleri veya cariyeleri), cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin

diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!" (31)

1. Nüzul Sebebi

1.1. Nur 30. âyetin nüzul sebebi

Nur 30. âyetin nüzul sebebi ile ilgili sadece şu rivâyet aktarılır:

- "İbn Merduye'nin Hz. Ali'den rivâyetle tahric ettiği bir haberde o şöyle anlatıyor: Resul-i Ekrem'in (s.a.v) asr-ı saadetinde Medine-i Münevvere yollarından birisinde yolda yürümekte olan bir adam yine yolda yürümekte olan bir kadına bakmış ve şeytan her ikisine de vesvese vererek birbirlerine beğenen bir gözle baktıklarını düşündürmüştü. Onlar böyle birbirlerine bakarken önüne bakmayan adamın karşısına birden bir duvar çıkıvermiş de duvara çarpmış ve burnu yarılıp kanamaya başlamış. Nasıl bir suç işlediğinin o anda farkına varan adam: "Vallahi Resul-i Ekrem (s.a.v)'e varıp ne olduğunu anlatmadan bu yaramın çaresine bakmayacak, kanı da silmeyeceğim." demiş ve Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelerek olanı biteni anlatmıştı. Allah'ın Resulü (s.a.v): "İşte bu işlediğin günahın cezasıdır." buyurmuş ve bunun üzerine Allah Teâla bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."¹³³

1.2. Nur 31. âyetin nüzul sebebi

Akabinde gelen Nur 31. âyetin nüzul sebebi olarak daha önce de aktarılan Esmâ binti Murşid'in şu rivâyeti aktarılmaktadır:

- "İbn Ebi Hatim, Mukatil'den bildirir: Bize bildirildiğine göre Cabir b. Abdillâh el-Ensari şöyle anlatmıştır: Esmâ binti Murşid, Haris oğullarının yanında bulunan bir hurmalığında idi. Ayaklarındaki halhalleri ile, göğüsleri ve saç örgüleri görünen izarsız kadınlar yanına

¹³³ Ebû's-Sena Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh b. Mahmud el-Hüseyni el-Alusi (ö. 1270/1854), *Ruhu'l-me'anifi tefsiri'l-Kurani'l-'azim ve's-seb'i'l-mesani*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), IX/310; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/28-29.

geldi. Bunun üzerine Esmâ: “Bu ne kötü bir şeydir!” deyince, Yüce Allah: “*Mümin kadınlara da söyle...*” âyetini indirdi.”¹³⁴

2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması

2.1. Gözleri yummak

Âyette geçen mümin erkek ve kadınlar için “*ğadd-ı basar*” buyruğu bakışları kısmak ile ilgili bir durumdur.¹³⁵ Sabuni (ö. 2020/1442) kelimenin aslının “göz kapağını göz kapağı üzerine kapatmak”¹³⁶ olduğunu söyler. Bu ifade cahiliyye şiirinde şöyle geçmektedir: *فغض الطرف إنك من نمير ... فلا كعباً بلغت ولا كلاباً* “Gözünü sakın çünkü sen Numeyrlisin, ne Ka’b’a ulaşırsın, ne de Kilab’a”.¹³⁷ Antere (ö. 614 (?)) de şöyle demiştir: *وأغض طرفي إن بدت لي جارتني ... حتى يوارني جارتني مأواها* “Hanım komşum görünürse gözüme, sakınırım gözümü, ta ki komşumun barındığı yer onu örtünceye”.¹³⁸ Buna göre gözlerin kendisine bakılması haram olan şeylere karşın kapatılması emredilmektedir. Ancak haram olan şeyler muhataplar tarafından bilindiği için hafz edilmiştir.¹³⁹

“*Yeğuddu*” lafzına gelen min edatı hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunların ilkinde göre burada min edatı zaidir. Ancak Fahreddin er-Razi’nin (ö. 606/1210) aktardığı üzere bu görüş kabul görmemiştir. Razi bu durumu şöyle aktarır:

- “Ahfeş (ö. 215/830 (?)) ise bu “min”in zait olabileceğini söylemiştir ki, bunun bir benzeri de Araf suresi 85. âyette geçen “*Sizin ondan başka ilahınız yoktur*” ve yine Hakka suresi 47. âyetteki “*Sizden, onu koruyacak*

¹³⁴ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XI/33.

¹³⁵ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/222.

¹³⁶ Muhammed Ali es-Sabuni (ö. 2020/1442), *Revaiul Beyan*, (Beyrut: Mektebetü’l-Gazali, 1980), II/143.

¹³⁷ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/143.

¹³⁸ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/222.

¹³⁹ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi Cessas (ö. 370/981), *Ahkamu’l-Kuran*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), III/407.

hiç kimse de yoktur” âyetleridir. Sibeveyhi (ö. 180/796) ise bunu kabul etmemiştir.”¹⁴⁰

Buradaki “min” edatı için, onun cinsin beyanı olduğu da söylenmiştir.¹⁴¹ Lafıza “sakinmak”, eksiklik diye de mana verilmiştir. “Filan kişi filandan eksiltti” denilir. Buna göre eğer göz; işini yapma imkanı verilmeyecek olursa, ondan bir şeyler düşülmüş ve eksiltmiş demektir. Bu durumda burada bu edat “sakinma”nın sılasıdır.¹⁴² Ancak müfessirlerin çoğunluğuna göre buradaki min teb’iz (kısmilik) içindir.¹⁴³ Çünkü bakma işi geniş ve bir kısmı ise kaçınılmazdır. Buna göre bir kimse iradesi dışında namahrem bir kimseyi ansızın görebilir. Ancak âyetin emri noktasında ona karşı yüzünü çevirir. Yine aynı şekilde bakılan kişi ve mahaller, bakan kimse için mahrem olabilir.¹⁴⁴ Nitekim kişi kendi mahremi olan kimsenin kendisine avret olmayan kısımlarına bakabilir. Buna göre cumhur, âyeti mümin erkek ve kadınların kendilerine namahrem olan kimselere karşı gözlerini yummaları gerektiği şeklinde anlamışlardır.¹⁴⁵ Bu münasebetle âyet genel muhtevada şu şekilde açıklanmıştır:

¹⁴⁰ Ebu Abdillah (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razi et-Taberistani (ö. 606/1210), *Mefatihü'l-Ğayb*, (Beirut: Dâru lhyau't-Türasi'l-Arabiyyeti, 1999), XXIII/360.

¹⁴¹ Ebu Hafis Siracüddin Ömer b. Nuriddin Ali b. Adil en-Nu'mani ed-Dimaşkî (VIII./XIV. yüzyıl), *el-Lübab fi 'ulumü'l-Kıtab*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), XIV/349.

¹⁴² Mukatil bin Süleyman (ö. 150/767), *Tefsiri Mukatil bin Süleyman*, (Beirut: Dâru lhyai't-Turas, 2004), III/192; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/360.

¹⁴³ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidi en-Nisaburi (ö. 468/1076), *et-Tefsiru'l-Basit*, (Cami'atü'l-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiyyeti: İmadetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 2009), XVII/197; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/360; İbn Adil, *el-Lübab fi 'ulumü'l-Kıtab*, XIV/349.

¹⁴⁴ Ebu Muhammed Sehl b. Abdillah b. Yunus b. İsa b. Abdillah b. Refi' et-Tüsteri (ö. 283/896), *Tefsiru't-Tüsteri*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 111, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amüli et-Taberi el-Bağdadi (ö. 310/923), *Cami'u'l-beyan 'an te'vili ayi'l-Kuran*, (Kahire: Dâru Hicr li'n-Neşri ve't-Tevzi' ve'l-İlan, 2001), XVII/225; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Matüridi es-Semerkandi (ö. 333/944), *Te'vilatü'l-Kuran*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), VII/543; Ebü'l-Leys İmamü'l-hüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandi (ö. 373/983), *Tefsiru's-Semerkandi Bahri'l-ulum*, ((y.y.), Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), III/508; Ebu Muhammed Mekki b. Ebi Talib Hammuş b. Muhammed el-Kaysi (ö. 437/1045), *el-Hidaye İla Buluğün'n-Nihaye*, (Cami'etu's-Şarike: Mecmu'etu Buhusi'l-Kur'ani ve's-Sünneti, 2008), VIII/5064; Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed el-Ferra' el-Beğavi (ö. 516/1122), *Me'âlimü't-tenzil*, (Beirut: Dâru lhyai't-Türasi'l-Arabiyyi, 1999), III/401; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/1-229; Nasırüddin Ebu Said (Ebu Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzavi (ö. 685/1286), *Envarü't-tenzilve esrarü't-te'vil*, (Beirut: Dâru lhyai't-Türasi'l-Arabiyyi, 1997), IV/104.

¹⁴⁵ Ebü'l-Fida' İmadüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir el-Kaysi el-Kureşi el-Busravi ed-Dimaşkî eş-Şafii (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azim*, (Riyad: Dâru Teybe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999), VI/41.

- “Allah Teâla mümin kullarına, gözlerini haramdan sakınmalarını, ancak kendisine bakmayı mübah kıldıklarına bakmalarını, gözlerini mahrem yerlerden sakınmalarını emretmektedir. Şâyet kasıtsız olarak göz tesadüfen bir harama ilişirse, hemen gözünü ondan çevirmelidir.”¹⁴⁶

Âyette geçen namahrem kimse ve yerlere bakmanın haram kılınması hakkında temelde iki yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımın ilki namahrem kimselere şehvetle veya şehvetsiz bakmak, mutlak surette yasaklanmıştır. Çünkü bakmanın yasaklanması mutlak zikredilmekte ve bu yasaklığın nedeni li-zatıhi haram kılınmaktadır. Ancak bu görüşte olan bir kısım âlimlere göre bu bakış şâyet kadının erkeğe bakması kabilinden olursa onun yasaklığı fitneden dolayı olabilmektedir. Söz konusu görüş sahiplerinin kadınlar hakkında farklı hükme varmasının temel nedenleri tafsilatlı bir biçimde fıkıh bölümünde analiz edilmek ile beraber ilgili görüşü ibn Kesir mücmel bağlamda şöyle aktarmaktadır:

- “Allah Teâla: *“Mü’min kadınlara da söyle: Eşleri dışında Allah’ın bakmayı kendilerine haram kıldıklarına bakmaktan gözlerini sakınsınlar.”* buyurur. Bu sebeple âlimlerden birçoğu aslen, kadının yabancılara şehvetle olsun veya olmasın bakmasının caiz olmadığı görüşündedirler. Bunlardan birçoğu... Ümmü Seleme’den rivâyet etmiş oldukları şu hadisi delil getirirler: “Ümmü Seleme ve Meymune Allah Resulü’nün (s.a.v) yanındaymışlar. Ümmü Seleme: Biz, Allah Resulü (s.a.v)’in yanında iken İbn Ümmü Mektum gelip Hz. Peygamberin yanına girdi. Bu, biz hicab ile emrolunduktan sonraydı. Allah Resulü (s.a.v): Ondaki örtünün, buyurdu. Ben: Ey Allah’ın elçisi, o kör değil mi? Bizi görmüyor ve tanımıyor, dedim. Allah Resulü (s.a.v): Siz ikiniz de kör müsünüz? Siz onu görmüyor musunuz? buyurdu.” Tirmizi, hadisin hasen ve sahih olduğunu söyler. Âlimlerden diğerleri ise, kadınların şehvetsiz olması şartıyla yabancılara bakmalarının caiz oldukları görüşündedirler. Nitekim sahih bir hadiste varid olduğu üzere Hz. Aişe’den nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: “Ben, mescidde oynayan

¹⁴⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/41.

habeşlilere bakıyor iken Hz. Peygamber (s.a.v) beni ridası ile örtüp gizliyordu. Ta ki ben bakmaktan bıkip bırakıncaya kadar.”¹⁴⁷

Namahreme bakmanın yasaklığını li-zatihi haram gören âlimlerin cumhuru ise söz konusu bakış arasında bir ayrıma gitmemiştir. Çünkü ilgili bakışın yasaklığı her iki taraf için müşterektir. Kurtubi bu hususu şöyle aktarır:

- “İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, mü’min erkeklere ve kadınlara helal olmayan şeylere bakmaktan gözlerini sakınmalarını emretmiştir. Ne erkeğin kadına bakması helal olur, ne de kadının erkeğe bakması. Çünkü kadının erkeğe ilgisi, erkeğin ona ilgisi gibidir. Erkek kadına ne maksatla bakıyorsa, kadın da aynı maksatla ona bakar.”¹⁴⁸

Namahreme bakmanın yasaklığı hakkında ikinci görüşteki âlimler ise söz konusu yasaklamayı fitneden dolayı olduğu şeklinde tevil etmişlerdir. Buna göre namahrem kişilere bakmanın haramlığının illeti fitne tehlikesidir. Ancak bu görüşteki âlimler de çoğunlukla kadına bakmayı li-zatihi haram-ı mekruh görmektedirler. Her iki görüşteki âlimler de esasında -kendisinden fitne tehlikesinin kesin bir biçimde olmayacak kadar yaşlı ve şehvetten yoksun kimseler müstesna- namahreme bakmanın ihtiyaç ve zaruret dışında mübah olmadığı konusunda birleşmektedirler. Ancak söz konusu hükmün illetinin tespiti noktasında ihtilaf etmişlerdir. İkinci grup âlimler kocamış ihtyarlara vb kişiler müstesna, fitneden kesin bir biçimde emin olarak namahreme bakışı mümkün görmemektedirler. Yine bu sınıf âlimler -söz konusu haramlık illetini fitne olgusu üzerinden tespit etmelerinin birçok sebebi olmakla birlikte- ihtiyaç ve zaruret olmaksızın namahreme bakmayı mübah saymamaktadırlar. Örneğin söz konusu yasaklığın nedeninin fitne olduğunu ve fitnenin olmadığı durumlarda bakmanın mübah olduğunu söyleyen âlimlerden hanefi müfessir ve fakih olan Cessas (ö. 370/981)¹⁴⁹, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye söylediği bir hadis hakkında şu açıklamayı yapar:

¹⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/44-45.

¹⁴⁸ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an*, XII/227.

¹⁴⁹ Bkz: Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/407-408.

-“(Peygamber) sallallahu aleyhi ve sellemin Ali’ye; “ilk bakışa ikinci bakışı ekleme. Muhakkak ki ilki senin diğeri ise senin değildir” sözü kadına şehvetten dolayı bakmanın caiz olmadığını gösterir. Cerir (r.) Resulullah sallallahu aleyhi ve selleme ansızın bakışı sordu (o da) yüz ve başka yerler arasında ayırım yapmaksızın “bakışını çevir” dedi. Bu da muhakkak ki ancak zaruri olmasından dolayı “birincisi senindir” ihtiyarlı (kasıtlı) olmasından dolayı da “diğeri senin değildir” demesiyle onun şehvetle bakışı kastettiğine delalet eder.”¹⁵⁰

Müellifin bu açıklamasında, kadına ihtiyari olan bakışın fitne unsuru içerdiğini dolayısıyla da ona bakmanın yasaklandığını beyan etmektedir. Çünkü fakihlere göre Hz. Peygamber kadına kendisi hakkında fitneden emin olunamayacağından dolayı ansızının kaçınılmaz olarak bakmak dışındaki ihtiyari bakışı yasaklamıştır.¹⁵¹ Kadına bakmanın yasaklığını fitne olgusu üzerinden tayin eden âlimlerin aslında ihtiyaç ve zaruret olmaksızın bu bakışı mübah görmediklerinin başkaca delilleri Ahzab suresi 53, 59. ve Nur suresi 60. âyetlerde yaptıkları açıklamalardır. Örneğin söz konusu yasaklığı hanefi arkkadaşları gibi li-gayrihi fitne faktörü üzerinden inşa eden hanefi fakih Cessas, kadınlara bakmayı mutlak ifade ile yasaklayan Ahzab suresi 53. âyette geçen “*Onlardan birşey istediğinizde perde arkasından isteyin.*” ifadesinin açıklamasında şöyle demektedir:

-“Çünkü tarafların birbirlerine bakması bazen meyil ve şehvete neden olur. Bundan dolayı Allah bunun gerektirmiş olduğu hicabı emretti.”¹⁵²

Bu ve benzeri âlimlerin temel maksatta birleşip hükmün binasında farklılaşmasının nedenleri, ileri kısımlarda özellikle de fıkıh bölümünde tafsilatıyla açıklanacaktır.

Kadının yüz ve elinin avret olmadığı yönünde görüş beyan eden Razi ise kadına bakmak ile ilgili bütün görüşleri tasnif etmiş ve bunu kayıt ve şartlarıyla beraber zikretmiştir. Razi'nin aktarımlarının özeti şöyledir:

¹⁵⁰ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/408.

¹⁵¹ Ayrıca bkz: Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/407.

¹⁵² Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/483.

- "a- Bu bakmada ne herhangi bir (kötü) maksat ve gaye, ne de fitne vardır:

a.a- Herhangi bir maksat olmaksızın yabancı bir kadının yüzüne bakmaya kastetmesi caiz değildir. Eğer onun gözü o kadına ansızın ilişirse "Mümin erkeklere söyle; gözlerini sakınsınlar..." ifadesinden dolayı, gözünü yumar. Fitneye sebebiyet vermeyecekse, tek bir defa bakmanın caiz olduğu ileri sürülmüştür ki, bu hüküm Ebu Hanife'ye aittir.

b- Bu bakışta, kendisinde bir fitnenin bulunduğu halde kötü maksat yoktur:

b.a- Bir kimse bir kadınla evlenmek istediğinde, yüzüne ve ellerine bakar. Kişinin maksadı, onunla evlenmek olduğu müddetçe, o kadının yüzüne ve ellerine şehvetle (istekli ve arzulu olarak) bakabilir.

b.b- Bir kimse, bir cariye satın almak için o cariyenin avret olmayan yerlerine bakması caizdir.

b.c- Alışveriş yaparken, ihtiyaç anında, kim olduğunu tespit edebilmek için o kadının yüzüne dikkatlice bakılması caizdir.

b.d- Şehadetlik için o kadına bakabilir. Ancak onun yüzünden başka bir yerine bakamaz. Çünkü şehadet konusundaki bilgi, bu yolla elde edilir.

c- Bu bakışta, bir (kötü) maksat söz konusu olduğu halde, fitne de söz konusudur.

c.a- O kadına şehvetle bakması demek olan üçüncü kısma gelince, bu yasaktır. Tevrat'ta şöyle yazıldığı söylenmiştir: (Harama) bakmak, kalbe şehvet tohumunu düşürür. Çoğu şehvet ise, bir hüznü ve kederi doğurur..."¹⁵³

¹⁵³ Bkz: Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/361-362.

İlgili âyetin tefsiri bağlamında tefsir kitaplarında aktarılan rivâyetler ise şunlardır:

- "İbn Ebi Şeybe ve İbnü'l-Münzir'in bildirdiğine göre Ala' b. Ziyad der ki: Önceleri: "Bir kadının elbisesinin güzelliğine bakıp durma. Zira bu bakış kalpte bir şehvet kılar" denilirdi."¹⁵⁴

- "İbnü'l-Münzir'in bildirdiğine göre İbn Abbas: "Şeytan erkeğin üç yerindedir. Bu yerler erkeğin gözü, kalbi ve erkeklik organıdır. Erkek olduğu gibi kadında da üç yerindedir. Bu yerler kadının gözü, kalbi ve gerisidir" dedi."¹⁵⁵

- "İbn Ebi Şeybe, Ebu Davud, Tirmizi ve Beyhaki'nin, Büreyde'den bildirdiğine göre Resulullah (s.a.v): "Bir defa baktıktan sonra ikinci defa bakma. Çünkü birinci bakma senin, ikinci bakmak ise hakkın değildir" buyurmuştur."¹⁵⁶

- "İbn Ebi Şeybe, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Merduye'nin bildirdiğine göre Cerir el-Beceti: "Resulullah'a (s.a.v) ansızın bakışı sorduğumda bana bakışımı başka yöne çevirmemi emretti" dedi."¹⁵⁷

- "Büreyre'nin rivâyetine göre; Allah Resülü Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur: "Ey Ali, bakmanın peşinden ikinci bir bakmayı ekleme. Birinci bakış senin içindir ama sonuncusu senin lehine değildir."¹⁵⁸

¹⁵⁴ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/30.

¹⁵⁵ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/30.

¹⁵⁶ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/30.

¹⁵⁷ Maturidi, *Te`vilatü'l-Kuran*, VII/543; Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/407; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/361; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/223; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/41; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/30.

¹⁵⁸ Maturidi, *Te`vilatü'l-Kuran*, VII/543; Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/407; Semerkandi, *Tefsiru's-Semerkandi*, II/508; Beğavi, *Me`âlimü't-tenzil*, III/401; Ebu Bekir İbnü'l-Arabi'nin (ö. 543/1148), *Ahkamu'l-Kuran*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), III/378; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/361; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/223; Ebü'l-Hasen Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hazin el-Bağdadi (ö. 741/1341), *Lübabü't-te`vil fi me`ani't-tenzil*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), III/292; Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan el-Endelüsi (ö. 745/1344), *el-Bahrü'l-muhit*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999), VIII/32; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/42.

- "İmam Ahmed bin Hanbel (ö.241/855), Hakim et-Tirmizi "*Nevadiru'l-Usul*"de, Taberani, ibn Merduye ve Beyhaki'nin Şu'abu'l-iman'da Ebu Umame'den bildirdiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): "Kim bir kadına bir defa bakar da sonra yüz çevirirse, mutlaka Allah bu kişinin ettiği ibadetin tatlılığını kalbinde hissettirir" buyurmuştur."¹⁵⁹

- "Yollarda oturmaktan sakının, buyurmuştur. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, yollarda oturmamız bizim için bir ihtiyaçtır, oralarda konuşuruz, dediler de, Allah Resulü (s.a.v): Eğer mutlaka oturacaksanız yolun hakkını verin, buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın elçisi, yolun hakkı nedir? Diye sordular şöyle buyurdu: Gözü sakınmak, eziyeti defetmek, selama karşılık vermek, iyilikle emredip kötülükten men etmektir."¹⁶⁰

- "Ebu'l-Kasım el-Beğavi (ö. 317/929) "*Mu'cem*"de, Taberani, Hatib ve ibnu'n-Neccar'ın Ebu Umame'den bildirdiğine göre Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur "Bana şu altı şeyde garanti verin ki ben de size Cennet için kefil olayım. Sizden biriniz konuştuğu zaman yalan konuşmasın, emanete ihanet etmesin, bir şey vaad ettiğinde vaadini yerine getirsin, sonra gözlerinizi ve ellerinizi haramdan sakının ve ırzınızı koruyun."¹⁶¹

- "Abdullah İbn Mesud (r.) rivâyetinde Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki nazar İblis'in zehirli oklarından bir oktur. (Allah Teâla): Kim bunu benim korkumla bırakırsa, onu kalbinde tatlılığını bulacağı bir imanla değiştiririm."¹⁶²

2.2. Irzı korumak

"*Yehfezne furucehum*" ifadesindeki "furuc", "fercin" çoğuludur. Konu ile ilgili Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1361/1942) şu açıklamayı yapmaktadır: "Ferc, asli manasında iki

¹⁵⁹ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/31.

¹⁶⁰ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/31.

¹⁶¹ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/31.

¹⁶² İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/43.

şey arasındaki açıklık demektir. Bu şekilde gerek erkek, gerek kadın insanın bacakları arasındaki açıklığa da gerçek olarak bu isim verilir ki, dilimizde apış arası denir. Bu deyim ile avret mahallinden kinaye de edilir ki, Kur'an'da bu mana ile geçmiş ve onun için erkeğe de dişiye de kullanılmıştır. Sonra özellikle kadının ön avretinden kinaye olarak kullanılması fazla yapılmış ve kinaye değil, sarih denecek derecede bu şekliyle kullanılmıştır. “*Fercini korudu*” (Enbiya, 21/91) bu manadadır.”¹⁶³

“*Ğadd-ı basar*” (gözü kapatmak) ırzı korumak emrinden önce gelmiştir. Bunun nedeni hakkında Zemahşeri şöyle demektedir:

- “Neden gözü kapatmak emri avret mahallini koruma emrinden önce geldi dersin şöyle derim: Bakmak zinanın postacısı ve günahın öncüsüdür. Bu konuda musibet daha büyük ve daha fazladır. Ondan korunmak ise neredeyse imkansızdır.”¹⁶⁴

Said bin Cübeyr (ö. 94/713) “*yehfezne furucehum*” âyetinin anlamı hakkında: “Mahrem yerlerini fuhşiyattan korusunlar” demektedir. Katade (ö. 117/735) ve Süfyan (ö. 161/ 778): “Kendilerine helal olmayan şeylerden korusunlar” derken Mukatil bu korumanın, zinadan koruma olduğunu söyler.¹⁶⁵ Ebu'l-Aliye (ö. 90/709) ise şöyle der:

- “Kur'an'da mahrem yerleri korumanın zikredildiği her âyet, zinadan korunma hakkında nazil olmuştur. Sadece “ırzlarını korusunlar” mahrem yerlerini bir başkasının görmemesi için muhafaza etsinler âyeti müstesnadır.”¹⁶⁶

Cessas âyetin yalnızca bakmak ile ilgili hususa mahsus kılınmasını doğru bulmaz. Buna göre âyetin zahiri mahrem yerleri; zina, dokunmak ve bakmak gibi haram olan sair şeylerden korumak ve örtmek anlamını gerektirir.¹⁶⁷ Bu aynı

¹⁶³ Bkz: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Sad. Sıtkı Güllü, (İstanbul: Huzur yay., 2005), VI/189.

¹⁶⁴ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/230.

¹⁶⁵ Bkz: İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45.

¹⁶⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45.

¹⁶⁷ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/407; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363.

zamanda Taberi'nin (ö. 310/923) de görüşüdür.¹⁶⁸ Kurtubi ise konu ile ilgili görüşleri aktardıktan sonra sahih olanın, hepsinin kastedildiği ve lafızın da umumi olduğunu beyan eder.¹⁶⁹ Nitekim zinadan korunmanın en önemli yollarından biri de örtünmektir.

Zemahşeri "*ğaddı basar*" lafzına gelen min edatının burada gelmemesinin nedeni hakkındaki soruya; bakmak işinin daha geniş olduğuna delalet etmesi için olduğu açıklamasını yapar.¹⁷⁰ Nur suresi 30. âyette ise erkeğin mahrem yerleri hakkında bilgi verilmemiştir. Bu husus daha ziyade hadislerde açıklanmıştır. Bunlar bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2.3. Daha temiz kalmak

"*Zalike ezka lehüm*" ifadesi âyetteki gözleri sakınmanın en temel hikmetini beyan eder. Sabuni "ezka" ibaresinin "zekat" kelimesinden geldiğini nakleder. Fatır suresi 18. âyette "*kim temizlenirse kendi iyiliğine temizlenmiş olur*" diye buyrulan ifadede geçen "yetezekka" ve "tezekka" ibareleri de bu anlamdadır.¹⁷¹

Âyetteki mezkûr lafzın tefsirlerdeki hülasası şöyledir: Bakışları kısmak, vuku bulması muhtemel fitne, şehvet, şüphe, ve zina gibi oluşacak daha başka birçok dini ve dünyevi zarara karşı korunmak ve iffetli olmak için bu durum, daha temiz ve daha hayırlıdır.¹⁷² Bakmak zinanın postacısıdır.¹⁷³ Bundan dolayı daha en başından tedbirinin alınması emredilmiştir. Sabuni bu durumu şöyle izah eder:

- "Allah Teâlanın "*gözlerin sakınılmasını*", "*ırzların korunmasından*" önce zikretmesinin hikmeti şudur: Kadına bakmak zinanın postacısı ve kötülüklerin öncüsüdür. Hemasi'nin de dediği gibi, "Bakışlar kalbin postacısı olmasından dolayı gördüğün manzaralar seni üzer. Çünkü her gördüğünü yapamaz bazı gördüklerine ise dayanamazsın." Zira

¹⁶⁸ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/254.

¹⁶⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/222.

¹⁷⁰ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/229.

¹⁷¹ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/43.

¹⁷² Bkz: Mukatil, *Tefsiri Mukatil*, III/196; Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/254; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*/VI/43; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/226.

¹⁷³ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/230.

bakışla müptela olmak pek mümkündür. Bundan korunmak da mümkün değildir. Göz, her şeyi kalbe ulaştıran en büyük kapıdır. Bundan dolayı insan göz yoluyla bir çok günaha düşer. Çünkü bakış tebessüme, tebessüm selama, selam konuşmaya, konuşma anlaşmaya, anlaşma da gayri meşru bir şekilde bir araya gelmeye neden olur.”¹⁷⁴

Müellif daha sonra ibn Kayyim'den (ö. 751/1350) gözleri sakınmanın kişiye şu faydaları sağlayacağını nakleder:

- a- “Allah’ın emri yerine getirilmiş olur.
- b- Bir ok gibi kalbi yaralayan görünüşlerden korunmuş olunur.
- c- Kalp kuvvetlenir.
- d- Kalp kötü şeyler ile meşgul olmaz, Allah ile meşgul olmak hakkında güçlenir.
- e- Kalbe nur kazandırır.
- f- Kalbe feraset verir.
- g- Şeytanın giriş yolları kapatılmış olur.”¹⁷⁵

Yine Müfessirlerin âyetin tefsiri bağlamında yukarıda zikrettikleri rivâyetlere ek diğer hadislerin bazıları şunlardır:

- “Mücahid der ki: “Kadın geldi mi şeytan onun başı üzerinde oturur ve bakan kimselere onu süsler. Geri gitti mi bu sefer onun kalçaları üzerine oturur ve ona bakanlara, onu süslü gösterir.”¹⁷⁶
- “Halid bin Ebu İmran dedi ki: “Arka arkaya bakışlarını sürdürme. Çünkü kul, kimi zaman bir defa bakar da ondan dolayı tıpkı yemeğin

¹⁷⁴ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/148-149.

¹⁷⁵ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/151.

¹⁷⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/227.

bozulup kendisinden istifade edilemeyecek hale gelmesi gibi kalbi de bozulup gider.”¹⁷⁷

2.4. Ziyinetleri göstermemek

Yüce Allah kadın ve erkeklere gözlerini harama kapatmalarını ve iffetlerini muhafaza etmeyi emrettikten sonra “*Ziyinetlerini göstermesinler.*” emri ile de kadınlara tesettürü emretmiştir. Bunun sebebi fitneye düşmekten ve düşürmekten sakınmaktır.¹⁷⁸ Nitekim örtülmesi emredilen şeylerin ziyinet olarak adlandırılması da onlardaki güzel gözükme ve çekicilikten dolayıdır.¹⁷⁹

Kadınlara tesettürün emredildiği bu âyette emrin “*Ziyinetlerini göstermesinler.*” ifadesiyle verilmiş olmasında önemli bir incelik vardır. Söz konusu ziyinet, süsler anlamında olup kişinin kendisini güzel ve alımlı kılmasına sebebiyet veren her şeyi kapsamaktadır. Bunlar bedensel çekicilikten takılan süslere, elbiselere, kokulara yine âyetin devamında gelecek olan yürüyüş ve o esnada çıkan seslere kadar bütün hususiyetlerdir. Hatta zikri geçen hadisin işaretiyle daha cazibeli ve dikkat çekici olur diye örtülerinin altından saçları kabartmayı da içine alır. Bu her ne kadar birtakım kimseler için cezbedici olmayıp aksine itici kabul edilse dahi böyledir. Çünkü her amelde olduğu gibi tesettüre ittiba da öncelikle kalp ile yani niyetle başlar. Buna göre kişi, giydiği ve taktığı her şeyde ve yaptığı her harekette yabancılar tarafından beğenilip onların dikkatini çekmeyi hedefliyor ise esasında açılıp saçılmış olur. Tam aksine bu eylemlerinde dikkat çekmek yerine olabildiğince gizlenmeyi tercih edip buna yönelik davranış sergiler ve gerekli biçimde örtünürse, âyetin delaletiyle tesettürlü bir kimse olur.

Müfessirler âyetteki ziyineti hulki (yaratılıştan) ve kesbi (sonradan elde edilen) olarak ikiye ayırırlar. Hulki olan ziyinet Allah’ın yarattığı ten güzelliği, boy dengesi, göz büyüklüğü gibi şeylerdir.¹⁸⁰ Bundan ziyinet lafzının ifade ettiği güzel ve süslü olma anlamından istifade edilerek Allah’ın yaratmış olduğu şeyler hakkında

¹⁷⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/227.

¹⁷⁸ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII, s 228.

¹⁷⁹ Bkz: Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/553; Ebu'l-A'la Mevdudi (ö. 1399/1979), *Tefhimü'l-Kuran*, (İstanbul: İnsan yay., y.y.), III/525.

¹⁸⁰ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/158.

geçerli olduğu yargısına ulaşılmaktadır.¹⁸¹ Kurtubi hulki ziynetin aslının yüz olduğunu söyler. Ona göre ziynetin aslını, yaratılışın güzelliğini ve hayatiyetin manasını o ifade eder. Çünkü pek çok menfaat ve bilgi edinme yolları yüzde toplanmıştır.¹⁸²

Bazı kimseler ziynet sözünün, yaratılıştan olan güzellikler için kullanılmasını yadırgayıp, yaratılıştan (hulki) olanlar için neredeyse hiç “bu, onun ziynetidir” ifadesinin kullanılmadığını beyan eder. Razi ise en yakın olan görüşün, hulki (yaratılıştan) olanların da ziynet sözüne dahil olmasıdır der.¹⁸³ Ona göre buna şu iki husus delalet etmektedir:

- a- “Pek çok kadın, hulki (yaratılıştan) olan vasıfları bakımından, ziynet sayılan diğer şeylerden ayrılırlar. Bundan dolayı bu kelimeyi, hulki olan güzellikler için de kullanırsak, umumi olan bu kelimenin hakkını tastamam vermiş oluruz. Hulki olanların dışındakilerin de bu ifadenin içine dahil olmasına bir mani yoktur.

b- Âyetteki, “Başörtülerini yakalarının üstüne örtünler.” ifadesi, “ziynet” sözünün hem hulki olanları, hem diğer süsleri (güzellikleri) içine aldığına delalet eder. Böylece Cenab-ı Hak sanki, başörtüleri ile bu gibi yerlerini örtmelerini farz kılmak suretiyle, kadınların hilkaten güzel olan yerlerini göstermekten men etmiştir.”¹⁸⁴

Kesbi ziynet ise kadının süslenmek için kullandığı elbise, takı ve bunun dışındaki şeylere denir ki Sabuni zamanımızda, “tecmil” (süslenme) kelimesi bunu ifade etmek için kullanılmaktadır der.¹⁸⁵ Nitekim sahabe, tabiin ve müfessirlerin çoğunluğundan örtülmesi gereken ve açılması mübah olan uzuvlar hakkında gelen rivâyetlerin pek çoğu ziynet olan takı, elbise ve kına benzeri hususlar üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁸⁶ Ancak çoğunluğa göre burada ziynetin

¹⁸¹ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363.

¹⁸² Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/229.

¹⁸³ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, c, XII s. 229.

¹⁸⁴ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363.

¹⁸⁵ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/158.

¹⁸⁶ Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam b. Nafi' es-San'ani el-Himyri (ö. 211/826-27), *Tefsiri Abdurrezzak*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), II/435; Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/256-

başındaki muz'afın hazfiyle ziynetler ve takıldıkları mahalleler kast edilmiştir.
Zemahşeri:

- "Çünkü o ziynetlere, kadının üzerinde takılı olmadığı sürece bakmanın mübah olduğu hususunda şüphe yoktur. Bu durumda o ziynetlere bakmayı onların kadının üzerinde olması şartına bağlı olarak haram kılındığına göre bu, kadınların uzuvlarına bakmanın haram olduğunu göstermede, tekitli bir ifade olmuş olur."¹⁸⁷

Yani bu, o uzuvları bir tarafa, onlarda takılı olan ziynetlere bile bakmayın demektir. Buna göre her iki görüş sahipleri de temel maksatta uzuvların örtülmesi noktasında birleşmektedirler.

Ziynet kelimesinin hulki olanlar dışındaki süs ve güzellikleri için kullanımı şu üç husus hakkındadır:

- a- "Sürme ve kaşları boyama, yanaklara allık vurma, el ve ayakları kınalama gibi boyalardır.

b- Yüzük, bilezik, halhal, pazubend, gerdanlık, taç, kemer ve küpe gibi takılar.

c- Elbiseler... Çünkü Cenab-ı Hak, "Ey Adem oğulları, her mescide gidişinizde ziynetlerinizi (elbiselerinizi) alın (giyin)." (Araf. 31) buyurarak, bu "ziynet" ile elbiseleri kastetmiştir."¹⁸⁸

Yüz, sürme ve allık yeri; baş, taç yeri; saç, örgü ve büklüm yeri; kulaklar, küpe yeri; boyun ve göğüs, gerdanlık yeri; el, yüzük ve kına yeri; bilekler, bilezik yeri; pazular, pazubent yeri; baldırlar; halhal yeri; ayaklar da, eller gibi kına yeridir. Bunlardan başka vücudun kısımları da aslen açılmaz.¹⁸⁹

262; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/230; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azim*, VI/45; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/229.

¹⁸⁷ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/230; Ayrıca bkz: Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363.

¹⁸⁸ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/363.

¹⁸⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/190.

2.5. Görülmesi affedilen ziynetler

Âyette ziynet ve onların mahallerini örtmek ile ilgili umumi ve asli hüküm tespit edildikten sonra Allah Teâla kadınlara, gizlenmesi mümkün olmayıp¹⁹⁰ görünmeleri kaçınılmaz olan “ancak adet ve işin tabii halinin açık olarak cereyan ettiği, kendisinde açıklığın asıl olduğu yerler”¹⁹¹ hakkında zaruret ve ihtiyaç dolayısıyla ruhsat tanımıştır.¹⁹² Bu, âyette geçen “*kendiliğinden ortaya çıkan*” ifadesinden istifade edilen manadır. Âyette kimi durum ve şartlarda kapatılması mümkün olamayan ziynetlerin açılması fiil formunda “*zahera*” ifadesi ile kullanılmış, fiilin faili ise insana değil ziynetin kendisine dönmüştür. Bunun sebebi açılan ziynetin keyfi bir açılma olmayıp kasıtlı veya kasıtsız kaçınılması güç ve belva hallerini oluşturan, esasında açılması yasaklanan ve murad edilmeyen ancak açılmaması da mümkün olmayan durumlara mebni olduğunun beyanıdır. Çünkü burada ortaya çıkan ziynetin kendisidir. Ziynetlerin kendi kendini göstermesi mümkün olmamasından dolayı bundan çeşitli manalar çıkarılmıştır. Bu görüşler arasında “*kendiliğinden ortaya çıkan*” ziynetin neleri kapsayıp kapsamadığı ile ilgili farklı açıklamalar olmuştur. Bu görüşler şöyledir:

a- Gizlenmesi mümkün olmayan ziynet kadının dış elbisesidir. Çünkü kadın her ne kadar örtünmek için üzerine elbise alsada dahi aldığı elbise, açıkta kalacaktır. Kadın giyiminin bir parçası olarak çekiciliği bulunmakla birlikte gizlenmesi mümkün olmayan dış elbisenin dışında geriye kalan ziynetler ise örtülecektir.

b- Buna herhangi bir hareket esnasında gayri ihtiyari olarak açılan ve gizlenmesi mümkün olmayan kısımları da dahil edenler olmuştur. İbn Atiyye şöyle demiştir:

- “Âyet-i kerimenin lafızlarının hükmü gereğince benim kuvvetli gördüğüm şudur: Kadın ziynetini göstermemekle emrolunmuştur. Ziynet sayılabilen her bir şeyi saklamak için gayret göstermelidir.

¹⁹⁰ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45

¹⁹¹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/23; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vil*, (Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), II/500; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/364; Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII/33; Beyzavi, *Envarü't-tenzîl*, IV/104; Ebussuud Efendi (ö. 982/1574), *İrşadü'l-'akli's-selim*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, y.y.), VI/170; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45.

¹⁹² Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, c.II/500.

“kendiliğinden ortaya çıkan” kısmı, kaçınılmaz olan hareketler halindeki bir zaruret gereğince yahut üstünü, başını düzeltmek ve buna benzer hallerdeki zaruret gereğince istisna edilmiştir. Buna göre “kendiliğinden ortaya çıkan” kısım kadınlar için zaruretin kaçınılmaz kıldığı yerlerdir ve affedilmiş bulunan budur.”¹⁹³

Yine bu anlamda yollarda yürüyen özellikle ayaklarını örtecek bir ayakkabı vb giysileri temin etmede zorlanan fakir kadınların adımlarını atmaları esnasında ayaklarının etekleri altından kaçınılmaz olarak görünmesi gibi durumlar, Ebu Hanife'nin ayakları avret mahallinden çıkarmasının nedenidir. Böyle bir kadının ayak ziynetinin açığa çıkmasında kadın üzerine sorumluluk yoktur. Bu, yürüme eylemi neticesinde gerçekleşen ve gizlenmesi mümkün olmayan belva halidir. Bundan dolayı Ebu Hanife ayakları zahiri ziynetten saymıştır.¹⁹⁴ Aynı şekilde alışveriş esnasında alacağını almak ve vereceğini vermek için elini uzatan kadının eli, o esnada görünebilir. Böyle bir durumda eli ortaya çıkan kadın ve o eli gören erkek için bir sorumluluk yoktur.

c- En umumi ve önceki görüşlerin hepsini kapsayıcı açıklama ise görünmesi kaçınılmaz olan ziynetin yukarıda sayılan iki görüşe ilaveten birtakım işlerin icrasının tabii hali olarak ortaya çıkması kaçınılmaz olan ziynetler olması demektir. Yani durum ve şartların onların açılmasını gerektirdiği hususlardır. Burada kasıt yine ziynet ve onun mahallerini açmak olmayıp yapılması zaruri olan birtakım işlerin tabii halinin ancak o ziynetlerin açığa çıkması ile icra olunduğu ve yine kadın giyiminin bir parçası olarak çekiciliği bulunmakla birlikte gizlenmesi mümkün olmayan dış elbisenin görünmesi gibi durumlarda açıkta olan ziynetlerdir. Bundan dolayı yukarıda kadının ayakları ve eline ilaveten daha başka uzuvlarının ortaya çıkması mübah sayılmıştır. Örneğin Hanefi mezhebinde Ebu Yusuf'a göre kadınların kollarına bakmanın da mübah olduğu görüşüne yer verilmiştir. Çünkü kadın ekmek yoğururken, çamaşırları yıkarken kollarını açmak zorunda kalır. Erkeklerle konuşurken görüneceği için kadınların dişlerine

¹⁹³ Bkz: Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/209; Mevdudi, *Tefhimü'l-Kuran*, III/525.

¹⁹⁴ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkam*, I/59.

bakmanın da mübah olduğu söylenmiştir.¹⁹⁵ Bu ve benzeri başka yerler hakkında da fetvalar verilmiştir. Tafsilli beyan ileride gelecektir.

Müfessirlerden pek çok kimsenin zahiri ziynetlerin yüz ve el olarak açıklamaları yine bu sebepten dolaydır. Yüz, muhtevası bakımından bir kimsenin tanınip bilinmesinde esas mahaldir. Bu da onu mutlak avret sayılması noktasında güç duruma sokmaktadır. Bir kadının zaruri ihtiyacı dolayısıyla alışverişe gitmesi ve alışverişini veresiye üzerine yapması onu satıcı tarafından tanınmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Yine yabancı bir erkek tarafından suç işlediği görülen bir kadının hakim huzurunda tespit edilmesi ancak o kadının yüzünü açması ile mümkün olur. Yüz açma faaliyeti, şahitlik etme işinin zaruri ve tabii hali olarak iktiza ettirdiği bir eylemdir. Yani yüzün zahir olmasını gerektiren şey bir önceki açıklamalarda da olduğu üzere kişinin kendisinin açması değil de icra edilmesi lazım olan işin tabiatının o uzvu açığa çıkarmasını kaçınılmaz kılmasıdır. Kadının buradaki muradı namahreme yüzünü açmak olmayıp şahitlik işini icra etmektir. Ancak o işin icrası, ancak yüz ziynetinin izharı ile olur. Bu yüzün böylesi bir işte diğer uzuvlara karşın özel mahiyetinden kaynaklanmaktadır.

Bütün bunlarda esas olan husus bu yerlerin dilenildiği gibi açılıp bakılabilineceğinin mübah olmadığı ancak görülmesinin ya istem dışı rüzgar vb durumlarda örtünün açılması veya zaruret ve ihtiyaç hallerinde bu yerlerin açılmasının caiz olduğudur. Kılıardan müteşekkil saçın yüze kıyasla çekiciliğinin çok az olmasına karşın mutlak surette kapatılmasının emredilmesi saçın, sosyal içtimai hayatta açılmasının kaçınılmaz bir mahiyetinin olmamasındandır. Nitekim kadının yüzünün fitne ve çekiciliği diğer bütün uzuvlardan çok daha ileridir. Bu da onun mutlak surette örtülmesinin diğer uzuvlara karşın daha öncelikli olmasını gerektirmektedir. Ancak sosyal içtimai yaşamda saçın görünmesini gerektiren, yapılması kaçınılmaz zaruri bir işin olmaması ve buna mukabil yüzün ise kendine mahsus muhteviyatı açısından tanınma ve bilinme aracı olması, onu zahiri ziynet, saç ise kapatılması mutlak avret olan batini ziynet statüsüne sokmuştur.

¹⁹⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, X/281-282.

Kadının yüzünün bu vb durumlarda görünmesinin mübah olduğunu, zahiri ziynetin yüz ve eli de kapsayıp kapsamadığı yönünde görüş beyan eden yahut onun yüz ve eli kapsadığını beyan edip onu mutlak avret sayan veya mukayyet durumlar çerçevesinde avret olmadığını beyan eden hemen hemen bütün âlimlerin indinde ortak kabul görülen bir durumdur. Yani âyetteki zahiri ziynetin şamil olduğu uzuvların onları avret statüsünden çıkarıp çıkarmadığını beyan eden her iki görüşü göre de bu iki uzvun belli başlı birtakım şartlarda açılacağı, ortak olarak her iki grup tarafından kabul edilmiştir. Çünkü pek çok rivâyette kadına kimi durumlarda bakmanın mübah olduğu aktarılmaktadır. Örneğin evlenmek isteyen Hz. Muğire bin Şu'be ile ilgili rivâyet şöyledir:

- "Muğire bin Şu'be (r.) şöyle demiştir: Bir kadına talip oldum, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), "Ona baktın mı?" deyince, ben de "Hayır" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Bak, çünkü bu bakış aranızda (evlendikten sonra) ünsiyet için daha hayırlıdır." buyurdu."¹⁹⁶

Bu rivâyet kadına talip olan erkeğin o kadına bakmasının mübah olduğunu göstermektedir. Şâyet Şari' dileyseydi kadına görücü giden erkeğe bakmayı yasaklayabilirdi. Hatta rivâyete göre Hz. Muğire, muhtemelen günah olur endişesi ile bundan kaçınmıştır. Bu da bu şekilde evlenmenin imkan bakımından mümkün olduğunu gösterir. Yani bir kimse evleneceği kadına bakmadan da evlenebilir. Hatta bu konuda aynı zamanda âlimlerden zayıf olan bir görüşte olduğu gibi erkeğin bakışını bütünüyle yasaklanıp yalnız o erkeğin kadın cinsinden yakın akrabalarının bakmasına müsaade edilebilirdi. Ancak bu durum tarafların birbirlerini görmeden evlenmiş olmalarına, evlendikten sonra ise birbirlerine ısınamayıp beğenmemelerine ve dolayısıyla evlilikte pek çok sorunların doğmasına neden olabilir. Bu ve benzeri durumlardan dolayı Yüce Allah kullarına kolaylık ve güzellikler bahşetmiş ve bu konuda onlara ruhsat tanımıştır.

¹⁹⁶ İbn Mace, "Nikah", 1866; Nesai, "Nikah", 5328; Ahmed bin Hanbel; XXX/88 (18154); Beyhaki, "Nikah", 13489.

Âlimler bir önceki başlıkta zikredildiği üzere ziynetin ne olduğu hususunda ihtilaf ettikleri gibi ziynetin mahiyeti, zahiri ziynetin sınırları ve nereler olduğu hususunda da ihtilaf etmişlerdir.

2.5.1. Ziynetin mahiyetine göre ihtilaf

Ziynetten kastın hulki olduğunu söyleyen âlimler o yerlerin ancak kesbi ziynetlerin bağlı veya sürülmüş olmadığı durumlarda açılmasının caiz olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁷ Ziynetten kastın kesbi ziynet olduğunu söyleyen cumhurun görüşüne göre ise onları ve takıldıkları mahalleri görmekte bir beis yoktur. Bu durumda kadının zahiri ziynet kabilinden olan uzuvları, üzerlerindeki süsler ile açılabilir. ¹⁹⁸ Konu ile ilgili Razi şu açıklamayı yapmaktadır:

- "Âyette bahsedilen "ziynet" sözünü, hulki (yaratılıştan) olan güzellikler dışındaki süsler manasına alanlar da şöyle demişlerdir: Hak Teâla ziynetten bahsetmiştir çünkü o ziynetlerin, kadının üzerinde takılı olmadıkları sürece, onlara bakmanın helal olduğu hususunda şüphe yoktur. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, o ziynetlere bakmayı, onların kadının üzerinde olması şartına bağlı olarak haram kıldığına göre bu, kadınların uzuvlarına bakmanın haram olduğunu göstermede, te'kidli bir ifade olmuş olur. Bu görüşe göre, kadının yüzündeki dövme, allık, bedenin diğer yerlerindeki boya ve yüzük gibi ziynetlere bakmak helaldir. Elbise de böyledir. Bunlara bakmanın caiz oluşunun sebebi, kadının onları örtmede zorluk çekmesidir. Çünkü kadın mutlaka elleriyle birtakım şeyleri alıp verme durumundadır. Şahitlik yapmak, davalaşmak ve evlilik gibi konularda da yüzünü açması gerekmektedir."¹⁹⁹

Müfessirler bazen birtakım kesbi ziynetlerin takılı veya sürüldüğü mahaller hakkında onların zahiri ziynetten olduğunu beyan ederken yine aynı şekilde diğer başka yerler için aynı muhteviyattaki kesbi ziynetlerin bulunması dahilinde zahiri

¹⁹⁷ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/382.

¹⁹⁸ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/382.

¹⁹⁹ Razi, *Mefatihul-Ğayb*, XXIII/364.

ziynet olmadıklarını beyan edebilmektedirler. Bunun nedeni birtakım kesbi ziynetlerin birden fazla mahalde olabilmesidir. Bu doğrultuda söz konusu kesbi ziyneti neresi ile mukayyet kıldıklarının bilgisi büyük önem arz eder. Örneğin İbn Arabî kına ziyneti hakkında şu bilgileri aktarır:

- “Kasım Malik’ten kınanın zahiri ziynet olmadığını aktarır. İnsanlar bilezik hakkında ihtilaf ettiler. Hz. Aişe o zahiri ziynettendir dedi. Çünkü o ellerdedir. Mücahid ise: “O batını ziynettir dedi. Çünkü ancak o avuç içi dışında kollardadır dedi. Ancak kına şâyet ayaklarda ise o batını (gizli) ziynetlerdendir.”²⁰⁰

Buna göre kına ellerde iken zahiri ziynet olabilirken farklı mahallerde olduğu zaman ise batını ziynetlerden olabilmektedir.

2.5.2. Zahiri ziynetın sınırlandırılması hakkında ihtilaf

Âyette zahiri ziynetler hakkında bir sınırlama belirtilmemiştir. Bundan dolayı söz konusu ruhsat kadının dış elbisesinden el, kol, göz, yüz, ayak... gibi genişletilebilmiştir. Zemahşeri bu durumu şöyle aktarmaktadır:

- “Şâyet niçin kendiliğinden ortaya çıkan ziynette bir sınırlamaya gidilmeden izin verildi?” dersin şöyle derim: Zira oraları örtmede zorluk vardır; kadının elleriyle iş yapmaya ve yüzünü açmaya ihtiyacı vardır. Özellikle şahitlikte, mahkemede ve nikahta yüzünü açması gerekir. Yollarda yürümeye ve ayaklarını açmaya, özellikle fakir kadınlar mecbur kalır. İşte, “*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*” ifadesinin anlamı budur; yani “ancak adet ve fıtratın açık olarak cereyan ettiği, kendisinde açıklığın asli olduğu yerler müstesna” demektir.”²⁰¹

²⁰⁰ İbn Arabî, *Ahkamu’l-Kuran*, III/382.

²⁰¹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231.

Kurtubi ise bunun kısıtlanmasını daha doğru görür. Kendisi söz konusu ifadenin tefsirinde zahiri ziynetin nereler olduğu ile ilgili görüşleri zikredip konu ile ilgili ibn Atiyye'nin zikri geçen görüşünü aktardıktan sonra şu açıklamayı yapmaktadır.

- "Bu güzel bir görüştür. Ancak yüz ve ellerin hem adet itibariyle hem de namazda ve hacda ibadet esnasında görülmeleri çoğunlukla rastlanılan bir durum olduğundan dolayı bu istisnanın yüz ve ellere raci olması uygun düşmektedir."²⁰²

Kurtubi'nin söz konusu ziynetlerin mahalli hakkında sınırlamaya gitmeye çalışmasının nedeni, insanların bu durumu suistimal edebilmesine karşın ihtiyatlı olmaktır. Yoksa âyette bunlar sınırlandırılmadığı gibi müfessirlerden gelen açıklamalar da sadece muayyen uzuvlar hakkında kayıtlanmamıştır. Nitekim müfessirlerin kimilerinden gelen bir rivâyette belli başlı yerler zahiri ziynet olarak beyan edilirken yine aynı müfessirlerden daha başkaca gelen rivâyetlerde daha farklı uzuvların da zahiri ziynet olarak kabul edildiği gözlemlenmektedir. Bunun en temel ve başlıca ilk nedeni söz konusu farklı söylemlerin çelişki ihtilafı olmayıp çeşitlilik ihtilafı kabilinden olmasıdır. Yani müfessirlerden gelen açıklamaların farklı olmasının nedeni farklı durum ve konjoktüre göre sorulan sorulara verilen farklı ruhsat ve fetvalar olmasıdır. Bunlar ileride tafsilatıyla açıklanacaktır. Ancak müfessir ve fakihlerden zahiri ziynet ile ilgili verilen ruhsatları kısıtlamaya çalışanların en temel kaygıları ise fitne ve fesadın yaygınlaşması ve insanların verilen bu izinleri ilgili ruhsat durumları dışında kullanabilecekleri olmasıdır. Örneğin Kurtubi zahiri ziyneti kısıtlamak ile alakalı kaygısını şöyle açıklamaktadır:

- "Bu, ihtiyat açısından daha güçlü görülmektedir. İnsanların fesda erdiklerini göz önünde bulundurarak kadın, ziynetinin görünen kısmı sayılan yüz ve ellerinden başkasını göstermemelidir. Başarıyı ihsan edecek olan kendisinden başka hiçbir rab bulunmayan Allah'tır."²⁰³

Müfessirlerden gelen söz konusu ruhsatın el ve yüze şamil kılınma ve sınırlandırılmaya çalışılmasının en önemli nedenlerinden biri de namaz ve hactır.

²⁰² Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/229.

²⁰³ Bkz: Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/209.

Çünkü kadınların namazda genel anlamda açık bulundurabilecekleri azalar buralardır. Namazın şartlarından olan setr-i avret şartı yanında bu yerlerin açık olarak namazın sahih olması, söz konusu zahiri ziynetin bu iki aza olarak sınırlandırma noktasında önemli referans olmuştur. Bu konuda müfessirlerin bir kısmından gelen açıklamaların bazıları şunlardır:

Taberi:

- "Söz konusu görüşlerden doğruya en yakın olanı bununla el ve yüz kast edilir diyenlerin sözüdür. Bu öyle olduğu vakit buna sürme, yüzük, bilezik ve kına (ziynetleri) da girer. Muhakkak ki biz her namaz kılanın namazda avret mahallini örtmesi, kadının da namazda yüzünü ve ellerini açması ve vücudunun geri kalanını örtmesi gerektiği noktasında icmanın olmasından dolayı bu konuda söz konusu tevilde en doğru olanın bu olduğunu söyledik."²⁰⁴

Maturidi (ö. 333/944):

- "Ellerin ve yüzün avret olmadığını gösteren hususlardan biri de kadının avret yeri açıkken namaz kılamamasıdır. Oysaki kadın yüzü, elleri ve ayakları açık iken namaz kılabilmektedir. Mademki öyle, bu durum, şehvet bulunmaması halinde kadının bu organlarına bakmanın caiz olduğunu gösterir."²⁰⁵

Cessas:

- "Ashabımız (hanefiler) dediler ki: Kastedilen yüz ve ellerdir. Çünkü sürme yüzün, kına ve yüzük ise ellerin ziynetidir. Nitekim Yüce Allah yüzün ve ellerin ziynetine bakmayı mübah saydı. Bu ise yüz ve ellere bakmanın mübahlığını kaçınılmaz kıldı. Aynı şekilde yüz ve ellerin kadının avreti olmadığına da delil olur. Kadın yüzü ve elleri açık olarak

²⁰⁴ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

²⁰⁵ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/547.

namaz kılar. Şâyet bunlar avret olsaydı, avret sayılan yerleri örttüğü gibi bunları da örtmesi gerekirdi.”²⁰⁶

İbn Arabi (ö. 543/1148):

- “Sahih olan, bunun her yönden yüz, eller ve onlarda bulunan şeyler olduğudur. Onlar namazda, ihramda ve adetten görünürler.”²⁰⁷

İbn Cüzey (ö. 741/1340):

- “Denilmiştir ki: Elbise yüz ve el. Bu İmam Malik’in mezhebidir. Çünkü o namazda yüz ve elin açılmasını mübah görürdü. Ebu Hanife buna ayakları da ekledi.”²⁰⁸

Öte yandan namazın söz konusu zahiri ziynetin tespiti ve yüz ve elin avret statüsünden çıkarılmasını gerektirmesi hakkında herhangi bir etkisi bulunmadığını beyan edenler de olmuştur:

İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201):

- “Kadı Ebu Ya’la (ö. 458/1066): Kıyasa en yakın olan ilk görüştür, demiştir. İmam Ahmed de bunu açıkça belirtmiş: Zahir ziynet: Elbisedir, kadının her şeyi, hatta tırnağı bile avrettir, demiştir. Bu, yabancı kadınlara mazeret olmadan bakmanın da haram olduğunu ifade eder. Eğer onunla evlenmek veya aleyhine şahitlik etmek istemesi gibi bir mazeret olursa, özel olarak bu iki durumda yüzüne bakabilir. Ama mazeret olmadan ona bakmak, ne şehvetle ne de şehvetsiz caiz değildir. Bunda yüz, eller ve bedenin diğer kısımları birdir. Eğer: “Neden kadın yüzünü açmakla namazı bozulmuyor?”

²⁰⁶ Cessas, *Ahkamu'l-Kur'an*, III/408.

²⁰⁷ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, III/382.

²⁰⁸ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi el-Gırnati (ibn Cüzey) (ö. 741/1340), *et-Teshil li-'ulumit-tenzil*, (Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, 1995), II/67.

denilirse, cevap şöyledir: Çünkü onda külfet olduğu için affedilmiştir.”²⁰⁹

Yine zahiri ziyneti yüz ve el olarak tefsir edip bunu sadece namaza hasreden bir diğer görüş sahipleri de mevcuttur:

Beyzavi (ö. 685/1286):

- “İstisna edilen uzuvlar yüz ve iki avuçtur. Çünkü onlar avret değildir. Daha zahir (doğru) olan ise bunların namazda (avret olamadıklarıdır). Bakmak hususunda değil.”²¹⁰

2.5.3. Zahiri ziynetin mahalli hakkında ihtilaf

Zahiri ziynetin nereleri kapsadığı ile ilgili müfessirlerden gelen açıklamalar çok çeşitlenip kapsamı genişletilebilmektedir. Konu ile ilgili gelen görüş ve rivâyetler şunlardır:

- “Abdullah ibn Mesud (r.) burada, görünen kısmın, rida (cilbab) ve elbise olduğunu söyler. Yani bunlar Arap kadınlarının giymeyi adet edindikleri elbiseleri üstüne giydikleri örtüler ile bu dış elbiselerinin altlarından görünen normal gündelik elbise olan kısımdır. İşte bunların görünmesinden ötürü kadına herhangi bir günah yoktur. Çünkü bunların gizlenmesi mümkün değildir. Kadınların elbiselerinden gizlenmesi mümkün olmayan ve izarlarından görünen kısımları da bunun benzeridir. Buna delil olarak Araf suresi 31. âyette geçen “*Ey Ademoğulları! Her mescide gidişinizde ziynetlerinizi (elbiselerinizi) alın (giyin).*”²¹¹ âyeti delil gösterilmiştir.²¹² Âyette kastedilen ziynet elbisedir. Hasan-ı Basri (ö. 110/78), İbn Sirin (ö. 110/729), Ebu'l-Cevza (ö. 83/702), İbrahim en-Nehai ve başkaları, İbn Mes'ud'un kavli ile fetva

²⁰⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ibnû'l-Cevzi) (ö. 597/1201), *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), III/290.

²¹⁰ Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/104.

²¹¹ “خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ”

²¹² Taberi, *Camî'u'l-beyan*, XVII/261; Beğavi, *Me'âlimü't-tenzil*, III/403; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/129; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/34.

vermişlerdir.²¹³ İbrahim en-Nehai'den (ö. 96/714) "el ve yüz" diye de rivâyet edilmiştir.²¹⁴ Yine Hasan-ı Basri'den "yüz ve elbise" olarak da rivâyet gelmiştir."²¹⁵

Kadının kendisini gizlemesi ve örtmesi için üzerine aldığı elbise dahi ziynettir. Ancak bunun açıkta kalması ise kaçınılmazdır. Çünkü elbisesini örtmek için başka bir elbiseyi bile üzerine alsaydı, aldığı elbise yine açıkta kalır.

- "İbn Ebi Şeybe, ibn Cerir ve ibnu'l-Münzir, ibn Mesud'dan şöyle bildirir: İki çeşit ziynet vardır. Biri açık olan, diğeri de kadının sadece kocasına gösterebileceği kapalı ziynettir. Açık ziynet elbiselerdir. Kapalı ziynet ise sürme çekme, bilezik ve yüzük takmaktır." İbn Cerir'in lafzı ise: "Açık olan ziynet elbiseler, kapalı olanda halhal, küpeler ve bileziklerdir" şeklindedir."²¹⁶

- "İbn Münzir'in bildirdiğine göre Enes: "...Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna, ziynetlerini göstermesinler ..." buyruğunu açıklarken: "Burada sürme ve yüzük kastedilmektedir" dedi."²¹⁷

- "İbn Ebi Şeybe, Abd b. Humeyd, ibnu'l-Münzir ve Beyhaki "Sünen"de bildirir: Hz. Aişe'ye açık ziynet sorulduğunda: "Bilezik ve yüzük açık ziynettir" diye cevap verdi ve avuçlarıyla elbisesinin kollarını çekti.²¹⁸ Yine Hz. Aişe'den (r.) gelen başka rivâyette "yüz ve iki avuç" diye de rivâyet edilmiştir.²¹⁹ Başka rivâyette "ayak parmaklarını" da dahil etmiştir.²²⁰ Yine Serahsi'nin aktardığına göre Hz. Aişe'den "tek göz" diye de rivâyet gelmiştir."²²¹

²¹³ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45.

²¹⁴ Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi (ibn Ebi Hatim) (ö. 327/938), *Tefsirü'l-Kurani'l-'azim*, (el-Mektebetü'l-Arabiyyeti's-Su'udiyyeti, 1998), VIII/2574 (14398).

²¹⁵ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

²¹⁶ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/256-257; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/34.

²¹⁷ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/34.

²¹⁸ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²¹⁹ Ebü'l-Haccac Mücahid b. Cebr el-Mekki el-Mahzumi (ö. 103/721), *Tefsiru Mücahid*, (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslamiyyi'l-Hadis, 1989), 481.

²²⁰ İbn Ebi Hatim, *Kurani'l-'azim*, VIII/2575.

²²¹ Serahsi, *el-Mebsut*, X/280.

- "İbn Ebi Şeybe'nin bildirdiğine göre İkrime (ö. 105/723): "*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*" buyruğunu açıklarken: "Burada yüz ve boğaz açıklığı kastedilmektedir" dedi."²²²
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr: "Burada avuç içleri ve yüz kastedilmektedir" dedi."²²³
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Ata (ö. 114/732): "*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*" buyruğunu açıklarken: "Burada avuç içleri ve yüz kastedilmektedir" dedi."²²⁴
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Katade: "Sürme, bilezik ve yüzük" dedi."²²⁵
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Mücahid (ö. 103/721): "Sürme, kına ve yüzük" dedi."²²⁶
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Amir: "Sürme, kına ve elbise" dedi."²²⁷
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre ibn Zeyd: "Sürme, kına ve yüzük" dedi."²²⁸
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Evza'i (ö. 157/774): "İki avuç ve yüz" dedi."²²⁹
- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Dehhak(ö. 105/723): "Avuç ve yüz" dedi."²³⁰

²²² Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²²³ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²²⁴ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²²⁵ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/259.

²²⁶ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/260.

²²⁷ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/260.

²²⁸ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

²²⁹ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

²³⁰ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

- "İbn Cerir'in bildirdiğine göre Yunus: "Yüz ve elbise" dedi."²³¹

Müfessirlerden zahiri ziynetler hakkında gelen rivâyetler çok çeşitli ve karmaşık hal almıştır. Örneğin Abdullah ibn Abbas'dan gelen rivâyetlerde zahiri ziynetler; "elbise üzerindeki (dış elbise)"²³², "sürme ve yüzük"²³³, "sürme ve iki yanak"²³⁴, "yüz, gözlerdeki sürme, avuçtaki kına ve yüzük"²³⁵, "sürme, yüzük, küpe ve gerdanlık"²³⁶ "el kınası ve yüzük"²³⁷, "yüz, avuçlar ve yüzük"²³⁸ ve "yüz yaması ve avuç içi"²³⁹ gibi farklılaşmaktadır.²⁴⁰

2.5.4. Zahiri ziynet hakkındaki rivâyetlerin çeşitlenmesinin sebepleri

Müfessirlerden gelen rivâyetlerin bu şekilde çeşitli olmasının muhtelif görüşler muvacehesinde üç farklı sebebi vardır. Bunlar; rivâyetlerin bir kısmının zayıf olması, âyetteki hükmün neshe uğraması ve söz konusu ruhsatın ihtiyaç miktarınca verilmiş olmasıdır.

2.5.4.1. Rivâyetlerin bir kısmının zayıf olması

Zahiri ziynet ile ilgili gelen rivâyetlerin bu denli çeşitli olmasının muhtemel ilk nedeni müfessirlerden gelen rivâyetlerin bir kısmının zayıf olmasıdır. Örneğin Abdullah ibn Abbas'dan gelen bazı rivâyetlerin durumu şunlardır: Taberi'de geçen zahiri ziynetin "sürme ve yüzük" şeklinde kendisinden nakledilen Müslim b. Keysan el-Mellai zayıftır. El-Fellas onun metruk olduğunu söylemiştir. Ahmed: Hadisi yazılmaz dedi. İbn Main: güvenilir değildir dedi. İbn Hacer (ö. 852/1449),

²³¹ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

²³² Semerkandi, *Tefsiru's-Semerkandi*, II/508; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *Tenviru'l-mikbâs min İbn Abbas*, (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Şamile y.t. 17 zilkade 1432), 294.

²³³ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/258.

²³⁴ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/258.

²³⁵ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/259.

²³⁶ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/34.

²³⁷ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/34.

²³⁸ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²³⁹ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²⁴⁰ Bkz: Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/256-257; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/34-35.

Ebu Zür'a, Tirmizi, İbnu'l-Medini, Buhari, Ebu Davud, Darekutni ve başkaları onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir.²⁴¹

Beyhaki'nin rivâyetine gelince, iki ravisinin zayıflığı söz konusudur. Ravilerinden kendisinden zahiri ziynetin "el ve yüzde olan" şeklinde gelen Ahmed b. Abdulcebbar el-Utaridi hakkında Zehebi; onu birden çok kimse zayıf saydı demiştir.²⁴² Diğer bir ravisi olan Abdullah b. Hurmuz el-Mekki hakkında İbn Main "zayıf" demiştir. Ebu Hatim: Kuvvetli değildir der. İbnu'l-Medini ve Nesai de zayıf olduğunu söylemişlerdir. Hafız İbn Hacer de et-Takrib'de zayıf demiştir.²⁴³

2.5.4.2. Nur 31. âyetinin tahsise uğraması

Tesettür ile ilgili âyetlerin tek seferde inmediğini ve hüküm bakımından da arada bir tedriciliğin olduğunu söyleyen âlimlerden kimisine göre Nur suresi 31. âyet tahsis bağlamında neshe uğramıştır. Bu görüşü savunmanın özelde birçok nedeni olmakla birlikte âyetin hükmünün bütünüyle nesh edildiğini açıklayan herhangi bir müfessir olmamıştır. Söz konusu görüşün ilk gerekçesi zahiri ziynet hakkındaki görüşlerin çok fazla çeşitlilik göstermiş olmasıdır. İkinci gerekçe ise İbn Abbas'dan Nur suresi 31. âyetin nesh edildiğine yönelik rivâyetin gelmiş olmasıdır:

- "İbn Arabi *"en-Nasih ve'l-Mensuh"*ta: *"Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler."* Bazıları Allah bununla bütün mümin kadınlara emretti dediler. İbn Abbas *"Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların..."* âyeti bunu nesh etti dedi. Onlara (yaşlılara) ziynetlerini örten cilbablarını (indirmeleri) mübah oldu."²⁴⁴

- "Ebu Davud ve Beyhaki *"Sünen"*de İbn Abbas'tan bildirir: *"Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar..."* âyeti neshedildi ve

²⁴¹ Bkz: Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi et-Türkmani el-Farikî ed-Dımaşki (ö. 748/1348), *Mizanu'l- İtidal*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti lit-Teba'eti ve-Neşri, 1963), IV/106.

²⁴² Bkz: Zehebi, *Mizanu'l- İtidal*, I/112.

²⁴³ Bkz: Zehebi, *Mizanu'l- İtidal*, II/503.

²⁴⁴ İbn Arabi, *en-Nasih ve'l-Mensuh*, ((y.y.), Mektebetu's-Sekafatu'd-Diniyye, 1992), II/317.

bundan: “Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların...” istisna edildi.”²⁴⁵

- “Ebu Davud Nasih’te ibn Abbas’tan bildirir: Nur suresindeki: “Kendiliğinden ortaya çıkan kısımlar müstesna, ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar” (Nur 31) buyruğunu okuduktan sonra: “Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.” (Ahzab 59) buyruğunu okudu. Sonra (dış giysi hükmünden yaşlıları Nur 60.âyetle) istisna edip: “Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, ziynetleriyle açılıp saçılmadan (gayre müteberricetin) giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur” (Nur 60) âyetini okudu. “Müteberricat” ifadesi boğazlarındaki ziynetlerini ve güzelliklerini gösteren kadın demektir” dedi.”²⁴⁶

Âyet hakkında zikredilen nesih ile ilgili rivâyet hemen hemen bütün Nasih ve Mensuh kitaplarında zikredilmektedir. Ancak âyette söz konusu neshin muhteviyatı hakkında çeşitli görüşler zikredilmiştir. İlgili nesih hakkında yapılan açıklamalar ve bu nesihle kast edilen muhtemel manalar şunlardır:

a- Âlimlerinden kimisi buradaki neshin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü Nur suresi 30. âyette ifade edilen kişiler kendisinde fitne unsuru taşıyan kimseler olup Nur suresi 60. âyetindeki kişiler ise hakkında fitne endişe olmayan kocakarı kadınlar hakkındadır. Buna göre söz konusu iki âyetin muhatapları farklı olup iki âyet arasında bu bağlamda bir ilişki yoktur.²⁴⁷

b- Söz konusu nesih, kocamış ihtiyar kadınların Nur suresi 31. âyetteki emirden kısmen tahsis edilmiş olmasıdır. Bundan kasıt önceki görüşteki âlimlerin de değindikleri üzere kocamış ihtiyar kadınlara Nur suresi 31. âyette emredilen ziynetlerden hiçbir şeyi göstermemek hakkındaki emrin, onlar için geçerli olmamasıdır. Nitekim onlar bütün vücutlarını ve örtünmek için giydikleri elbiselerini dahi dış elbise ile yabancılara karşı örtmek zorundadır. Buna mukabil

²⁴⁵ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XI/109.

²⁴⁶ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XI/38.

²⁴⁷ İbn Arabi, *Ahkamu’l-Kuran*, II/318; İbnü’l-Cevzi, *Nâsihu’l-Kur’ân ve mensuhuh*, (Beyrut: Şirkeh Ebnau’ş-Şerif el-Ensari, 2001), 175.

kocamış ihtiyar kadınlar hakkında ise elbiselerinin üzerine giydikleri dış elbiseyi indirmede ve çoğunluğa göre yüz ve ellerini açmak konusunda kendilerine kolaylık tanınmıştır. Bu durumu, İbn Hazm'ın söz konusu Nur suresi 31. âyetinin nesh edilmesini “*“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların”* âyetiyle bir kısmı nesh edildi”²⁴⁸ şeklinde açıklaması da desteklemektedir. Nitekim âyetteki pek çok hüküm tartışılmaz olarak hala geçerlidir.

İbn Abbas ve müfessirlerin herbiri evlenme ümidi kalmayan kocamış ihtiyar kadının genç kadından farklı olarak giymemesine ruhsat tanınan elbisesinin cilbab (dış elbise) olduğunu açıklamışlardır. İbn Abbas ise bu görüşü zikrettikten sonra bu ruhsatın yalnızca ev içi ile kayıtlı olduğunu beyan etmiştir:

- “İbnü'l-Münzir, İbn Ebi Hatim, Ali bin Ebi Talha Kanalıyla İbn Cerir ve “*Sünen*”de Beyhaki'nin bildirdiğine göre İbn Abbas: “*Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadın...*” buyruğunu açıklarken şöyle dedi: “*Böylesi bir kadının evinde cilbabını çıkarıp ziynetlerini göstermeden başörtülü (hımar) ve gömlekle (entari) kalmasında bir sakınca yoktur. Zira Yüce Allah: “...Ziynetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur...”* buyurmaktadır.”²⁴⁹

İbn Abbas'ın başörtüsüyle yabancı kimseler karşısında sadece kocamış ihtiyar kadınların görülebileceğini zikretmesi bunu diğer kadınlara mübah saymadığını göstermektedir. Kocamış ihtiyar kadına mahsus olarak yüz ve elini açmasının mübah olduğunu beyan eden görüş sahipleri, ilgili zahiri ziynet hakkındaki yüz ve el açıklaması arasındaki telifi, genç kadının bunu sadece dinin muteber saydığı ihtiyaç ve zaruret durumlarında, kocamış kadınların ise her halükarda açmasının caiz olduğu şeklinde açıklamışlardır. Örneğin bu konuda İbn Nureddin el-Mevzi'i (ö. 825/1442) zahiri ziyneti yüz

²⁴⁸ Ebu Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *en-Nasih ve'l-mensuh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 48.

²⁴⁹ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/360; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/109.

ve el olarak tefsir ettikten sonra sorduğu farazi soru ve verdiği cevapta bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- “Şâyet eğer bu âyetin bu tefsir üzerine muktezası muhakkak onun kadınlara yüzlerini ve ellerini açmayı caiz kılmaktır. Allah Teâla ise *“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, ziynetleriyle açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur.”* buyurmaktadır. Muhakkak Müslümanlar kocamış kadınlara yüz ve elleri müstesna elbiselerini indirmelerinin caiz olmadığı konusunda icma etmişlerdir. Muhakkak ki Allah yüz ve ellerde onlardan günahı kaldırdı ve bu, günahın geri kalanlarda baki olduğuna delalet etmektedir dersin şöyle derim: Bu âyetten murad ziynetlerini göstermekten nehiy ve ihtiyaç esnasında ondan zahir olanın mübah olmasıdır. Böylece Allah Teâla onlara tıpkı ihram ve namazda onu açmasının varid olması ve tıpkı alışveriş, şahitliği eda ve bunun dışındaki durumlarda açılmaya sevk eden ihtiyaç için bu durumlarda açılmasını mübah kıldı. Kavaid (kocakarı) âyetinden murad onu isteğiyle (dilediği zaman) açmasıdır. Bunun üzerine kusurdan münezzehe olan Allah, kocakarıdan bu hali kaldırdı. Bununla birlikte onu göstermeyerek iffetli davranmaları onlar için daha hayırlıdır. Kocakarı dışında ise günahı kaldırmadı. (Nitekim) insanlar geçmişte ve şimdi de bütün ülke ve bölgelerde ameli tatbikatlarında acuzeye yüzünü açmaya müsamaha gösterirken genç kadınlara bunda müsamaha göstermeyip onu münker bir avret olarak görmektedirler.”²⁵⁰

c- Zahiri ziynetler ile ilgili açıklamaların nesh olması yahut ev içi haliyle kayıtlı olması muhtemeldir. Âlimlerden kimisine göre cilbab ve hicab âyetleri Nur suresi 31. âyetindeki kadının yüz ve elini zahir ziynet sayan önceki durumu nesh etmiş ve onun yerine zahiri ziyneti ibn Mesud’un açıkladığı üzere dış elbise kılmıştır. Bu

²⁵⁰ Muhammed b. Ali b. Abdullah b. İbrahim b. Hatib ibn Nureddin el-Mevzi’i (ö. 825/1442), *Teysiru’l-Beyan li-Ahkami’l-Kur’an*, (Suriye: Dâru’n-Nevadir, 2012), IV/77.

görüşü Takiyyüddin ibn Teymiyye (ö. 728/1328) ve kadını bütünüyle avret sayan bir kısım fukaha söylemiştir. İbn Teymiyye bu durumu şöyle aktarmaktadır:

- “Selef, zahiri ziynet hakkında iki kavil üzere ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud ve ona muvafakat edenler elbisedir dediler. İbn Abbas ve ona muvafakat edenler ise yüz ve eldir dediler. Tıpkı sürme ve yüzük gibi. Bu iki görüş üzerine fakihler yabancı kadına bakmak hakkında ihtilaf ettiler. Denildi ki şehvetsiz yüz ve ele bakmak caizdir. Bu Ebu Hanife, ve Şafi'nin (ö. 204/820) mezhebi ve Ahmed'in mezhebinden bir kavildir. Denildi ki caiz değildir. Bu Ahmed'in mezhebinin zahir görüşüdür. Muhakkak ki ondan tırnağı dahil her şey avrettir. Bu aynı zamanda Malik'in (ö. 179/795) kavlidir. Bu durumun hakikati ise şöyledir: Muhakkak Allah ziyneti iki ziynet kıldı. Bir zahir ve bir zahir olmayan ziynet. Ona kocası ve mahremi dışında zahiri ziyneti göstermeyi caiz kıldı. Hicab âyetinin inzalından önce (kadınlar) cilbabsız olarak çıkıp erkekler onların yüz ve ellerini görüyordu. O zaman onlara yüz ve ellerini açığa çıkarmaları caiz idi. İzharının caiz olmasından dolayı yüz ve ellerine bakmak da caiz idi. Sonra vakta ki Allah Azze ve Celle *“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtınlar.”* kavliyle hicab âyetini indirdi kadınlar erkeklere karşı hicaba büründüler... Allah onlara hicab olmaksızın istememeyi emredince (Ahzab 53) eşlerine kızlarına ve müminlerin kadınlarına cilbablarını üzerlerine sarkıtmalarını emretti. Cilbab: Başı ve sair bedeni örten büyük izar olduğu halde ibn Mesud'un “rida” ve avamın “izar” olarak isimlendirdiği “mülae” dir. Ebu Abide (es-Selmani) (ö. 72/691) ve başkalarından muhakkak ki kadının onu başının üzerinden sarkıtıp gözü dışında hiçbir şeyi açığa çıkarmadığı (şeklinde) aktarılmıştır... Yüz ve el (sonrasında) yabancılara göstermemesi emredilen ziynet oldu. Yabancılara bakması caiz olarak sadece zahir olan elbise kaldı. İbn

Mesud iki durumdan son hali zikrederken ibn Abbas iki durumdan ilk hali zikretmiştir.”²⁵¹

İbn Teymiyye'nin burada zikrettiği görüşe göre öncesinden zahiri ziynet konumunda olan yani kimi ihtiyaçlardan dolayı kendisine bakılmasına müsaade edilen ve dolayısıyla avret statüsünden çıkartılan bu uzuvlar artık diğer uzuvlar gibi batini ziynet olmuştur. Buna göre söz konusu uzuvlar artık avret olmuş ve onlara bakmak li-zatihî haram kılınmıştır.

İbn Teymiyye ve bu bağlamda neshin var olduğu hakkında fikir beyan âlimlerin bu görüşü, söz konusu âyet hakkında başka bir açıklamayı daha muhtemel kılmaktadır. O da gerek zikredilen nesih rivâyetleri gerekse de sonradan indiği düşünülen tesettür âyetleri ile Nur suresi 31. âyetinin örtünme emrinin ev içi ile kayıtlı olmasıdır. Yani ibn Abbas ve pek çok müfessirlerden gelen zahiri ziynetler hakkındaki açıklamalarının ibn Teymiyye'nin zikrettiği gibi nesihten önceki durum hakkında olmayıp tahsisten sonra ev içinde gösterilebilecek ziynetlerin açıklaması kabilinden olmasıdır. Bundan kasıt sadece mahremlere ait kuralları belirten bir hüküm olması değildir. Nitekim çeşitli mezheplerin görüşleri çerçevesinde kadının yanına girmesi mübah olup mahrem olmayan yahut mahrem olduğu halde âyette istisna edilmeyen kimseler bulunmaktadır. Örneğin kadının kölesinin mahrem olup olmadığı tartışmalı olduğu halde hanımefendisinin yanına girmesi ittifakla caizdir. Bu bağlamda ibn Abbas'ın görüşü nesh edilen ilk durum ile alakalı olmaktan ziyade tahsis anlamında evde kadının yanına girmesi mübah olan ancak âyette istisna edilen on iki sınıf arasında zikredilmeyen birtakım mahrem ve namahremler hakkında olabilmektedir. Nitekim bu görüşü muhtemel kılan çeşitli rivâyet ve görüşler mevcuttur.

İbn Abbas'dan gelen rivâyetlerde zahiri ziynetlerin el, yüz, yüzük, sürme... vb gibi olduğu ile ilgili rivâyetlerin yanı sıra bu yerlerin örtülmesi gereken kapalı ziynetler

²⁵¹ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ibn Teymiyye) (ö. 728/1328), *Mecmu'u Fetava*, (Medine: Muceme'u'l-Melik, 2004), XXII/110-111. Not: İbn Teymiyye bu açıklamasında Nur suresi 31. âyetinin kadının yüz ve elini örtmeyi emretmediğini söylemeye çalışmamaktadır. Onun burada vurgulamak istediği husus söz konusu uzuvların avret olarak isimlendirilip ismlendirilmeyeceği hakkındaki ihtilaftır. Nitekim kendisi de âyette emredilen "hımar" adlı örtüyü başı, yüzü ve boynu örten bir örtü olarak tarif etmektedir; Bkz: İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetava*, XXII/146-147.

olduğuna delalet eden rivâyetler de mevcuttur. Örneğin ibn Abbas'dan "kendiliğinden ortaya çıkan müstesna" ifadesinin tefsirinde avuç içi ve yüz ayası diye rivâyet gelirken²⁵² aynı şekilde "Ziynetlerini göstermesinler." ifadesi için de benzer rivâyetler gelmektedir.²⁵³ Ayrıca Taberi'den Ali bin Ebi Talha (ö. 143/760)²⁵⁴ kanalıyla ibn Abbas'dan gelen ve yukarıda zikredilen rivâyette zahiri ziynetleri saydıktan sonra bunların evde kadının yanına girenlere gösterilebileceği kaydı konulmaktadır:

- "İbn Cerir, Ibnu'l-Münzir, ibn Ebi Hatim ve "Sünen"de Beyhaki'nin bildirdiğine göre ibn Abbas: "Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna..." buyruğunu açıklarken: "Açık ziynet yüz, gözlerdeki sürme, ele yakılan kına ve yüzüktür. Kadın bunları evinde sadece yanına giren kişilere karşı açabilir" dedi."²⁵⁵

Müfessirlerin kimisi de zahiri ziynet ile ilgili gelen görüşleri aktarıırken ev kaydını açıktan zikretmişlerdir. Örneğin Kurtubi ilgili görüşleri şu şekilde aktarmaktadır:

- "İbn Mesud dedi ki: Ziynetin görünen kısmı elbiselerdir. İbn Cübeyr yüzü de buna ekler. Yine Said b. Cübeyr, Ata ve el-Evzai: Yüz, eller ve elbiselerdir, demektedirler. İbn Abbas, Katade ile el-Misver b. Mahreme derler ki: Ziynetin görünen kısmı sürme, bilezik, kolun yarısına kadar olan kına, küpeler ve ellerde bulunan büyükçe yüzüklerdir. Bu ve benzerlerinin kadının yanına girenler tarafından görülmesi mübahtır."²⁵⁶

Yine ibn Kesir kendilerinden zahiri ziynetin yüz ve el olarak geldiği ibn Abbas ve ve ona tabi olanlar hakkında onların bu açıklamalarının kadının göstermesi

²⁵² Bkz: İbn Ebi Şeybe, III/547 (17018).

²⁵³ İbn Ebi Şeybe, III/547 (17018):

- حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ صَالِحِ الدَّهَّانِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: {وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ} [النور: 31] - «قَالَ: "الْكَفُّ وَرُفْعَةُ الْوَجْهِ»

²⁵⁴ Tebeu't-tabii'n neslinin meşhur müfessir ve muhaddislerinden. Ali b. Ebi Talha'nın bu tefsir sahifesi, İbn Abbas'tan rivâyet yoluyla *tedvin* edilenlerin en eskisi ve ondan gelen "tarik"lerin en sağlamıdır. Bkz: İsmail Cerrahoğlu, "ALİ b. Ebi Talha", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 1989), II/386-387.

²⁵⁵ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/259; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/38-39.

²⁵⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/228.

yasaklandığı ziynetlerin açıklamaları bağlamında olabileceklerini zikretmektedir.²⁵⁷ Çünkü çoğu zaman müfessirlerin bu açıklamalarının hangi durum ile ilgili olduğu tam anlamıyla belli olmamaktadır. Nitekim müfessirlerin açıklamaları gelen başka tesettür âyetleri doğrultusunda farklı zamanlara göre değişkenlik göstermiş olabilmektedir. Yahut onlardan ev içi ile kayıtlı olmayı kast ederek kadının yanına girmesi mübah olan kişilere farklı ve yabancılara karşın da farklı iki ayrı durum hakkındaki tesettür hükümleri ile ilgili açıklamaları bize ulaştırmıştır. Ancak bu görüşleri bize aktaran müfessirler çoğunlukla bu kayıtların bilindiğini varsayıp açıklamamışlardır. Bu görüşe göre bu durum da bütün bu hususları zamanla karmaşık hale getirmiş ve birbirinden ayırt edilememesine yol açmıştır.

Âyette daha sonra istisna edilen mahremler arasında zikredilmeyen veya mahrem olmasa da kadının yanına girmesi mübah olan -çeşitli görüşler çerçevesinde- süt kardeş ve süt baba; süttten dolayı, kızının kocası ve annesinin kendisinin öz babası olmayan kocası (üvey baba) vb; sıhriyetten dolayı, bir görüşe göre evlatlarının namahrem olup yeğenlerinin güzelliklerini onlara anlatabilmeleri ihtimalinden dolayı amca ve dayı, bir görüşe göre pir-i fani ihtiyarlar, buluğ çağına ermemiş mümeyyiz çocuk, kadının kölesi veya kadının kocasının kölesi gibi onu cilbabsız görmesi mübah olduğu söylenen kimseler mevcuttur. Yine bunlar arasında -çeşitli görüşler çerçevesinde- mahrem olup olmadığı tartışmalı olan yahut kadınla sefere çıkmak bakımından namahrem, bakmak bağlamında ise mahrem doluğu söylenen kadında yalnızca yüz ve ele bakması mübah olan gayr-ı müslim; baba, kardeş, yeğen gibi akrabalar da mevcuttur.²⁵⁸ Bütün bunlar kadınların yanına girmeleri mübah olan kimseler oldukları halde âyette zikredilmeyince söz konusu âyetteki hükmün tahsisinden sonra zahiri ziynet hakkındaki açıklamaların bu kimseler hakkında olmasını muhtemel kılmaktadır. Çünkü dışarı çıkarken giymesi emredilen elbise müfessirlerin bütününün kabul ettiği üzere kadının yüzüyle beraber vücudunu örten cilbabıdır. Kadına evde iken ise yabancılara karşı hicab arkasına girmesi

²⁵⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45.

²⁵⁸ Bkz: Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283), *Şerhu'l-kebir ale'l-mukni'*, (Kahire: Hicr li-Tebe'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, 1995), XX/38-39.

emredilmiştir. Ancak bundan yukarıda zikredilen kişiler istisna edilmiş fakat âyette bu kimseler belirtilmemişleridir.

Bütün bunlara fıkıh açısından şahitlik eden hususlar da mevcuttur. Nitekim âyette istisna edilen on iki sınıf arasında olmayan ve kadında yalnızca yüz ve ellere bakması mübah olduğu söylenen mahremler vardır. Örneğin maliki mezhebinin önde gelen fakih ve muhaddislerinden olan el-Baci (ö. 474/1081) zahiri ziynetin yüz ve el olduğu ile ilgili görüşleri aktardıktan sonra “Bunda akrabalar için kadında yüz ve elin görünmesinin caiz olduğuna delil vardır” demektedir.²⁵⁹ Bir diğer maliki fakih ibn Abdülber (ö. 463/1071), hicab âyetinden sonra Hz. Aişe'nin süt amcasının onun yanına girmesi hakkında Peygamber'e soru sorup onun da ona izin vermesi hakkındaki hadisin açıklamasında hicab âyetinden önce kadınların erkeklerle görüştüğünü aktarır ve sonra hicab âyeti (Ahzab 53) akabinde de cilbab âyetinin (Ahzab 59) indiğini beyan eder. İbn Abdülber devamında ise şunları zikreder:

- “Kadınlar hicab ile emrolundu. Sonra dışarı çıktıklarında cilbablarını üzerlerine sarkıtmaları ile emrolundular. O kina' dır. Onda (hadiste) aynı zamanda neseb ve süt mahremlerden örtünülmeyeceği vardır. Onlara karşın yalnızca avret yerleri örtülür. Kadın, muhakkak ki ona namazda onu (avreti) açması caiz olmadığı delili ile yüzü ve eli dışındakileri ile avrettir.”²⁶⁰

İbn Cüzey:

- “Eğer şâyet mahremi ise en doğru olan görüşe göre bedeninin diğer kısımlarına değil yüz ve eline bakması caizdir.”²⁶¹

Hanbeli fakih olan Burhaneddin ibn Müflih (ö. 682/1283) ise hanbeli fıkhına dair olan el-Mukni' adlı eserde geçen “Ayrıca ondan mahremlerden yüz ve eli

²⁵⁹ Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tücibi el-Baci (ö. 474/1081), *el-Münteka el-Muvatta*, (Mısır: Matba'atu's-Sa'adet, 1914), VII/252.

²⁶⁰ Ebu Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdülber en-Nemeri (ö. 463/1071), *et-Temhid*, (Londra: Müessesetü'l-Furkan, 2017), V/541.

²⁶¹ İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-fıkhiyye*, ((y.y.), Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), 295.

dışındakilere bakmanın caiz olmadığı da rivâyet edilmiştir.” açıklamasının şerhinde şöyle demektedir:

- ““Ayrıca ondan mahremlerden yüz ve eli dışındakilere bakmanın caiz olmadığı da rivâyet edilmiştir”: (Bu) Abdullah ibn Abbas (r.) “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” kavlından dolayıdır. O (ibn Abbas) hakkında avret olduğu ihtilaf olduğu yüz ve eli kast etmektedir. Mahrem: Kendisi ile neseb, süt veya sıhriyet ile nikahın ebediyen haram olduğu kimsedir.”²⁶²

Yine hanefi mezhebinde kadının kölesi ittifakla namahrem kimse gibidir. Ancak el-Haskefi'nin (ö. 1088/1677) aktardığı üzere icma ile kadının yanına girmesi mübahtır.²⁶³ Serahsi ise kölenin hanımefendisine karşı yabancı kimse olduğunu beyan edip ihtiyaç dolayısıyla onun yanına girmesinin ve yüz ve eline bakmasının mübah olduğunu zikrettikten sonra bu ihtiyacın kalmaması durumunda kölesine karşı örtünmesi gerektiğini şöyle aktarmaktadır:

- “Fitne korkusu burada da söz konusudur. Bu ancak mahremlilik ilişkisi ile ortadan kalkar. Çünkü ebedi haramlık, şehveti azaltır. Mülkiyet ilişkisi ise şehveti azaltmaz. Aksine hanımefendinin çekinme duygusunu kaldırır. Burada kaçınılması zor bir durum (belva) yoktur. Çünkü köleler, ev içinde değil, ev dışında çalıştırılmak için edinilir. Nitekim “Ev içinde hizmet etmesi için köle edinen kimse deyyustur (eşini kıskanmayan bir kimsedir)” denilmiştir. Ümmü Seleme'nin (r.) rivâyet ettiği hadis, ihtiyacın kalmaması gerekçesiyle örtünme şeklinde anlaşılır. Çünkü mükatep köle son taksitini ödeyinceye kadar hanımefendisinden bir şeyler alıp verme suretiyle onunla ilişkide bulunmaya dolayısıyla elini, yüzünü açmamaya ihtiyaç duyar. Köle

²⁶² Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dımaşki (ibn Müflih) (ö. 884/1479), *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1997), VI/86.

²⁶³ El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar şerhu tenviru'l-Ebsar*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 656.

borcunu ödeyince bu ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Bu nedenle hanimefendi ona karşı örtünmelidir.”²⁶⁴

Bütün bu hususlardan âyette zikredilmeyen ve çeşitli görüşler çerçevesinde kendilerinden, fitneden emin olunmasından dolayı kadında sadece yüz ve ellerine bakması ve onun yanına girmesi mübah olan kimseler olduğu gözlemlenmektedir. Durum böyle olunca söz konusu müfessirlerin zahiri ziynet hakkındaki açıklamalarının bu kimseler için olduğu ihtimali hatıra gelmektedir.

Müfessirlerin açıklamalarının bazılarının ev içi hali ile kayıtlı olduğunun muhtemel olduğu kanısını uyandıran başka rivâyetler de vardır. Âyette istisna edilen mahremler on iki sınıftır. Ancak kadının söz konusu bu sınıfların her birine gösterebileceği ziynetler aynı değildir. Örneğin kendisinde zahiri ziynetin “yüz ve elbise”²⁶⁵ olduğu yönünde rivâyet gelen Hasan-ı Basri âyette zikredilen mahremleri yakınlık derecesine göre üçe ayırıp kadına üçüncü derecede yakın olanların cinsellikten yana ihtiyacı olmayan hizmetçi ve ihtiyarlar olduğunu söylemiştir. Ancak kadının bu grup kimselere karşı yalnızca cilbabını indirip kalın bir elbise ve kalın bir başörtüsü (hımar) içinde görülebileceğini beyan etmiştir.²⁶⁶ “Hımar” ise bizzat aynı âyette kadına örtünmesi emredilen elbisedir. Bu da kendisinin başörtüsünü (hımar)ı ev içi kıyafet olarak gördüğü ya da “hımar” kelimesinin sözlük anlamının “örtü” olmasından dolayı onu evde başka, dışarıda ise başka yerleri örten muhteviyata sahip her iki durumdaki örtü için müşreterek bir isim olarak kullanıldığı anlamına gelmektedir. Çünkü Hasan-ı Basri’nin yaptığı açıklama muvacehesinde âyette “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” şeklinde geçen ilk ifadedeki gösterilmesi yasaklanan muhatabın yabancı erkekler olduğu ve zahiri ziyneti onlara karşın açmanın mübah olduğu varsayıldığı zaman, sonrasında gelen ikinci ifadedeki “*Ziynetlerini kocaları... dışında kimseye göstermesinler.*” diye ifade edilen batıni ziynetleri görmesi mübah olan mahremlerin örtünme emrinde yine yabancılar gibi kabul görmesi makul olmayacaktır. Bu durumda şâyet Hasan-ı Basri’nin “hımar” adlı örtüyü ev içi

²⁶⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, X/289.

²⁶⁵ Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XVII/261.

²⁶⁶ Razi, *Mefatihü’l-Ğayb*, XXIII/367.

kıyafet olarak kabul ettiği varsayılırsa o zaman kendisinden gelen zahiri ziyneti “elbise”²⁶⁷ olarak da tanımladığı rivâyetin, kadının evinde giydiği fistan ve başörtüsü anlamında olduğunu ve başka rivâyette yine “elbise ve yüz”²⁶⁸ diyerek de bu elbise ile beraber yüzün görünmesinin de mübah olduğunu beyan etmeye çalıştığı anlamına gelir. Bütün bu bilgiler doğrultusunda kadının evde iken kendisine esas itibarıyla mahrem olmayan ancak mahrem gibi itibar gören kendisi ile aynı ortamda bulunmasına müsaade edilip hem mahremlerden hem de namahremlerden farklı bir örtünme yükümlülüğüne sahip üçüncü grup kimselerin olduğunu göstermektedir.

Müfessirlerin âyeti iki farklı boyutta tefsir etmesinin muhtemel olduğuna dair örneklerden yine Said bin Cübeyr’in “*Ziynetleri kocaları... dışında kimseye göstermesinler.*” kavli hakkında “Cilbablarını indirmesinler. O başörtüsünün (hımarın) üzerindeki kına’dır”²⁶⁹ demesi ve yine ibn Abbas ve Mükatil’in “Cilbab ve başörtülerini (hımar) kocaları dışında kimseye indirmesinler”²⁷⁰ şeklinde tefsirleri de delalet etmektedir. Bu açıklamada cilbab ve hımar ayrı ayrı zikredilmiştir. Cilbab ise ibn Abbas’ın da aktardığı üzere kadının başörtüsünün de (hımar)ın üzerine giydiği yüzle beraber bütün bedeni örten dış elbisesidir.²⁷¹ İbn Abbas’ın burada dış elbiseden söz etmesi, esasında zahiri ziynet olarak açıkladığı pek çok yerin açılmasının kadının evinde yanına girmesi mübah olan kimselere karşı olduğunu fikrini muhtemel kılmaktadır. Nitekim kendisinden gelen nakillerin en sahihi konumunda olan rivâyette “Kadın bunları evinde sadece yanına giren kişilere karşı açabilir.”²⁷² diyerek ev kaydının zikredilmesi, diğer rivâyetlerin de kimi müfessirler tarafından bu bağlamda zikredildiğini, ancak durumun malum olduğu varsayılarak açıktan zikredilmemiş olmasını muhtemel kılmaktadır. Buna göre âyetin ileride hicab âyetinde de örneği geleceği üzere iki ayrı muhteviyatı bulunmaktadır.

²⁶⁷ Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XVII/257.

²⁶⁸ Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XVII/261.

²⁶⁹ İbn Ebi Hatim, *Tefsirü’l-Kurani’l-‘azim*, VIII/2576.

²⁷⁰ Vahidi, *et-Tefsiru’l-Basit*, XVII/209.

²⁷¹ Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XIX/181; Suyuti, XII/141.

²⁷² Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XVII/259; Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XI/38-39.

Bütün bunlar sadece hımarın tahsisten sonra dış elbiseden ev içi elbiseye dönüşüp cilbaptan farklı bir elbise olduğu ve söz konusu bütün rivâyetlerin sahih olması temel varsayımına dayanarak yapılan muhtemel analiz ve açıklamalardır. Nitekim bütün bu görüşlerin yanı sıra buradaki “hımar” ve “cilbab” arasında nesih ilişkisinin olmaması da kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda “hımar” ve cilbab arasında fark yoktur. Çünkü “cilbab” ve “hımar” sözlük anlamları bakımından ileride de açıklanacağı üzere sadece birer örtü ve bez parçasıdır. Buna göre “hımar” özelde her ne kadar daha çok ev içinde bir örtü olan başörtüsü hakkında kullanılsa da emredilen tesettür elbisesinin -söz konusu bu iki ismin sözlük anlamının esasında örtü olmasından dolayı- müşterek zikredilmesi de mümkündür. Bu durumda ibn Abbas’dan gelen Nur suresi 31. âyetinin 60. âyetteki kocamış ihtiyarlar ile ilgili nesih ifadesi âyetteki bedeni bütünüyle örten cilbabları indirmek ve gözleri yummak hakkında olacaktır. Yani bu bağlamda âyetin anlamı, kocamış yaşlı kadınlar dışında kimseye bakmayın demektir. İbn Abbas’ın ilgili nakilde zikrettiği ev kaydı ise söz konusu kadının uzuvlarını açmasını gerektiren ihtiyaçların genellikle evde tezahür ediyor olmasından dolayıdır. Çünkü kadının esas mahalli evi olup pek çok işlerini orada görmektedir. Dışarıda ise bedenini bütünüyle örten cilbab giymektedir. Yahut bunun ev içi hali ile kayıtlı olmasının nedeni ile ilgili açıklamasında “yüz, gözlerdeki sürme, ele yakılan kına ve yüzüktür” şeklinde zikrettiği zahiri ziynetlerde birtakım kozmetik ve takıların olmasından dolayıdır. Buna göre bu uzuvlar süslenmiş ise sadece mahremlere gösterilebilir. Yani bu azalar dışarıda sadece süslenmiş olmadıkları zaman açılabilirler demektir.

2.5.4.3. Söz konusu ruhsatın zaruret ve ihtiyaç miktarınca verilmiş olması

Âlimlerin çoğunluğunun tercih ettiği görüşe göre zahiri ziynet hakkında ki açıklamalar umum olup söz konusu ruhsat ise ihtiyaç ve zarurete mebnidir. Buna göre bir kadının hiçbir ihtiyaç yok iken dışarıdaki zahiri ziyneti ibn Abbas ve ibn Mesud’dan rivâyet edildiği üzere dış elbisesi yani cilbabıdır. Bunları sırasıyla tek göz, gözler, yüz, avuç içi, eller, ayaklar... takip eder. Çünkü zahiri ziynet olarak nitelenen takı ve uzuvlar ancak onların görülmelerinin gerekli olduğu durumlarda açılabilirler. Müfessirlerin zahiri ziynetleri açıklarken zikretmiş oldukları uzuv ve

takılardan kasıtları bunların keyfi olarak açılabilineceği değildir. Bu müfessirlerin maksatları, dinin muteber saydığı birtakım ihtiyaç veya zaruret durumlarında açılmasına ruhsat tanınan ziynetleri açıklamaktadır. Çünkü bu konuda asli ve esas hüküm ilk başta gelen “*ziynetlerini göstermesinler*” ifadesindeki örtünme emridir. Ancak Şari’ esasında gösterilmesini yasakladığı ziyneti bunlardan hiçbir surette gösterilmesi mübah olmayan batını ziynet ve kimi durum ve şartlarda görülmesi mübah olan zahiri ziynet diye ikiye ayırmıştır. Nitekim söz konusu zahiri ziynetlerin nereler olduğu ile ilgili en önemli bilgilerin kendisinden öğrenildiği Taberi bu durumu şöyle aktarmaktadır:

- “*“Ziynetlerini göstermesinler”*. Allah Teâla zikrinde şöyle demektedir: Kendilerine mahrem olmayan insanlara ziynetlerini göstermesinler. Ve o ikisi iki ziynettir. O ikisinin ilki gizli olandır. O da Halhal, bilezik, küpe ve kolye gibi şeylerdir. Diğerisi ise Kendiliğinden ortaya çıkandır (zahiri ziynettir).”²⁷³

Yine ibn Kesir söz konusu âyetin tefsirini ve ilgili görüşleri şu şekilde aktarmaktadır:

- “*“Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.”*. Yani gizlenmesi mümkün olmayan dışında ziynetlerinden herhangi birşeyi yabancılara göstermesinler. İbn Mesud burada zahir kısmın, rida ve elbise olduğunu söyler. Yani bunlar Arap kadınlarının giymeyi adet edindikleri elbiseleri üstüne giydikleri örtüler ile elbiselerinin altlarından görünen kısımdır. İşte bunların görünmesinden ötürü kadına herhangi bir günah yoktur. Çünkü bunların gizlenmesi mümkün değildir. Kadınların elbiselerinden gizlenmesi mümkün olmayan ve izarlarından görünen kısımları da bunun benzeridir. Hasan, ibn Şirin, Ebu’l-Cevza, İbrahim en-Nehai ve başkaları İbn Mesud’un kavli ile fetva vermişlerdir. A’meş’in Said bin Cübeyr ’den, onun da ibn Abbas’tan rivâyetine göre; o, “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” hakkında kadının yüzü, iki avuç ve yüzüğü olduğunu

²⁷³ Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XVII/256.

söyler. Bu görüş İbn Ömer, Ata, İkrime, Said İbn Cübeyr, Ebu Şa'sa, Dahhak, İbrahim en-Nehai ve başkalarından da rivâyet edilmiştir.”²⁷⁴

Burada her iki müfessir de âyetin esas itibarıyla her iki ziyneti de örtmeyi emrettiğini anlatmaktadır. Bundan dolayı yukarıda zahiri ziynet hakkında görüşleri aktarılan müfessirlerin her birinin başkaca âyet ve pasajlarda kadının bütünüyle örtünmesi gerektiğini beyan eden açıklamaları vardır. Örneğin yukarıda zikri geçen ve zahiri ziyneti el ve yüz olarak tanımlayan tabiinden İbn Abbas'ın talebesi Said bin Cübeyr “burada avuç içleri ve yüz kastedilmektedir”²⁷⁵ derken devamında gelen “*Ziynetlerini, kocalarından yahut babalarından... dışında kimseye göstermesinler.*” ifadesi hakkında şöyle demektedir:

- “Bunların dışında cilbablarını yani peçelerini, başörtülerinin üzerinden kimsenin önünde çıkarmasınlar. Çünkü bunların hepsi mahremdir. Amca, dayı, mümin kadınlar ve kadının kölesi aynı şekilde mahremdir”²⁷⁶

Âyetin aksi şekilde anlamında Şari'in, görülmesi mübah olarak zikredilen geniş yelpazedeki uzuvların açılmasını mübah olduğunu kast etmesinin yanı sıra bu uzuvları her türlü ziynetle tamamen takip takıştırıldığı ve yine her türlü makyaj ve kozmetiklerle boyanılıp süslenildiği halde dışarıya çıkılmasını mübah addettiği anlaşılır. Bu ise âyetteki “*Ziynetlerini göstermesinler.*” şeklindeki beyan edilmeye çalışılan esas tesettür hükmünü tam aksi anlamaya ve açılıp saçılmaya yormak anlamına gelir.

Tesettürle ilgili âyetlerin bütünsellik içinde değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Nitekim müfessirlerin her biri tesettür hükümlerini ilgili bütün âyetleri göz önünde bulundurarak açıklamışlardır. Abdullah İbn Abbas'dan her halükarda kadının dışarıda iken zaruri bir durum olmadıkça bütün bedenini örtmekle mükellef olduğu bilgisi farklı âyetlerin tefsirlerinde gelen rivâyetler çerçevesinde açıktır. Çünkü tesettür ile ilgili başka âyetlerin tefsirinde bunu

²⁷⁴ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/45.

²⁷⁵ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35.

²⁷⁶ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/39.

açıkça beyan etmektedir. Nitekim ibn Abbas cilbab âyetinin tefsirinde Ali bin Ebi Talha yoluyla şu açıklamayı yapmaktadır:

- "İbn Cerir, ibn Ebi Hatim ve ibn Merduye'nin bildirdiğine göre ibn Abbas, bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Yüce Allah, bir ihtiyaç için evlerinden çıkan müminlerin hanımlarına, başlarının üzerinden cilbablarıyla yüzlerini örtmelerini ve sadece tek gözlerini açıkta bırakmalarını emretti."²⁷⁷

Buna göre bütün bunların nedeni "*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*" ruhsatının ihtiyaca mebni olmasıdır. Bu konuda İmam Matüridi (ö. 333/944) şunları zikretmektedir:

- *إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا* kelimelerinin ilahisindeki *إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا* kısmının, zikretmiş olduğumuz Allah Teâla'nın şöyle: "*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar...*"²⁷⁸ ve "*(Peygamber hanımlarından) onlardan bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur.*"²⁷⁹ kavillerinden dolayı yüze bakmak ancak ihtiyaç için mübah olabilir, ihtiyaç yoksa mübah olmaz diye anlaşılması mümkündür. Buna göre kadının yüzüne bakmayı terketmek hem kadınlar hem de diğer insanlar için daha nezih olacaktır. İhtiyaç halinde ise bunda bir günah yoktur. O da erkeğin, şahitlik için tanıma amacıyla ona bakmasıdır."²⁸⁰

Aynı şekilde Elmalılı Hamdi Yazır "*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*" ifadesinin tefsirinde şunları aktarmaktadır:

- "İş yaparken, gerekli eşyayı tutarken ve hatta örteceğini örterken bile elin açılması gerekli olduğu gibi zaruri olan bakma ve nefes alma sebebiyle yüzün diğerleri gibi örtülmesinde zorluk vardır. Bir de şahitlikte, mahkemede, bir de nikahta yüzün açılmasına ihtiyaç vardır.

²⁷⁷ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XIX/181; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XII/141.

²⁷⁸ Ahzab 33/59.

²⁷⁹ Ahzab 33/53.

²⁸⁰ Bkz: Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/550.

Bundan dolayı zaruretler kendi miktarınca takdir olunmak üzere bunların açılmasında sakınca yoktur. Fakat bunlardan geriye kalanlarının açılması, görülmesi, bakılması (her halükarda) haramdır ve namahremden örtülmesi gerekir.”²⁸¹

Sahabe ve selef ulemasının özellikle tefsir konusundaki ihtilafları genelde birçok hususta çelişki (tezat) ihtilafı olmayıp lafız ve çeşitlilik (tenevvu') ihtilafıdır. Onlardan çelişki ihtilafı pek gözlenmemektedir.²⁸² Bundan dolayı ibn Sa'd, “*Tabakat*”ta ve Ebu Nuaym, “*el-Hilye*”de, Ebu Kılabe'den Ebu'd-Derda'nın şöyle dediğini nakleder:

- “Kur'an'daki (pek çok) vecihleri görüp bilmedikçe onu tam olarak anlayamazsın.”²⁸³

Yine Kur'an'daki ifadelerin pek çok mananın herbirini kast ettiği ile ilgili Said bin Mansur, Süfyan'dan şöyle dediğini nakleder:

- “Kur'an'da ihtilaf yoktur. Muhakkak ki ancak o, kendisiyle bu ve bu (yönünün açıklandığı) kapsayıcı bir ifadedir”²⁸⁴

Kur'an'ın bu özelliğinden dolayı Hz. Ali'nin ibn Abbas'ı haricilere gönderirken şöyle dediği nakledilir:

- “Onlara gidip kendileriyle tartış ve onları Allah'ın Kitabına ve Sünnete davet et. Kendilerine Kuran'dan delil getirme çünkü Kuran(ın âyetleri) birçok manaya gelir. Sen onlarla sünnetten delil getirerek tartış”²⁸⁵

Bütün bunların yanı sıra söz konusu ihtilaf özellikle sahabe arasında ise ve özellikle kadının tesettürü gibi toplumun her gün müşahede ettiği açık ve yaygın olup kapalı olmayan durumlar hakkında olursa bunda o sahabelerin farklı

²⁸¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/191.

²⁸² Bkz: Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmi eş-Şatıbi el-Gırnati (ö. 790/1388), *el-Muvafakât*, ((y.y.), Dâru ibn Affan, 1997), V/210-217.

²⁸³ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, I/97.

²⁸⁴ Ebu Osman Said b. Mansur b. Şu'be el-Horasani (ö. 227/842), *es-Sünen*, ((y.y.) Dâru's-Semî'i li'n-Neşri ve't-Tevzi', Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), V/311.

²⁸⁵ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, I/97.

açıklamalarının durumun farklı hususları ile ilgili olduğu anlaşılır ve o şekilde izah edilmeye çalışılır. Yani bu durumda sahabelerin farklı ihtiyaç durumlarında sorulan sorulara farklı uzuvlar zikredilip ilave etmiş olması muhtemeldir. Bu durumda zahiri ziynet hakkında sorulan soruya soru soran muhatabın ve ihtiyaç durumunun niteliğine göre İbn Abbas o, “dış elbise”dir²⁸⁶ diyerek bütün vücudu, “sürme ve yüzük”²⁸⁷ diyerek göz ve el dışındakileri, “sürme ve iki yanak”²⁸⁸ diyerek göz ve yüz dışındaki yerleri “yüz, gözlerdeki sürme, avuçtaki kına ve yüzük” diyerek yüz, gözler, ve eller dışındakileri ve “yüzük ve bilezik”²⁸⁹ diyerek de el ve kol dışındaki uzuvları örtülmesi gereken yerler konumunda bırakmaktadır. Yine Hz. Aişe'nin “bilezik ve yüzük açık ziynettir”²⁹⁰ diyerek kol ve yüzüğü, “yüz ve iki avuç”²⁹¹ diyerek yüz ve avuç içlerini, başka rivâyette “ayak parmaklarını”²⁹² zahiri ziynetten sayması, ancak hiçbir ihtiyaç yokken sadece yolunu görmesi gerektiğinde “tek göz”²⁹³ diyerek de geri kalan uzuvları gizlenmesi gereken ziynetlerden kılması yine bu sebeptir. Bu şekilde her defasında farklı açıklamalar yapan müfessirlerin maksadı bundan başkaca uzuvları hariç tutmaya çalışmak değildir. Bütün bunlar söz konusu durum veya sorulan sorunun bağlamında yapılan açıklamalardır.

Söz konusu farklı açıklamaların tezat değil de çeşitlilik farklılığı olduğu hakkında örnek yine Kurtubi'den de zikredilmişti. Nitekim kendisi zahir ziynet ile ilgili ihtilafları zikrederken “insanlar bunun miktarı hakkında ihtilaf ettiler. İbn Mesud dedi ki: Ziynetin görünen kısmı elbiselerdir. İbn Cübeyr yüzü de buna ekler. Yine Said b. Cübeyr, Ata ve el-Evzai: Yüz, eller ve elbiselerdir, demektedirler...”²⁹⁴ diyerek yapılan açıklamaların söz konusu iznin miktarı hakkında diğerine ek ruhsat kabilinden olduğunu beyan etmekte, ancak fitne ve fesat tehlikesinden

²⁸⁶ Semerkandi, *Tefsiru's-Semerkandi*, II/508.

²⁸⁷ Taberi, *Camî' u'l-beyan*, XII/258.

²⁸⁸ Taberi, *Camî' u'l-beyan*, XII/258.

²⁸⁹ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/36.

²⁹⁰ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/35; İbn Ebi Şeybe (4/283) ve Beyhaki (7/86).

²⁹¹ Mücahid, *Tefsiru Mücahid*, 481.

²⁹² İbn Ebi Hatim, *Kurani'l-`azim*, VIII/2575.

²⁹³ Serahsi, *el-Mebsut*, X/152.

²⁹⁴ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/228.

dolayı ihtiyaç için bu ruhsatı el ve yüz olarak kayıtlandırmayı doğru bulmaktadır.²⁹⁵

Müfessirlerin her birinin hiçbir ihtiyaç ve zaruret yokken görünmesi mübah olan zahiri ziyneti dış elbise olarak algıladığı ile ilgili hususun delili ileride izahı gelen Nur suresi 60. âyettir. Âyette pir-i fani olmuş kendisinde hiçbir çekiciliğin olmadığı kocamış kadınların dış elbiselerini giymemelerinin caiz olduğu beyan edilmiştir. Bu husus ise yukarıda zikri geçen bütün müfessirler tarafından ikrar edilmiştir. Aynı şekilde müfessirlerin her biri yine söz konusu cilbabın kadının yüzüyle beraber vücudunu örten bir örtü olduğu noktasında da birleşmektedirler. Ancak bu hükme genç kadınlar ise dahil değildir. Bu da pir-i fani olmamış genç kadın konumunda sayılan ve kendisinde hala cazibenin olduğu kadınların hiçbir ihtiyaç ve zaruret olmadığı durumlarda kendisinden zahir olması mübah olan tek ziynetin dış elbise olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda örneğin zahiri ziyneti yüz ve el olarak tanımlayıp avret olmadığını beyan edip aynı zamanda başka pek çok delil ile de bu görüşü savunup gerekçelendiren İmam Maturidi Nur suresi 60. âyetin tefsirinde şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Kadın artık kendisine cinsel arzu duyulmayacak bir yaşa gelse bile süslenemez. O bunu yapmasa bile yabancıнын onun saçına, göğüslerine, baldırına bakması helal olmaz. O kadın şâyet açıkbaşlı olarak namazını kılsa, namazı olmaz. Hal böyle iken âyette sözü edilen “elbiseyi çıkarma”dan maksadın başörtüsü olarak yorumlanması sözünü ettiğimiz sebep yüzünden caiz olmaz. Buna mukabil evlerinden çıkarken giydikleri ridâ (pardesü vb.) ya da cilbab, yani dış elbisesi şeklinde anlaşılmalıdır. Yaşlı kadın için durum böyle olunca kendinden şehvet duyulan genç kadının yüzünü ellerini göstermemesi vacip olacaktır. Durum böyle olunca “kendiliğinden ortaya çıkan” kavlindeki zahiri olan ziynet hiçbir şekilde örtülmesi mümkün olmayan ziynet olacak ki o da sürmedir (göz). En doğrusunu Allah bilir”²⁹⁶

²⁹⁵ Bkz: Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/209.

²⁹⁶ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/593.

İmam Maturidi'nin burada zahiri ziyneti göz yani sürme olarak tarif etmesinin nedeni de zarurettir. Nitekim ardını göstermeyecek kadar kalın bir elbise ile yüzünü örtüp ince bir peçe temin edemeyen kadın, yürüdüğü yolu görmek için gözünü açmak zorundadır. Bu durumun benzerini İbn Abbas da zikretmiştir. Kadının zahiri ziynetinin söz konusu ihtiyaç ve zaruret durumunda farklı ve hiçbir ihtiyaç veya zaruretin olmadığı durumlarda farklı olduğu ile ilgili durum, fıkıhçıların açıklamalarında da kendini göstermektedir. Nitekim söz konusu husus özelinde bu durumun örneklerinden Hanefi fakih Kasani'nin (ö. 587/1191) aktarımları buna ışık tutmaktadır. Müellif öncesinde zahiri ziynetler ile ilgili müfessirler ve müçtehitlerden gelen el, yüz, ayak ve kol gibi hususları zikredip bunların zahiri ziynetlerden olup açılıp görülmesinin caiz olduğunu açıklamaktadır.²⁹⁷ Yine kendisi söz konusu ruhsatın ihtiyaç veya zaruret kabilinden olduğunu pek çok yerde beyan etmekle birlikte İbn Abbas'ın zahiri ziynetleri yüz ve el olarak tefsir etmesini diğer uzuvları dışarıda bıraktığı beyan etmektedir:

- "Abdullah İbn Abbas (r.)'dan şanı yüce Allah'ın "*kendiliğinden ortaya çıkan ziynetler müstesna*" kavli hakkında sürme ve yüzük başka rivâyette ise el ve yüz olarak gelen rivâyetlerin zahiri, geriye kalan istisna edilenleri (zahiri ziynetleri) nehyin zahiri üzerinde bırakır. Çünkü yabancı kadının yüz ve eline bakmanın mübahlığı alışverişte açılmasına ihtiyaç olmasından dolayıdır. İki ayağın açılmasına ihtiyaç yoktur. Öyleyse o ikisine (ayaklara) bakmak caiz değildir."²⁹⁸

Kasani'nin açıklamasından anlaşılan husus zahiri ziynetler hakkında gelen açıklamaların ihtiyaçtan dolayı olduğu ve bu ihtiyaç durumlarının muhteviyatına göre açıklamalar yapıldığıdır. Nitekim kendisi öncesinde de değindiği üzere ayakları avret saymaya çalışmamaktadır. Buna göre zahiri ziynet durumdan duruma değişmektedir. Bundan dolayı müfessirler farklı yer ve şeyler hakkında zahiri ziynetler zikretmişlerdir. Söz konusu ihtiyaç durumları hangi yerin açılmasını gerektiriyorsa yalnızca o yerler gösterilebilir. Nitekim fakihler de

²⁹⁷ Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kasani (ö. 587/1191), *Beda'i'u's-şana'i' fi tertibi's-şera'i'*, (Mısır: Matba'atu Cemaliyye, 1909-1910), V/121-122.

²⁹⁸ Kasani, *Beda'i'u's-şana'i'*, V/122.

müfessirlerden gelen bu açıklamalarının çelişki kabilinden olmadığını anlamış ve onlara bakmanın yasaklığı ve bütünüyle örtünmeleri gerektiği hususunda birleşmişlerdir. Ancak söz konusu ruhsat tanınan uzuvların avret olarak isimlendirilip isimlendirilmeyeceği hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu bağlamda bazı fakihlerin kimi zamanlarda “biz bu konuda ibn Mesud’un açıklamasını almaktayız” derken kimi zaman “biz ibn Abbas’ın görüşünü almaktayız” şeklinde beyanlarda bulunmaktadır. Örneğin bu durumu hanefi fakih Serahsi şöyle açıklamaktadır:

- “Yabancı kadınlara bakma konusunda ise şöyle deriz: Zahiri ziynet yerlerine bakmak mübahtır. Gizli ziynet yerlerine bakmak mübah değildir. Çünkü Allah Teâla, *“Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.”* (en-Nur 24/31) buyurmuştur. Ali ve ibn Abbas (r.) “görünürdeki ziynetler, sürme ve yüzüktür” demişlerdir. Ayşe (r.) “iki gözünden birisidir” demiştir. İbn Mesud (r.) “ayakkabısı ve çarıdır” demiştir. İbn Mesud’un Peygamber’in (s.a.v), “Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır. O kadınları kullanarak erkekleri avlar.” sözünü delil getirmiştir. Yine Peygamber (s.a.v), “Ben arkamda erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne (zorlu imtihan) bırakmadım.” buyurmuştur. Peygamber’in (s.a.v) meclisinde bir gün erkek ve kadınların bulacakları en iyi şeyin ne olduğuna dair bir konuşma geçti. Ali evine dönünce bunu Fatıma’ya açtı. Fatıma (r.): “Erkeklerin kadınlardan bulacağı en iyi şey kadınları görmemeleri, kadınların onlardan bulacağı en iyi şey de onların kadınları göstermemeleridir.” dedi. Ali (r.) bunu Peygamber’e (s.a.v) haber verince Peygamber (s.a.v), “Ee! o da benden bir parçadır.” buyurdu. Bu hadis göstermektedir ki yabancı kadınların hiçbir yerine bakmak mübah değildir. Ayrıca bakmanın haramlığı fitne endişesinden dolayıdır. Kadının bütün güzelliği ise yüzündedir. Dolayısıyla kadının yüzüne bakmaktan doğacak fitne, diğer yerlerine bakmaktan doğacak fitneden daha çoktur. Ayşe (r.) da buna benzer bir tarzda delil getirmiş, fakat “Kadının yolda yürümesi gerekir ve yolda yürümek için gözünü açmaktan başka çaresi yoktur. Bu zorunluluktan dolayı gözünün birini

açabilir. Zorunluluktan dolayı sabit olan hüküm, zorunluluk sınırından öteye geçemez” demiştir.”²⁹⁹

İmam Serahsi zahiri ziynet yerleri hakkındaki görüşleri zikredip yüz ve ellere bakmanın mübah olduğunu beyan ettiği halde devamında görüşler arasında bir çelişkiyi zikretmemiş ve kadının yüzüne bakmanın haramlık noktasında diğer uzuvlardan öncelikli olduğunu açıklamıştır. Ancak müellif kadının ihtiyaç ve zaruretten dolayı yüz ve ellerini avret olarak konumlandırmamaktadır.³⁰⁰ Bundan dolayı İbn Abbas’dan gelen zahiri ziynetlerin yüz ve el olarak açıklandığı ile ilgili kendisiyle istidlalde bulunacağı ve kimi durumlarda kadının yüz ve ellerine bakmayı mübah kılan durumlar ile ilgili rivâyetleri de delil olarak zikretmiştir:

- “Biz ise Ali ve İbn Abbas’ın (r.) görüşlerini benimsiyoruz. Çünkü kadının yüzüne ve eline bakmaya ruhsat verdiğini gösteren haberler gelmiştir. Bu haberlerden birine göre bir kadın, kendini Resulullah’a arzetti. Peygamber (s.a.v) onun yüzüne baktı, fakat beğenmedi... Bu haberler, göstermektedir ki kadının yüzüne ve eline bakmakta sakınca yoktur. Çünkü yüz, sürme yeridir; el ise, yüzük ve kına yeridir. Allahu Teâlâ’nın “*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*” (en-Nur 24/31) buyruğunun anlamı da budur.”³⁰¹

İmam Serahsi kadına bakmanın mübah olmadığını beyan edip ilgili bazı görüş ve rivâyetlerin zikrettikten sonra bu uzuvları daha önce kısmen açıklanan ve ileride daha tafsilatlı izah edilecek gerekçelerden dolayı avret statüsüne sokmamakta ve buna dair Hz. Ali ve İbn Abbas’dan gelen rivâyeti delil olarak kullanmaktadır. Bu, Serahsi’nin İbn Mesud ve Hz. Aişe’nin naklettiği görüşleri reddettiği anlamına gelmemektedir. Çünkü reddettiği durumda öncelikle bir kadın olarak Hz. Aişe’nin ve İbn Mesud’un tesettür hükmünü bilmediğini ve hatta Hz. Aişe’nin kendisi ile çeliştiğini varsaymak olacaktır ki bu, mümkün değildir. Nitekim Serahsi’nin Hz. Aişe’den zikredip ikrar ettiği “tek göz” görüşünün yanısıra Hz. Aişe’den aynı

²⁹⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, X/280-281.

³⁰⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, X/268.

³⁰¹ Serahsi, *el-Mebsut*, X/281. Not: Mütercim çeviride esas metinde “yüz ve el” olarak geçen ifadeleri “el ve yüz” olarak çevirmiş bu durum esas metindeki şekliyle düzeltilmiştir.

zamanda daha önce de geçen “yüz ve iki avuç”³⁰² diye de rivâyet gelmiştir. Müellifin burada sadece beyan etmeye çalıştığı şey söz konusu örtünme ve haramlık emrinin avretlik hükmü üzerinden değil de fitne olgusu üzerinden inşa edilmesi gerektiğidir. Çünkü kendisinden daha önce bir örneğinin de aktarıldığı üzere o, kadının bir ihtiyaç ve zaruret durumu dışında tepeden tırnağa örtünmesi gerektiğini beyan etmiştir.³⁰³ Buna göre söz konusu durum hakkında âlimlerin arasında ihtilaf, bir açıdan ruhsatın miktarı hakkındadır. İbn Abbas gibi yukarıda görüşleri zikredilen müfessirlerin her biri bazen aynı âyetin tefsirinde bazen de farklı âyetlerin tefsirinde -kocamış yaşlılar müstesna- kadınların bütünüyle örtünmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Bütün bunlarda dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır. O da görülmesi mübah sayılan zahiri ziyneti kesbi ziynetler üzerinden açıklamaya çalışan müfessirlerin açıklamalarının kimi zaman birtakım müfessir ve fakihler tarafından delilsiz olarak kesbi ziynetin sadece takıldığı yahut sürüldüğü kısmına değil de o uzuv ile birleşik olanın bütününe yani ilgili uzuvların dışındaki mahallere de şamil kılınmasıdır. Örneğin zahiri ziynetin pek çok rivâyette sürme olarak zikredilmesi ve o ziyneti göze değil de kimi zaman yüzün bütününe kapsadığına delalet ediyormuş gibi açıklamaların yapılmış olması bu hususlardandır. Yani bu âlimler sürme şeklinde gelen rivâyeti, kendisinde gözlerden daha genişçe mahalli kast ettiğine dair ek bir açıklama veya delil olmaksızın kapsamı dışında delil olarak kullandığı gözlemlenir. Bunun nedeni muhtemelen zahiri ziynetin müstakil olarak “yüz ve el” olarak da zikredilmiş olmasıdır. Taberi'nin de açıkladığı üzere doğru görüşün bu olması dahilinde doğal olarak buna iki uzuvda bulunan sürme, kına, yüzük vb ziynetler de dahil olacaktır. Söz konusu ziynetlerin bu mahallerde olması Taberi tarafından yüz ve ele dahil olan ziynetler ile ilgili rivâyetleri beraber kategorize etmeye neden olmuştur.³⁰⁴ Ancak bu husus daha sonra ziynet olarak sürmenin mutlak surette yüzün bütününe şamil olduğu gibi bir yanılsamaya neden olmuş olabilmektedir. Müfessirlerden kimilerinin sürme ile zorunlu olarak göz ile birlikte yüzü bütünüyle kast etmediğine dair delil, onların sürmeyi zikretmenin yanı

³⁰² Mücahid, *Tefsiru Mücahid*/481.

³⁰³ Serahsi, *el-Mebsut*, X/288-289.

³⁰⁴ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XVII/261.

sıra yüzü de beraberinde ayrıca zikretmiş olmalarıdır. Örneğin kendisinden zahiri ziynetin “sürme ve yüzük”³⁰⁵ olduğu şeklinde rivâyet gelen ibn Abbas aynı zamanda başka rivâyetlerde “sürme ve iki yanak”³⁰⁶, “yüz, gözlerdeki sürme, avuçtaki kına ve yüzük”³⁰⁷, diye sürme ve yüzü ayırt ettiği ile ilgili rivâyetler de gelmiştir. Yine söz konusu sürme ile mutlak surette yüz kast edildiği kabul edildiği takdirde müfessirlerden zahiri ziyneti yalnızca göz olarak zikreden ve bunun kesbi ziynetler üzerinden açıklamış yahut açıklamak isteyenlerin görüşlerinin onlar tarafından beyan edilememesine ve bununla yalnızca gözleri kast edenlerin görüşlerinin delilsiz olarak maksadının dışında anlaşılmasına neden olacaktır. Nitekim bu duruma hanefi fakihlerden ibn Hümmam (ö. 861/1457) Merginani'nin (ö. 593/1197) “*el-Hidaye*” adlı eserinin şerhinde ve ibn Nüceym de Nesefi'nin (ö. 710/1310) “*Kenzü'd-deka`ik*” adlı eserinin şerhinde dikkat çekmişlerdir.³⁰⁸

Söz konusu zahiri ziynetler ile ilgili sahabelerden gelen rivâyetlerin muhtevası açıklandıktan sonra müfessirlerin âyet ile ilgili hükümleri açıklarken takip ettiği metotları ve zikrettikleri ifadelerin ihtiva ettiği anlamları anlamak için önce genelde İmam Matüridi'den âyetin tefsiri bütüncül bir örnek olarak analiz edilmeye çalışılacak sonrasında ise özelde başka müfessirlerden mücmel birkaç örnek zikredilecektir. Daha tafsilli görüşler ise ileri bölümlerde bizzat o âyetlerin tefsirlerinde aktarılacaktır.

2.5.5. İmam Maturidi'nin zahiri ziynet ile ilgili tefsirinin analizi

- “Eğer âyetin tefsiri ibn Mesud'dan zahiri ziyneti rivâyet edildiği şekilde elbise ve başkası ise, o takdirde onda, yabancı kadının yüzüne bakmanın helal olmayacağına işaret vardır.”³⁰⁹

³⁰⁵ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/258.

³⁰⁶ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/258.

³⁰⁷ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/259.

³⁰⁸ Bkz: Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid b. Abdilhamid es-Sivasi el-İskenderi (ibn Hümmam) (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadir 'ale'l-Hidaye*, (Lüban: Dâru'l-Fikr, 1970), X/25; Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri (ibn Nüceym) (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-ra`ik*, ((y.y.) Dâru'l-Kitabu'l-İslami, Şamile y.t 8 zilhicce 1431), VIII/218.

³⁰⁹ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/544.

Müellifin bu ifadesinden kasıt li-zatihi avret olacağıdır. Ancak müellife göre durum böyle kabul edildiğinde kadın, kaçınılmaz tedavi vb haramı helal kılan tam zaruri durumlar müstesna yüzünü açamayacaktır. Söz konusu tam zaruri durumlarda ise kişi yalnız yüzünü değil gerekli olan her bir uzvunu açabilmektedir. Hatta kimi zamanlarda ise bireylerin bu azaları açması vacip olabilmektedir.³¹⁰ Ancak bu yerlerin kişinin evlenmek istediği kimseye bakması ve kadın hakkında şahitlik gibi tam zaruri olmayan başka durum ve şartlarda sürekli açılmasının gerekli olması bunda belva durumu oluşturmuş ve belirli kayıtlar doğrultusunda açılmasına cevaz verilmiştir. Bundan dolayı müellif bu durumlara bağlı olarak avret olmadığını ifade edecektir.

- “Eğer ibn Abbas’ın dediği gibi ise, o takdirde onda kadının yüzüne şehvet olmaksızın bakılabileceğini gösterir. Eğer Hz. Aişe’nin dediği gibi bilezik ve yüzük ise, o takdirde kadının ellerine ve ayaklarına bakmanın caiz olduğunu gösterir. Çünkü bu iki uzuv açıkta olan uzuvlardır. Görmez misin ki abdestin yıkanması farz kılınan el ve ayak zahir olan organlardandır. Eğer durum böyle ise o takdirde kadının ayakları açık iken namazının caiz olacağına dair bir delil vardır. Kadının yüzüne şehvet olmadığı zaman bakmak caizdir. Ancak gözü yere doğru indirmek ve bakışı terk etmek daha uygun ve daha nezihdir.”³¹¹

Müellif zahiri ziynet ile ilgili ruhsatın genişletildiği rivâyetleri nakledip bunlar ile avretlik hükmü hakkında delillendirmede bulunmaktadır. Buna göre gelen rivâyetler verilen ruhsatın elbiseden daha başka şeyleri de kapsadığını göstermektedir.

- “Bir kadınla evlenmek isteyen kimseye ona bakmasına izin verilmiştir. Bu da gösteriyor ki erkeğin kadının yüzüne bakması haram

³¹⁰ Bkz: İbrahim Kafi Dönmez, “*Ruhsat*”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2008), XXXV/207-210.

³¹¹ Maturidi, *Te’vilatü’l-Kuran*, VII/545.

değildir. Çünkü eğer haram olsaydı o takdirde Nebi kimseye izin vermezdi.”³¹²

Burada yukarıda aktarılan kadının yüzünün niçin avret sayılmadığı gerekçesini açıklamaktadır. Buna göre şâyet kadının yüzü mutlak surette avret kabul edilirse tam bir zaruret dışında kadına bakmak haram olacaktır. Buna ilave delilleri ise şöyle sıralar.

- “Ellerin ve yüzün avret olmamasının mümkün olduğunu gösteren hususlardan biri de kadının avret yeri açık iken namaz kılamamasıdır. Oysaki kadın yüzü, elleri ve ayakları açık iken namaz kılabilmektedir. Durum böyle olunca bu, şehvet olmaması dahilinde kadının bu organlarına bakmanın caiz olduğunu gösterir. (Aksi halde) Hz. Peygamber’in şu buyruğuna dahil olur: “Gözler zina eder!” Çünkü gözlerin zinası ancak şehvetle bakmak suretiyle olur. Bakış şehvet ile olduğu zaman o takdirde Hz. Peygamber’in ifadesinin kapsamına girer. Hz. Peygamber’den (s.a.v) rivâyet edilen haberde yüzün ve ellerin avret olmadığına dair işaret vardır. O da Hz. Aişe’den gelen şu rivâyettir. Hz. Aişe dedi ki: Kız kardeşim Esmâ benim yanıma girmişti. Üzerinde ince Şam üretimi bugün sizin “sıfak” dediğiniz türden şeffaf bir elbise vardı. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: “Bu, Nur suresinin sevmediği bir elbisedir” Ona emretti de çıkardı. Dedim ki: “Ya Resulallah! Kız kardeşim beni ziyaret etti ve siz ona dediklerinizi dediniz”. Dedi ki: “Ey Aişe! Hür kadın adet görmeye başladı mı onun yüzünden ve elinden başka bir yerinin görünmesi uygun olmaz!” Eğer bu (hadis) ondan sabit ise o bizim sözünü ettiğimiz hususu beyan etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.”³¹³

Bu ifadelerden kadına şehvetsiz ve ihtiyaç yokken bakmanın caiz olduğu ile ilgili bir anlam anlaşılabilir. Ancak müellifin ileride açıklayacağı üzere kadın ve erkeğin birbirlerine bakmaları caiz değildir. Yine kadının yüz ve ellerini avret saymayan

³¹² Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/545.

³¹³ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/547.

bu görüşe göre namaz, söz konusu uzuvları avret statüsünden çıkarmayı gerektirmektedir.

- “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.” Yukarıda belirtmiştik ki tıpkı erkeğin de yabancı kadına bakması mekruh olması gibi kadının, mahremleri olmayan erkeklere bakması mekruhtur. Görmez misin ki rivâyete iki kör Hz. Peygamber’in Aişe ve başkasından, eşlerinden bazıları da onun yanında iken yanına girmişlerdi. Resulullah (s.a.v) onlara “Kalkın!” dedi. O ikisi “Adamlar kör ya Resulallah!” dediler. (Hz. Peygamber) onlara: “Onlar her ne kadar kör iseler de sizler kör değilsiniz” dedi. Ya da buna benzer bir şey söyledi. Bu da bizim söylediğimize delalet eder. Bunun üzerine başka haberler de vardır. Halid b. Ma’dan’dan rivâyet edilmiştir. Dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Allah’a ve ahiret gününe inanan mümin bir kadının yanında bir mahremi yok iken bir erkeğin nefesini duyduğu bir yerde geceleme helal değildir. Allah’a ve ahiret gününe inanan bir erkeğin, yanında mahremi olmayan bir kadının nefesini duyduğu bir yerde geceleme helal değildir” Gelen bazı haberlere göre Hz. Peygamber (s.a.v) kadının, kendisine mahrem olanlar dışında kimseye yüzü, elleri ve kendiliğinden açıkta olan kısımları hariç başka bir yerini göstermesine ruhsat vermemiştir.”³¹⁴

Müellif burada namahreme bakmanın asli itibariyle yasaklanmış olduğu ve lizatihi tahrimen mekruh olduğunu ifade etmektedir. Buradaki kerahet hükmen haramlık ifade eder.³¹⁵ Konu ile ilgili tafsili beyan ileride gelecektir. Bakmanın haramlığının nedeni ise fitne endişesidir.

- “Kadının yüzünü örtmeyebileceği ve erkeğin de kadının yüzüne bir ihtiyaç olmadan bakmasının uygun olmayacağına işaret eden delil, Hz. Peygamber’in (s.a.v) Hz. Ali’ye söylediği şu sözüdür: “İlki senin için

³¹⁴ Maturidi, *Te’vilatü’l-Kuran*, VII/546.

³¹⁵ Ebü’l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsili (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-ta’lilü’l-Muhtar*, (Kahire: Matbaatü’l-Halbiy, 1937), IV/153; Komisyon, *el-Fetava’l-Hindiyye*, V/308; İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*, XV/312.

ama arkasından gelen senin için değildir". Bazı rivâyetlerde de "Birincisi senin için, arkasından geleni ise senin aleyhinedir". Çünkü sanki o ikinci defasında bakışını kalbinde meydana gelen bir şehvete vesile yapmış olmaktadır."³¹⁶

Bu pasajda bakmanın ihtiyaç dahilinde olduğu hakkındaki ilk koşulu zikretmektedir. Kadının -yüzünü örtmeyebileceği- diye gelen ifadeden kasıt ise kadınların ihtiyaç gereği kimi zaman açabileceği ve fitneden emin olduğu durumlar hakkındadır. Böyle durumlarda ise ancak bakması gerekli olan kimse bakabilir. Bakması gerekmeyen kimseler ise ihtiyaç olmamasından dolayı bakamazlar. Buradan kasıt kadın hakkında ona bakmanın ve onun örtünmesinin iki ayrı olgu olduğu ile ilgili değildir. Çünkü kadının yüzünün zahiri zinet kabilinden olmasının nedeni kimi durum ve şartlarda erkeğin onu görmesinin kaçınılmaz olmasıdır. Çünkü erkeklerin olmadığı veya bakmadığı durum ve zamanlarda kadınların yüzlerini ve dahi başka uzuvlarını örtme zorunlulukları zaten yoktur. Âyette geçen "*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna zinetleri göstermesinler...*" ifadesi ise erkeklerin bakması ile ilgili durumla alakalıdır. Dolayısıyla bunun dışında kadınlara bu genişliğin tanınması anlamsız olacaktır. Yine müellifin burada açığa kavuşturduğu bir diğer husus ise kadına ihtiyari bakmanın fitne tehlikesi taşımasıdır. Ona göre Allah Resulü ihtiyari bakışın fitne barındırdığını beyan etmiş ve bu bakışı yasaklamıştır.

- "En doğrusunu Allah bilir ya, biz şuna kaniyiz ki kadının yüzüne bakmanın haram olmaması erkeğin kalbinde bundan dolayı bir şehvetin ortaya çıkmamasına bağlıdır. Eğer bunda bir şehvet duyarsa ve bunun hoşlanmadık bir duruma götüreceğinden de emin olmaz ise o takdirde kadının yüzüne bakması ona yasaktır. Ancak evlenmek için onu tanımak istiyorsa o takdirde bu konuda kendisine ruhsat verilmiştir. Rivâyete göre Muğire (r.) bir kadınla evlenmek istemişti. Hz. Peygamber (s.a.v) ona "Git ve ona bak. Çünkü bu aranızda muhabbet ve ünsiyetin oluşması için daha uygundur" buyurdu. Bazı haberlerde de şöyle buyurmuştur: "Sizden biri bir kadına talip olduğu zaman ona

³¹⁶ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/546.

bakmasında bir sakınca yoktur!” Sakınca olmaması ancak onunla evlenmek istemesi halinde kadın bilmese bile böyledir.”³¹⁷

Bakmak noktasında ihtiyaç şartına ilaveten ikinci şart koşularak bundan kişinin kendinden fitne bağlamında kesin emin olması haricinde bakmaması gerektiğidir. Bu da fıkıh bölümünde açıklanacağı üzere ancak erkeğin çok yaşlı kadının da kocakarı olması gibi durumlarla olabilmektedir. Çünkü namahrem birine fitneden hiçbir tehlike ve ihtimal olmaksızın bakmak ancak cinselliği olmayan kimselerde mümkündür. Müellifin haramlık hükmünü fitne faktörü üzerinden açıklamaya çalışmasının nedeni ise ihtiyaç ve belva durumlarından dolayı bazı uzuvları kendi açısından zorunlu olarak avret statüsünden çıkarmak gereğidir. Söz konusu uzuvlar avret olmaktan çıkarılınca bu haramlığın farklı bir illet üzerinden inşa edilmesi ve âyetin bakmayı yasaklayan mutlak ifadesini tevil etmeyi gerektirmektedir. Haramlığı tesis eden illet fitneden kesinlikle emin olmaktır. Fitneden emin olmak ifadesi ise hiçbir şüpheye mahal vermemektedir. Çünkü yakın (kesinlik) en zayıf şek (şüphe) ile dahi ortadan kalkar. Ancak bunun da istisnaları vardır ki bunların ilki erkeğin kadına görücü gitmesidir. Görücülük işinden kasıt kadını görmek, görmekten kasıt ise beğenmektir. Bizzat söz konusu eylemin muhtevası beğenip ve hoşlanmak olunca bu durumdaki ruhsat kaçınılmaz olmaktadır.

- “Genç kadın için en güzel ve üstün olanı erkeklere karşı yüzünü ve ellerini örtmesidir. Bu haram ve günah olduğu için değil, aksine bu konuda şehvetin hasıl olması ve fitneye maruz kalması endişesindedir. Eğer bakan kimse açısından bir şehvet kaygısı yoksa erkeğin iyice yaşlı olması, kadının çirkin olması ya da kocakarı olması gibi bir durumda bu gibilerine bakmada herhangi bir sakınca yoktur. Böyle olmayanlara ise bakılmaz.”³¹⁸

Burada zahirde sanki yüzü örtmede ve ona bakmamak hususunda mendupluk ifade ettiği anlaşılabilir. Ancak bundan kasıt âyette geçen “*Bu onlar için*

³¹⁷ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/545.

³¹⁸ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/547.

daha arındırıcıdır.” lafzına atıftır. Çünkü “Mümin erkek... mümine kadınlara söyle gözlerini yumsunlar...” âyetleri gereği gözleri yummak gerekir. Buradaki -haram ve günah olmamak- ifadesinden kasıt avret olmamasıdır. Müellifin yaklaşımına göre söz konusu uzuvların örtülmesinin emredilmesi avretlik hükmü üzerinden değil fitne tehlikesi faktöründen dolayıdır. Bu hususu müellif açıklayacaktır. Müellif aynı zamanda “fitneden emin olma” kaydından kastının kendisinden hiçbir çekiciliğin olmadığı kocakarıları kast ettiğine “Eğer bakan kimse açısından bir şehvet kaygısı yoksa erkeğin iyice yaşlı olması, kadının çirkin olması ya da kocakarı olması gibi bir durumda bu gibilerine bakmada herhangi bir sakınca yoktur.” sözüyle açıklamaktadır. Âlimlerin ve müellifin kadının yüzü ve elini açması ve ona bakmanın fitne tehlikesinin olmaması durumuyla mukayyet tutarak zikrettikleri husus, genç erkek ve kadınlar hakkında değildir. Nitekim devamında gelen “Böyle olmayanlara ise bakılmaz.” cümlesi bunu ifade etmektedir. İmam Maturidi kadının yüzünün avret olmasa da fitne unsuru taşımasından dolayı diğer uzuvlara karşın haramlıkta daha ileri olması gerektiği ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Sonra yüze bakmanın yabancıya haram olması baş kısmından ve diğer ziynet yerlerinden daha uygundur. Çünkü yüz bütün güzelliklerin toplandığı yerdir. Diğer ziynet yerleri ise onda (yüz gibi) güzellikler yoktur. Ancak bu yerlere bakmak haramdır. Çünkü li-zatihi avrettir.”³¹⁹

- Sonra yabancı erkeklere bazı ziynet yerlerine bakma ruhsatı verdi o da yüz ve el gibi açıkta kalan yerler olmaktadır. Bunların dışında görünmeyen ve kapalı yerlerde olan ziynet yerleri için ruhsat vermedi.³²⁰

إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا - kelimeleri ilahisindeki *إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا* kısmının, zikretmiş olduğumuz Allah Teâlâ'nın şöyle: “*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtınlar...*”³²¹ ve “*(Peygamber hanımlarından) onlardan bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de*

³¹⁹ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/547.

³²⁰ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/547.

³²¹ Ahzab 33/59.

onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur."³²² kavillerinden dolayı yüze bakmak ancak ihtiyaç için mübah olabilir, ihtiyaç yoksa mübah olmaz diye anlaşılması mümkündür. Buna göre kadının yüzüne bakmayı terketmek hem kadınlar hem de diğer insanlar için daha nezih olacaktır. İhtiyaç halinde ise bunda bir günah yoktur. O da erkeğin, şahitlik için tanıma amacıyla ona bakmasıdır."³²³

Bu iki pasajda ise yüzü açmak ve bakmanın ruhsat kabilinden olduğu söylendi. Aynı şekilde tesettür ile ilgili esas olan diğer âyetler zikredildi. Âyette kadınların erkeklerle ancak bir örtü arkasında konuşabilecekleri ifade edilmiştir. Söz konusu emir kadınlara evlerinde mahremlerinin yanında tanıdık ve kendisinden emin olduğu namahrem misafirine karşı gizlenmeyi emrettiğine göre dışarıda tamamen yabancı ve her türden kimselerin bulunduğu bir ortamda, her halükarda örtünmeyi gerektirmektedir.

- "Eğer şöyle bir soru sorulursa: Tedavi için yabancı erkeğin kadının gizli ziynet yerlerine bakması caiz değil midir? Buna şu cevap verilir: Bu ancak zaruret halinde caiz olur, bakma ihtiyacı durumunda ise caiz olmaz. Bizim buradaki meselemiz zaruret dışı hallerle ilgilidir, zaruretle ilgili değildir."³²⁴

Müellifin yaklaşımına göre kadının mutlak anlamda avret olan gizli ziynetlerine bakmak haramdır. Bunun caiz olması ise haramı helal yapan tam zaruret hali ile mümkündür. Zaruret ve ihtiyaç durumu arasındaki fark, ihtiyaç durumunun her ne kadar sıkıntı ve meşakkat durumunu oluşturan bir muhteviyatı olsa da onun icra edilmesinin kaçınılmaz olmamasıdır. Örneğin erkeğin kadına dünür gitmesi halinde ona bakması ihtiyaçtan dolayıdır. Ancak bir kimse evleneceği kadına dinen bakmak zorunda olmadığı gibi pratikte bakmadığı kızla da evlenebilmektedir. Bunun örnekleri hayatta çok kez vukua gelebilmek ile birlikte yukarıda zikredilen Hz. Muğire bin Şu'be'nin durumu da bunu göstermektedir. Hadise göre Hz. Muğire muhtemel günah endişesi ile evleneceği kadına

³²² Ahzab 33/53.

³²³ Bkz: Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/550.

³²⁴ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/550.

bakmamış bunu öğrenen Hz. Peygamber de İslam'ın pek çok hususta zorulukları kolaylaştırıcı olmasından dolayı ona bakmayı öğütleyip mübah saymıştır. Bu da göstermektedir ki kadına bakmadan evlenmek sosyal içtimai hayatta mümkün bir eylemdir. Müellife göre ise âyet ve hadiste erkeğe bu tarz ihtiyaç durumlarına mebni olarak kadına bakma izni verilmektedir.

Kadın ve erkeğin tedavi olması gibi zaruret halleri yukarıda da izahı geçtiği üzere farklıdır. Zaruratı diniyeden canın korunması ilkesi bireylerin hayatlarını tehlikeye sokmayı da yasaklamaktadır. Bu doğrultuda kadını tedavi edecek veya erkeğin yol gösterip tedaviyi yaptırabilecek kadının olmaması gibi durumlarda erkek doktor, kadın hastanın en mahrem uzvuna bakabilmektedir. Hatta kadının imkanının olması dahilinde canını tehlikeye atıp o tedaviyi olmaması da haramdır.

- "*Gizledikleri süsleri bilinsin diye*". Yani elbisenin gizlemiş olduğu ziynetin bilinmesi için ki o da elbisenin örtebileceği halhaldır. Kadına, gizlediği ziynetini erkeklerin bilmesi için ayaklarını vurması yasaklanmıştır. Bu onun için mahzurludur çünkü bu erkekleri kendisine karşı tahrik ve teşvike yol açar. Zira ziynet esas itibariyle kendilerine karşı bir arzu uyandırmak ve dikkat çekmek içindir. O, bakmaya ve şehvet duymaya davetiye çıkarır. Onun terkinde ve kadının varsa ziynetini göstermemesi hem kendisini koruması hem de erkeklerin korunmasını sağlar, bu şekildeki bir tutum onları ziynetten ve onun uyandıracığı arzudan uzak tutmayı temin eder. Genç kadının yüzünü açmasının ve erkeğin de şehvetle ona bakmasının onun için sakıncalı ve yasaklanmış olması daha doğru gözükmektedir."³²⁵

İmam Maturidi burada açık kıyası zikretmektedir. Tesettürde en önemli faktörlerden birinin fitne faktörü olduğu ile ilgili açıklama birinci bölümde geçmişti. Burada Yüce Allah, kadınların bacaklarına taktıkları ancak görünmeyen halhallerini yere vurup sesini duyurmayı fitneye sebebiyet vermesinden dolayı yasaklamaktadır. Söz konusu kadının tesettürü ile ilgili emir, takılan elbise altındaki gizli takının sesini dahi duyurmayı yasaklar. Bu bağlamda âyetin

³²⁵ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/553.

yukarıda zikredilen müfessirlerin çoğunluğunun görüşü konumunda olan zahiri ziynetin kesbi ziyneti de kapsadığı ile ilgili bilgi doğrultusunda kadınlara zikredilen uzuv ve onlara takılı ziynetlerini mutlak anlamda teşhirine müsaade etmeyi kasd etmesi mümkün değildir. Çünkü sahabe ve müfessirlerin pek çoğu zahir ziyneti açıklarken söz konusu uzuvları o bölgeye takılan ziynetler ile ifade etmişlerdir. Buna göre kadın hakkında bu denli tedbirli olmayı öğütleyen tesettür ile ilgili ilke ve hususların müellifin de açıkladığı üzere yüzü örtmeyi zorunlu kılması daha önceliklidir.

Bu noktada yine buna benzer nitelikteki daha önce geçen hadiste saçını deve hörgücü gibi yapan kadının örtülü olmasına rağmen tesettürlü olmadığına işaret edilerek giyinik çıplaklar (kasiyatün ariyatün) olarak zikredilmesi ve cennetin kokusunu alamayacaklarının ifadesi tesettürde, ziynetlere ve onların takıldıkları yerleri teşhir etmede yer olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim âyetteki esas ve asli hüküm de açıklandığı üzere ziynetleri teşhir etmemek yönündedir. Bu durumun mukabili anlam, kadınların renkli elbise takı makyaj vb durumlarda süslenip dışarı çıkmalarının caiz olmasıdır. Ancak müfessirlerin "*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*" lafzının ne anlama geldiği ile ilgili ifadeleri bizzat kendilerinden aktararak açıklandı.

İlgili âyetin tefsirinin izah ve analizi bağlamında söz konusu tefsirler ile genel hatlarda aynı anlamda olan İmam Maturidi'den bir örnek işlendi. Bundan sonra bu bölümde ilgili analiz ve değerlendirmelerin daha açıklayıcı ve destekleyici olması bakımından birkaç örneğin daha mücmel surette zikredilmesi ile yetinilecektir:

a- Hanefi müfessirlerden Cessas Ahkamu'l-Kur'an'da âyette geçen zahiri ziynetler hakkında şu açıklamayı yapar:

- "Ashabımız (hanefiler) dedi ki: Kastedilen yüz ve ellerdir. Çünkü sürme yüzün, kına ve yüzük ise ellerin ziynetidir. Nitekim Yüce Allah yüzün ve ellerin ziynetine bakmayı mübah saydı. Bu ise yüz ve ellere bakmanın mübahlığını kaçınılmaz kıldı. Aynı şekilde yüz ve ellerin kadının avreti olmadığına da delil olur. Kadın yüzü ve elleri açık olarak

namaz kılar. Şâyet bunlar avret olsaydı, avret sayılan yerleri örttüğü gibi bunları da örtmesi gerekirdi.”³²⁶

Ancak Ahzap suresi 53. âyette geçen “*Onlardan bir şey istediğinizden perde arkasında isteyin.*” âyetinin tefsirinde gelen tesettür hükmünün nedeninin, kişilerde kimi zaman oluşması muhtemel şehvetli bakışlar olduğunu beyan eden müellif, bu hükmün bütün kadınlara şamil bir emir olduğunu söylemektedir.³²⁷ Yine ayrıca Ahzap 59. âyetin tefsirinde şu hususlar aktarmaktadır:

- “Âyet, genç kadınların yabancı erkeklere karşı yüzlerini örtmeleri gerektiğine delalet ediyor. Kadınlar dış örtülerine bürünmelidir ki, kötü niyetli kimseler onlardan bir şey umarak eziyet etmesinler.”³²⁸

b- Maliki müfessir ibn Arabi ise yine Ahkamu’l-Kur’an adlı eserinde aynı şekilde zahiri ziynetler hakkında “Sahih olan bunu her yönden yüz, eller ve onlarda bulunan şeyler olduğudur. Onlar namazda, ihramda ve adetten görünürler.”³²⁹ demektedir. Ancak Ahzap suresi 53. âyetin tefsirinde ise şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Bu Allah’ın (c.c) onlara hicab arkasında arz edilen bir ihtiyacın ve kendisiyle fetva istenilen bir mesele hakkında soru sorulmasının caiz olduğuna ve kadının bedeni ve sesiyle bütün olarak avret olduğuna delalet vardır. Bunları kadın hakkında şahitlik, bedeninde gerçekleşen tedavi veya yanında yardım ve arz olunan durumlar gibi zaruret ve ihtiyaç dışında açılması caiz değildir.”³³⁰

c- Kurtubi de Ahzab suresi 53. âyetin tefsirinde ibn Arabi’nin yaptığı açıklamaya benzer sözler zikretmiştir:

- “Bu âyet-i kerimede karşı karşıya kalınan bir ihtiyaç yahut onlardan fetvası sorulacak bir mesele dolayısıyla perde arkasından onlara soru

³²⁶ Cessas, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/408.

³²⁷ Bkz: Cessas, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/483.

³²⁸ Cessas, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/486.

³²⁹ İbn Arabi, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/382.

³³⁰ İbn Arabi, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/616.

sormaya dair yüce Allah'ın izin vermiş olduğuna delil vardır. Mana itibarıyla ve kadının bedeni ve sesi ile tamamen avret olduğunu ortaya koyan şeriatın ihtiva ettiği esaslar dolayısıyla, bütün hanımlar da bu hükmün kapsamı içerisinde. Onun hakkında şahitlikte bulunmak yahut vücudundaki bir hastalık ya da arız olan bir husus hakkında ona soru sormak ve bunun muayyen olarak ancak ondan öğrenilmesinin mümkün olması gibi, bir ihtiyaç duyulması hali dışında, bu perdenin açılması caiz değildir.”

Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir. Nitekim tesettürle ilgili diğer âyetlerin tefsirlerinde müfessirlerin görüşleri tafsilatıyla açıklanacaktır. Âyetin tefsirinde zahiri ziynet olan mahaller kimi zaman açılmaları gerekmesinden dolayı mutlak surette avret sayılmadılar. Bundan dolayı ibn Arabî ve Kurtubî'de örneği geçtiği üzere bazen aynı âlimden belli bir uzuv hakkında onun avret olduğu söylenirken bazen ise tam aksi beyanlar gelebilmektedir. O âlimlerin örtünme ve tesettür bakımından iki ayrı avret anlayışının olduğu gözlenmektedir. Örtünme bağlamındaki avretlik, kadının haramı mübah yapan tam bir zaruret hali dışında herhangi bir yerini açması li-zatıhi haram olan yerlerdir. Tesettür anlamında avretlik ise esasında yine kapatılması farz ve bakılması haram olan ancak birtakım zaruret olmayan ihtiyaç ve belva hallerinde görülmesi gerekli olup dolayısıyla avretlik hükmünden çıkartılan uzuvlardır. Burada izah edilmeye çalışılan husus âlimlerin belli birtakım uzuvları namahreme karşı avret mahalli saymamalarının ancak ihtiyaç ile kayıtlı olduğudur. Müfessirler mezkûr âyetleri tefsir ederken farklı yaklaşım ve üsluplar geliştirmişlerdir. Dikkat edilmesi gereken şey zahiri lafzi ihtilaflardan ziyade esas maksatta birleştikleridir. Çünkü söz konusu uzuvlar hakkında avret olduklarını beyan eden müfessirler de mezkûr birtakım durumlarda bu mahallerin açılmasına ruhsat tanımaktadırlar. Örneğin Beyzavî aynı âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

- “İstisna edilen uzuvlar el ve iki avuçtur. Çünkü onlar avret değildir. Daha zahir (doğru) olan ise bunların namazda (avret olmadıklarıdır). Bakmak hususunda değil. Çünkü hür kadının bütün bedeni avrettir.

Tedavi ve şehadet gibi zaruretler dışında kocanın ve mahremlerinden başka kimselerin ondan bir şeye bakmaları caiz değildir.”³³¹

Bütün bu hususlarda hülasa mahiyetteki sözü Mehmet Vehbi Efendi şöyle zikretmektedir:

- “Ziyetle murad; asıl yaradılışında olan güzellik midir, yoksa elbise, kına, yüzük ve küpe gibi hariçte olan ziyetler midir? Ulema ihtilaf etmişlerse de Fahri Razi'nin beyanına nazaran her ikisinin de murad edilmesi ihtimali ağıleptir. Çünkü ziyet; hatunun hüsnünü ve yabancıların rağbetini celbedecek şey olduğundan yabancıların rağbetini celbetmek arzi ziyetleri olduğu gibi hilkatinde olan hüsnüyle olduğu da meydandadır. Binaenaleyh; her iki cihet de ziyette dahil olduğundan hatunlar gerek hilkatlarında olan hüsnülerini, gerek elbise ve saire gibi ziyetlerini zevcelerinden gayri yabancılara göstermekten bu âyetle men'olunmuşlardır. **Ancak elleri, ayakları ve yüzleri gibi izharı zaruri olan şeyler müstesnadır. Çünkü; kadınlarda icab-ı hale ve zamana göre alışveriş ve sair muameleye muhtaç olduklarından muamelede teshilat için bu tadat olunan azalar avret mahalli addolunmadı. Yahud hatundan bu azalar da sair azalar gibi avret mahallidir velakin zaruret olduğu için teshilen limuamele bu azaların görünmesine müsaade-i şer'iyeye vardır.** Hatuna izharı caiz olmayan ziyetlerini izhar etmek haram olduğu gibi izhar ettiğinde ricalin üzerine bakması dahi haram olduğu âyet-i sabıkadan müsteban olmuştur. Hatunların ziyetlerini setri için çarşaf örtünmeleri lazım ve vacip olduğu bu âyetten sarahaten müstefad olan fevaid cümlesindedir. Âyet-i celile; dört hükmü havidir: Birincisi; Kadınların haramdan gözlerini kapatmalarıdır. İkincisi; Zinaya alet olan mahallerini zinadan muhafaza etmeleridir. Üçüncüsü; Zaruret

³³¹ Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/104.

olmadıkça mahremlerinin gayriye ziynetlerini izhar etmemeleridir. Dördüncüsü; üzerlerine çarşaf, örtünmeleridir.”³³²

Birinci bölümde tesettür emrinin çok geniş bir muhteviyata sahip olduğu en asgarisinin avret mahallini örtmek olup ve yalnızca setr-i avret ile bu emre uyulmuş olunmayacağı izah edildi. Aynı şekilde avret ile ilgili hükümlerin farklılaşmasında âlimlerin farklı yaklaşımları dolayısıyla çok değişkenlerin söz konusu olduğu da aktarıldı. Burada da namaz ve zaruret gibi avret kavramı ile ilgili farklı yaklaşımların bazısının nedeni zikredilmiş oldu. Söz konusu zahiri ve lafzi ihtilaf tesettür ile ilgili olmayıp avret mahalli ile ilgilidir.

2.6. Başörtüleri yakaların üzerinden bağlamak

Âyette örtme manasında “darb” (vurma) kelimesinin kullanılması, başörtüsünün uçlarını salıverip buraları iyice örtme anlamının kastedilmesi içindir.³³³ “Humur” kelimesi ise “hımar”ın çoğulu olup kadının başını örttüğü örtüye denir.³³⁴ Kelimenin kök anlamı örtmektir. Akli örttüğü için içkiye de “hamr” denilmektedir.³³⁵ Bir diğer ismi ise “mekani” dir.³³⁶ Ona aynı kökten gelen “Kina” da denir.³³⁷ “Kina’ ve mikne’a”: “Kadının kendisiyle başını ve güzelliklerini örttüğü şeydir. Darbı meselde وَقَّعَهُ الشَّيْبُ وَأَلْقَى عَنْ وَجْهِهِ قِنَاعَ الْحَيَاءِ “yüzünden haya örtüsünü attı” ve وَقَّعَهُ الشَّيْبُ إِذَا عَلَاهُ الشَّيْبُ “yaşlı saçı ağardığı zaman başörtüsünü örttü” denir.³³⁸ Bunların her biri birer bez ve çarşaf yani örtü olup kimi zaman aynı anlamlarda kimi zaman ise farklı anlamlarda kullanılır. Nitekim el-Ezheri (ö. 370/90) şöyle demektedir: “Lügat ehlinin sika olanlarının indinde kina’ ve mikne’a arasında fark yoktur. O örtü ve çarşafın (milhafa) benzeridir.³³⁹ “Cuyub” kelimesi ise yaka

³³² Mehmet Vehbi Efendi (1862-1949), *Hulasatü'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986), IX/3719.

³³³ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/364.

³³⁴ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/230.

³³⁵ Bkz: İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, IV/254-255.

³³⁶ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/364; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/230; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/46.

³³⁷ Bkz: İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, VIII/301.

³³⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, VIII/300.

³³⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, VIII/301.

anlamındaki “ceyb” kelimesinin çoğulu olup yakalar anlamına gelmektedir. Bu da gömlek ya da entarinin baştan geçirmek için kesildiği yer manasınadır.³⁴⁰

Mukatil:

- “*Yakalarının üzerine*” buyruğu, göğüslerinin üzerine demektir. Yani yakalarının bulunduğu yerin üzerine başörtülerini indirsinler.”³⁴¹

Zemahşeri:

- “Göğüslere yakın olması ve ilişkisi bulunması sebebiyle göğüslere cuyub (yakalar) denilerek bununla bizzat göğüslerin kastedilmesi de caizdir. Arapların “nasihu’l-ceyb” (kalbi temiz) tabiri de bu türdendir. “Darabet bi hımarıha ‘ala ceybiha” (kadın başörtüsünü yakasının üzerine koydu) ifadesi, senin elini duvara koyduğunda “darabtu bi-yedi ‘ale’l-hait” demene benzer.”³⁴²

Kurtubi:

- “Bu âyet-i kerimede “ceyb”in (yakanın), elbisede göğüs mahallinde olacağına delil vardır. Selefin -Allah onlardan razı olsun- elbiselerinde de yakalar böyle idi. Tıpkı günümüzde Endülüs’te kadınların ve Mısır diyarında da erkeklerin, çocukların ve diğerlerinin yaptığı gibi yaparlardı. Buhari de -Yüce Allah’ın rahmeti üzerine olsun-: “Gömleğin ve başka giyeceklerin yakasının göğüs kısmında olduğuna dair” diye bir başlık açmış ve sonra da Ebu Hureyre’nin (r.) rivâyet ettiği şu hadis kaydetmiş bulunmaktadır: “Resulullah (sav) cimri kimse ile tasaddukta bulunan kimsenin misalini üzerlerinde demirden iki cübbe bulunan, iki adamın misaline benzetmiştir. (Bu cübbeleri dolayısıyla) elleri mecburen göğüslerinin hizalarına ve boğazlarına kadar ulaşmıştır...” Bu hadis tamamıyla daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır; Ebu Hureyre dedi ki: “Ben Resulullah’ın

³⁴⁰ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/230.

³⁴¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/230.

³⁴² Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231.

(s.a.v) parmağı ile yakasına şöylece yaptığını gördüm. O yakasını genişletmek isterken, onun da bir türlü genişlemediğini bir görmüş olsaydın.”. İşte bu açıkça şunu göstermektedir: Peygamber’in (s.a.v) yakası elbisesinin göğüs bölümünde idi. Zira yakası şâyet omuz tarafında bulunsaydı, elleri göğsüne ve boğazına doğru zorunlu olarak toplanmış olmazdı. Bu da (bu hususta) güzel bir istidlaldir.”³⁴³

Âyetteki emrin sebebi hakkında o dönemde kadınların başlarını örttükleri takdirde, başörtülerini sırtlarının arka tarafına salıverdikleri en-Nekkaş’ın tarifi ile nebatilerin yaptıkları gibi yapıp böylelikle boyun ve göğüs kısımları, kulakları da örtülmeksizin açıkta kaldığı bilgisi aktarılmaktadır.³⁴⁴ Bu durumda âyet, kadının zahiri ziynet olan yüzünü açıp gösterdiği ihtiyaç durumlarında örtülerini açarken yüzleri dışındaki boyun, kulak vb yerlerin açılması tehlikesini ve bu konudaki lakaytlığı önlemek istemiş ve yüz dışındaki boğaz kısımlarının batını ziynet olduğunu vurgulamak için başörtülerini önceki cahiliyye döneminde açık bıraktıkları mahallerinin yani yakalarının üzerine sıkıca bağlamalarını telkin etmiştir. Said İbn Cübeyr âyetin bu kısmını şöyle açıklar:

- “Başörtülerini göğüs ve gerdanları üzerine örtüp bağlasınlar ki herhangi bir kısmı görünmesin.”³⁴⁵

Kadınlara başörtülerini yakaları üzerinden bağlamaları emredildikten sonra sahabi kadınlar bu emre derhal üzerlerindeki elbiselerini yırtarak uymuşlardır:

- “Buhari, Ebu Davud, Nesai, ibn Cerir, Ibnu’l-Münzir, ibn Ebu Hatim, ibn Merduye ve “Sünen”de Beyhaki’nin bildirdiğine göre Hz. Aişe der ki: Allah ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Yüce Allah: “... *Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar ...*” âyetini indirdiği zaman onlar elbiselerinin üzerine giydikleri çarşafalarını yırttılar ve başlarını örttüler (fehtemerne bihi).”³⁴⁶

³⁴³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an*, XII/231.

³⁴⁴ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an*, XII/230.

³⁴⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/46.

³⁴⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/46; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/37.

- "Yine Buhari'nin Ebu Nuaym kanalıyla... Hz. Aişe'den rivâyetinde o şöyle dermiş: *"Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar."* âyeti nazil olduğunda, onlar peştamallerini alıp yanlarından yardılar ve bunlarla başlarını örttüler (fehtemerne bihi)."³⁴⁷

- "Hadisi bir başka kanaldan olmak üzere Ebu Davud ayrıca Safiyye Bint Şeybe'den de rivâyet ediyor, İbn Cerir der ki: Bize Yunus'un... Hz. Aişe'den rivâyetinde o, şöyle demiştir: Allah Teâla ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Allah Teâla *"Başörtülerini yakalarının üstüne salsınlar."* âyetini indirdiğinde onlar, dışa giyilen elbiselerinin en sık dokulu olanlarını ortalarından yardılar ve bunlarla başlarını örttüler. Hz. Aişe'nin bu sözünü Ebu Davud, İbn Vehb kanalıyla rivâyet etmiştir."³⁴⁸

- "İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Safiyye Bint Şeybe'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor: Biz Hz. Aişe'nin yanında iken Kureyş'in kadınlarını ve üstünlüklerini anmıştık. Aişe şöyle dedi: Şüphesiz Kureyş kadınlarının üstünlüğü vardır. Allah'a yemin ederim ki ben, Allah'ın kitabını tasdikde ve indirilenlere imanda Ensar kadınlarından daha üstününü ve daha güçlüsünü görmedim. Nur suresinde *"Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar."* âyeti nazil oldu. Erkekleri evlerine dönüp Allah Teâla'nın kendilerine kadınlar hakkında indirmiş olduğunu onlara okudular. Herkes bu âyeti karısına, kızına, kız kardeşine ve akrabasına okudu. Onlardan hiçbir kadın kalmayıp, nakışlı, resimli elbiselerine yöneldiler ve bunlarla başlarından aşağı örtündüler ki (fe'teceret bihi) Allah Teâla'nın kitabından indirmiş olduğuna iman etmiş ve onu doğrulamış olsunlar. Sabahleyin namazda Allah Resulü'nün (s.a.v) arkasında baştan aşağı örtülü olarak durdular. Sanki başları üzerinde kargalar vardı."³⁴⁹

³⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/46.

³⁴⁸ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/262; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/47.

³⁴⁹ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/46.

Hadis şarihleri ilgili hadislerde “fehtemerne bihi” şeklinde geçen örtünme şeklini şöyle açıklamışlardır:

- “Başörtüsünü (hımar) yakaların üzerine bağlamak; kadının başını örtmesi, başörtüsünü sağ yanından sol omuzuna salmasıdır. O tekannu’ dür.”³⁵⁰

“Tekannu” kadının yüzüyle beraber başını örtmesi demektir. Bunun tefsirdeki örneği Ahzab suresi 59. âyette geçmektedir. Bunlar; cilbab emrinin nasıl giyilmeyi emrettiğini açıklayan ibn Abbas, Yahya bin Sellam (ö. 200/815):ve Abide es-Selmani’den (ö. 72/691) görerek tatbik eden ibn Avn’dan (ö. 151/768) gelen rivâyetlerdir. Bunu ibn Abbas şöyle aktarmaktadır:

- “O zaman hür olan kadın, cariye gibi giyinirdi. Allah müminlerin hanımlarına cilbablarını üzerlerine sarkıtılmalarını emretti. Cilbabın sarkıtılması, kaşlarının üzerinden bağlamak suretiyle (yüzle beraber) başın örtülmesidir (en tekenne’e).”³⁵¹

İbn Avn:

- “İbn Cerir, bana Yakup ibn Aliyye’den, o da ibn Avn’dan, o da Muhammed’den, o da Abide’den “*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtınlar.*” kavli hakkında şöyle haber verdi: İbn Avnı onu yanımızda giydi ve dedi ki Muhammed onu yanımızda giydi, Muhammed dedi ki Abide onu yanımda giydi. Sonra şöyle haber verdi: İbn Avn ridası ile örtündü (feteckenne’e bihi): Burnunu ve sol gözünü örttü. Sağ gözünü dışarıda bıraktı. Ridasını yukardan sarkıtıp onu kaşlarından yahut üzerinden yaklaştırdı (birleştirdi).”³⁵²

³⁵⁰ Bkz: Ebu Hafs Siracüddin Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensari el-Misri (ibn Mülakkin) (ö. 804/1401), *Şevahidü’t-tavzihh fi şerhi’l-Cami’i’s-sahih*, (Şam: Dâru’n-Nevadir, 2008), XXIII/59; Ebü’l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr el-Kastallani (ö. 923/1517), *İrşadü’s-sari li Şerhi Sahihi’l-Buhari*, (Mısır: el-Matbaatu’l-Kübra el-Emiriyeti, y.y.), VII/271.

³⁵¹ Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XIX/182.

³⁵² Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XIX/181.

Yahya bin Sellam

- "Cilbab: kendisi ile örtünülen (tukenne'e bihi) ridadır. Kadın onunla sağ yanından yüzünü örter. Sağ gözü ve burnunu örter."³⁵³

Yine Buhari'deki rivâyetin şerhinde benzer şekilde ibn Hacer, Bedreddin el-Ayni (ö. 855/1451), Suyuti (911 / 1505) ve başkaları şu açıklamayı yapmaktadırlar:

- "Fehtemerne bihi: Yani yüzlerini örttüler. Bunun şekli; kadının başını örtmesi, başörtüsünü sağ yanından sol omzuna salmasıdır. O tekannu' dür. Ferra şöyle dedi cahiliyede kadın başörtüsünü (hımarını) arkasına salar önlerinde olanı ise açıkta bırakırlardı. Bundan dolayı bütünüyle örtünmek ile emrolundular. "³⁵⁴

2.7. Ziyinetleri göstermenin mübah olduğu kimseler

Âyette kadınların zahiri ve batini ziyinet ve mahallerini örtmek konusundaki mutlak emirden sonra gizli olan ziyinetleri açmak hakkında bundan on iki sınıf istisna edilmiştir.³⁵⁵ Çünkü onların iç içe ve bir arada yaşamaya kendilerini zorlayan hususi durumları ve mazeretleri vardır. Bir de onlardan fitne gelme endişesi azdır; ayrıca insan tabiatında yakınlarla temastan nefret etme duygusu mevcuttur. Yine kadının yolculuklarda konaklama, inme, binme ve diğer hususlarda onların yardımına ihtiyacı vardır.³⁵⁶

İbn Abbas ve Mukatıl "Ziyinetlerini kocaları, babaları... dışında göstermesinler." âyeti hakkında "Cilbab ve başörtülerini (hımar) kocaları dışında kimseye indirmesinler" demektedirler.³⁵⁷ İbn Abbas'ın talebesi Said bin Cübeyr ise şöyle der:

³⁵³ Ebu Zekeriyya Yahya b. Sellam b. Ebi Sa'lebe et-Teymi (ö. 200/815), *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), II/738.

³⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, VIII/490. Ayrıca bkz: Bedreddin el-Ayni, *Umdetü'l-kâri*, XIX/92; Ebü'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Suyuti eş-Şafii (ö. 911/1505), *et-Tevşih 'ale'l-Cami' i's-sahih*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), VII/2964.

³⁵⁵ Bkz: İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/382; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb/XXIII/364*; Mehmet Vehbi, *Hulasatü'l-beyan*, IX/3719.

³⁵⁶ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365.

³⁵⁷ Mukatıl, *Tefsiri Mukatıl*, III/196; Vahidi, *et-Tefsiru'l-Basit*, XVII/209.

- "İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr: "...Ziyinetlerini, kocalarından yahut babalarından... göstermesinler" buyruğunu açıklarken: "Bunların dışında cilbablarını yani peçelerini, başörtülerinin üzerinden kimsenin önünde çıkarmasınlar. Çünkü bunların hepsi mahremdir. Amca, dayı, mümin kadınlar ve kadının kölesi aynı şekilde mahremdir" dedi."³⁵⁸

a- Kocaları: Âyette kocalar her ne kadar diğer mahrem kişilerle eşit olarak zikredilmişse de aslında başka birtakım mahremlerde de olduğu üzere bunlar, bakmak hususlarında birbirleri ile eşit değillerdir. Nitekim koca eşinin her yerine bakabilmektedir. Kurtubi âyette zikri geçen on iki sınıfın ziyinetleri görmesi hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

- "Yüce Allah öncelikle kocaları söz konusu ettikten sonra ikinci olarak mahrem olanları söz konusu edip, kendilerine süs yerlerinin gösterilmesi bakımından onları eşit seviyede zikretmiştir. Şu kadar var ki, insan nefsinde bulunana uygun olarak mertebeleri farklı farklıdır. Kadının, kocasının oğlu önünde ziyinet mahallini göstermekte baba ve kardeşine göre, daha ihtiyatlı olması gerektiğinde şüphe yoktur. Bunların her birisinin önünde gösterilebilecek yerler farklı farklıdır. Elbetteki babaya görebileceği yerlerin bazıları, kocanın oğlunun (üvey oğlu) önünde açılması caiz değildir."³⁵⁹

Kocanın sadece kadının fercine bakması noktasında birtakım farklı görüşler bulunur. Bunlardan ilkinde göre bu caizdir. Bir kısım ise caiz olmadığını beyan etmiştir. Nitekim Hz. Aişe kendisi ile Hz. Peygamber'in durumunu söz konusu ederken "Ne ben onunkini gördüm, ne de o benimkini." demiştir.³⁶⁰ Bu hadisteki bakmamanın hayadan dolayı olması da muhtemeldir.³⁶¹ Çünkü kişi kendi fercine de bakabilir ancak haya gereği bakmamak daha uygundur.

³⁵⁸ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/39.

³⁵⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/232.

³⁶⁰ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/232.

³⁶¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/232.

b- Babaları ve kocalarının babaları (kayınpederleri): Buna gerek kadın gerek koca tarafından, babaların babaları ve dedeleri, annelerin babaları ve dedeleri gibi yukarı doğru bütün babaları da içine alır.³⁶² İbn Arabi kadının babasının görebileceği yerler hakkında üç görüş olduğunu zikreder:

- “Baştır. Bu Katade’nin görüşüdür. Bilezik, kolye ve küpedir. Halhalını ve saçını ise gösteremez. Bu İbn Abbas’ın görüşüdür. Bunun bir benzeri de İbn Mesud’dan gelmiştir. Başında başörtüsü (hımar) ve başörtü dahil yüzle beraber başın tümünü örten büyük örtü (mikne’a) olduğunda babasına karşı büyük örtüyü (mikne’a) açar. Bu yakın olan manadır. Nitekim batını ziynete bakmak, beraber yaşamanın getirdiği zorunluluktan dolayı ve şeriatın düzenlediği mahremiyet sebebiyle baba için caizdir. Nitekim kadına babanın bakışı şehvetle değildir.”³⁶³

Kocaların babaları hakkında ise İbn Arabi, Eyyüb es-Sihteyani’den “Said b. Cübeyr’e; Adam gelininin saçına bakıyor dedim. Bunun üzerine sonuna kadar “ziynetlerini kocaları... göstermesinler” âyetini okudu ve “onu (gelini) bunda (âyette istisna edilenlerden) görmüyorum” dedi.” açıklamasını aktarır.³⁶⁴

c- Kendi oğulları ve kocalarının oğulları (üvey oğulları): Buna, mesela oğulların oğulları, kızlarının oğulları gibi, kadın ve koca tarafından aşağı doğru olan bütün çocuklar ve torunlar dahildir.³⁶⁵ İbrahim en-Nehai’den erkeğin annesinin, kız kardeşinin, teyzesinin, halasının saçına bakmasında bir problem olmadığı, geriye kalanlar hakkında (bacaklarına) bakmasının ise kerih olduğu rivâyet edilmiştir.³⁶⁶ Cessas ise saç ve baldır hakkında bunlar arasında fark olmadığını beyan etmektedir. Aynı şekilde diğer kişiler arasında da ziynet mahalline bakmak noktasında bir farklılık olmadığını söyler. Çünkü âyette herhangi bir tahsis yoktur.³⁶⁷

³⁶² Razi, *Mefatihü'l-Ğayb/XXIII/364*.

³⁶³ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/383.

³⁶⁴ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/384.

³⁶⁵ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb/XXIII/364*.

³⁶⁶ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/384.

³⁶⁷ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/409-410.

d- Erkek kardeşleri: İster baba bir, ister ana bir, ister ana-baba bir olsun, kadının kardeşleri...

e- Erkek kardeşlerinin oğulları ve kız kardeşlerinin oğulları (yeğenleri): Söz konusu durum burada da aynıdır. Bunlara en aşağı kısma kadar kadının mahremleridir.

f- Kendi kadınları: Buradaki "*kendi kadınları*" diye ifade edilen kişilerin kimler olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Cumhura göre burada kastedilen kişiler Müslüman kadınlardır. Buna göre Müslüman kadınlar gayr-ı müslim kadınlara karşın örtünmek zorundadırlar. Onlara ancak avret mahalli sayılmayan ve açılmasında ihtiyaç ve belva hali bulunan yüz ve ellerini gösterebilecekleri söylenmiştir. Çünkü gayr-ı müslim kadınlar Müslüman kadınları başkalarına vasfedip güzelliklerini kocalarına veya başka erkeklere anlatabilirler. Müslüman kadın ise dinde kız kardeşinin bu güzelliklerini başka erkeklere anlatmanın haram olduğunu bilir, bundan uzak kalır. Buhari ve Müslim'in İbn Mesud'dan rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadın kadının vücuduna temas edip de sanki kocası görüyor gibi açık bir şekilde o kadını kocasına anlatmasın."³⁶⁸ Said b. Mansur, İbnül-Münzir ve Beyhaki Sünen'inde Hz.Ömer'den şöyle rivâyet etmektedirler:

- "Hz.Ömer (r.) Ebu Ubeyde b. Cerrah'a şu mektubu yazdı: Müslümanların hanımlarından bazı hanımların ehl-i şirkin hanımlarıyla birlikte hamamlara girdikleri haberi bana ulaştı. Sen bunu yasakla. Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir kadının vücuduna kendi dininden olan kadınlardan başkasının bakması helal değildir."³⁶⁹

Mücahid, âyette zikredilen "*kendi kadınları*" ifadesi hakkında şöyle der: "Onlar Müslüman olan kadınlardır. Onların kadınlarından müşrik olanları değil. Müslüman bir kadının müşrik bir kadının önünde açılmak hakkı yoktur. İbn Abbas "*kendi kadınları*" hakkında şöyle demiştir: "Bunlar Müslüman kadınlardır. O, yahudi ve hristiyan bir kadına ziynetlerini göstermez. Onlar (göstermemeleri emrolunan

³⁶⁸ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/47.

³⁶⁹ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/47.

ziynetleri) mahremlerden başkasınının bakması helal olmayan gerdan, küpe ve örme gerdanlıktır.”³⁷⁰ Said’in ibn Cerir kanalıyla Mücahid’den rivâyetinde o, şöyle demektedir: “Müslüman bir kadın müşrik bir kadının yanında başörtüsünü çıkaramaz. Zira Allah Teâla: “*kendi kadınları*” buyurmuştur ki bunlar (müşrik kadınlar) onların kadınlarından değildir.”³⁷¹

Diğer görüşe göre ise bu bütün kadınları kapsamaktadır.

Zemahşeri:

- “Ancak zahir olan şudur ki; “*kadınları ve ellerinin altındakiler*” ifadesinden maksat kadınların maiyetinde ve hizmetinde bulunan hür kadınlar ve cariyelerdir. Kadınların birbirlerine bakmalarının helal olması konusunda hepsi eşittir.”³⁷²

İbn Arabi:

- “Bence doğru olan görüş bunun bütün kadınlara şamil olduğudur.”³⁷³

Razi:

- “Bu ifade ile, bütün kadınlar kastedilmiştir. Bizim mezhebimiz de budur. Selefin görüşü ise, müstehab ve evla olana hamledilmiştir.”³⁷⁴

Elmalılı ise bunu şöyle açıklar:

- “Demek ki, özelliğini bilip tanımadıkları yabancı kadınlara da açılmaları caiz olmayacaktır. Önceki müfessirlerin çoğunluğu demişlerdir ki; müminlerin kendi kadınları demek, kendi dinlerinde olan Müslüman kadınlar demektir. Bundan dolayı Müslüman kadınlar Müslüman olmayan kadınlara açılmamalıdır. Fakat bazıları da bunu istihsana hamlederek müminlerin kadınları, hizmet veya sohbetlerinde

³⁷⁰ Bkz: İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/47-48.

³⁷¹ Bkz: İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/47-48.

³⁷² Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231.

³⁷³ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/385.

³⁷⁴ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365.

bulunan gerek Müslüman, gerek Müslüman olmayan kadın cinsi demek olduğunu söylemiştir ki, Fahreddin Razi buna “mezhep budur” demiştir. Önceki daha ihtiyatlı, bu ise daha uygundur.”³⁷⁵

Mevdudi ise söz konusu ifade hakkındaki görüşleri şöyle aktarır:

- “Arapça (en-nisaihinne) kelimesi, “kendi kadınları” demektir. Burada tam olarak hangi kadınların kaydedildiğine geçmeden önce, burada geçen “en-nisa” kelimesinin yalnızca kadınlar, “en-nisaihinne”nin ise “kendi kadınları” anlamına geldiği belirtilmelidir. İlk durumda, Müslüman bir kadının tüm kadınlar karşısında peçesiz görünüp, süslerini gösterebileceği anlamına gelir. Fakat “en-nisa” yerine “en-nisaihinne”nin kullanılışı bu serbestiyi belli bir çevreyle sınırlandırmıştır. Bu belli kadınlar çevresinin ne olduğu konusunda müfessirler ve fakihler farklı görüşler belirtmişlerdir.

Bir gruba göre, “kendi kadınların”dan kasıt yalnızca Müslüman kadınlar olup, zimmi veya başkası tüm gayri müslim kadınlar bu çevrenin dışındadır ve erkekler gibi onların karşısında da örtüye bütünüyle riâyet edilmesi gerekir. İbn Abbas, Mücahid ve İbn Cüreyc bu görüşte olup, delil olarak şu olayı ileri sürerler. Halife Ömer, Ebu Ubeyde’ye yazar: “Bazı Müslüman kadınların gayri müslim kadınlarla birlikte halka açık hamamlara gittiklerini duyuyorum. Allah’a ve ahiret gününe inanan Müslüman bir kadının, vücudunu kendi toplumundan olmayan kadınların önünde açması helal değildir.” Bu mektubu alan Hz. Ebu Ubeyde çok sarsılır ve bağırır: “Tenini ağartmak için hamama giden kadının yüzü kıyamet gününde kararsın.”

İmam Razi’nin de içinde bulunduğu bir diğer grup, kendi kadınlarından kastın istisnasız tüm kadınlar olduğu görüşündedir. Fakat, böyle olsaydı, “nisai-hinne” yerine “en-nisa” kelimesinin kullanılması yeterli olacağından, bu görüşü kabul etmek mümkün değildir.

³⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, s. 192.

Üçüncü ve daha akla yatkın Kur'an'a da daha yakın görünen görüş, "kadınlarından" kastın, Müslüman bir kadının, Müslüman olsun olmasın, günlük hayatında yakından ilişki içinde bulunduğu ve her günkü ev işini paylaştığı vs. tanıdık-bildik kadınlar olduğunu belirtmesidir. Burada amaç, kültürel ve manevi kökenleri bilinmeyen veya geçmişleri şüpheli görünen ve dolayısıyla güvenilmezlik arz eden yabancıları çevrenin dışına çıkarmaktır. Bu görüşü, zimmi kadınların Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımlarını ziyarete geldiğini ifade eden sahih hadisler de desteklemektedir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken ana nokta, dini inanç değil, ahlaki karakterdir. Müslüman kadınlar gayri müslim de olsalar tanınmış ve güvenilir ailelerin soylu, iffetli ve faziletli kadınlarıyla görüşebilir ve içten sosyal bağlar kurabilirler. Fakat Müslüman da olsalar, iffetsiz ahlaksız ve adi kadınlar karşısında örtüye riâyet etmelidirler. Bu kadınlarla bir arada bulunmak ahlaki açıdan erkekle bir arada olmak kadar tehlikelidir. Bilinmeyen ve tanıdık olmayan kadınlar ise, en fazla mahrem olmayan yakınlar gibi davranılır. Bunlar karşısında yüz ve eller açılabilir, fakat vücudun kalan kısmı ve ziynetler kapatılmalıdır."³⁷⁶

Mevdudi'nin zikrettiği bu son görüşe Sabuni de katılmaktadır.³⁷⁷

g- Kölelerine: Âyette geçen *أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ* ifadesindeki köle, lügat bakımından hem erkek hemde kadın cariyeyi ihtiva etmektedir.³⁷⁸ Ancak buradaki istisnanın umum olup olmadığı hakkında ihtilaf edilmiştir. Razi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

- "Kimisi âyeti zahiri manasına alıp, bu kadınların, ancak mahremlerine gösterebilecekleri ziynet yerlerini, kölelerine de gösterebileceklerini iddia etmişlerdir ki bu, Hz. Aişe (r.) ile Ümmü Seleme'den (r.) rivâyet edilmiştir. Bu görüşte olanlar, hem bu âyetle istidlal etmişlerdir ki bunun nasıl olduğu açıktır, hem de Hz. Enes'den (r.) rivâyet edilen şu

³⁷⁶ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kuran*, III/528-529.

³⁷⁷ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/163.

³⁷⁸ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365.

haberle istidlal etmişlerdir: “Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Fatma’ya (r.): “Ona hibe ettiği bir köleyi getirdi. O sırada, Hz. Fatma’nın üzerinde bir elbise vardı. O onunla başını örtse, ayakları açık kalıyor; ayaklarını örtse başı açık kalıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v), onun halini görünce “Bunda, senin için bir beis yok. Çünkü o senin baban (gibi mahrem) ve kölendir” buyurdu.”³⁷⁹

Mücahid’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Mü’minlerin anneleri (Peygamber’in hanımları), mükateb kölelerinde alacakları olduğu sürece, onların yanında örtünmezlerdi.³⁸⁰ Hz. Aişe’nin kölesi Zekvan’a, “Sen, beni kabre koyup, kabirden çıktığın an hürsün.” dediği rivâyet edilmiştir. Yine Hz. Aişe’nin taranırken kölesinin kendisine baktığı rivâyet edilmiştir.³⁸¹

- “İbn Ebi Hatim’in bildirdiğine göre Mücahid: “Kadın başörtüsünü kölesinin yanında kaldırabilir” dedi.”³⁸²

- “Abdurrezzak’n bildirdiğine göre Mücahid: “Köleler, Hz. Peygamber’in (s.a.v) hanımlarının yanına girerdi” dedi.”³⁸³

Bu kölelerin henüz buluğ yaşına ermemiş çocuk köleler olduğu da söylenmiştir. Nitekim bazı rivâyetlerde farklı kıraatlerde bu şekilde okunduğu yazılmıştır. Bu durum yukarıda kadının başörtüsünü kölesinin yanında kaldırabileceğini aktaran Mücahid’den de rivâyet edilmiştir:

- “Abdurrezzak ve ibn Münzir’in bildirdiğine göre Tavus ve Mücahid: “Erkek köle hanımefendisinin saçlarına bakamaz” diyerek: “Bu bazı kıraatlarda: *أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ*” dediler.”³⁸⁴

³⁷⁹ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/334.

³⁸⁰ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365.

³⁸¹ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365.

³⁸² Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/41.

³⁸³ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/41.

³⁸⁴ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/42.

- "Başka rivâyette ibnu'l-Münzir'in bildirdiğine göre ibn Cüreyc: **أَوْ مَا الَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا** buyruğunu açıklarken: "Diğer bir kıraatte bu **أَيَّامَهُنَّ مَلَكْتُ أَيَّامَهُنَّ** şeklidir" dedi."³⁸⁵

İbn Arabi ise kölenin hanımefendisine mahrem olması ile ilgili şu hususu aktarmaktadır:

- "Allah, kadına kölesini haram kıldı. Şeyhimizden duyduğuma göre bunun hikmeti şudur: Kadın ona kölelikte sahiptir. Eğer o da kadına eş olmada malik olsa kadına "çık ve kocana itaat et" derdi. Kadın da ona "sus ve efendine itaat et" derdi. O ikisinden biri ayağa kalk derken diğeri çık, der. Biri, kölenin nafakasını sağla derken diğeri, karının nafakasını temin et, der. Böyle olunca da isteyen kişi, kendisinden bir şey istenilene döner ve diğeri de emredilene. Bu yüzden Allah illeti mahremiyetle halletti." açıklamasını yapar."³⁸⁶

İbn Abbas'ın erkek kölenin, hanımefendisinin saçına bakmasında bir mahzur yoktur dediği aktarılmıştır.³⁸⁷ Diğer görüş sahiplerine göre ise köle hanımefendisine karşı yabancı erkek gibidir. Razi bu görüş sahiplerini ve delillerini şöyle aktarır:

- "İbn Mes'ud, Mücahid, Hasan el-Basri, İbn Sirin ve Sa'id b. Müseyyeb de, kölenin sahibesi olan kadının saçlarına bakamayacağını söylemişlerdir. Bu, aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşüdür. Onlar bu hususta şöyle istidlalde bulunmuşlardır:

a- Hz. Peygamber (s.a.v) "Allah'a ve ahiret gününe inanmış bir kadının, yanında mahremi olmaksızın, üç günlük bir yolculuğa çıkması helal değildir" buyurmuştur. Köle, kadının mahremi değildir. Binaenaleyh onunla yolculuk etmesi caiz değildir. Kölenin, o kadınla

³⁸⁵ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/41.

³⁸⁶ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/385-386.

³⁸⁷ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365-366; Ayrıca bkz: Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/334.

yolculuk etmesi caiz olmadığına göre, tıpkı yabancı hür bir erkek gibi, sahibesinin saçlarına da bakamaz.

b- O kadının köleyi mülk edinmesi, mülk edinilmeden önce köleye haram olan şeyleri, helal kılmaz. Çünkü kadınların erkekleri mülk edinmesi, erkeklerin kadınları mülk edinmesi gibi değildir. Zira âlimler, erkeğin cariyesinden istifade ettiği gibi, kadının da kölesinden istifade etmesinin mübah olmadığı hususunda ihtilaf etmemişlerdir.

c- Kölenin, her ne kadar sahibesiyle evlenmesi caiz değilse de, bu haramlık, tıpkı dört hanımı olan kimseye olduğu gibi, geçicidir. Binaenaleyh bu haramlık ebedi olmadığına göre, köle tıpkı diğer yabancı erkekler gibi olmuş olur. Bu sabit olunca da âyetteki, "*ellerinin altındakiler*" ifadesi ile cariyelerin kastedilmiş olduğu ortaya çıkmış olur. Buna göre eğer, "cariyeler, âyetteki "*yahut kendi kadınlarından*" ifadesine dahildirler. Buna göre bu şekilde tekrar zikredilmelerinin faydası nedir?" denilirse, deriz ki: Zahir olan odur ki hem "*kendi kadınları*" ifadesiyle, hem de "*ellerinin altındakiler*" ifadesi, hür ve cariyeye kadınlardan, o kadınlara arkadaş olanlar kastedilmiştir. Bunu şöyle izah edebiliriz: Hak Teâla önce, erkeklerin durumunu, "*Ziynetlerini kocalarından.... başkasına göstermesinler.*" buyurarak zikretmiştir. Birisi erkekler, ya kadının mahremi ya namahremi oldukları için bu hüküm onlara tahsis edilmiştir sanabilir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, daha sonra bu mübahlığın sırf hür kadınlara mahsus olduğu sanılmasını diye, "*kendi kadınları*" ifadesine dahil olduğu kabul edilen cariyelere, "*ellerinin altındakiler*" ifadesini atfetti. Çünkü âyetteki, "*yahut kendi kadınları*" ifadesinin zahiri, cariyeler manasına değil, hür kadınlar manasıdır. Bu tıpkı, "*erkeklerinizden iki şahid*" (Bakara. 2/262) ifadesinin, erkeklerin bize nisbet edilmiş olmalarından ötürü, hür manasında olması gibidir. Bunun üzerine bu âyetteki, "*kendi kadınları*" ifadesi kadınları içine alır. Daha sonra Cenab-ı Hak, bunlar üzerine

cariyeleri atfedip, tıpkı hür kadınlara mübah olan şeylerin mübah olduğunu bildirdi.”³⁸⁸

Zemahşeri:

- “Doğru olan da budur; çünkü kadının kölesi ister iğdiş edilmiş olsun isterse sağlam erkek olsun ona nispetle yabancıdır. Nitekim Meysun binti Bahdel el-Kelbiyye’den şöyle rivâyet edilmiştir: Muaviye, yanında iğdiş edilmiş biri olduğu halde kendisinin yanına girmişti. O mezkûr kişiden dolayı başını örtünce, Muaviye “O, iğdiştir” demiş. Meysun demiş ki: “Ey Muaviye! Ona müsle yapıldı diye, Allah’ın haram kıldığı bir şeyi helal kılacağını mı sanıyorsun sen?!” Ebu Hanife Rahimehullah’a göre de iğdişleri istihdam etmek, (elde) tutmak, satmak ve satın almak helal değildir; öncekilerin (selef) hiçbirinden iğdişleri tuttuğu nakledilmemiştir. Şâyet rivâyete göre Peygamber’e (s.a.v) iğdiş edilmiş bir (köle) hediye edilmiş, Peygamber (s.a.v) de onu kabul etmiş ?” dersin şöyle derim: Yaygınlığı sebebiyle bilinmemesi mümkün olmayan bir durumun (umum-i belva) söz konusu olduğu yerde herkesçe bilinen (mekşuf) bir hadisten başkası kabul edilmez. Bu hadis sahihse bile, muhtemelen Peygamber (s.a.v) onu azat etmek için veya herhangi başka bir sebeple kabul etmiştir.”³⁸⁹

- “Abdurrezzak’n bildirdiğine göre Ata: “Kadının kölesi saçları ve ayaklarını görebilir mi?” diye sorulunca: “Kölenin çocuk olması dışında ben bunu sevmiyorum. Sakalı çıkmış bir köle böyle birşey göremez” cevabı verdi.”³⁹⁰

- “İbn Ebi Şeybe’nin bildirdiğine göre Said bin Müseyyeb der ki: “*yahut köleleri*” buyruğu sizi aldatmasın. Burada erkek köleler değil, cariyeler kastedilmektedir” dedi.³⁹¹ Said bin Müseyyeb’in önceden buna erkek

³⁸⁸ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365-366.

³⁸⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231.

³⁹⁰ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/42.

³⁹¹ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/42.

köleleri dahil ettiği ancak daha sonra bu görüşünden döndüğü de aktarılmıştır.”³⁹²

- “İbn Ebi Şeybe'nin bildirdiğine göre İbrahim en-Nehai: “Kadın, kölesine karşı örtünür” dedi.”³⁹³

h- Kadınlara ihtiyaç duymayan kişiler: Âyette geçen “irbe” kelimesi ihtiyaç anlamındadır.³⁹⁴ Bunların yemeğin fazlasını almak için insanların peşine takılanlar olduğu söylenmiştir.³⁹⁵ Razi ilgili görüşleri şöyle aktarır:

- “Bunların, yemeklerin artıklarını yemek için, insanların arkalarında dolaşan, kadınlara ihtiyacı (şehvi hissi) olmayan kimseler olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü bunlar, (cinsellik) nedir bilmeyecek derecede ahmaktırlar. Yahut bunlar salih yaşlı kimselerdir. Bunlar da, kadınlarla birlikte olduklarında gözlerini yumarlar. Hadım edilmiş, kudreti kalmamış kimselerin ve benzerlerinin cimaya kudretleri olmasa bile bazan cima dışında kadından diğer bakımlardan faydalanma kudretleri vardır. Onların diğer hususlarda faydalanabilir olmaları, âyetin bu ifadesi ile kendilerinin gitmesine manidir. Bundan dolayı âyet ile, ya şehvet yoksulluğundan, yahut kadın bilmeme sebebinden, yahut da fakirlik ve miskinlikten ötürü, cima dışında da kadınlardan istifade etme güç ve kudretleri bulunmayanların kastedilmiş olmasıdır. Âlimler, işte bu üç değişik görüşü belirtmişler, kimileri bunların fakirliğin kavurduğu muhtaçlar olduğunu söylerlerken; kimileri de bunların, ahmaklar, tartaklar ve çocuklar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazıları da, bunların ihtiyaçlar ile şehvetsiz kimseler olduğunu söylemişlerdir. Bütün bunların âyetin muhtevasında olmaları imkansız değildir.”³⁹⁶

³⁹² Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/231.

³⁹³ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/42.

³⁹⁴ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/234.

³⁹⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III s. 232.

³⁹⁶ Bkz: Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/366; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/234; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/48-49.

İbn Arabi ise çocuklar hakkında müstakil tahsis zaten yapıldığı için bunun çocuklara nisbet edilmesinin doğru olmayacağını bildirir.³⁹⁷ Razi şehveti bitmiş ve bitmemiş yaşlılar hakkında ise şunları aktarmaktadır:

- “Şehveti olan ihtiyar, tıpkı bir genç kabul edilir. Şehveti olmayan ihtiyar için ise iki görüş belirtilmiştir:

a- Kadınların, gizli ziynetlerini ve yerlerini ona karşı gizlememeleri mübahtır. Kadınların, ona karşı olan avretleri (gizlemeleri gereken yerler) ise, göbek diz kapağı arasındadır.

b- Görünen zinetleri hariç, zahiri ziynetler hariç kadının bütün bedeni o ihtiyara karşı da avrettir.”³⁹⁸

İbn Abbas bunların, şehveti olmayan burulmuş kimseler olduğunu söyler. Mücahid ise bunları ahmak, safdil olmakla niteler. İkrime de: O, erlik organı kalkmayan hünsadır, demiş ve seleften birçokları da böyle açıklamışlardır.³⁹⁹

Kurtubi:

- “Resulullah’ın (s.a.v) yakınlarında bulunan ve hünsa olan Hit de böyleydi. Peygamber (s.a.v) onun Ğaylan kızı Badiye’in güzelliklerini anlatırken söylediklerini işitince (hanımlarına) ondan örtünmelerini emretti. Buna dair hadisi Müslim, Ebu Davud ve Muvatta’ında Malik ile başkaları Hişam b. Urve’den, o Urve’den, o da Aişe’den yoluyla rivâyet etmişlerdir.”⁴⁰⁰

Buna göre onun, kadınların durumları ve özelliklerine hakim olduğunu anlayınca, erkeklikten yana bir şeyleri olduğunun farkına varıp, onu evlere girmekten men etmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁷ İbn Arabi, *Ahkamu’l-Kuran*, III/388.

³⁹⁸ Razi, *Mefatihü’l-Ğayb*, XXIII/367.

³⁹⁹ İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-‘azim*, VI/48.

⁴⁰⁰ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/234.

⁴⁰¹ Razi, *Mefatihü’l-Ğayb*, XXIII/366.

Razi, cinsel organı kesilmiş ve yumurtalıkları alınmış kişiler hakkında üç görüş olduğunu belirtir: İlk görüşe göre her ikisine batını zinetler gösterilebilir. İkincisi her ikisi de haramdır. Üçüncü görüş ise yalnız yumurtalıkları alınmış olan erkek için mübahtır.⁴⁰²

Elmalılı Hamdi Yazır ise erkeklerden kadına ihtiyacı kalmamış, cinsi güçten düşmüş uyuntuların, etkilenmemek ve fitneye düşünülmemek itibarıyla bakmaları, mahrem olanların bakmasına benzer demektedir.⁴⁰³

ı. Kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar: “Tıfl” kelimesi, müfreddir. Fakat cins isim olarak kullanıldığı için, burada çoğul manasındadır. Razi bunu şöyle açıklar:

- “Bununla cem’ manasının murad edilmiş olduğunu, bu kelimedenden sonra gelen ifadeler gösterir. Bunun bir benzeri de, “*Sonra sizi bir tıfl olarak çıkardık.*” (Hac, 5.) âyetidir. Bir şeye zuhur (muttali olma) iki şekilde olur:

a- Onu bilmek suretiyle... Mesela “*Eğer onlar sizden haberdar olurlarsa (zuhur ederse), sizi taşıyarak öldürürler.*” (yani sizden haberdar olurlarsa) (Kehf, 20) âyetinde bu manadadır.

b- Galib olmak ve hükümrân olmak, “*Onlar hükümdar (zahirin) oldular.*” (Saf, 14) âyetinde olduğu gibi.

Birincisine göre mana, “kadınların avret mahallerini tasavvur edemeyen ve küçük olduğu için bunun ne demek olduğunu bilemeyen çocuklar” şeklindedir. Bu İbn Kuteybe’nin görüşüdür. İkincisine göre ise “kadınlarla birleşme gücüne ve yaşına erişmemiş çocuklar” manasındadır. Bu da Ferra ve Zeccac’ın görüşüdür.”⁴⁰⁴

İbn Kesir:

⁴⁰² Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/366.

⁴⁰³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/193.

⁴⁰⁴ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/366-367.

- “Yani küçüklükleri sebebiyle kadınların ince sözlerinden, yürümede sağa sola meyletmelerinden, hareket ve duruşlarından kadınların durumlarını ve mahrem yerlerini anlamayan çocuklar.”⁴⁰⁵

Mücahid’e göre ise bunlar küçüklüklerinden dolayı kadının ne olduğunu idrak edemeyen kişilerdir.⁴⁰⁶

Cessas:

- “Zahir olan Mücahit’in görüşüdür. Çünkü âyetteki manaya göre onlar kadınların avretlerine muttali olup anlayamazlar, bu konudaki bilgilerinin azlığından ve küçüklüklerinden dolayı kadınların ve erkeklerin avretlerini ayırt edemezler. Allah Teâla kadınların mahrem yerlerini anlayan çocukların (onların yanına girmek istediklerinde) üç vakitte izin istemelerini emretti. Nur suresi 59. âyette; “*Çocuklarınız ergenlik çağına geldiklerinde onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorsa onlar da öyle izin alsınlar.*” buyrulur. Bu emirle kadınların avretlerine muttali olan, bilen çocuk kastedilip bundan daha küçük olanın izin istemesi emredilmedi. Nebi (s.a.v.): “Onlara yedi yaşında namazı emredin. On yaşında hala kılmazlarsa onlara vurun ve yataklarını da ayırın.” buyurdu. On yaşından önce değil, on yaşında ayrılmalarını emretti. Çünkü çocuk çoğunluğa göre on yaşında bunları (avret yerleri) tanır, bundan önce anlayamaz.”⁴⁰⁷

Razi:

- “Küçük olduğu için, kadınların avretine muttali olmayan çocuğa karşı kadınların da avreti yoktur. Eğer çocuk küçük yahut mürahik olmasına rağmen, bu tür şeyler dikkatini çekiyorsa, ona karşı kadının göbeği ile diz kapağı arasını örtmesi (ona göstermemesi) gerekir. Bu yerlerin dışında kalan yerlerin örtünmesi hususunda şu iki izah yapılmıştır:

⁴⁰⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/49.

⁴⁰⁶ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/271.

⁴⁰⁷ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/412.

a- Bu gerekmez. Çünkü kalem (mesuliyet) henüz bu çocuk için başlamamıştır.

b- Bu, o tıpkı bir erkekmiş gibi gerekir. Çünkü hem o böyle birşeyi arzulayabilir, hem de kadın onu arzu edebilir. İşte âyetteki, “*henüz kadınların gizli yerlerine muttali olmayan çocuklar*” ifadesinin manası budur. İhtilam çağına gelinceye kadar olan bütün çocukları bu ifade, içine alır.”⁴⁰⁸

Kurtubi:

- “İlim adamları küçük çocuğun karşısında yüz ve ellerin dışında kalan beden diğer yerlerini örtmenin hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu görüşlerden birine göre bu, bağlayıcı değildir, zira çocuk mükellef değildir, sahih olan görüş de budur. Diğerine göre ise lazımdır, çünkü çocuk da bazen arzu duyabilir. Örtünmekle emrolunmuş olan kadın da arzu duyabilir. Şâyet ergenlik çağına yaklaşacak olursa, tesettüre riâyetin vücubu hususunda ergenlik yaşına basmış çocuk hükmündedir. Şehveti kaybolmuş yaşlı da onun gibidir. Yine onda da tıpkı küçük çocukta olduğu gibi, iki farklı görüş dile getirilmiştir. Sahih olan ise (avreti açmanın) haramlığının kalıcı olduğudur. Bu açıklamayı İbn Arabi yapmıştır.”⁴⁰⁹

Âyetin ifade ettiği çocuklar, kadınlara onların cinsi farklılıklarını ve cinsel hususiyetleri anlamayan kimseler anlamındadır. Cessas bunu on yaş ile sınırlandırır.⁴¹⁰ Ancak bu durum zaman ve zemine göre dolayısıyla çocuktan çocuğa değişkenlik arz edebilir.

İmam Maturidi istisna edilen on iki sınıf hakkında muhtemel olduğunu zikrettiği farklı bir izah biçimi getirmektedir. Ona göre burada istisna edilen on iki sınıf hakkında gösterilmesi mübah olan ziynetin onların mahalleri olan uzuvları ile beraber değilde sadece süslerin kendisi hakkında olması mümkündür. Yani

⁴⁰⁸ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/367.

⁴⁰⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/237.

⁴¹⁰ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/412.

onlara süslerin takıldıkları mahaller değil de sadece süslerin kendilerine bakmak mübahtır. Yine ona göre mahrem yakınlar ve onların dışında sahip olunan köleler ve erkeklerden kadına ihtiyaç hissetmeyen kimseler için verilen bakma ruhsatı aslında onların yanına girme ruhsatı da olabilmektedir. Bu durumda âyetin bu kısmına “ed-Dühûl” kelimesi gizli olarak âyette mana bakımından dahil olmuş olur. İmam Maturidi bütün bu hususları şöyle aktarmaktadır:

- “*Kocaları... dışında kimseye süslerini göstermesinler.*” Kocayla ve sonuna kadar belirttiği diğer kimselerle ilgili olarak söz konusu edilen bakma ruhsatı ziynet mahallindeki ziynet yerlerine değil de ziynetin bizzat kendisine bakma ruhsatı da olması mümkündür. O takdirde bu ruhsata, erkeklerden kadına karşı bir şehvet duymayan buyruk altındaki kimseler de dahil olur. Çünkü ziynet göğüstedir. Burada belirtilen ziynet, elbisenin ardındaki göğüste olur. Mahrem yakınlar için gizli ziynet yerlerine bakabilmelerine ilişkin ruhsat, bu âyetten başka bir delil ile verilmiş olur. Yahut mahrem yakınlar ve onların dışında sahip olunan köleler ve erkeklerden kadına ihtiyaç hissetmeyen kimseler için verilen bakma ruhsatı aslında onların yanına girme ruhsatı olabilir. Bu durumda “ed-Dühûl” kelimesi gizli olarak âyette (muzmar) olmuş olur. Sanki şöyle demiş gibidir: Ziynetlerini kocaları ve mahrem yakınlardan sözü edilenler hariç kimseye açmasınlar. Onların yanlarına köleler ve erkeklerden buyrukları altındakiler ve kadınlara karşı bir arzu duymayanlardan başka kimse girmez. Bunların yanlarına girerken kadınlar tedbirli olsunlar ve örtünsünler. Onların giriş vakitleri kadınlarca mâlumdur ve ona göre de hazırlıklı olurlar. Çünkü erkek köleler efendilerinin ve sahiplerinin yanına onların kendilerine ihtiyaç duydukları zamanlarda girerler. Buyruk altında olanlar kocaları yanlarında olduğu zaman yanlarına girerler, onlar da buna göre (örtünme için) hazırlıklı olurlar. Böylesi bir gizleme (izmâr) kelâmında caizdir ve bu istisna sebebiyle ortaya çıkar”⁴¹¹

⁴¹¹ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/550-551.

Buraya kadar istisna edilen on iki sınıf zikredildi. Ancak bunlar arasında amca ve dayı geçmedi. Bu kimseler hakkında iki görüş zikredilmiştir. Cumhurun kanaatine göre amca ve dayı da, kadınlara bakmalarının caiz olması bakımından sair mahremler durumundadırlar. Âyet-i kerimede süt emmekten söz edilmemektedir. Süt emme yoluyla akrabalık, neseb yoluyla akrabalık gibidir. Şa'bi ve İkrime'ye göre ise, amca ve dayı mahrem olanlardan değildir. İkrime şöyle demektedir: Âyet-i kerimede bunları söz konusu etmemesi (bu hususta) kendi oğullarına tabi olmalarından (yani amca ve dayı çocuklarının mahrem olmamasından) dolaydır.⁴¹² Cumhura göre ise amca ve dayının zikredilmemesi onların baba yahut kardeş mesabesinde kabul görülmeleridir.⁴¹³

Razi:

- "Çünkü bazen, hepsine dikkat çekmek için, bir topluluğun bir kısmı zikredilebilir."⁴¹⁴

İbn Ebi Şeybe ve İbnü'l-Münzir'in bildirdiğine göre Şa'bi ve İkrime ise "*Kocaları, babaları... dışında ziynetlerini göstermesinler.*" buyruğunu açıklarken: "Burada amca ve dayı zikredilmemiştir. Çünkü onlar gördüklerini çocuklarına anlatabilirler. Bu sebeple kadın, amca ve dayının yanında başörtüsünü kaldıramaz" demiştir.⁴¹⁵

Kadınların örtünmeleri hakkında istisna tutulan on iki taifenin bu örtünmedeki farklılıklarını Razi Hasan el-Basri'den naklen şöyle aktarır:

- "Hasan el-Basri şöyle der: "Bunlar, her ne kadar kadının gizli zinetlerini görebilmeye birlikte zikredilmiş iseler de, üç kısma ayrılırlar: Bunların ilki, kocadır. Kocanın, diğerlerinde bulunmayan bir yakınlığı vardır. Dolayısıyla kadının her şeyi ona helaldir. İkinci derece yakın olanlar, oğul, baba, kardeş, dede, kayınbaba ve diğer bütün mahremlerdir. Süt emmeden dolayı meydana gelen mahremiyet, tıpkı neseben olan mahremiyet gibi olup, bu kimselerin de kadınların

⁴¹² Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Kurtubi

⁴¹³ Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/105; Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/160-161.

⁴¹⁴ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/365.

⁴¹⁵ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/39-40.

saçlarına, göğüslerine, diz kapaklarına kadar ayaklarına, dirseklerine kadar ellerine ve benzeri yerlerine bakmaları mübahtır. Üçüncü derecede yakın olanlar ise, cinsellikten yana ihtiyacı olmayan hizmetçiler ve ihtiyarlardır. Kadının memlûkesi de böyledir. Buna göre genç bir kadının çarşafı (dış örtüsü) olmaksızın, kalın bir elbise kalın bir başörtüsü içinde, bu üçüncü kısmın yanında durmasında bir sakınca yoktur. Bunların, o kadınların saçlarını ve ciltlerini görmeleri helal değildir. Yine de hepsinin yanında tesettürlü olması en efdal olanıdır. Genç bir kızın, cilbab olmaksızın yabancı erkeklerin önünde durması helal değildir. İşte bu üç derece farklılığın izahı budur.”⁴¹⁶

2.8. Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayakları yere vurmak

Âyetin inzalinin arka planında şu bilgiler aktarılır:

- “İbn Cerir’in Hadrami’den bildirdiğine göre bir kadın biri gümüşten, biri de boncuktan iki halhal edinmişti. Kadın, bir topluluğun yanından geçerken ayağını yere vurdu ve gümüş halhal, boncuktan halhala değerek ses çıkardı. Bunun üzerine Yüce Allah: “*Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar...*” âyetini indirdi.”⁴¹⁷

- “İbn Cerir, İbnü’l-Münzir ve İbn Ebi Hatim’in bildirdiğine göre İbn Abbas: “*Ayaklarını yere vurmasınlar...*” buyruğunu açıklarken: “Burada ayağındaki halhalı diğer bir halhala değdirerek veya ayağındaki bir çok halhali birbirine değdirerek ses çıkarması kastedilmektedir. Çünkü bu, şeytanın işindedir” dedi.”⁴¹⁸

Bu ve benzer rivâyetler tefsirlerin çoğunluğunda aktarılır. Kadınlara ziynet eşyasını göstermeleri yasaklandıktan sonra ziynet eşyasının sesini açığa vurmaları da yasaklanınca anlaşılmış oldu ki ziynet eşyasının yerlerini göstermenin yasaklanması daha önemli ve daha etkilidir.⁴¹⁹ Müfessirler âyetten

⁴¹⁶ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/367.

⁴¹⁷ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/45.

⁴¹⁸ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/45.

⁴¹⁹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/233.

anlamının muktezası gereğince birtakım hususiyetler açıklamışlardır. Bunlar şöyledir:

a- Kadın, yabancılara sesini duyuracağı için, yüksek sesle konuşmaktan da nehyedilmiştir. Çünkü onun sesi, halhalının sesinden daha galiptir ve daha çok fitne uyandırır. İşte bundan ötürü âlimler, kadınların ezanını caiz görmemişlerdir. Çünkü ezanın yüksek sesle okunması gerekir. Kadının ise, sesini yükseltmesi nehyedilmiştir. Cemaatle kılınan namazda imamı ikaz etmek gerektiğinde erkekler tekbir getirirler, kadınlar ise sağ ellerini sol elleri üzerine vururlar.⁴²⁰

b- Şüphe ve fitneye sebep olması bakımından daha şiddetli olmasından dolayı kadının yüzüne bakmanın haram olduğu söylemiştir.⁴²¹ Maturidi: “Genç kadının yüzünü açmasının ve erkeğin de şehvetle ona bakmasının onun için sakıncalı ve yasaklanmış olması daha doğru gözükmektedir.”⁴²²

c- Bu sebeple erkeklerin kokusunu almalarından dolayı evinden çıkarken kokulanma da kadınlara yasak edilmiştir.⁴²³

Tefsirlerde daha sonra bu ve benzeri hareketlerin haramlık ve çirkinliğine ilişkin rivâyetler aktarılır:

- “Ebu İsa Tirmizi der ki: Bize Muhammed İbn Beşşar... Ebu Musa el-Eşari'den, onun da Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivâyetinde şöyle buyurmuş: Her göz zina edicidir; bir kadın kokulanıp bir meclisten geçtiği zaman o (o mecliste oturanların gözleri) şöyle şöyledir... Hz. Peygamber burada göz zinasını kasetmektedir. Tirmizi bu konuda Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadis daha olduğunu, bunun hasen sahih olduğunu söyler.”⁴²⁴

⁴²⁰ Bkz: Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/412; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/367; Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/105; Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/166.

⁴²¹ Bkz: Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/412; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIII/367; Mehmet Vehbi, *Hulasatü'l-beyan*, IX/3723.

⁴²² Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/553.

⁴²³ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/49.

⁴²⁴ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/49-50.

- “Aynca Ebu Davud ve Nesai, hadisi Sabit ibn Ümare kanalıyla da rivâyet etmişlerdir. Ebu Davud der ki: Bize Muhammed ibn Kesir’in Ebu Hüreyre’den (r.) rivâyetle anlattığına göre; eteği tozlu ve güzel kokusunu hissettiği bir kadın ona uğramıştı. O, Ey zâlimin kızı; mescidden mi geliyorsun? dedi. Kadın; evet, diye cevapladı. Ebu Hüreyre ona: Mescid için mi kokulandın? diye sordu. Kadın yine evet, dedi. Ebu, Hüreyre dedi ki: Ben, dostum Ebu’l-Kasım’ı (s.a.v) şöyle buyururken işittim: “Allah Teâla şu mescid için kokulanan bir kadının namazını dönüp cünüplükten yıkandığı gibi yıkanmadıkça kabul buyurmaz.” Hadisi ibn Mace de Ebu Bekir ibn Ebi Şeybe’den, o ise Süfyan ibn Uyeyne’den rivâyet etmiştir.”⁴²⁵

- “Tirmizi’nin Meymune binti Sad’dan bildirdiğine göre Resulullah (s.a.v): “Ailesinden başka kişilere süslenip de görünmek isteyen kadın, kıyamet gününde ışığı olmayan bir karanlık gibidir” buyurmuştur.”⁴²⁶

Elmalılı ise söz konusu âyeti genel anlamada şöyle özetler:

- “İşte böyle hür kadınların, bu istisna edilmiş kimselerden başkasına zinetlerini göstermemeleri, kendi iffet ve korunmaları ve güzel geçimleri noktasından gâyet önemli olduğu gibi, yabancı erkekleri etkilememek, günaha sokmamak, edeb ve iffet telkin etmek noktasından da çok önemli olduğundan, özellikle bu noktayı da düşündürmek ve tesettür emrinin kuvvet ve şümulünü bir daha hatırlatmak üzere, yürüyüş tavırlarının bile düzeltilmesi için buyruluyor ki: “*Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vürmasınlar.*” yani baştan ayağa örtündükten sonra yürürken de edeb ve vakar ile yürüsünler. Örtüp gizledikleri suni veya doğal zinetler bilinsin diye, bacak oynatıp ayak çalması, çapkın yürüyüşle dikkat nazarları çekmesinler; çünkü erkekleri tahrik eder, şüphe uyandırır. Fakat unutulmaması gerekir ki, kadının bu konuda başarısı daha önce

⁴²⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/50.

⁴²⁶ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/47.

erkeklerin iffeti ve görevlerine dikkati ve toplumda olanların gayreti ve özeni ile mütenasip, bunlar da Allah'ın yardımı ile ayakta durabilir.”⁴²⁷

Aynı şekilde Sabuni de fesadın yayılması noktasında erkeklerin payesini zikreder:

- “Fesadın yayılması, ahlakın bozulması, erkeklerin hareketsiz ve gayretsiz kalmalarındandır. Namusunu kıskanmayan kimse Müslüman olamaz. Zira Resulullah (s.a.v), “Üç sınıf insan vardır ki ne cennete girebilir, nede cennetin kokusunu duyabilir. Kendisini erkeklere benzeten kadınlar, devamlı içki içenler ve deyyuslar.” dedi. Ashab-ı kiram, deyyus kimdir? diye sorunca da, Aile halkını erkeklerden kıskanmayanlardır buyurdu.”⁴²⁸

Sabuni daha sonrasında ise “yüz açma bid'atı” diye müstakil başlık açıp bu görüşlerin modernist müceddidlere ait olduğunu söylemiş ve bu konuda ağır söylem ve eleştirilerde bulunmuştur.⁴²⁹

B- AHZAB 53. AYET BAĞLAMINDA HİCAB

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاطِرِينَ إِنِّيهِ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا زُوجَاتَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا (53)

“Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin; yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyin; bu sizin kalplerinizin ve onların kalplerinin temiz kalması için en uygunudur. Resulullah'ı üzmeye hakkınız yoktur,

⁴²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/194.

⁴²⁸ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/167.

⁴²⁹ Bkz: Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/171-174.

kendisinden sonra ebedi olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.” (53)

1. Nüzul Sebebi

Ahzab suresi 53. âyetin nüzul sebebi olarak şu rivâyetler aktarılır:

- “Buhari, ibn Cerir ve ibn Merduye’nin Enes’ten bildirdiğine göre Ömer b. el-Hattab: “Ey Allah’ın Resulü! (s.a.v) yanına iyisi de kötüsü de giriyor. Müminlerin annelerine hicab arkasına (perde arkasına) geçmelerini emretsen” deyince, Allah Hicab âyetini indirdi.”⁴³⁰

- “Ahmed, Abd b. Humeyd, Buhari, Müslim, Nesai, bn Cerir, ibnu’l-Münzir, ibn Ebi Hatim, ibn Merduye ve “Sünen”de Beyhaki, değişik yollarla Enes’ten bildirir: Allah’ın Resulü (s.a.v) Zeyneb binti Cahş ile evlenince insanları davet etti. Halk yemek yedikten sonra oturup konuşmaya başladılar. Resulullah (s.a.v) onların kalkmalarını istiyor, ama oradakiler kalkıp gitmiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) onların kalkmadığını görünce kendisi kalktı. Resulullah’ın (s.a.v) kalktığını görenler kalkıp gittiler ve üç kişi oturmaya devam etti. Resulullah (s.a.v) eve girdiğinde onların hala oturduğunu gördü (ve geri döndü). Sonra onlar da kalkınca, Resulullah’a (s.a.v) onların da kalktığını haber vermek için gittim. Allah Resulü (s.a.v) gelip eve girince, ben de onunla birlikte girmek istedim. Allah Resulü (s.a.v) benimle kendisi arasına perdeyi çekti ve “*Ey inananlar! Peygamberim evlerine, yemeğe çağırılmaksun vakitli vakitsiz girmeyin...*” âyeti nazil oldu.”⁴³¹

- “Tirmizi, ibn Cerir, ibn Ebi Hatim ve ibn Merduye’nin bildirdiğine göre Enes der ki: Allah Resulü ile beraberdim, Resulullah (s.a.v), gerdeğe girdiği kadının kapısına geldi ve yanında bazı kimselerin olduğunu gördü. Bunun üzerine gidip bir işini gördü ve geri döndüğünde oradakilerin gitmiş olduğunu gördü. İçeri girdikten sonra benimle

⁴³⁰ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/109.

⁴³¹ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/109.

kendisi arasına bir perde indirdi. Sonra bunu Ebu Talha'ya anlattım, Ebu Talha: "Eğer dediğin gibiyse bu konuda mutlaka bir âyet inecektir" dedi. Sonra Hicab âyeti indi."⁴³²

- "İbn Sad, Abd b. Humeyd, ibn Merduye ve Beyhaki Şu'abu'l-iman'da, Enes'in şöyle dediğini bildirir: Resulullah'ın (s.a.v) yanına izinsiz girerdim. Birgün girmek için geldiğimde Resulullah (s.a.v): "Yerinde dur ey oğul. Sen gittikten sonra yeni birşey oldu. Bundan sonra yanımıza izin almadan girme" buyurdu."⁴³³

- "İbn Ebi Hatim, Taberani ve ibn Merduye'nin ibn Abbas'tan bildirdiğine göre Resulullah'ın (s.a.v) yanına bir adam girdi ve uzun süre oturdu, Allah Resulü, adam kendisini takip eder de kalkıp gider düşüncesiyle defalarca kalkmasına ve dışarıya çıkmasına rağmen, adam bir türlü kalkmadı. Hz. Ömer girip adamı görünce ve Resulullah'ın (s.a.v) adamdan rahatsız olduğunu yüzünden anlayınca, adama: "Sakın Resulullah'a (s.a.v) rahatsızlık vermiş olmayasın?" dedi. O zaman adam gitmesi gerektiğini fark edip kalkıp gitti. Resulullah (s.a.v): "Peşimden gelsin ve çıksın diye üç kere yerimden kalkıp çıktım, ama çıkıp gitmedi" buyurunca, Hz. Ömer: "Bir örtü edinsen. Çünkü senin hanımların diğer kadınlar gibi değiller. Örtü edinmen onların kalpleri için de en temiz olandır" dedi. Bunun üzerine, *Ey inananlar! Peygamberim evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin...*" âyeti nazil oldu ve Resulullah (s.a.v) Hz. Ömer'i çağırarak bunu ona bildirdi."⁴³⁴

- "Nesai, ibn Ebi Hatim, Taberani ve ibn Merduye sahih isnadla Hz. Aişe'nin şöyle dediğini bildirir: "Allah'ın Resulü ile birlikte yemek yiyordum. Hz. Ömer gelince, Resulullah (s.a.v) onu yemeğe davet etti. Hz. Ömer tabağa elini uzatırken parmağı parmağıma dokundu. Bunun

⁴³² Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XII/109-110.

⁴³³ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XII/110.

⁴³⁴ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XII/110-111.

üzerine: “Ah sizin hakkınızda benim sözüm dinlense, siz kadınları hiçbir yabancı göremez” dedi. Bunun üzerine Hicab âyeti nazil oldu.”⁴³⁵

- “İbn Sad’ın bildirdiğine göre ibn Abbas der ki: “Resulullah’a (s.a.v) örtü edinmesini emreden âyet, Hz. Ömer ile ilgili bir olay sebebiyle inmiştir. Hz. Ömer, Allah’ın Resülü (s.a.v) ile birlikte yemek yerken, eli Resulullah’ın (s.a.v) hanımlarından birinin eline dedi. Bunun üzerine Resulullah’a (s.a.v) (kadınlarla erkekleri birbirinden ayıran) perde edinmesi emredildi.”⁴³⁶

- “İbn Sad, ibn Cerir ve ibn Merduye’nin bildirdiğine göre Enes (r.) der ki: Hicab âyeti konusunda benden daha bilgisi kalmadı. Ubey b. Ka’b (r.) bu âyetin nüzul sebebini sorduğunda: “Zeyneb binti Cahş hakkında nazil oldu” cevabını verdim.”⁴³⁷

2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması

2.1. Kadınlarla örtü arkasında konuşmak

Âyette geçen “meta” kelimesinin mahiyeti hakkında görüş ayrılığı vardır. Bunun kendisi ile yararlanılan ve insanların birbirlerine iğreti (geçici olarak ödünç verilen eşya) olarak verdikleri şeyler oldukları söylenmiştir. Bunun fetva demek olduğu söylendiği gibi Kur’an-ı Kerim sayfeleri olduğu da nakledilmiştir. Kurtubi ise şöyle demektedir:

- “Doğrusu ise, bunun istenmesi mümkün olan kapkacak ve diğer dini ve dünyevi ihtiyaçların tümü hakkında umumi olduğudur.”⁴³⁸

Mezkûr âyetten önce erkek ve kadınlar bir arada bulunup kadınlar, erkeklere görünmekteydiler. Ancak âyetin emri doğrultusunda kadınlar erkeklerin huzuruna

⁴³⁵ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/111.

⁴³⁶ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/111.

⁴³⁷ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/111.

⁴³⁸ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XIV/227.

çıkılmak ve onlara görünmek hakkında yasaklandılar.⁴³⁹ Buna Buhari'de geçen Hz. Aişe'den gelen şu rivâyet de delalet etmektedir:

- "...Benim bulunduğum yerde sabahlamış ve uyuyan bir insan karaltısı görmüş beni gördüğü vakit tanıdı. Muhakkak o bana hicab farz kılınmazdan önce beni görüyordu. Beni tanıdığı vakit onun "inna lillah ve inna ileyhi raciun" demesiyle uyandım. Ve hemen cilbabımla yüzümü örttüm."⁴⁴⁰

Âyette geçen hicab örtü ve engel demektir. Bu örtü tesettür bağlamında kadının evindeyken perde yahut günümüzdeki gibi duvar olurken dışarıda ise kendisi ile örtünülen elbisedir. Nitekim ev içinde kadınların erkeklere karşın bütünüyle kendilerini gizleyip perde arkasına geçmeleri emredilince dışarıya çıkmaları dahilinde de bu hükmün gerektirmiş olduğu tepeden tırnağa örtünmeleri daha öncelikli olmuş mezkûr âyetin akabinde gelen 59. âyette de bu husus dış giysilerini üzerlerine almaları şeklinde tekrar hatırlatılıp emredilmiştir.

Âyetin hükmünün bütün kadınlar hakkında umumi olduğu kabul görmüş buna mukabil herhangi bir görüş belirtilmemiştir.⁴⁴¹ Aksine gelen açıklamalar bu âyetin kadınlara emredilen tesettür âyetlerinin biri arasında olduğudur. Hicabın bütün kadınlara emredildiği ile ilgili icma hakkında ki bir kısım aktarımlar şunlardır:

İbnu'l-Vezir (ö. 840/1436):

- "Ve kadınlara hicabın farz olmasında icma etmişlerdir."⁴⁴²

Bedreddin el-Ayni:

⁴³⁹ Nesefi, *Medârikü't-tenzil*, III/42; Suyuti, *el-İklil fi'stinbaği't-tenzil*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 213.

⁴⁴⁰ Buhari, "Meğazi", 4141; Müslim, "Tevbe", 2770; Nesai, "Suretu'n-Nur", 11296; Ahmed bin Hanbel, XXXII/406 (25623).

⁴⁴¹ Bkz: İbn Abdülber, *el-İstizkar*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), VIII/542; Ebu Abdillah İzzüddin Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Yemani (ibnu'l-Vezir) (ö. 840/1436), *er-Ravzü'l-basim fi'z-zeb'an sünneti Ebi'l-Kasım*, ((y.y.), Dâru Âlimi'l-Fevaidi li'n-Neşri ve't-Tevzi', Şamile y.t 21 rebi'ulahir, 1432), I/202.

⁴⁴² İbnu'l-Vezir, *er-Ravzü'l-basim*, I/202.

- "... Bunda kadının, -icma ile ona karşı hicaba bürünmesi gerekli olup (ve hicaba büründüğü) şekilde- mahremi olmayan bir erkeğin yanına girmesine izin vermesi caizdir. Kadınların erkeklere gördükleri ile ilgili varid olanlar (rivâyetler) ise muhakkak ki ancak hicabın indirilmesinden önce idi."⁴⁴³

Müfessirlerden söz konusu âyet ile ilgili gelen açıklamaların muhteviyatı ve açıklanış biçimi bazen o müfessirlerin mezkûr âyeti zahirde Peygamber hanımlarına mahsusmuş gibi kabul ettikleri şekilde bir anlaşılmaya neden olabilmektedir. Ancak bu, yalnızca tesettür ile ilgili hükmün Hz. Peygamber'in ev halkı üzerinden inmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Müfessirlerin söz konusu âyeti ele alış ve açıklanış biçimleri hakkında örneğin İmam Maturidi şu ifadeleri zikretmektedir:

- "Böylelikle tesettür emri şu ilahi beyanda bulunmaktadır. Peygamber hanımlarından bir ihtiyaç nesnesi istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin. Bazıları şöyle demiştir: Cenab-ı Hak bu emri bildirmiştir, çünkü bazı Müslümanlar Resulullah'ın yemeğini ve azığını gözetleyip fırsat kolluyorlardı. Bir yemek geldiğinde hemen izinsiz bir şekilde onun yanına geliyor, evinde oturuyor ve yemeğin pişip hazır olmasını bekliyorlardı. Dolayısıyla onların böyle davranması yasaklandı. Yine onlar yemeği yiyip bitirdiklerinde onun evinde oturuyor, konuşuyor ve vakit geçiriyorlardı. Dolayısıyla onlara böyle davranmak yasaklandı, onlara hemen dağılmak, onun ve hanımlarının yanından ayrılmak emredildi. Hz. Peygamber'in hanımları bundan önce onlardan saklanıp örtünmüyorlardı. Bu sebeple bu durum, Hz. Peygamber'e zor gelmiştir. En doğrusunu Allah bilir."⁴⁴⁴

Bu ifadeler ile sürekli olarak Peygamber hanımlarına yapılan vurgunun temelde iki nedeni vardır. Bunların ilki âyetin nüzül sebebindeki olayın onlar üzerinden gerçekleşmiş olmasıdır. Söz konusu olayın arka planında Hz. Peygamber'in

⁴⁴³ Bedreddin el-Ayni, *Umdetü'l-kāri*, XX/98.

⁴⁴⁴ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VIII/406.

hanesi olmasından dolayı müfessirlerin ilgili âyeti zikri geçen olay üzerinden açıklamasına neden olmuştur. Bu duruma Hz. Peygamber'in bir hadisinde geceleyin uyuyan kimsenin uyandıktan sonra elini yıkaması ile ilgili gelen rivâyette gece kaydını zikretmesi örnek gösterilebilir. Hadiste şöyle buyrulmaktadır:

- "Sizden birisi uyandığı zaman kabın içine ellerini girdirmeden önce iki elini de üç kere yıkasın. Çünkü gece uyurken ellerinin nerede gecelediğini bilemez."⁴⁴⁵

Rivâyette geçen geceleyin ifadesi ile el yıkamak yalnız gece uykusundan sonraya hasredilmeye çalışılmamıştır. Çünkü eli yıkamaya illet olan ellerin nerede gezindiği hakkındaki gaflet, bütün uyku hallerinde bulunur. Hadisteki gece ifadesinin nedeni uykunun genelde geceleyin olmasından dolayıdır. Nitekim hadisin şerhini yapan şarihler de açıklamalarını hadistekine benzer şekilde gece lafzı ile kayıtlandırıp daha sonra bunun bütün uykudan sonraki hallere şamil olduğunu da beyan etmektedirler.

Bu durum müfessirlerin açıklamaları hakkında da böyledir. Müfessirler de aynı şekilde âyetteki olayın Hz. Peygamber'in ev halkının üzerinden gerçekleşmesi üzerine söz konusu âyetin tefsirini o olay üzerinden beyan etmeye çalışmışlardır. Ancak bundan âyetin Hz. Peygamber'in ev halkına mahsus olduğunu kast etmemişlerdir. Nitekim İmam Maturidi de daha önce geçen Nur suresi 31. âyette ilgili hicab âyetini diğer tesettür âyetleri ile aynı konumda zikredip hükmün umumi olduğu işaret etmektedir:

إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا -
kısmının, zikretmiş olduğumuz Allah Teâla'nın şöyle: "*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar...*"⁴⁴⁶ ve "*(Peygamber hanımlarından) onlardan bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur.*"⁴⁴⁷ kavillerinden

⁴⁴⁵ Ebu Davud , "Taharet", 105; Tirmizi, "Taharet", 24; Nesai, "Taharet", 152; Ahmed bin Hanbel, XII/408 (7438); Beyhaki, "Taharet", 208.

⁴⁴⁶ Ahzab 33/59.

⁴⁴⁷ Ahzab 33/53.

dolayı yüze bakmak ancak ihtiyaç için mübah olabilir, ihtiyaç yoksa mübah olmaz diye anlaşılması mümkündür. Buna göre kadının yüzüne bakmayı terketmek hem kadınlar hem de diğer insanlar için daha nezih olacaktır. İhtiyaç halinde ise bunda bir günah yoktur. O da erkeğin, şahitlik için tanıma amacıyla ona bakmasıdır.”⁴⁴⁸

Âyetin hükmünün özellikle Hz. Peygamber’in hanımları üzerinden açıklanmasının nedenlerinden ikincisi ise aynı surede geçen; “*Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.*”⁴⁴⁹ âyetindeki Peygamber hanımlarının ümmetinin anneleri olmasıdır. Hükmen Peygamber hanımlarının ümmetin anneleri ilan edilmesi onlar hakkındaki tesettür hükümleri hakkında onlara bakılıp onlarla dilenildiği gibi görüşebileceği hakkında ki bazı soru ve problemleri doğurabilmektedir. Âyet şâyet doğruca Peygamber hanımları üzerinden inmiş olmasaydı insanlar yine bu hükme Peygamber hanımlarının dahil olup olmayacağı hakkında ihtilafa düşebileceklerdi. Çünkü onlar ümmetin anneleri olup bu konuda tıpkı insanların öz anneleri hakkındaki hükümlere tabi olacakları düşünülebilirdi. Bundan dolayı müfessirler tesettür hükmü noktasında Peygamber hanımlarının sair kadınlar ile aynı hükme dahil olduklarını özellikle beyan etme kaygısı duymuşlardır. Örneğin el-Ferra el-Beğavi (ö. 516/1122) söz konusu Ahzab suresi 53. âyetin tefsirinde şu açıklamayı yapmaktadır:

- ““*Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyin*” yani perde arkasında demektir. Hicab âyetinden sonra hiçkimse Resulullah’ın (s.a.v) kadınlarından hiçbir eşine peçeli veya peçesiz bakamaz”⁴⁵⁰

Müellifin bu açıklamasının Peygamber hanımlarını bütünüyle avret gördüğü ve dolayısıyla da bu hükmün onlara mahsus olduğunu açıklamaya çalıştığı anlaşılabilir. Ancak bunun nedeni Ahzab suresi 6. âyetindeki “*Onun (Peygamber) eşleri de onların anneleridir.*” ifadesindeki anneliğin evlilik ve şeref bakımından üstünlüklerinin bağlamında olduğu, örtünme, miras vb durumlar noktasında onlar

⁴⁴⁸ Bkz: Maturidi, *Te’vilatü’l-Kuran*, VII/550.

⁴⁴⁹ Ahzab 33/6.

⁴⁵⁰ Beğavi, *Me’âlimü’t-tenzil*, III/657.

ve diğerk kadınlar arasında fark olmadığının beyanıdır. Bundan dolayı müellif Ahzab suresi 6. âyetin tefsirinde Şu açıklamayı yapmayı gerekli görmüŐtür:

- “Ve onlar, haklarında ta’zim ve kendilerine nikahın kuyılmasının ebediyen haram olması ağıısından müminlerin anneleridir. Onlara bakmak ve onlar ile halvet ise yoktur. Muhakkak ki bu, tıpkı yabancılar da olduğu gibi onlar hakkında da haramdır. Allah Teâla Şöyle buyurdu; *“Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir Şey istediğinizde, perde arkasından isteyin.”*⁴⁵¹

Aynı Şekilde müfessirlerden bir kısmının söz konusu durumla ilgili aktarımlarının bazısı Şunlardır:

Zemahşeri:

- *“Onun (Peygamber) eşleri de onların anneleridir”* Burada ezvac-ı tâhirat, bazı hükümler ağıısından annelere benzetilmektedir ki bunlar, onlarla evlenmenin haram olması, onlara tazim ve hürmet gösterilmesidir. Nitekim Allah Teâla *“Ondan sonra onun eşleriyle evlenmeniz de haram kılınmıştır.”*⁴⁵² buyurmaktadır. Peygamber’in hanımları bu hükümler dışında diğerk kadınlar gibidirler. Nitekim Hazret-i Aişe; “Biz, kadınların annesi değiliz.” -yani sadece erkeklerin annesiyiz- demiştir. Çünkü onlar erkeklere anneleri gibi haramdırlar. Kaldı ki bu haramlık onların kızlarına da sirâyet etmemiştir. Aynı Şekilde Peygamber kadınları diğerk annelere ait hükümlere sahip değillerdir.⁴⁵³

Beyzavi:

- “Hz. Peygamberin hanımlarının müminlerin anneleri olmaları, kendileriyle evlenilmeleri yasak olması ve anne gibi saygıya layık olmaları yönündendir. Bunun dışındaki hallerde, diğerk yabancı

⁴⁵¹ Beğavi, *Me’âlimü’t-tenzil*, III/609; İbn Adil, *el-Lübab fi ‘ulumü’l-Kitab*, XV/503.

⁴⁵² Ahzab 33/53.

⁴⁵³ Zemahşeri, *el-KeşŞaf*, III/523.

kadınlar gibidirler. Bundan dolayı Hz. Aişe şöyle demiştir: “Biz kadınların anneleri değiliz.”⁴⁵⁴

İbn Kesir:

- “*Onun (Peygamber) eşleri de onların anneleridir*”: Hürmette, saygıda, ikramda, ta’zimde. Ancak onlarla baş başa kalmaları caiz değildir.”⁴⁵⁵

Elmalılı:

- “Peygamberin eşleri de onların analarıdır. Yani hürmet ve saygıda müminlerin anaları mesabesindedirler. Onları nikah etmek haram, kendilerine hürmet etmek farzdır. Bunun dışındaki hususlarda ise, öteki yabancı kadınlar gibidirler. Onun için Hz. Aişe, biz kadınların anaları değiliz buyurmuştur.”⁴⁵⁶

Bütün bunlar bağlamında söz konusu Peygamber hanımlarının ümmetin anneleri olarak beyan edilmesi hicab emrinin özellikle onlar özelinden inzal edilmesini gerektirmiştir. Bu durumda onlara mahsus bir hicab yani tesettür hükmü konulmuştur. Bundan kasıt hicab emrine diğer kadınların dahil olmadığı değildir. Bu tahsisten maksat Peygamber hanımlarının ümmetin anneleri olduğu ancak haklarında bir üstünlük olarak diğer annelerden farklı olarak evlatlarına karşı tesettür ile emrolunmuş olmalarıdır. Bu durum ile ilgili ibn Atiyye şöyle demektedir:

- “El-Fakih el-İmam el-Kadi şöyle dedi: Allah Teâla Peygamber’in (s.a.v) -Allah onlardan razı olsun- diğer annelerden farklı olarak onları nikahın haramlığı, onlara iyilikte bulunmak ve örtünmede ümmetin anneleri kılarak şereflendirdi.”⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/225.

⁴⁵⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/380-381.

⁴⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI/523.

⁴⁵⁷ Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahman b. Gâlib el-Muharibi el-Gırnati el-Endelüsi (ibn Atiyye) (ö. 541/1147), *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-‘aziz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), IV/370; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an*, XIV/123.

Bundan dolayı kimi müfessirlerden söz konusu hükmün Peygamber hanımlarına mahsus olduğunu zikredenler olmuştur. Ancak buradaki hususilikten kasıtları hicab hükmüne diğer kadınların tabi olmadıklarını beyan etmek değildir. Onların bu sözlerindeki esas amaçları ortaya çıkan problemi izale etmektir. Bununla ilgili Muhammed Emin Şinkiti (1907-1974) şöyle demektedir:

- "Bu şekilde "*Onun (Peygamber) eşleri de onların anneleridir.*" sözündeki problem "*Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyin.*" sözüyle ortadan kalkmıştır. Çünkü insan nasıl annesine perde arkasında soru sorar denirdi. Cevap ise şuan zikrettiğimiz; onlar hürmet, ihtiram, saygı ve ikramda ümmetin anneleridir. Onlar ile halvette ve kızlarının haram olması gibi benzeri şeylerde değil. İlim Allah'ın indindedir."⁴⁵⁸

Âyetlerde Peygamber hanımları şeref ve değer bakımından diğer kadınlardan üstün kılınca âlimlerden kimisi söz konusu hicab hükmünde de Peygamber hanımlarının şeref ve üstünlüğüne delalet etmesi bakımından onlara mahsus bir yönün olduğunu zikreden kimseler olmuştur. Bunların bu cümlelerindeki maksatları ise Peygamber hanımları ile diğer kadınlar arasında örtünmede ek mükellefiyetlerin olduğunu beyan etmek ve bu hususta da üstünlük bakımından bir fark ortaya koymaya çalışmaktır. Peygamber hanımlarının örtünmede diğer kadınlardan farklılığı; onların hangi durum ve şartta olursa olsun -velev bütünüyle örtülü olsunlar- arada kendileri ve erkeklerin arasını ayıran bir set ve engelin olması gerekliliği ve diğer kadınlara verilen belli başlı birtakım durumlarda yüz ve ellerine bakma ruhsatının onlara caiz olmayıp dolayısıyla da bütün bedenlerini mutlak avret saymış olmaktadır. Çünkü onlar ümmetin anneleri ilan edilmişlerdir. Ancak onlar diğer annelerden farklı olarak evlatlarına yabancı kadınlar gibi hicab ile emrolunmuşlardır. Bu görüşü savunan âlimlerden kimileri Peygamber hanımlarının dışarıda erkeğe karşın bütünüyle örtünmeleri yeterli görmeyip onların kendilerini -tepeden tırnağa örtülü olmalarına rağmen- tıpkı küçük bir odadaymış gibi örtülerle çevreleyip şahıslarını dahi ortaya koymamaları

⁴⁵⁸ Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar b. Abdilkâdir el-Cekeni el-Himyeri eş-Şinkiti (1907-1974), *Def'u ihami'l-iztirab 'an ayati'l-Kitab*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 257.

gerektiğini söylemiştir. Bunun örneği Beğavi'de geçmişti. Beğavi mezkûr âyetin tefsirinde Peygamber hanımlarına velev bütününü örtülü olsun velev olmasın her halükarda onlara bakmanın caiz olmadığını beyan etmektedir. Yani söz konusu elbise altındaki kadınlar Peygamber hanımları olunca onların elbiselerine de bakmak helal değildir. Beğavi bu cümlesi ile hicab âyetini onlara hasretmeye çalışmamaktadır. Nitekim kendisi aynı surenin 6. âyetinin tefsirinde Peygamber hanımlarının tesettür bakımından diğer kadınlar ile bir olduğunu beyan etmiş ve bunu da mezkûr 53. âyet ile delillendirmişti.

Bu grup âlimlere göre âyetin iki muhteviyatı mevcuttur. Bunların ilki kadın ve erkeklerin birbirlerinden ayrılıp görünmemeleri için araya perde koymasındır. İkincisi ise kadının erkeğe karşı avret olup bütününü örtünmesi gerekmesidir. Aslında âyetteki ilk olarak zikredilen kadınların erkeklere karşı hiçbir ihtiyaç yok iken hicaba bürünmeleri hükmü umumidir. Bu hicabdan kasıt ise bütününü gizlenip örtünmek olabilmekte olup kadının yanında mahremi olup da şâyet halvet olmayacaksa ihtiyaç halinde erkek ve kadının belli bir mekanda bulunması şeklinde de olabilir. Ancak söz konusu görüşe göre bu duruma Peygamber hanımları dahil değildir. Onlar yabancılarla tepeden tırnağa örtülü olsalar dahi aynı ortamda arada bir hicab olmaksızın bulunamazlar. Yine kadının mutlak surette erkeğe karşı avret olması Peygamber hanımlarına mahsustur. Diğer kadınlar ise haklarında doğacak dinin muteber saydığı bazı ihtiyaç hallerinde birtakım uzuvlarını açabilmektedirler. Bütün bunlar onların diğer kadınlara bir üstünlüğüdür. Yani Peygamber hanımları herhangi bir ihtiyaç dahi olsun yüz ve ellerini gösteremezler. Çünkü şâyet haklarında böyle bir fetva verilecek olursa bu da onların yüz ve ellerinin tıpkı diğer kadınlarda olduğu gibi avret statüsünden çıkartılmalarını gerektirecektir. Bahsi geçen hususları açıktan zikreden âlimlerin beyanatları ve o beyanatların açıklamaları şöyledir:

a- Tahavi (ö. 321/933) Şerhu'l Me'anil Asar adlı eserinde şöyle der:

- "İnsanlara kendilerine mahrem olmayan kadınlardan yüz ve ellerine bakmalarını mübah görüyorum. Ancak bu, hicab âyeti indiğinde onlara

(erkeklerle) Peygamber hanımları hakkında haram kılındı. Onlar bununla diğer kadınlara üstün kılındılar.”⁴⁵⁹

Tahavi bu açıklamasında erkeklerin normal kadınlara bakmalarının caiz olduğunu ifade etmeye çalışmamaktadır. Nitekim kendisi nikah bölümünde söz konusu bakmanın mübahlığını meşru birtakım ihtiyaçlar ile sınırlandırmakta ve ilgili zikretmiş olduğu hadislerin gereği bu ihtiyaçlar dışında kadına bakmayı mübah görmemektedir. Burada ortaya konmaya çalışılan fark sıradan kadınlara dinin muteber kabul ettiği birtakım ihtiyaç ve belva hallerinde bakmanın mübah olduğunu ancak Peygamber hanımlarına bunun dahi mübah olmadığını zikretmektir. Nitekim müellif sair kadınlara bakmanın ihtiyaç yokken mübah olmadığını şöyle açıklamaktadır:

- “Bu hususta birinci grup görüş sahiplerinin lehine ancak bunların aleyhine olan delillerden birisi de şudur: Birinci grup rivâyetlerde Resulullah’ın (s.a.v) mübah kıldığı başka bir amaç için değil de talip olmak amacıyla bakmaktır. Böyle bir bakış ise helal olan bir sebep dolayısıyladır. Nitekim bir erkek aralarında nikah bulunmadığı için bir kadının yüzüne aleyhine şahitlik etmek ya da lehine şahitlik etmek için bakacak olursa bunun caiz olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde ona talip olmak için yüzüne bakacak olursa bu da ona caizdir. Ali, Cerir ve Büreyde (r.)’ların rivâyet ettikleri bu yasaklayan hadislere gelince buradaki yasak talip olma dışındaki haller ile helal olmayan haller hakkındadır. Bunlar olmadan bakılacak olursa bu haram kılınmış bir mekruh olur.”⁴⁶⁰

Müellifin, hicab hükmünü umumi olarak kabul ettiğine yine kadının belli zamanlarda bazı cemaatlerde hazır bulunması ile ilgili mübahlık ve teşvik ifade eden hadisler üzerine sorulan farazi bir soruya verdiği şu cevap da delalet etmektedir:

⁴⁵⁹ Ebu Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdi el-Hacri el-Mısri et-Tahavi (ö. 321/933), *Şerhu Meani’l-Asar*, (Beyrut: Âlimu’l-Kütüb, Şamile y.t 8 zilhicce 1431), IV/332.

⁴⁶⁰ Tahavi, *Şerhu Me’ani’l-Asar*, III/15.

- "Ona şöyle cevap verilir: Bu -Allah en doğrusunu bilir- bizlerin hicab (kadınlarla örtü arkasında konuşmamız) ile emrolunmamızdan önceydi. Ve erkeklerin kadınlara kadınların da erkeklere bakmaları mübah idi. Sonra bu nesh edildi. Kadınların durumları hakkında kendilerine bakmanın sakınıldığı ve evlerde bulunmalarının lüzumluğu emri varid (Ahzab 33) oldu. Kadınlara evleri mescidlerden daha faziletli kılındığında evler onlara daha efdal oldu."⁴⁶¹

Burada İmam Tahavi'nin hicab hükmünü umumi kabul ettiğine söz konusu emrin herkese şamil olduğu ile ilgili açık beyanının yanı sıra yine özelde Peygamber hanımları üzerinden emredilmiş olan "*Evlerinizde karar kılın.*"⁴⁶² şeklindeki âyetinin hükmünü umumi zikremesi de delalet etmektedir.

b- Kadı İyaz (ö. 544/1149), hicabın Peygamber hanımlarına özgü tarafının, onların yüz ve ellerinin ihtilafsız mutlak surette avret olup şahitlik vb durumlarda onları göstermelerinin caiz olmadığını, dışarıya çıkarırken tepeden tırnağa örtünmelerinin yetersiz olup perde vb şeyler aracılığıyla etraflarını sarıp şahıslarını bir odadaymış gibi gizlemeleri gerektiğini açıklar:

- "Hicabın Peygamber hanımlarına özgü tarafı, onlara başkaları hakkında örtmeleri mendup olduğu hakkında ihtilafın olduğu el ve yüzlerini örtmelerinin ihtilafsız farz kılınmış olmasıdır. Şöyle dediler: Onlara şahitlik vb dışındaki (ihtiyaç durumlarında) bunu (yüz ve eli) açmalarına ve tuvalet ihtiyacı için dışarıya çıkmalarının zorunlu olduğu durumlar müstesna tepeden tırnağa örtülü olmalarına rağmen şahıslarını ortaya koymaları caiz değildir."⁴⁶³

Müellif, söylediği hususlara delil olarak ise insanların, vefat ettiği sırada Hz. Peygamberin eşlerinden Hz. Hafsa'yı perdeledikleri ile ilgili rivâyet ile Hz. Zeynep binti Cahş'ın vefat ettiği zaman naaşının üzerine cismini gizleyen bir kubbe

⁴⁶¹ Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdi el-Hacri el-Mısri et-Tahavi (ö. 321/933), *Ahkamu'l-Kur'an li-Tahavi*, (İstanbul: İslami Araştırma Merkezi, 1995), I/470.

⁴⁶² Ahzab 33/33.

⁴⁶³ Bkz: Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi (Kadı İyaz) (ö. 544/1149), *İkmalü'l-Mu'lim bi-feva'id (fi şerhi Sahih) Müslim*, (Mısır: Dâru'l-Vefa li-Teba'ati ve'n-Neşri, ve't-Tevzi', 1998), VII/57.

yapılması olaylarını aktarmakta ve sonunda Ahzab suresi 53. âyetini zikretmektedir.⁴⁶⁴

Kadı İyaz'ın söz konusu Peygamber hanımlarına mahsus tesettür hükmünü bu şekilde ifade etmesindeki diğer bir maksadı ise Tahavi'de de aktarıldığı üzere onların yüz ve ellerine bakmalarının mutlak yasak olduğunu ifade etmek ve o iki uzvu avret statüsüne sokmaktır. Yani Peygamber hanımlarına hicab li-zatihi farzdır. Ancak diğer kadınlara gelince bu fitneden dolayıdır. Eğer bu yoksa mendup ya da sünnettir. Müellif söz konusu ifadeleriyle diğer kadınlara bir ihtiyaç olmaksızın bakmanın mübah olduğunu ifade etmeye çalışmamıştır. Nitekim farklı pasajlarda bunu haram kılan nasları aktarıp haramlık hükmünü tespit etmektedir.⁴⁶⁵ Yine müellifin hicab hükmünü umumi olarak kabul ettiğine farklı bir bab ve konuda kadınların erkeklerle bir arada bulunmaları ile ilgili aktarmış olduğu şu husus da delalet etmektedir:

- "Araplarda erkeklerin kadınlarla konuşması adet idi. Bu onların indinde ayıp veya töhmet edici bir durum değildi. Vakta ki hicab âyeti nazil oldu bundan nehy olundular."⁴⁶⁶

İbn Hacer el-Askalani ise Fethu'l Bari'de Kadı İyaz'ın Peygamber hanımlarının örtülü olmalarına rağmen şahıslarını dahi örtmeleri gerektiği ile ilgili görüşünü zikrettikten sonra bunu doğru bulmadığını açıklamaktadır:

- "Kadı İyaz'ın açıkladıkları, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımlarının bu şekilde örtünmesinin farz olduğu iddiasına delil olmaz. Çünkü onlar Allah Resulü'nün (s.a.v) vefatından sonra hacca gidip tavaf ederlerdi. Sahabe ve onlardan sonra gelen nesil kendilerinden hadis naklelerdi. Bütün bu durumlarda bedenleri saklamak yerine tesettüre bürünmüş bir şekilde idiler. Nitekim Hac bölümünde şu rivâyete yer vermiştik: İbn Cüreyc, kendisine Hz. Aişe'nin nasıl tavaf ettiğini anlatan Ata'ya onun

⁴⁶⁴ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, VII/57.

⁴⁶⁵ Bkz: Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, VII/37.

⁴⁶⁶ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, IV/277.

hac etmesi hicaptan önce mi oldu yoksa sonra mı? diye sormuş. O da şöyle cevap vermişti: Ben ancak hicaptan sonra onunla karşılaştım.”⁴⁶⁷

İbn Hacer, daha sonrasında yukarıda Hz. Sevede'nin dışarı çıkması ile ilgili rivâyette zikredilen Hz. Ömer'in bu şekildeki tavrının nedenini şöyle açıklar:

- “Hz. Ömer (r.) yabancıların Hz. Peygamber'in (s.a.v) mahremlerini görmesinden nefret ediyordu. Hatta Hz.Peygamber'e (s.a.v) hanımlarının örtünmesini sağla diyerek açıkça bunu belirtmişti. Hicap âyeti nazil oluncaya kadar ısrarla bu düşüncesini savundu. Daha sonra onların tesettüre girmelerine rağmen bedenlerini de gizlemelerini istemeye meyletmişti. Bunda da ısrar etmişti. Ancak bu konuda ona mani olundu. Zorluğu ortadan kaldırmak ve zahmeti gidermek için ihtiyaç dolayısıyla dışarı çıkmalarına izin verildi.”⁴⁶⁸

Hicab hükmünün umumi olduğuna yine âyetin sibak ve siyakı da delalet etmektedir. Bu husus özelde hitap olarak Peygamber hanımlarını muhatap alan Ahzab suresi 32. âyet ile şu anda bahse konu olan Ahzab 53. âyetler ve arasındaki gelen bütün hükümler için geçerlidir. Gelen âyetler şunlardır:

“Ey peygamber hanımları! Siz (şeref ve üstünlük yahut peygamber eşleri olmanız bakımında) herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin (32). Evlerinizde oturun ve ilk Cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekatı verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor (33). Hanelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır (34). “Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin; yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Onlardan (Peygamber

⁴⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, VIII/530.

⁴⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, VIII/531.

hanımlarından) bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyin; bu sizin kalplerinizin ve onların kalplerinin temiz kalması için en uygunudur. Resulullah'ı üzmeğe hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedi olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır (53). Siz bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de şurası muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir (54). Onlara babaları, oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve sahip buldukları hizmetçileri hakkında (perdesiz görüşmede) bir günah yoktur. Allah'a itaatsizlikten sakının. Kuşkusuz Allah her şeye tanıktır (55)."

Yukarıda özelde Peygamber hanımları üzerinden zikredilen ilkelerin hepsi bütün insanlar hakkındadır. Âyetlerde zikredilen sözü edalı söylemeyip fitneye mahal vermemek, cahiliyye dönemindeki gibi açılıp saçılmamak, namaz kılmak, zekat vermek, Allah ve Resulüne itaat etmek, Allah'ın âyet ve hikmetlerini zikretmek, hem sizin hem onların kalplerinin temiz kalması için perde arkasından konuşmak ve devamında gelen babaları, oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve sahip buldukları hizmetçilerin onlara mahrem sayılıp onlarla görüşmelerine müsaade etmek hikmet ve illet bakımından bütün kadınlara emredilen hükümlerdir. Nitekim bu âyetlerin tefsirlerine ve ihtiva ettiği fıkhi hükümlere müracaat eden kimseler müfessirlerin söz konusu âyetleri bütün kadınlara şamil kıldıklarını görecektir. Bu hususa Hz. Peygamberin uygulaması da şahitlik etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber yukarıda geçen "*İlk cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın.*" buyruğundaki emir hakkında bütün kadınlardan biat almıştır. Bu husus ile ilgili ibn Abbas'dan gelen rivâyet şöyledir:

- "Kadınlara ilk cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayacakları hakkında biat edince kadınlardan biri şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü muhakkak ki falanca kadın bana yardım ettiği halde sen bize teberrec etmeyeceğimizi (dışarıya çıkmayacağımızı) şart koştun ve muhakkak

onun kardeşi öldü. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi:
Git ve ona yardım et. Sonra gel ve bana biat et.”⁴⁶⁹

Hicab hükmünün umum olduğu ile ilgili bir diğer uygulama Ümmü Seleme'nin henüz Peygamberimizle evlenmeyip ve ümmetin annesi olmadan önce Hz. Peygamber'in onunla perde arkasında konuşmasıdır:

- “Ümmü Seleme (r) dedi ki: Ebu Seleme'den olan iddetim bittiğinde Resulullah (s.a.v) bana geldi ve benimle perde arkasından konuştu ve bana dünürcü oldu. Dedim ki: Ey Resulallah benden ne istiyorsun? Bunu yalnız benden yüz çevirmen için söylüyorum. Muhakkak ki ben yaşı geçmiş bir kadını. Ben yetimlerin annesiyim. Ve ben çok kıskanç bir kadını. Sen ise pek çok kadını (nikahında) toplamışsın. O (Resulullah) dedi ki: Bu seni engellemesin. Zikretmiş olduğun kıskançlığa gelince Allah onu senden gidersin. Yaşına gelince ben senden büyüğüm. Yetimlerine gelince onlar Allah'ın ve Resul'ünün üzerindedir.”⁴⁷⁰

Yine -bu hususun örnekleri fıkıh bölümünde zikredilmekle beraber- Kasani'nin Beda'i'u's-Sana'i' adlı eserinde farklı bir hüküm hakkında delil olarak aktarmış olduğu Ebu Hüzeyfe'nin eşi olan Sehle'nin, daha önce evlatlıkları olan Sâlim'in hicab âyetinin ardından yanlarına girmemeleri üzerine Hz. Peygamber'e müracatı hakkındaki rivâyet de bu hicab ile ilgili uygulamanın örneklerindedir. Kasani durumu şöyle aktarmaktadır:

- “Rivâyet edilir ki Ebu Hüzeyfe Sâlim'i (r.) evlatlık edinmiş ve o da onun eşi Sehle binti Süheyl'in (r.) yanına girmekte idi. Sehle (r.) hicab âyeti indiği zaman Resulullah'ın (s.a.v) yanına gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulu (s.a.v) biz Sâlim'i evlat olarak görüyorduk. O benim yanıma giriyordu. Bizim ikinci bir evimiz yok. Onun durumu hakkında

⁴⁶⁹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyub et-Taberani (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebir*, (Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, Şamile y.t 8 zilhicce 1431), XI/264 (11688). Hadisin farklı versiyonu için bkz: Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XXII/597.

⁴⁷⁰ Ebu Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Katib el-Haşimi el-Basri el-Bağdadi (ibn Sa'd) (ö. 230/845), *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990, VIII/72.

ne dersin? Resulullah (s.a.v) onu on defa süt emme ile emzir sonra senin yanına girsin.”⁴⁷¹

Örtülmesi gereken yerler ve elbise noktasında Peygamber hanımları ile diğer mümine kadınların aynı hükme tabi olduklarını gösteren bir diğer önemli husus yine bu âyetin akabinde gelen 59. âyettir. Söz konusu âyette kadınlara dışarıya çıkarken dış elbiselerini üzerlerine almaları emredilmiştir. Âyetin başında ise bu emrin muhatapları şöyle zikredilir: “*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.*”. Âyette cilbab emrinin muhataplarında Peygamber hanımları ve diğer kadınlar arasında fark gözetilmemiş ve yine Peygamber hanımlarının dışarıdaki örtünmede de diğer kadınlarla aynı konumda olduğunu beyan için ikinci kez Hz. Peygambere cilbab emrini ilk muhatap olarak eşlerine söylemesi gerektiği beyan edilmiştir. Söz konusu Ahzab suresi 53. âyet Peygamber hanımlarına erkeklere karşı bütünüyle örtünmeleri gerektiğini beyan ettiğine göre, Ahzab suresi 59. âyet de bu hükmün umumi olduğunu göstermektedir. Çünkü âyet cilbab giymeyi emretmektedir. Peygamber hanımlarının bütünüyle örtünmesi farz olduğuna göre âyetin onların herhangi bir uzvunun açık bir biçimde dışarıya çıkmalarını kast etmesi mümkün değildir. Yine cilbab emrinin bütün kadınlara emredilmiş olması ve arada bir ayırımın yapılmamış olması söz konusu hicab emrinin umumi olduğuna ve yabancı erkeklere karşın kadınların Peygamber hanımları gibi bütünüyle örtünmeleri gerektiğini göstermektedir.

Bütün bu hükümler doğruca Peygamber hanımları üzerinden beyan olunca önemli iki hikmet ve inceliğe dikkat çekilmiş oldu. Birincisi daha önce açıklanan onların ümmetin anneleri olmalarına karşın yukarıda aktarılan âyetlerdeki bütün hükümlerde Peygamber hanımlarının yabancı kadınlar gibi olduğunun beyan edilmiş olmasıdır. İkincisi ise âyetlerin söz konusu hükümleri Peygamber hanımları üzerinde emretmiş olmasının ilgili tesettürün önemini güçlendirmede tekitli olmasıdır. Çünkü “*Bu sizin kalplerinizin ve onların kalplerinin temiz kalması için en uygundur.*” ifadesi ile müminlerin efendisi olan Peygamberlerinin hanımları ve kendilerinin anneleri hakkında dahi fitneden emin olunamayacağı ve bu

⁴⁷¹ Kasani, *Beda’i’u’ş-şana’i’*, IV/5.

münasebetle bireylerin tesettür ve diğer hükümlere riâyette daha dikkatli ve hassas olunması gerektiğine dikkat çekilmiş olmaktadır. Buna göre âyet, özelde her ne kadar Peygamber'in ev ahali hakkında söz ediyor olsa da mana ve hüküm bakımından bütün insanlara şamildir. Yüce Allah özelde Hz. Peygamber'in ev ahali üzerinden genelde de bütün ümmete dinin emir ve yasaklarını öğretmektedir. Bu durumu Mehmet Vehbi Efendi şöyle açıklar:

- "Peygamber'in eşleri bilimum Mü'minlerin anneleridir ve mümine hanımların da örnek aldıkları, tabi oldukları kişilerdir. Bu yüzden onlara tesettür emri bütün Müslüman kadınlara tesettür emridir."⁴⁷²

Usul ve şer'i ilke olarak sebebin hususiliğine değil hükmün umumiliğine itibar edilir. Bu durumu konusu geçen âyetin devamındaki "*Bu sizin kalplerinizin ve onların kalplerinin temiz kalması için en uygundur.*" ifadesi de açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim tesettürdeki en temel illetlerden olan kalbin şehvet, fitne ve şüpheden temiz olması bütün insanlar hakkında geçerlidir. Âyetin hükmünün umumiliği hakkında müfessirlerden gelen açıklamaların bazısı şunlardır:

Taberi:

- "(Âyet) şöyle demektedir: Peygamber hanımlarından ve sizin eşleriniz olmayan müminlerin kadınlarından bir şey istediğiniz zaman; *"Onlardan (Peygamber hanımlarından) bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyin."*⁴⁷³

Cessas:

- "Bu hüküm her ne kadar Nebi sallallahu aleyhi ve sellem ve eşleri hakkında has olarak inmiş ise de mana bakımından onda ve diğerleri hakkında umumidir. Çünkü biz Allah'ın ümmetine değil de ona

⁴⁷² Mehmet Vehbi, *Ahkam-ı Kuraniye*, 181.

⁴⁷³ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XIX/166.

(Peygambere) -mahsus kıldığı (hususlar) dışında- tabi ve boyun eğmek ile emrolunmuşuzdur.”⁴⁷⁴

Maverdi:

- “(Peygamber hanımları) ve diğer kadınlar erkeklerin bakışlarına karşı hicab ile emrolundular. Erkeklere de kadınlardan gözlerini sakınmaları emredildi.”⁴⁷⁵

İbn Arabi:

- “Bu, Allah’ın karşı karşıya kalınan bir ihtiyaç yahut onlardan (Peygamber hanımlarından) fetvası sorulacak bir mesele dolayısıyla perde arkasından onlara soru sormaya izin verdiğine ve kadının bedeni ve sesiyle bütünüyle avret olduğuna bundan dolayı üzerine şahitlik, bedeninde gerçekleşen tedavi yahut yanında yardım ve arz olan şey hakkında soru sorulması vb zaruret ve ihtiyaç dışında bunu açmanın caiz olmadığına delalet eder.”⁴⁷⁶

Yine ibn Kesir Ahzab suresi 53. âyetten sonraki kendilerine karşı hicaba bürünmeleri gerekmediği akrabaları zikreden 55. âyetin tefsirinde ilgili hükmü bütün kadınlar üzerinden şöyle aktarmaktadır:

- “Allah Teâla kadınlara yabancılara karşı hicabı emredince tıpkı onları Nur suresinde istisna ettiği gibi o akrabalara karşı örtünmelerinin gerekmediğini beyan etti.”⁴⁷⁷

Vahidi ise şöyle demektedir:

- “Müfessirler şöyle dediler: Hicab âyeti nazil olunca babalar, oğullar ve akrabalar Resulullah’a (s.a.v): “Biz de aynı şekilde onlarla perde

⁴⁷⁴ Cessas, *Ahkamu’l-Kuran*, III/483.

⁴⁷⁵ Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Maverdi (ö. 450/1058), *en-Nüket ve’l-‘uyun*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), IV/419.

⁴⁷⁶ İbn Arabi, *Ahkamu’l-Kuran*, III/616.

⁴⁷⁷ İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-‘azim*, VI/456.

arkasında konuşuyoruz” dediler. Allah Teâla “*Onlara babaları... günah yoktur*” kavlini indirdi.”⁴⁷⁸

Âyetin kadınlara evdeyken perde arkasına geçmeyi emrediyor olması, dışarıda da örtülü çıkmayı gerektirmektedir. Bu duruma Ahzab suresinin 59. âyetinde nüzul sebebi olarak zikredilen Hz. Aişe’den gelen şu rivâyet de delalet eder:

- “İbn Sa’d, Buhari, Müslim, İbn Cerir, İbn Merduye ve Beyhaki Sünen’de, Hz. Aişe’nin (r.) şöyle dediğini bildirir: Hicab âyeti nazil olduktan sonra Sevde (r.) tuvalet ihtiyacı için çıktı. Sevde, cüsseli bir kadındı ve kendisini tanıyan onu (uzaktan da) görse kim olduğunu bilirdi. Hz. Ömer onu gördü ve: “Ey Sevde, vallahi bizden gizlenemiyorsun! Nasıl dışarı çıkacağına bir bak” dedi. Bunun üzerine Sevde geri döndü. Bu sırada Resulullah (s.a.v) evimde akşam yemeğini yiyordu ve elinde etli kemik vardı. Sevde içeriye girip: “Ey Allah’ın Resulü! Bir ihtiyacım için çıkmıştım bana Ömer, şöyle şöyle, söyledi” dedi. Bunun üzerine Yüce Allah, Resulullah’a (s.a.v) vahiy indirdi. Allah’ın Resulü’nden vahyin ağırlığı kaldırıldığında kemik parçası hala elindeydi. Resulullah (s.a.v): “ihtiyaçlarınız için dışarı çıkmanıza izin verildi” buyurdu.”⁴⁷⁹

Rivâyete göre Hz. Sevde (r.) dışarıya bütünüyle örtünmüş olarak çıkmasına karşın iri cüssesinden dolayı kendisini önceden tanıyan kişilere karşın gizli kalamıyordu. Hz. Ömer ise bu konuda onların Peygamber ailesi olmalarından dolayı fazla ihtiyatlı davranmaktaydı. Ancak vahiy bu sefer Hz. Ömer’e muvafakat etmemişti. Hz. Aişe’nin “hicab âyeti nazil olduktan sonra” diye beyan ettiği âyet Ahzab 53. âyettir. Onlar bu âyetten sonra tepeden tırnağa örtünmüşlerdir. Buna aynı zamanda daha önce zikredilen ifk hadisesi olayı da tanıklık eder. Hz. Sevde’nin bu âyetin emri muvacehesinde dışarıya bütünüyle örtülü çıkması söz konusu emrin dışarıda iken, örtünmek olarak tezahür ettiğini göstermektedir. Nitekim gelen emir, bir ihtiyaç dahilinde namahrem kadınla münasebet kuran bir

⁴⁷⁸ Vahidi, *et-Tefsiru’l-Basit*, XVIII/287.

⁴⁷⁹ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/139-140.

erkeğin onunla örtülü konuşması yönündedir. Kişinin evine misafir olarak giden kimse o kişinin ya ahababı veyahut da tanıdığı güvendiği kimsedir. Ancak âyet bu kimseye karşın da örtünmeyi emretmektedir. Nitekim sahabelerin önde gelen isimlerinden olan Enes bin Malik sürekli Hz. Peygamber'in evine girip çıkan bir kimse iken âyetin inzalından sonra o henüz on beş yaşındayken Hz. Peygamber, o ve eşleri arasına perde indirmiştir.⁴⁸⁰ Âyette evde iken kadına kocasının yanında olduğu halde böylesi emin bir kimseye dahi örtünmek emredildiğine göre dışarıda her türlü insanların bulunduğu ortamda örtünmeyip açılmaya müsaade etmeyi kast etmiş olması mümkün değildir. Eğer âyetin her halükarda yalnızca perde indirmeyi emrediyor olduğu kabul edilse dahi yine de ortada olan kadınların erkeklere karşın bütünüyle örtünmeleri gerektiği, erkeklerin ise onlara bakamayacakları ile ilgili hüküm hala sabit kalmaktadır. Bu ise anlam bakımından diğeri ile ayırt edilemeyecek bir husustur. Kurtubi âyetteki söz konusu hüküm hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

- "Bu âyet-i kerimede karşı karşıya kalınan bir ihtiyaç yahut onlardan fetvası sorulacak bir mesele dolayısıyla perde arkasından onlara soru sormaya dair Yüce Allah'ın izin vermiş olduğuna delil vardır. Mana itibariyle ve kadının bedeni ve sesi ile bütünüyle avret olduğunu ortaya koyan şeriatın ihtiva ettiği esaslar dolayısıyla, bütün hanımlar da bu hükmün kapsamı içerisindedir. Onun hakkında şahitlikte bulunmak yahut vücudundaki bir hastalık ya da arıza olan bir husus hakkında ona soru sormak ve bunun muayyen olarak ancak ondan öğrenilmesinin mümkün olması gibi, bir ihtiyaç duyulması hali dışında, bu perdenin açılması caiz değildir."⁴⁸¹

Kurtubi Nur suresi 31. âyette zahiri ziyneti yüz ve el olarak tanımlayıp avret olmadığını beyan ettiği halde bu âyette bu uzuvları avret statüsünde değerlendirmiştir. Bunun nedeni âlimlerin kadının yüz ve elini avret statüsünden

⁴⁸⁰ Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur fi't-tefsir bi'l-me'sur*, XII/115.

⁴⁸¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/227. Ayrıca Bkz: Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/483; İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/616.

çıkartmalarının nedeninin asli olmayıp ihtiyaç ve zarurettten dolayı olmasındandır. Nitekim bu ve benzeri açıklamalar diğer müfessirler tarafından da yapılmıştır.

Âyette emredilen hicab emri taraflar için çift yönlü bir emirdir. Razi bunu şöyle izah eder:

- "Hicab hususunda, erkeklere, perde arkasından istemelerini vacip kılmıştır. Öyleyse niçin Cenab-ı Hak, erkekleri günahattan istisna edip de, "Onların babalarına günah yoktur!" dememiş "o kadınlara... günah yoktur" demiştir? Biz diyoruz ki: Cenab-ı Hakk'ın, "*Onlardan perde arkasından isteyin.*" emri, onların örtünmelerini isteyen bir emirdir. Bu ise, ancak onların bütünüyle örtünmüş ve hicab arkasına geçmeleriyle mümkündür. Böylece hicab, onlara vacip olmuş olur. Daha sonra erkeklere de, onları bu şekilde bırakmalarını emretmiş, böylece erkekler o kadınların örtülerini açmaktan nehyedilmişlerdir. Bunun üzerine kadınların babaları ve oğullarının yanındaki durum, bu hükümden istisna edilmiştir. Burada şöyle bir incelik vardır: Örtünme esnasında Allah erkeğe perde arkasından istemesini ve sormasını istemiştir. Bundan, kadının, erkekten dolayı örtünmesi gerektiği evleviyetle anlaşılır. Cenab-ı Hak, hükmü istisna ederken, "*Onlar için örtülerini çıkarmada vebal yoktur.*" buyurmuştur. Şu halde, bu erkekler için (bakmada) vebal olmaması, haydi haydi geçerlidir."⁴⁸²

2.2. Tarafların kalplerinin temiz kalması için en uygun yolun hicab olması

Hicab, şüphe ve töhmet altında kalmayı daha iyi giderip, himaye olmayı ve günahattan sakınmayı, şeytanın tehlikeleri ve fitnenin yolcularından sakınmayı daha temiz ve daha iyi sağlayıcıdır.⁴⁸³

Cessas:

⁴⁸² Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXV/180.

⁴⁸³ Bkz: Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XIV, s.167; Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/488; İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/616; Nesefi, *Medârikü't-tenzîl*, III/42; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/445.

- “Çünkü tarafların birbirlerine bakması bazen meyil ve şehvete neden olur. Bundan dolayı Allah bunun gerektirmiş olduğu hicabı emretti.”⁴⁸⁴

Razi:

- “Yani göz, kalbin penceresidir. Bundan dolayı göz görmezse, kalb arzu duymaz. Ama göz görürse, kalb bazen arzu duyar, bazen duymaz. O halde kalb, göz görmediği zaman daha temizdir. Bu durumda herhangi bir fitnenin bulunmayışı, daha açık ve barizdir.”⁴⁸⁵

Kurtubi:

- “Yüce Allah, hanımlar hakkında erkeklerin kalbine, erkekler hakkında da kadınların kalbine arız olan, hatırdan geçen düşünceleri kast etmektedir. Yani böyle bir durum şüpheyi daha bir giderici, ithamı daha bir uzaklaştırıcı ve korunmayı daha bir gerçekleştiricidir. İşte bu husus hiçbir kimsenin kendisine helal olmayan bir kadın ile yalnız başına kalmak noktasında kendisine güvenmemesi gerektiğinin delilidir. Böyle bir şeyden uzak durmak, o kişinin hali açısından daha iyidir, nefsinin daha sağlam koruyucudur ve bu hususta kişinin iffetini daha çok muhafaza edicidir.”⁴⁸⁶

İsmail Hakkı Bursevi (ö. 1137/1725):

- ““Peygamber’in hanımlarından emanet (istifade edilip faydalanılacak bir yardım veya başka) “bir şey istediğiniz zaman” o şeyi “perde arkasından isteyin”. Bu ifadenin kapının dışından anlamında olduğu da söylenir. “Bu”, yani istediğiniz şeyi perde arkasından istemek “hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için “ yani nefsanî havatırdan ve şeytani hayallerden daha çok temizleyici “bir davranıştır.” Çünkü erkek ve kadından her biri diğerini görmeyince kalbine bir şey gelmez. Öte yandan “*Keşfü’l-esrar*” isimli eserde şöyle denmiştir: “Allah Teâla

⁴⁸⁴ Cessas, *Ahkamu’l-Kuran*, III/483.

⁴⁸⁵ Razi, *Mefatihü’l-Ğayb*, XXV/180.

⁴⁸⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XIV/228.

ashabı alışlagelmiş olan adetten şeriatın emrettiklerine (ma'ruf), ibadetten farz kılınanlara sevk etmiş, sahabeden ve Hz. Peygamber (s.a.v)in eşlerinden olsalar da yine beşerin beşer olduğunu açıklamıştır. O halde kadın olsun erkek olsun hiç kimse nefsinden emin olamaz.”⁴⁸⁷

Maturidi ise bu durum hakkında farklı bir yaklaşım sergileyip şöyle bir izah getirmektedir:

- “Söz konusu erkeklerin kalplerinin daha temiz kalması ile Peygamber hanımlarının kalplerinin temiz oluşu manalarının farklı olması mümkündür. Erkeklerin kalplerinin daha temiz kalması manası kötülükten, şehveti giderme kastından ve nefsin çağırdığı gayrimeşru arzulardan temiz kalması demektir. Peygamber hanımlarının kalplerinin temiz kalması ise kötülükten ve şehveti gidermekten temiz kalma değil, kin ve düşmanlıktan temiz kalma demektir. Bunun sebebi şudur ki başkalarının onlarla evlenmesinin helal olmadığı bilinmektedir. Zira onlar ahiret yurdunu dünya hayatı ve güzelliklerine tercih etmişlerdir. Yine belirtildiği gibi onlar çirkin işler yapmaları durumunda iki kat azapla karşılaşacakları kendilerine bildirilmiştir. Bu durumlar söz konusu çirkin işleri yapmaktan onları menetmekte ve sakındırmaktadır. Durum böyle olduğuna göre onlar, evlerine gelenlerin ve kendilerine bakanların şehvetle baktıklarını bildiklerinde onlara karşı kalplerinde kin ve düşmanlık oluşmaktadır. Dolayısıyla Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: Perde arkasından bir şey isteme, sizin kalbinizin kötülükten ve şüpheden; peygamber hanımlarının kalplerinin ise kin ve düşmanlıktan arınması için daha uygundur. Bu hususta en doğrusunu Allah bilir. Bunun aynı manada olması da mümkündür. Bu, şüphe ve kötülük manasıdır. Çünkü peygamber

⁴⁸⁷ İsmail Hakkı Bursevi (ö. 1137/1725), *Ruhu'l-beyan fi tefsiri'l-Kuran*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, Şamile y.t 8 zilhicce 1431), VII/215.

hanımlarının yaratılışına da şehvi duygular ve buna yöneltici güdüler yerleştirilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.”

C- AHZAB 59. AYET BAĞLAMINDA CİLBAB

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً (59)

“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar. Bu, tanınıp da incitilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.” (59)

1. Nüzul Sebebi

Ahzab suresi 59. âyetin nüzul sebebi olarak şu rivâyetler aktarılır:

- “İbn Sa’d, Buhari, Müslim, ibn Cerir, ibn Merduye ve Beyhaki Sünen’de, Hz. Aişe’nin (r.) şöyle dediğini bildirir: Hicab âyeti nazil olduktan sonra Sevde (r.) tuvalet ihtiyacı için çıktı. Sevde, cüsseli bir kadındı ve kendisini tanıyan onu (uzaktan da) görse kim olduğunu bilirdi. Hz. Ömer onu gördü ve: “Ey Sevde, vallahi bizden gizlenemiyorsun! Nasıl dışarı çıkacağına bir bak” dedi. Bunun üzerine Sevde geri döndü. Bu sırada Resulullah (s.a.v) evimde akşam yemeğini yiyordu ve elinde etli kemik vardı. Sevde içeriye girip: “Ey Allah’ın Resülü! Bir ihtiyacım için çıkmıştım bana Ömer, şöyle şöyle, söyledi” dedi. Bunun üzerine Yüce Allah, Resulullah’a (s.a.v) vahiy indirdi. Allah’ın Resülü’nden vahyin ağırlığı kaldırıldığında kemik parçası hala elindeydi. Resulullah (s.a.v): “ihtiyaçlarınız için dışarı çıkmanıza izin verildi” buyurdu.”⁴⁸⁸

- “Said b. Mansur, ibn Sa’d, Abd b. Humeyd, ibnu’l-Münzir ve ibn Ebi Hatim’in bildirdiğine göre Ebu Malik der ki: Resulullah’ın (s.a.v) hanımları, tuvalet ihtiyacı için gece dışarı çıkarlardı ve münafıklardan

⁴⁸⁸ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/139-140.

bazıları onlar taciz edip eziyet ediyorlardı. Münafıklara böyle yapmamaları söylenince ise: “Biz, cariyelere böyle yapıyoruz.” karşılığını verdiler. Bunun üzerine, “*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle ...*” âyeti nazil olup, cariyelerden ayırt edilebilmeleri için örtünmeleri emredildi.”⁴⁸⁹

- “İbn Cerir’in Ebu Salih’ten bildirdiğine göre Allah’ın Resulü (s.a.v) Medine’ye geldiği zaman evlerde tuvalet yoktu. Resulullah’ın (s.a.v) hanımları ve diğer kadınlar gece olunca çıkıp tuvalet ihtiyacını gideriyorlardı. Erkekler de, kadınlarla konuşmak için yolda oturuyorlardı. Bunun üzerine, “*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle ...*” âyeti nazil oldu.”⁴⁹⁰

- “İbn Sa’d, Muhammed b. Ka’b el-Kurazi’nin şöyle dediğini bildirir: Münafıklardan bir adam mümin kadınları taciz edip eziyet ediyordu. Kendisine böyle yapmaması söylenince ise: “Ben onun cariye olduğunu zannediyordum.” karşılığını veriyordu. Bunun üzerine Yüce Allah, kadınlara, cariyelerin giyindikleri gibi giyinmemelerini ve bedenlerini örtecek elbiselerini giyinmelerini, bir gözü dışında yüzlerini de örtmelerini emrederek, “*Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur...*” dedi.”⁴⁹¹

- “Süddi, “*Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar. Bu, tanınıp da incitilmemeleri için en uygun olanıdır.*” âyeti konusunda şöyle dedi: Medine’li fasıklardan bir topluluk geceleyin karanlık bastığı zaman, Medine sokaklarına çıkar ve kadınlara sataşırlardı. Medine’nin evleri çok dardı. Kadınlar akşam olunca ihtiyaçlarını gidermek için dışarı çıkarlardı. İşte o fasıklar bu zamanı gözlerler ve üzerinde cilbab bulunan kadın görürlerse; bu

⁴⁸⁹ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/140.

⁴⁹⁰ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/140.

⁴⁹¹ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/140.

hürdür, diyerek ondan kaçınırlardı. Üzerinde cilbab bulunmayan kadın görürlerse; bu cariyedir, derler ve ona saldırırlardı.”⁴⁹²

2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması

2.1. Dış elbise olarak cilbab

Âyette geçen ve esas anlamı yaklaştırmak olan “idna” kelimesi burada sarkıtmak ve indirmek anlamındadır.⁴⁹³ Âyette geçen “celâbîb” ifadesi ise “cilbâb” kelimesinin çoğulu olup kelime anlamı olarak elbise ve çarşaf türünden her türlü örtüdür.⁴⁹⁴ Kısmilik bildirdiği söylenen “min” harf-i ceri ile cilbabın bir kısmının kendisi ile bitişen “ala” harf-i ceri ile sarkıtılmasının anlamı hakkında ise kadının, başının üzerinden sardığı ve başörtüsünün üzerinden sarkıtıp göğüs açıklığını kapatıncaya değin indirdiği veya bununla yüzünün kendisiyle örtüp tek gözünü açıkta bırakması şeklinde olduğu söylenmiştir. Zemaşşeri: “Kadının peçesi yüzünden düştüğü zaman أدنى ثوبك على وجهك “peçeni yüzüne al”” denildiğini söylemektedir.⁴⁹⁵ Alusi ise zahir olanın “aleyhinne” ifadesinin bütün bedenlerini demek olduğunu beyan etmektedir.⁴⁹⁶

Müfessirler idna kelimesi ile beraber gelen min edatı hakkında kısmilik için olduğunu, kadının örtüyü (cilbab) üzerinden sarkıtıp yine aynı örtünün bir kısmıyla da baş ve yüzün üzerine örtmek anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁹⁷ Zemaşşeri aynı zamanda buradaki kısmiliğin aynı örtünün bir kısmı ile değil de -evdeki cilbablarından bir kısmını üzerlerine alsınlar- anlamında olmasının da muhtemel olduğu söylemiştir.⁴⁹⁸ Bu durumda anlam cilbabın biriyle bütün bedeni örtmek kast edilmiş olur.⁴⁹⁹ Nesefi bu görüşü şöyle açıklar:

⁴⁹² İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/482.

⁴⁹³ Zemaşşeri, *el-Keşşaf*, III/560; Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, XI, s. 26; Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/374.

⁴⁹⁴ Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi el-Mısri (Nehhas) (ö. 338/950), *İrabu'l Kur'an li'n-Nehhas*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000, III/223; Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, XI/264.

⁴⁹⁵ Zemaşşeri, *el-Keşşaf*, III/560; Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/374.

⁴⁹⁶ Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, XI/264.

⁴⁹⁷ Bkz: Zemaşşeri, *el-Keşşaf*, III/560; Nesefi, *Medârikü't-tenzil*, III/45; Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/238.

⁴⁹⁸ Zemaşşeri, *el-Keşşaf*, III/560.

⁴⁹⁹ Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, XI/264.

- “Ya da maksat, kendilerine ait örtülerin bir kısmıyla örtünmeleri ve günlük elbiseler ve başörtüsü içerisinde cariyeler gibi bayağı kıyafetli olmamalarıdır. Çünkü çok defa onların evlerinde iki örtüsü olur.”⁵⁰⁰

Mevdudi cilbabın örtülmesinin lügat yönünden tahlilini şu şekilde yapar:

- ““Cilbab” büyük bir örtüdür. “İdna” ise örtmek ve sarmak anlamlarına gelir; fakat bu kelime “ala” eki ile kullanıldığında bir şeyi yukarıdan aşağıya bırakmak anlamına gelir. Bazı çağdaş müfessirler batının etkisiyle bu kelimeyi, yüz örtme emrini görmemezlikten gelmek için “örtünmek” diye tercüme etmişlerdir. Eğer Allah bu müfessirlerin iddia ettiklerini söylemek istemiş olsaydı, “yüdnine aleyhinne” değil, “yüdnine ileyhinne” derdi. Arapça bilen herkes “yüdnine aleyhinne'nin” sadece “sarınmak örtünmek” anlamına gelmediğini bilir. Âyetin devamındaki min celabibihinne sözleri de bu anlama meydan vermemektedir. Burada “min” eki örtünün bir kısmı anlamına gelir ve “örtünme” ise örtünün sadece bir kısmı ile değil, tümü ile yapılır. O halde âyet açıkça şu anlama gelir: Kadınlar örtülerine iyice sarınsınlar ve örtülerinin bir kısmını da yüzlerinden aşağıya bıraksınlar.”⁵⁰¹

Allah Teâla kadınlara evlerinde karar kılmaları (Ahzab 33) ve yabancı erkeklere karşı hicab arkasına geçmeyi (Ahzab 53) emrettikten sonra bir ihtiyaç için de dışarı çıkmaları dahilinde aynı şekilde tepeden tırnağa örtünmelerini emretmek üzere cilbab âyetini indirmiştir. Âyette geçen cilbab kadının evinde giydiği gündelik elbise ve başörtüsünü (hımar) örten büyükçe bir elbise olup⁵⁰² aynı zamanda cumhura göre bütün bedeni örten elbisedir. Nitekim İbn Abbas, İbn Mesud, Abide es-Selmani, Katade, Hasan el-Basri, Said İbn Cübeyr, İbrahim en-Nehai, Ata el-Horasani ve başkaları böyle demişlerdir.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Nesefi, *Medârikü't-tenzîl*, III/45.

⁵⁰¹ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kuran*, IV/456-457.

⁵⁰² Bkz: Mukatil, *Tefsiri Mukatil*, III/507; Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VIII,s. 414; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/559-560; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/481; Vehbe ez-Zuhayli (ö. 1932-2015), *Tefsiru'l-Munir*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1991), XXII/106.

⁵⁰³ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/481; Ayrıca bkz: Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/559; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/243; Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, XI/264.

Zemahşeri:

- "İbn Abbas, onun baştan aşağıya bütün vücudu örten bir üst giysi (ridâ) olduğunu söylemiştir. Üst elbise ve kendisiyle örtünülen fistan vb. her şey olduğu da söylenmiştir. Nitekim Ebu Zübeyd (v. 62/682) şöyle der: "Gecenin karanlığından bir cilbab ile örtünmüş (misafir, hoş geldin!)"⁵⁰⁴

İbn Kesir:

- "Cevheri der ki: Cilbab kelimesi çarşaf (milhafa) anlamındadır. Nitekim Hüzeyl kabilesinden bir kadın öldürülen bir kişiye ağıt yakarak şöyle demiş: "Şahinler ona doğru yürüyor, oynarcasına - tıpkı-üzerinde örtüler (celâbîb) bulunan bakirelerin yürüyüşü gibi"⁵⁰⁵

Bunun "kina" (bedenin üst kısmına kadar sarkan örtü)⁵⁰⁶ olduğu da söylenmiştir. Yani kadın evinden çıkarken vücudunun alt kısmına geniş bir eteklik giymesi yeterli olacaktır. Ancak hatları belli olunmasından korkulan uzuvların toplandığı vücudun üst kısmına fazladan genişçe bir örtü daha alması gerekir. Kurtubi ise söz konusu görüşleri zikrettikten sonra şu açıklamayı yapar:

- "Sahih olan şudur: Cilbab bütün vücudu örten elbise, demektir. Müslim'in Sahih'indeki rivâyete göre Ümmü Atiyye'den şöyle dediği kaydedilmiştir. Ey Allah'ın Resulü dedim: Bizden herhangi birimizin cilbabı yoksa (ne yapsın?) Peygamber (s.a.v): "Kız kardeşi ona kendi cilbabını giyinmek üzere versin." diye buyurdu."⁵⁰⁷

Müfessirler âyetin tefsiri hakkında zikredilen cilbabı başı ve yüzü örtecek şekilde örtünen bir örtü olarak tarif etmektedirler.⁵⁰⁸ Tefsirlerde geçen açıklamaların bazıları şunlardır:

⁵⁰⁴Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/560.

⁵⁰⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/481.

⁵⁰⁶ Bkz: Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/559; Ebussuud, *İrşadü'l-'akli's-selim*, VII/115.

⁵⁰⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/243.

⁵⁰⁸ Bkz: Yahya bin Sellam, *Tefsiru Yahyâ b. Sellâm*, II/738; Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh el-Absi el-Ferra' (ö. 207/822), *Me'ani'l-Kur'an li'l-Ferra*, Mısır: Dâru'l-Mısriyyeti li't-Telifi

İbn Abbas:

- "Yüce Allah, bir ihtiyaç için evlerinden çıkan müminlerin hanımlarına, başlarının üzerinden cilbablarıyla yüzlerini örtmelerini ve sadece gözlerini açıkta bırakmalarını emretti."⁵⁰⁹

- "O zaman hür olan kadın, cariyenin giydiği gibi giyinirdi. Allah müminlerin hanımlarına cilbablarını üzerlerine sarkıtmalarını emretti. Cilbabın sarkıtılması: Kaşlarının üzerinden bağlamak suretiyle (yüzle beraber) başın örtülmesidir."⁵¹⁰

Hız. Aişe'den ihramlı kadının yüzünü örtmesi ile ilgili gelen rivâyet ise şöyledir:

- "Kadın cilbabını başının üzerinden yüzü üzerine sarkıtır."⁵¹¹

Abide es-Selmani (ö. 72/691):

- "Muhammed b. Sirin (ö. 110/729): "Abide'ye, "Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar." âyetini sorduğumda, elbisesi ile başını ve yüzünü örttü, sadece sol gözünü açık bıraktı."⁵¹²

Hasen el-Basri:

- "(Cilbab ile) yüzünün yarısını örter."⁵¹³

ve't-Tercemeti, Şamile y.t 8 zilhicce 1431, II/349; Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/180; Nehhas, *İrabu'l Kur'an*, III/223; Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/486; Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi en-Nisaburi (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyan 'an tefsiri'l-Kuran*, (Cidde: Dâru't-Tefsir, 2010), XXI/561; Mekki bin Ebi Talib, *el-Hidaye İla Buluğın'n-Nihaye*, IX/5869; Ebü'l-Hasen Şemsülislam İmadüddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Herrasi et-Taberi (Kiya el-Herrasi) (ö. 504/1110), *Ahkamü'l-Kuran*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), IV/350; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/560; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, IV/399; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXV/184; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/243; Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/238; Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII, s.504. Neseфи, *Medârikü't-tenzil*, III/45; Celaleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) ve Suyuti, *Tefsirü'l-Celaleyn*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), 560; İsmail Hakkı, *Ruhu'l-beyan*, VII/240; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/574; Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/380-383.

⁵⁰⁹ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/181.

⁵¹⁰ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/182.

⁵¹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, III/406.

⁵¹² Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/182.

⁵¹³ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/181.

Süddi (ö. 127/745):

- "Örtü, kadının tek gözü hariç bir gözü, cephesini ve diğer tarafını kapatmalıdır."⁵¹⁴

Ebu Hayyan:

- "Endülüs'teki adet de Süddi'nin tarif ettiği gibi idi. Kadın bütün vücudunu örter, yalnız tek gözü açıkta kalırdı."⁵¹⁵

Katade:

- "Kadın bunu alnının üzerinden büker ve bağlar, sonra da burnunun üzerinden onu çevirir. İsterse iki gözü görülsün. Şu kadar var ki, cilbab göğsü ve yüzün büyük bir bölümünü örtmelidir."

Yahya bin Sellam

- "Cilbab: kendisi ile örtünülen (tukenne'e bihi) ridadır. Kadın onunla sağ yanından yüzünü örter. Sağ gözü ve burnunu örter."⁵¹⁶

Taberi:

- "İhtiyaçları için dışarı çıktıkları zaman giyinmede cariyelere benzemeyin. Onlar (cariyeler) saçlarını ve yüzlerini açarlardı. Fakat siz fasıklar size ilişmesin diye cilbablarınızı üzerlerinizden sarkıtın."⁵¹⁷

Cessas:

- "Âyet, genç kadınların yabancı erkeklere karşı yüzlerini örtmeleri gerektiğine delalet ediyor. Kadınlar dış örtülerine bürünmelidir ki, kötü niyetli kimseler onlardan bir şey umarak eziyet etmesinler."⁵¹⁸

⁵¹⁴ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII/504.

⁵¹⁵ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII/504.

⁵¹⁶ Yahya bin Sellam, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, II/738.

⁵¹⁷ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XIX/180.

⁵¹⁸ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*. III/486.

Sa'lebi (ö. 427/1035):

- "Cübbe ve çarşaflarını salıp kensiyle örtünsünler. Hür oldukları bilinsin diye yüzlerini ve başlarını örtünsünler. Böylece kendilerine ilişmez ve eziyet olunmazlar."⁵¹⁹

Vahidi:

- "Müfessirler "*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.*" kavli hakkında şöyle dedi: Tek göz hariç başlarını ve yüzlerini örtünsünler."⁵²⁰

Kiya el-Herrasi (ö. 504/1110):

- "Cilbab ridadır. Onlara yüzlerini ve başlarını örtmeleri emredildi. Bu cariyelere farz kılınmadı."⁵²¹

Zemahşeri:

- "*"Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar."* Yani onu üzerlerine alıp, onunla yüzlerini ve omuzlarını örtünsünler. Kadının peçesi yüzünden düştüğü zaman edni sevbeki 'ala vechiki (peçeni yüzüne al) denir. Çünkü kadınlar İslam'ın ilk yıllarında cahiliye dönemi alışkanlıkları üzere, açık idiler. Kadın, üzerinde bir ev kıyafeti ve başında bir örtü ile dışarı çıkardı. Hür bir kadınla köle kadın arasındaki fark buydu."⁵²²

Kurtubi:

- "Arap kadınlarının açılıp saçılmak adetleri vardı. Cariyelerin yaptığı gibi yüzlerini örtmezlerdi. Bu ise, erkeklerin onlara bakmalarına ve onlar hakkında çeşitli düşüncelere kapılmalarına sebep oluyordu. Yüce Allah, Resulüne, hanımlara dışarıya ihtiyaçlarını görmek üzere

⁵¹⁹ Sa'lebi, a.g.e, XXI/561.

⁵²⁰ Vahidi, *et-Tefsiru'l-Basit*, XVIII/292.

⁵²¹ Kiya el-Herrasi, *Ahkamü'l-Kuran*, IV/350.

⁵²² Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/560.

çıkmağ istediklerinde üzerlerine cilbablarını alarak çıkmalarını söylemesini emretti.”⁵²³

Beyzavi:

- “Bir ihtiyaç için ortaya çıktıklarında yüzlerini ve vucutlarını çarşaflarıyla örtsünler.”⁵²⁴

Nesefi:

- “*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtınlar.*” cümlesinin manası; üstlerine sarkıtmalarını ve onlarla yüzlerini örtmelerini söyle demektir. Kadının peçesi yüzünden düştüğü zaman “edni sevbeki ‘ala vechiki” (peçeni yüzüne al) denir.”⁵²⁵

Celaleyn tefsirinde:

- “(Cilbab) Kadının kendisiyle kuşandığı tek parça bütün elbise (mülae) dir. Yani ihtiyacı için dışarı çıktığı zaman bir kısmını tek gözü müstesna yüzün üzerine salmaktır.”⁵²⁶ Suyuti: “Bu hicab âyeti sair kadınlar hakkındadır. Onda başın ve yüzün örtünmesinin farz olması vardır. Kölelere ise farz kılınmamıştır.”⁵²⁷

Ebussuud Efendi:

- “Yani bir sebeple ortaya çıkarlarsa yüzlerini ve vücutlarını onunla örterler.”⁵²⁸

İsmail Hakkı Bursevi (ö. 1137/1725):

- “Cilbab: başörtüsünden geniş, gömlekten (rida) küçük bir örtüdür. Kadın bunu başına alır, bir kısmını da göğsüne kadar sarktır.

⁵²³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/243.

⁵²⁴ Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/238.

⁵²⁵ Nesefi, *Medârikü't-tenzil*, III/45.

⁵²⁶ Celaleyn, *Tefsirü'l-Celaleyn*, 560.

⁵²⁷ Suyuti, *el-İklil fi'stinbaği't-tenzil*/214.

⁵²⁸ Ebussuud Efendi, *İrşadü'l-'akli's-selim*, VII/115.

Farsçada (çar) denir, “Min” harf-i cerri, teb’iz içindir. Yani kadın cilbabının bir kısmını sarkıtır, bir kısmı ile de sarınıp örtünür. Yani bir ihtiyaç için evlerinden çıktıkları vakit cilbabları ile yüzlerini ve bedenlerini örtsünler. Cariyeler gibi yüzleri ve bedenleri açık olarak çıkmasınlar ki sefiher onları cariye zannederek saldırmassın.”⁵²⁹

Vehbe ez-Zühayli:

- “Yudnine, el-idnau”: Yaklaştırmak. Bundan murad yüzle beden üzerine salmak, sarkıtmak ve ziyneti örtmektir. Bundan dolayı “ala, min celabibihinne” ile kullanıldı. Cilbabın çoğulu. O, kadının gömleğinin üzerine kuşandığı mülâe yahut bütün bedeni örten elbisedir. “Min” teb’iz içindir. Muhakkak kadın cilbabın bir kısmıyla örtünüp bir kısmıyla da sarınır. Bundan murad ihtiyaçları için çıktıklarında tek göz gibi az bir şey müstesna bir kısmını yüzünün üzerine sarkıtmasıdır.”⁵³⁰

Müfessirlerden gelen açıklamaların her biri cilbabın baş ve yüzü örtmesi gerektiği noktasında birleşmekte olup bunun aksine bir açıklama aktarılmamıştır. Ancak bu örtünmenin şekli hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu örtünme ya başın üzerinden sarkıtılarak hiçbir şeyi açıkta bırakmaksızın bütünüyle örtmek ya da yüze doğru peçe vb giydirilmek ve örtüyü yüzün etrafından sarmak şeklinde olur. Alusi bu örtünmenin şekli hakkında da ihtilaf olduğunu zikredip ilgili görüşleri zikreder. Ancak aktarılan görüşlerin herbiri kadının yüzünün örtülmesini gerektirmektedir.⁵³¹ Aynı şekilde Taberi cilbabın başı ve yüzü örttüğünü zikrettikten sonra bu örtmenin şeklinin nasıl olacağı noktasında iki görüş olduğunu zikreder. Bu görüşlerin ilkinde göre örtü, alnın ve kaşların altından dolandırılır ve yalnızca tek göz gözükür. İkinci görüşe göre örtü, kaşların üzerinden yani alnın etrafında dolandırılır ve iki gözde gözükülebilmektedir.⁵³² İbn Cerir’in aktardıklarına göre İbn Abbas’dan her iki şekilde de rivâyet gelmiştir. Nitekim kendisi cilbabın örtülmesinin keyfiyeti hakkındaki her iki görüşte de İbn

⁵²⁹ İsmail Hakkı, *Ruhu’l-beyan*, VII/240.

⁵³⁰ Vehbe ez-Zühayli, *Tefsiru’l-Münir*, XXII/106.

⁵³¹ Bkz: Alusi, *Ruhu’l-me’ani*, XI/264.

⁵³² Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XIX/180-182.

Abbas'tan nakilde bulunmaktadır.⁵³³ Elmalılı ise âyetin delalet ettiği muhtemel anlam ve görüşleri şöyle özetlemektedir:

- "Cilbaktan örtmek tabirinde de iki şekil vardır. Birisi cilbablarından birisiyle bütün bedenini sıkıca örtmek, birisi de bir cilbabın bir tarafıyla başından yüzünü örtmek demek olur. Bu beyanda da iki suret vardır. Birisi kaşlarına kadar başını örttükten sonra büküp yüzünü de örtmek ve yalnız tek bir gözünü açık bırakmak. İkincisi de alnının üzerinden sıkıca sardıktan sonra, burnunun üzerinden dolayıp gözlerini ikisi de açık kalsa bile, yüzün büyük bir kısmını ve göğsü tamamen örtmüş bulunmaktır."⁵³⁴

Müellif devamında netice olarak; "yani çarşaf ve peçedir"⁵³⁵ demektedir. Yine bu ifadelerin altına şu dipnotu düşmüştür:

- "Ben 1310'da İstanbul'a geldiğim zaman, İstanbul hanımlarının bir peçe ilave edilmek ve elde açık bir şemsiyye bulunmak şartıyla tesettür tarzları bu idi."⁵³⁶

Vehbe ez-Zühayli (ö. 1932-2015):

- "Cilbabın (dış örtünün) örtülme şekli: İbni Abbas ve Abide es-Selmani'ye göre kadının görmek için ayırdığı bir gözü müstesna bütün bedenini tamamen örtmesidir. Katade ve İbni Abbas ikinci bir rivâyette şöyle diyor: Bu şekil, kadının iki gözü görünse de örtüyü alnının üzerinden geçirip bağlaması, sonra da burnunun üzerinden geçirmesidir. Fakat yüzün büyük bir kısmı ve göğüs örtülecektir. Hasan-ı Basrî diyor ki: Kadın yüzünün yarısını örtecektir... Ayrıca bu âyet kadının yüzünün örtülmesinin gerekli olduğuna delil olarak kabul edilmiştir. Zira âlim ve müfessirler –tıpkı İbnü'l-Cevzî, Taberî, İbni Kesîr, Ebu Hayyan, Ebussuud, Cessas ve Razî gibi- "cilbabın

⁵³³ Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/180-182.

⁵³⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/574.

⁵³⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/574.

⁵³⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/574.

örtülmesi” ifadesini, yabancı erkeklere karşı, ya da kadınların ihtiyaç için evden çıkmaları anında yüzlerini, saçlarını ve bütün bedenlerini örtmeleri şeklinde tefsir etmişlerdir.”⁵³⁷

Âyetin anlamının kadınların dışarıya bütün bedenlerini örtmek suretiyle çıkmaları gerektiği şeklinde olduğuna yine kendinden önceki Ahzab 53. âyeti de delalet eder. Âyette geçen “*Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin.*” ifadesi, kadınlarla onların görünmelerini engelleyen bir örtü olmaksızın mübaşeretin caiz olmadığını gösterir. Daha sonra gelen bu âyette ise başında geçen “*Ey Peygamber eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle.*” ifadesi ile bütün mümin kadınlara dışarıya çıktıklarında örtüyü nasıl üzerlerine alacaklarını ve kendilerini nasıl gizleyeceklerini bildiren sokak elbisesi olan cilbab emri inzal edildi. Cilbab âyetinin kadınları erkeklere karşı kendilerini bütünüyle gizlemelerini emreden önceki Ahzab 53. âyet ile çelişip kadının herhangi bir uzvunu açıkta bırakmayı kast etmesi ise mümkün değildir.

Âyetin inzalından sonraki kadınların tutumu ile ilgili tefsirlerin çoğunluğunda geçen şu rivâyet aktarılır:

- “Abdurrezzak, Abd b. Humeyd, Ebu Davud, Ibnu’l-Münzir, İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye’nin Ümmü Seleme’den (r.) bildirdiğine göre, “*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkatsınlar...*” âyeti nazil olduğu zaman, Ensar kadınları dışarıya çıkarken, başlarına bağladıkları siyah örtülerden dolayı sanki başlarında (siyah) kargalar varmış gibi görünüyordular.”⁵³⁸

Sahabe kadınlarının bu âyetten sonra özellikle siyah örtüler edinmesinin iki nedeni olabilir. Bunların ilki bu yönde sünnetten tâlimat aldıklarıdır. İkincisi ise Nur suresi 31. âyette örtünmeyi “*Ziynetlerini göstemesinler.*” şeklinde ifade etmesi ve bu ifadenin sahip olduğu incelik gereği siyahın, tesettürün mahiyeti açısından

⁵³⁷ Vehbe ez-Zuhayli, *Tefsiru’l-munir*, XXII/109-110.

⁵³⁸ Suyuti, *Dürrü’l-Mensur*, XII/141.

çekiciliğinin daha az olması ve daha çok kapanmayı temin etmesi bakımından bizzat kendilerinin söz konusu emri bu şekilde anlamış olmalarıdır.

Mezkûr âyetin tefsirinde müfessirlerin yüzü örtmeye diğer âyetlerden daha çok dikkat çekmelerinin -çeşitli görüşler çerçevesinde- nedenleri ise şunlardır:

a- Bu, zaten âyette geçen *عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيهٍ* ifadesinin anlamıdır. Dolayısıyla yapılan açıklamalar doğal olarak bu cümlenin açıklamalarıdır.

b- Âyetin inzalından sonra evvelinde emredilmiş olan başörtüsü (hımar) hakkında bundan sonra gelen cilbab emrinin bunu değiştirmemiş olup aksine daha genişlettiği açıklanmaya çalışılmıştır.

c- Âyetin tarihi arka planı noktasındaki aktarımların nüzul sebeplerinin bir kısmı doğrultusunda cariyelerden farklı giyinmek emredilmiştir. Cariyelerin ise baş ve yüzleri açıktı. Müfessirler ise burada âyetin muhtevası dahilinde olan, onların bu durumlarını beyan etmiş ve onlara benzememek ifadesinin izahı noktasında bu şekilde detaylı açıklamalar yapmışlardır.

2.2. Cilbab giymenin tanınıp incitilmemek için en iyi yöntem olması

Âyet, genel anlamda tesettür emrinin en önemli hikmetlerinden birini açıklamaktadır. Âyette geçen tanınmanın hikmet ve anlamı ikidir. Bunların ilki o kadınların hür⁵³⁹, seçkin, saygın ve iffetli⁵⁴⁰ mümine kadınlar olarak cahiliyye dönemi,⁵⁴¹ cariyeye, zinakar,⁵⁴² süslenip açılarak kendini teşhir edip dikkatleri üzerine çeken,⁵⁴³ bayağı, sıradan⁵⁴⁴ ve hafif meşrep⁵⁴⁵ kadınlardan, kendilerini

⁵³⁹ Bkz: Mücahid, *Tefsiru Mücahid*, 552; Mukatil, *Tefsiri Mukatil*, III/507; Taberi, *Cami' u'l-beyan*, XIX/180.

⁵⁴⁰ Bkz: Mukatil, *Tefsiri Mukatil*, III/507; Yahya bin Sellam, *Tefsiru Yahyâ b. Sellâm*, II/738; Ebussuud Efendi, *İrşadü'l-'akli's-selim*, VIII/504.

⁵⁴¹ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/481.

⁵⁴² Vehbe ez-Zühayli, *Tefsiru'l-Münir*, XXII/107.

⁵⁴³ Bkz: İsmail Hakkı, *Ruhu'l-beyan*, VII/240.

⁵⁴⁴ Nesefi, *Medârikü't-tenzil*, III/45; Ebussuud Efendi, *İrşadü'l-'akli's-selim*, VII/115; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/575.

⁵⁴⁵ Beyzavi, *Envarü't-tenzil*, IV/238.

bütününü örtmek üzere tesettür ile koruyup⁵⁴⁶ -ihtişam, vakar ve değer⁵⁴⁷ sahibi kimseler olarak ayrılmalarıdır. Böylece üzerlerine aldıkları bedeni bütününü örten dış elbise ile günlük elbiseler ve başörtüsü içerisinde çıkan cariye vb gibi bayağı kıyafetli kadınlardan ayrılarak toplumdaki tacizkar her türlü eylemlerden kendilerini muhafaza edeceklerdir.⁵⁴⁸ Razi, söz konusu âyetin kadına avret üstü örtünmeyi emrederek karşı tarafa, onların iffetli kadınlar olduklarını göstermede en önemli bir işaret olacağını beyan etmektedir:

- “Çünkü avret olmadığı halde yüzünü örten kadında avretini açması tamah edilmez. Onların bütününü kendini örten iffetli kadınlar olduğu bilinir ve onlardan zina talebi mümkün olmaz.”⁵⁴⁹

Bu durumu Elmalılı Hamdi Yazır ise şöyle tarif eder:

- “Bununla birlikte müminlerin kadınlarında aslolan hürriyet olduğu için, bundan kastolunanın hür kadınlar olduğu beyan edilmiştir. Araplarda tesettür adet değildi. Cahiliyet devrinde kadına hürmet yoktu. Eski cahiliye kadınlarında erkeklerin dikkatlerini çekecek şekilde göz alıcı biçimde açık saçık çıkan, açılıp saçılan orta malı olanlar bulunurdu. Bundan dolayı kız çocuklarını diri diri gömenler olmuştu. İslam ise kadının şanını iffet ve ismetle, vakar ve haysiyetle yükseltiyordu.”⁵⁵⁰

Tanınma hakkındaki ikinci anlam ve hikmet ise kadınların bütününü örtünmek suretiyle kendilerinin şahıs olarak kim olduklarının bilinmesini engelleyecek ve haklarında doğacak her türlü çirkin itham, töhmet, zan ve iftiralardan muhafaza edeceklerdir. Yani münafık ve fasıklar bütününü örtülü olup tanınmadığı için görmeyip tanımadıkları bir kadını zan altında bırakamayacak ve iftira edemeyeceklerdir.⁵⁵¹ Âyetin nüzul sebepleri arasında geçen Hz. Ömer ve Hz. Sevde'nin hadisesi de buna işaret etmektedir. Aslında bu açıklama, âyette geçen

⁵⁴⁶ Nehhas, *İrabu'l Kur'an*, III/223.

⁵⁴⁷ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII/504; Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, XI/263; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/575.

⁵⁴⁸ Bkz: İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/626; Nesefi, *Medârikü't-tenzil*, III/45.

⁵⁴⁹ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXV/184.

⁵⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/573-574.

⁵⁵¹ Bkz: Mücahid, *Tefsiru Mücahid*/552;

“incitilmemeleri için” ifadesinin hikmetlerinden birinin beyanıdır. Elmalılı bu konuda şunları söyler:

- “Bu tesettür onların tanınmalarına, dağınık cariyelerden, adi kadınlardan vakar ve heybetle seçilerek hürmet edilmelerine ve dolayısıyla incitilmemelerine elverişli olan biçimdir. Gerçi eziyeti kendilerine davet edecek olan içi bozukları örtü tutacak değildir. Fakat imanlı, temiz kadınların, kirli bakışlardan yuvalarında gizli inciler gibi korunmuş kalmalarına en uygun olan biçim de budur. Asıl o zamandır ki onlara eziyet edecek olanların açık bir vebal ve iftira yüklenmiş oldukları ortaya çıkar.”⁵⁵²

İbn Atiyye-Kurtubi:

- “Arap kadınlarının açılıp saçılmak adetleri vardı. Cariyelerin yaptığı gibi yüzlerini örtmezlerdi. Bu ise, erkeklerin onlara bakmalarına ve onlar hakkında çeşitli düşüncelere kapılmalarına sebep oluyordu. (Evlerde) tuvaletler yapılmadan önce ihtiyaçları için meskün olmayan yerlere çıkar giderlerdi. Verilen bu emir ile hür kadınlar ile cariyeler arasındaki fark ortaya çıkacak, hür kadınlar tesettürleriyle tanınacaklardı. Böylelikle gençler ya da yaşlılar onlara söz söylemekten uzak kalacaklardı.”⁵⁵³

Müfessirlerin açıklamalarında geçen cariyelerden hür kadınlar olarak ayrılmaları yönündeki ifadenin maksadı, yukarıda zikredilen kötü vasıfların o dönemin şartlarında genel anlamda cariyeler tarafından sergilenmesi ve bu anlamdaki fark ve konumlarının ortaya konmasıdır.⁵⁵⁴ Bundan dolayı “cariyelere benzememek” tabiri kullanılmış ve bu ifadeden de esasında yukarıdaki çirkin vasıflardan uzak durmak kast edilmiştir. Hür kadınlar ise muhsan (iffetli) mümin kadınlardır. Bu durumda âyette emredilen cilbab, Müslüman kadınlar için belirlenen “sokak kıyafeti” demektir. Cariyelerin genel konjonktürde savaşlarda esir alınan

⁵⁵² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/575.

⁵⁵³ Bkz: İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, IV/399; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/243.

⁵⁵⁴ Bkz: Maverdi, *en-Nüket ve'l-'uyun*, IV/424.

gayrimüslim kadınlar olması aynı şekilde köle olarak çalıştırılmaları, mal statüsünde kabul görmeleri, efendilerinin onlardan nikahsız olarak faydalanması, fuhuşa zorlanmaları⁵⁵⁵ yahut ücret mukabilinde bu işi adet edinmeleri gibi hususiyetlerden dolayı ahlaki bakımdan onların belli standartlarda kadınlar olmasına ve bu münasebetle toplumda hafif meşrep kimseler olup tanınmalarına sebep olmuştur. Onların bu durumları daha başka âyetlerin beyanlarında da etkisini göstermiştir. Nitekim iffetli anlamında olan “muhsan” kelimesi Kur’an’ın pek çok farklı yerlerinde kullanılmasına rağmen müfessir ve fakihler söz konusu kelimeyi âyetin tarihi arka planı noktasında iffetli hür kadınlar olarak yorumlamışlardır. Örneğin Kurtubi “muhsan” üzerinde durduğu Nisa suresi 24. âyetin tefsirinde şu açıklamaları yapmaktadır:

- ““Muhsanat”tan burada kasıt, kocası bulunan kadınlardır. Muhsan kadın denilince, evli kadın anlaşılır. Muhsan kadın, hür kadın anlamındadır. Yüce Allah’ın: “*Mü’minlerden muhsan kadınlarla sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden muhsan kadınların...*”⁵⁵⁶ buyruğundaki “muhsan” kelimeleri bu kabildendir. Muhsan kadın, iffetli kadın demektir. Nitekim yüce Allah: “*Gizli dost edinmeyen muhsan kadınlar.*”⁵⁵⁷ diye buyurduğu gibi, burada da: “*İffetini koruyup (muhsan erkekler) zınaya sapmaksızın...*” diye buyurmaktadır. Buna göre “muhsanatün”, “muhsenetün” ve “hasan” kelimeleri, iffetli kadın, yani fısktan uzak duran, kendisini koruyan kadın demektir. Hür olmak da kadını, kölelerin yaptığı, işlediği işlerden alıkoyar, engeller. Yüce Allah’ın: “*Muhsan kadınlara iftirada bulunan kimseler...*”⁵⁵⁸ buyruğunda “muhsan” kadınlardan kasıt hür kadınlardır.”⁵⁵⁹

Müellif daha sonrasında ise Mekke’nin fethinden sonra Hz. Peygamber’in kendisinden zina etmemeleri yönünde biat aldığı kadınlardan Hind binti Urve’nin

⁵⁵⁵ Bkz: Nur 24/33.

⁵⁵⁶ Maide 5/5.

⁵⁵⁷ Nisa 4/25.

⁵⁵⁸ Nur 24/4.

⁵⁵⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, V/120.

bu emri yadırgadığı yönündeki durumunu örnek gösterir. Kurtubi bunu şöyle aktarır:

- “Cahiliye döneminde cariyelerin zina etmeleri bir örfü. Nitekim Utbe kızı Hind, Peygamber’e (s.a.v) biat ettiği sırada; “Hiç hür kadın zina eder mi?” diye sormuştu.”⁵⁶⁰

Müfessirlerin söz konusu âyetteki tesettür hükmünün temel faktör ve maksadının diğer tesettür emirlerinde de olduğu gibi fitneyi önlemek olduğu şeklinde anlamaktadırlar. Bunun delili âyette emredilen cilbaptan haklarında bir kolaylık olarak kocamış ihtiyar kadınları istisna tutmalarıdır. Bu Nur suresi 60. âyette beyan edilmiştir. Aynı şekilde bununla ilgili olarak Abdullah ibn Abbas’dan gelen rivâyet de daha önce zikredilmişti. Bu da cilbab emrinin, tesettür emrindeki en temel ilke ve faktör olan fitne olgusundan dolayı olduğunu gösteren hususlardandır.

Bütün bunlar kadının avret mahallinin örtünmesinin istikrar kazanmasından sonra gelen emirlerdir. Âyetteki cilbab emrinden sonra bu kişiler mümin kadınlara artık ilişmeyeceklerdir. Çünkü avret üstü örtünüp giydiği elbiseyi dahi cilbapla kapatan bir kadın elbette evvela doğabilecek fitne kapısını kapatmış olup bulunmuş olduğu mesture durumla da onlar hakkında oluşacak kötü niyet ve intibaları boşa çıkaracak ve eziyetlerden kurtulacaklardır. Yani bu denli kapanan kadından daha en başından herhangi bir emelleri olmayacaktır.⁵⁶¹ Nitekim bu ise kendini muhafaza eden mümin kadın için elde edilebilecek en büyük neticedir. Bu durumu Mehmet Vehbi Efendi şöyle açıklar:

- “Yani; ey kullarımızı irşad için meb’us ve müeyyedminindillah olan Nebiyy-i Zîşan! Evvela kendi ezvac-ı mutahheratma kerimelerine ve saniyen sair müminlerin haremelerine nasihat tarikıyla de ki onlar bürgülerini üzerlerine sarkıtsınlar. Zira; şu bürgülerini bürünmeleri onların bilinmekle süfehanın taarruzundan kurtulup iza

⁵⁶⁰ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an*, V/120.

⁵⁶¹ Bkz: İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/325; Razi, *Mefatihul-Ğayb*, XXV/184; Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII/504.

olunmamalarına en yakın bir meslektir. Halbuki Allahü Teâla bu âyetin nüzulünden evvel bürgüsüz gezmelerinden dolayı vaki olan kusurlarını setreder ve hallerine münasip ahkamı inzale merhamet buyurur. Çünkü; hasbelicab taşra çıkan kadında çarşaf olmayınca süfaha güruhu onları açık görüp tamaa düştükleri gibi şüpheli ve iffetini ihlal eden kadınlardan zannıyla arkalarına düşerek rahatsız edeceklerine binaen Cenab-ı Hak kadınların çarşaf bürünüp mesture olmalarını emretmiş ve hikmeti de bürgülü olan kadının kim olduğu bilinmemekle suizandan ve süfehanın takibinden kurtulmaları olduğunu beyan etmiştir. Şu halde tesettürün meşruiyetindeki hikmet; fitne kapısını kapamak, nesebi ziya'dan muhafaza etmek, zevceyi zevce rabitla başkasının taarruzundan kurtarmak, aile teşkilatına intizam vermek, evladın terbiyesine ve dünyanın imarına erkek dışarıdan, kadın içeriden çalışmaktır.”⁵⁶²

Müfessir ve fukahanın ittifaka yakın çoğunluğuna göre Kur'an'da geçen bütün tesettür emirleri hür mümin kadınlar içindir. Bu örtünme hür kadınlarda olduğu şekliyle cariyelere farz kılınmamıştır. Hatta Hz. Ömer zamanında onların bu şekildeki kötü vasıf ve ahlakla tanınıp bilinmelerinden dolayı cilbab giymeleri yasaklanmıştır. Çünkü bu şekildeki kadınlar mümin kadınları temsil eden elbiseler giyiniş hafif meşrep hareketler sergilemekte ve hür Müslüman kadınların iffet ve vakarları noktasındaki itibarlarını zedeleyebilmektedir.⁵⁶³ Nitekim bu durum hakkında ki Hz. Ömer ile ilgili rivâyetlerden biri şöyledir:

- “Hz. Ömer'in yanından (yüzüyle beraber) başını örtmüş (mukanne'ten) bir cariye geçti. Hz. Ömer kamçısı ile onun örtüsünü kaldırdı. Cariyeye: “Ey kokuşmuş (bayağı-zilli) kadın, bu halinle hür kadınlara benzemeye mi çalışıyorsun? At örtüyü.” demiştir.”⁵⁶⁴

⁵⁶² Mehmet Vehbi, *Hulasatü'l-beyan*, XI/4466.

⁵⁶³ Bkz: Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/244.

⁵⁶⁴ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VIII/414; Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/486; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/244; Beğavi, *Me'âlimü't-tenzil*, III/665; İsmail Hakkı, *Ruhu'l-beyan*, VII/240.

Yine başka bir rivâyette ise hür kadın gibi başörtüsü ve cilbab giyen kadın hakkında Hz. Ömer kızı Hafsa'ya haber ederek şöyle demektedir:

- "Seni kim bu cariyeyi başörtüsüne büründürüp cilbab giymeye sevk etti ki neredeyse ben ona (bu şekilde giyinmesinden dolayı) vuracaktım. Ben onu ancak muhsan kadınlardan sandım. Cariyeleri muhsanlara benzetmeyin."⁵⁶⁵

Bu aktarımlar noktasında kastedilen şey cariyelerin zina edebilecekleri yahut meşru olmayan hareketler sergileyebilecekleri değildir. Yahut onlar ile hür iffetli kadınlar arasındaki farkı izhar ederek âyetin zikredilen birtakım nüzul sebepleri doğrultusunda onları fasıkların tacizlerine açık hedef hale getirip onlara eziyeti ve sarkmaları kolaylaştırmak veya kendilerinde fitne tehlikesi olduğu halde onlara bakmaya ve onların açılmasına müsaade etmek de değildir. Bu durum dinin temel ruhu ve ilkeleri açısından da mümkün değildir. Nitekim bu hususlara özellikle dikkat çekmek ihtiyacı hisseden âlimler de olmuştur.⁵⁶⁶ Burada açıklanmaya çalışılan husus onların bu tutum ve hallerini sergilemeyip onlara benzememek ve mümin muhsan iffetli kadınların itibarlarını muhafaza etmeye çalışmaktır. Çünkü aktarıldığı üzere o dönemde cariyelerin sicili bozuk olup kendilerini teşhir etmek suretiyle zinaya davetiye çıkarmaya çalışmaktadırlar. Açılan kadın belli bir amaç doğrultusunda açılmış olup karşı tarafta oluşturduğu hisler, verdiği intiba ve mesaj açıktır. Nitekim İslam dini de bunları hepsi için yasaklamış ve gerekli dünyevi ve uhrevi cezai müeyyideyi her iki taraf için tespit etmiştir. Yani bundan kasıt yukarıda da açıklandığı üzere bu şekildeki açılmayı terk etmek ve iffetli kadınlar olarak tanınmaktır. Ancak tesettür emrinde olduğu gibi zina eden cariyenin cezası hür mümin kadından farklıdır. Cariyeler bu ve benzeri başka durumlarda da farklı hükümlere tabidirler.

⁵⁶⁵ Beyhaki, "Salat", 3221.

⁵⁶⁶ Bkz: Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub ez-Zürâi ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ibn Kayyim) (ö. 751/1350), *İlamü'l-muvakkı'in 'an rabbi'l-'alemin*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, II/46-47; Şinkiti, *Edva ü'l-beyan fi izahil-Kuran bi'l-Kuran*, (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2009), VI/647.

Cilbab emrinin bütün kadınlara şamil olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bunlar; cilbabı bedeninin bir kısmını değil bütün bedeni örten elbise olarak tarif eden⁵⁶⁷ zahiri mezhebinden İbn Hazm⁵⁶⁸ ve Endülüslü Ebu Hayyan dır. İbn Hazm kadının özellikle namaz ile ilgili avretlikte hür ve cariye arasında fark gözetmezken bununla birlikte Hz. Ömer'den zikredilen rivâyetin örtünme bakımından gerektirmiş olduğu hür ve cariye arasındaki farkın dışarıya çıkarken olduğunu kabul etmektedir.⁵⁶⁹ Ebu Hayyan ise bu konuda şunları aktarmaktadır:

- ““*Mümin kadınlara*” lafzı zahirde hür ve cariye her ikisini de kapsar. Hürlerden farklı olarak tasarruflarının (dışarıya çıkıp iş ve güçle uğraşmalarının) fazla olmasından dolayı onlardan fitne daha çoktur. Bunun üzerine onların kadınların umumundan (hüküm olarak ayrı tutulmalarından) çıkarılması açık bir delile ihtiyaç duyar.”⁵⁷⁰

Sabuni ise bu konuda Ebu Hayyan'ın görüşünü benimsemekte ve onun bu görüşünün keskin ve isabetli olduğunu açıklamaktadır.⁵⁷¹ Ancak bu, müctehid ve müfessirlerin büyük çoğunluğunun kabul etmediği bir görüştür. Nitekim âyetin hükmüne cariyeyi dahil etmek ile onların fitneden dolayı örtünmeleri gerektiğini söylemek hususları fıkıh bağlamında iki ayrı olgudur. Bu âyetin hükmüne cariye dahil edilecek olursa Kur'an'da geçen diğer tesettür âyetlerine de onları dahil etmek daha öncelikle gerekli olur. Bu doğrultuda onların avret mahalleri hür kadınlar gibi olur ve onlar yabancı erkeklerin huzuruna çıkmaktan bütünüyle yasaklanmış olurlar. Buna göre hizmetçi olan cariye sürekli olarak dışarıda çalıştırılmaları veya misafirlere hizmet etmeleri mümkün olmayacaktır. Aynı şekilde namazda da tıpkı hür kadınlar gibi yüz ve elleri müstesna bütünüyle örtünmeleri gerekecektir. Ancak cumhura göre onun namazı başı açık olarak dahi sahihtir. Yine onların alım ve satımları esnasında iyice kontrol edilmeleri gerekmekte olup yüz ve el dışında daha başka hususiyetlerine bakmaya da cevaz vardır. Bu ve benzeri hükümlerin cariyelerde farklı olduğu ise her dört mezhepte

⁵⁶⁷ İbn Hazm, *el-Mahli bi'l-Asar*, (Beyrut: Şamle y.t 8 zilhicce 1431), II/248.

⁵⁶⁸ İbn Hazm, *el-Mahli bi'l-Asar*, II/248-249.

⁵⁶⁹ İbn Hazm, *el-Mahli bi'l-Asar*, II, s, 251.

⁵⁷⁰ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhit*, VIII/504.

⁵⁷¹ Sabuni, *Revaiul Beyan*, II/238.

ve süregelmiş ümmetin tatbikatında açıktır. Bütün bunlar cariyeyi söz konusu tesettür âyetlerinin hükmü altında kabul ettikten sonra ortaya çıkan fıkhi birtakım sonuçlardır.

Buna mukabil cariyelerin dışarıya çıktıkları zaman fitnelerinden dolayı yine bütünüyle örtünmeleri gerektiği ise nitekim birçok fakih ve müfessir tarafından zikredilmiştir. Ancak bu tesettür, onların avret mahalleri hakkındaki hükümleri değiştirmez. Çünkü avret mahalli ile ilgili hükümlerin tespitinde fitne, dikkate alınan tek olgu değildir. Örneğin cariyenin avretinin hür kadın gibi olduğu varsayıldığı takdirde onu satın almak isteyen kişinin ondan ancak yüz ve eline bakması caiz olacaktır. Fakat söz konusu satışa sunulan cariyenin örneğin saçı gibi ve daha başka pek çok uzvuna bakmanın caiz olduğu her dört mezhepte de zikredilmiştir. Bu doğrultuda tıpkı hür kadında olduğu gibi cariyede de fitne tehlikesi olması takdirinde, giyimlerinde onlara benzememek şartıyla hür kadınlar gibi bütünüyle örtüneceğini belirtmek mümkündür. Ancak tesettür hükümlerinde hür kadınlar gibi aynı durumda olmaları ise başkaca birtakım hükümleri gerektirmekte olacağı için kabul görülmemiştir. Nitekim aynı şekilde tesettürün hür kadınlara farz olduğunu söyleyen müfessirlerden bazıları konjonktürün değişmesi ve fitnenin oluşması gibi şartlar durumunda cariyelerin de bütünüyle örtünmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Çünkü bir kimseye bir şeyi li-zatihi farz kılmak ile kendisinde fitne unsuru olmasından dolayı gayr-i bir sebeple örtünmesini söylemek arasında fark vardır.

Emredilen tesettür ile ilgili söz konusu asli ve kalıcı faktörün fitne faktörü olması Şari'in bakmayı ve açmayı yasakladığı pek çok unsuru avretlik hükmünden daha geniş bir olgu üzerinden yasaklamayı temin eder. Örneğin İslam aleminde tarih boyunca gayr-ı müslim zimmiler de yaşamışlardır. İslam'da ise emredilen avretlik ile ilgili hükümler mümin kadınlar için olup zimmi kadınlar hakkında değildir. Bu bağlamdaki hükümler inançlarının farklı olmasından dolayı kendilerini bağlamamaktadır. Yani zimmi kadının avreti yoktur. Bundan dolayı esas itibariyle onlara bakmak li-zatihi mübah olup bundan dolayı yasaklanmış değildir. Ancak bakmak ve örtünmek ile ilgili daha umum ve asli unsur olan fitne olgusundan

dolayı onların da örtünmeleri ve kendilerine bakılmaları yasaklanmıştır. Nitekim bu konu ile ilgili Süfyan es-Sevri şu açıklamayı yapmaktadır:

- "Zimmilerin kadınlarının ziynetlerine bakmakta bir beis yoktur. Bu, sırf fitne korkusuyla yasaklanmıştır, yoksa haram olduklarından değil. Bu sözüne delil olarak da âyetteki "*Müminlerin kadınlarına*" ifadesini alır."⁵⁷²

Bütün bunlar muvacehesinde kendilerinde fitne korkusu olan cariyelerin örtünmeleri gerektiğini beyan eden âlimlerin bunu fitne faktörü üzerinden açıklamaları onların açılmalarını kast ettiği anlamına gelmemektedir. Buna göre Hz. Peygamber döneminde ki cariyeler ekseriyetle süslenmek ve güzelleşmek şöyle dursun eski püskü elbiseler giyen, onlara tamah edenlerin ancak o şekildeki cariyelere karşı umutlanabilen toplumun alt sefih tabakasından kimselerin olduğu, toplumun geri kalanının ise onlara tamah etmeyi zül kabul ettiği genelde yabani ve siyahi habeşi kadınlardır. Buna mukabil fetihlerin başlaması ve beyaz tenli rum, irani vb milletlerden kadınların köle edinilmeleri zamanla onların süslendirilip bezendirilmeleri ve toplum nezdinde onlara değer atfedilmesi gibi şartların oluşması onlar hakkında fitnenin dikkate alınmasına ve Hz. Peygamber dönemindeki cariyelerle bir tutulmamalarına dolayısıyla da onlar hakkında öncekilerden farklı hükümler tespit edilmesine sebep olmuştur. Bu durumu Kurtubi şöyle aktarmaktadır:

- "Şöyle de denilmiştir: Şu anda hür kadın olsun, cariye olsun hepsinin tesettüre bürünmeleri ve başlarını örtmeleri gerekir. Nitekim Resulullah'ın (s.a.v) ashabı, Resulullah'ın (s.a.v) vefatından sonra hanımların mescidlere gitmelerini engellemişlerdir. Oysa Peygamber (s.a.v): "Allah'ın kadın kullarını, Allah'ın mescidlerinden gitmekten alıkoymayınız." diye buyurmuştur. Öyle ki Aişe (r.) şöyle demişti: Şâyet Resulullah (s.a.v) şu çağımıza kadar yaşamış olsaydı, hiç şüphesiz bu kadınların mescide gitmelerini engellerdi."⁵⁷³

⁵⁷² İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/482.

⁵⁷³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XIV/244. Ayrıca Bkz: Vahidi, *et-Tefsiru'l-Basit*, XVIII/298.

Ancak gelen haberlerin bazısı bu şekilde örtünen cariye'nin muhsan mümine kadınlara benzeyecek mühtevada örtünmemesi gerektiğini göstermektedir. Bu durum, İslam'ın muhsan mümine kadınların itibarlarını muhafazaya gösterdiği önem olarak anlaşılmış ve cilbab emrindeki hikmetlerden birinin de bu itibar ve sosyal statü farkını ortaya koymaya çalışmak olduğunu göstermiştir. Konu ile ilgili görüşlerden İbn Ebi Hatim'in babası kanalıyla Zuhri'den (ö. 124/742) aktardığı rivâyet şöyledir:

- "Bana babam... Yunus İbn Yezid'den nakletti ki, o şöyle demiş: Ben Zühri'ye evlenmiş veya evlenmemiş velidenin (Arap asıllı olmayıp ta, araplar arasında doğmuş bulunan cariye) başörtüsü (hımar) giymesi gerekir mi diye sordum. O da dedi ki: Eğer evlenmişse örter. Ancak cilbab giymekten nehyedilir. Çünkü hür muhsan kadınlara benzemeleri doğru değildir. Allah Teâla şöyle buyuruyor: *"Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar."*⁵⁷⁴

Yine bu hususun fıkıh bağlamında en açık örneklerden biri de maliki fakih İbn Rüşd'ün (Dede) (ö. 520/1126) yaptığı şu açıklamadır:

- "Ancak muhakkak bu husus insanlar arasındaki fesadın umumundan dolayı bugün olmaz. Eğer bugün güzel görünümlü cariye başı açık olarak sokaklar ve çarşılar çıkar ise imamın (yönetici) bunu engellemesi gerekir. Cariye'nin elbisenin muhteviyatında da hürlerden ayırt edilmesi gerekir. Allah tevfi edicidir. Ondan başka rab yoktur. Ondan başka mabud yoktur."⁵⁷⁵

⁵⁷⁴ İbn Ebi Hatim, *Tefsirü'l-Kurani'l-'azim*, X/3154 (17786).

⁵⁷⁵ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubi el-Endelüsi (İbn Rüşd Dede) (ö. 520/1126), *el-Beyan ve't-tahsil*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1988), IV/358.

D- NUR 60. AYET BAĞLAMINDA KOCAMIŞ İHTİYAR KADINLARIN GIYIMI

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (58)

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (59)

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (60)

“Ey iman edenler! Hizmetinizde bulunanlarla içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahata çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar, örtülmesi gereken yerlerinizin açık bulunabileceği üç vakittir. Bunlar dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıkça yanınıza girip çıkan, birbirinizle iç içe olduğunuz kimselerdir. Allah size âyetleri işte böyle açıklar, Allah her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.” (58)

“Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah âyetlerini işte size böyle açıklıyor; O her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.” (59)

“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, ziynetleriyle açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işitip bilmektedir.” (60)

1. Nüzul Sebebi

Nur suresi 60. âyet ile ilgili olarak mustakil bir nüzul sebebi bulunmamaktadır. Ancak burada kendinden önce gelen ve kendisi ile irtibatlı olan Nur suresi 58. ve 59. âyetler ile ilgili nüzul sebepleri aktarılacaktır.

- “Kelbi anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v), ensardan Müdellic ibn Amr adında bir çocuğu öğle uykusu zamanında çağırması için Hz. Ömer’e göndermişti. Çocuk, önce kapıyı çaldı ise de Hz. Ömer uyumakta olduğu için duymadı ve çocuk, Hz. Ömer’in yanına girdi de onu, görülmesinden hoşlanmadığı bir şekilde gördü. O, Hz. Peygamber’e (s.a.v) geldiğinde: “Ey Allah’ın elçisi, isterdim ki Allah Teâla (yanımıza girildiğinde izin isteme ile ilgili) emir ve yasaklar koysa.” dedi ve onun bu sözleri üzerine Allah Teâla bu âyet-i kerimeyi indirdi.”⁵⁷⁶

- “Mukatil ibn Hayyan anlatıyor: Ensardan bir adam, karısı Esmâ bint Mürşide (veya Esmâ bint Ebi Mersed) ile birlikte yemek yapmış ve Resul-i Ekrem’e getirmişlerdi. (Resulullah’a yemek geldiğini duyan) insanlar gelip girmek için izin istemeksizin yanlarına girmeye başlamışlar. Bundan hoşlanmayan Esmâ: “Ey Allah’ın elçisi, bu, (izinsiz olarak girmek) ne kadar çirkin! İki (karı-koca) bir elbise içinde ve köleleri izin istemeden (ya da girmelerine izin verilmeden) yanımıza giriyor.” dedi de bu konuda (izin istemeden girmeme konusunda) Allah Teâla: “*Ey iman edenler! Hizmetinizde bulunanlarla içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahata çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra...*” âyet-i kerimesini indirdi.”⁵⁷⁷

- “Yine Mukatil ibn Hayyan der ki: Bu âyet-i kerime Esmâ bint Mersed (Mürşide) hakkında nazil olmuştur. Onun (yaşı) büyük bir oğlu vardı. Bir gün, yanına girilmesinden hoşlanmadığı bir vakitte bu oğlu yanına girmişti. Hz. Peygamber’e (s.a.v) geldi ve: “Hizmetçilerimiz ve oğullarımız, yanımıza girilmesinden hoşlanmadığımız bir vakitte yanımıza giriyorlar.” diye şikâyette bulundu da Allah Teâla bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi.”⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Vahidi, *et-Tefsiru'l-Basit*, XVI/352.

⁵⁷⁷ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/83.

⁵⁷⁸ Vahidi, *et-Tefsiru'l-Basit*, XVI/353.

- "İbn Ebi Hatim'in Said ibnu'l-Müseyyeb'den rivâyetinde o: "Kişi, annesinin yanına girmek için izin ister. Zira "*Çocuklarımız ergenlik çağına gelince...*" âyeti bunun hakkında nazil oldu." demiştir."⁵⁷⁹

2. Âyetin Lugat Yönü ve Açıklaması

2.1. Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınlar

Âyette geçen "kavaid", oturmak anlamındaki kaid kelimesinin çoğuludur.⁵⁸⁰ Bundan ise yaşının büyüklüğü kinaye edilmiştir.⁵⁸¹ Kurtubi: "Yaşlanıp oturmuş kadınlar" buyruğunda geçen; "kavaid" lafzının tekili, sonunda "te" harfi olmaksızın "kaid" şeklinde gelir. Bu "te" harfinin hazfi bu oturmanın yaşlılık dolayısıyla olduğuna delalet etmesi içindir. Tıpkı; "Hamile kadın" lafzında ki "he"nin (yuvarlak te) hazfinin, yükünün hamilelik dolayısıyla olduğuna delalet etmesi için olması gibi."⁵⁸²

Yaşlanıp oturmuş kadınlardan (el-kavaid) maksat yaşlılığı dolayısıyla herhangi bir iş yapamadığından dolayı yerinde oturup kalan, çocuk doğuramayan, ay halinden kesilmiş, eş arzulamayıp ve arzulanmayan acuze kadınlar kastedilir.⁵⁸³ Kurtubi bunun âlimlerin çoğunuluğunun görüşü olduğunu söylemektedir.⁵⁸⁴

Söz konusu kadının yalnız hayızdan kesilmiş olması bu ruhsata dahil tutulması bakımından yeterli görülmemiştir. Çünkü o kadınların çekiciliğinin olması ve hala eş arzulamaları mümkündür. Bu durumda gençlerle aynı durumda olup kendilerine bakılamazlar.⁵⁸⁵ Bu açıdan yapılan birtakım tanımlamalar yeterli görülmediği için kabul görmemiştir. Kurtubi bu husus hakkında şu açıklamayı yapar:

⁵⁷⁹ Alusi, *Ruhu'l-me'ani*, IX/406.

⁵⁸⁰ Ebu İshak İbrahim b. es-Seri b. Sehl ez-Zeccac el-Bağdadi (ö. 311/923), *Me'ani'l-Kuran ve i'rabüh*, (Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1988), IV, 53.

⁵⁸¹ Kiya el-Herrasi, *Ahkamü'l-Kuran*, IV/322.

⁵⁸² Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/309.

⁵⁸³ Bkz: Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/359; Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran* VII/593; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/255; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/309.

⁵⁸⁴ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/309.

⁵⁸⁵ Hazin, *Lübabü't-te'vil fi me'ani't-tenzil*, III/305.

- “Rabia şöyle demektedir: Bu görüldüğü zaman yaşlılığından dolayı kendisinden hoşlanılmayan kadındır. Ebu Ubeyde de der ki: Bunlar çocuk doğuramayacak yaşa gelmiş kadınlardır. Ancak bu uygun bir açıklama değildir. Çünkü kadın çocuk doğuramayacak yaşa gelmiş olmakla birlikte, ondan kadın olarak yararlanmak mümkün olabilir. Bu açıklamayı el-Mehdevi yapmıştır.”⁵⁸⁶

Buradaki itiraz Ubeyde'nin Kurtubi'nin kast ettiği manaya muhalefet ettiği yönünde değildir. İtiraz yalnızca Ubeyde'nin tanımlamasının âyetteki emrin muhtevası açısından yetersiz olması yönündedir. Razi de aynı anlamda şunları zikretmektedir:

- “Evla olan, onların hayızdan kesilmiş olmalarına itibar etmemektir. Çünkü kadın hayızdan kesilmiş olabilir, ama kocaya arzu duymayı sürdürür. O halde, bununla, onların, kocaya arzu duymamaları kastedilmiştir. Bu ise ancak, o kadınların, erkeklerin kendilerine arzu duymayacakları bir yaşa varmaları ile olur.”⁵⁸⁷

Maturidi:

- “Ancak daha uygun olan anlam ileri yaşlarından dolayı erkeklerin kendilerine karşı bir arzu duyacaklarından umudunu kesmiş yaşlı kadınlar olmasıdır. Yoksa kadınlar yaşlansalar ve acuze olsalar bile nikah arzulanabilirler.”⁵⁸⁸

2.2. Giymemelerine ruhsat tanınan giysi

Teberrüc, gizlenmesi gereken şeyi açığa çıkarıp göstermeye çalışmaktır.⁵⁸⁹ Zemahşeri söz konusu kelime hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “(Bu kelime) arapların لا غطاء عليها سفينة بارج، “üzerinde örtü olmayan açık gemi” sözünden gelmektedir. البرج: göz genişliği demektir ki siyahından bir şey kaybolmayacak

⁵⁸⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/309.

⁵⁸⁷ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIV/420.

⁵⁸⁸ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/593.

⁵⁸⁹ Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIV/420.

şekilde beyazı siyahının tümünü kuşatmış olarak görünür; ancak bu kelime özel olarak kadının ziynetini göstermek ve güzelliklerini açığa çıkarmak suretiyle erkeklere açılması için kullanılmıştır. “Açıldı, açık oldu” anlamındaki “beda ve zahara” kelimeleri, “teberrace”nin kardeşleridir; “tebellece” de öyledir.”⁵⁹⁰

Âyette geçen kocamış ihtiyar kadın için indirilmesi günah olmayan elbise ise dış elbise yani cilbaptır. Nitekim söz konusu ifade için ibn Mesud: Başörtülerinin üzerine örttükleri; cilbab veya rida, demiştir. İbn Abbas, ibn Ömer, Mücahid, Said bin Cübeyr, Ebu Şa’sa, İbrahim en-Nehai, Hasan, Katade, Zühri, Evzai ve başkalarından da böyle rivâyet edilmiştir.⁵⁹¹ Ebu Salih şöyle der: Dış elbisesini bırakır ve erkeklerin yanında gömlek ve başörtüsü ile durabilir. Burada indirilmesi kastedilen elbise; başörtüsünün üzerine örtülen bir örtüdür. Yaşlı kadının başında sık dokulu bir başörtüsü olduktan sonra, bir yabancıya veya bir başkasının yanında başörtüsünün üstündeki bu örtüyü çıkarmasında bir beis yoktur.⁵⁹² Yine ibn Abbas cilbabı kast ederek “elbiselerinin” kelimesi başına min takısı getirerek “en yede’ne min siyabihinne” şeklinde⁵⁹³ başka rivâyette ise ibn Abbas ve ibn Mesud’un aynı zamanda *فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جَنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ جَلَابِيهِنَّ* غير متبرجات şeklinde okuduğu söylenmiştir.⁵⁹⁴ Said bin Cübeyr ve başkalarının söylediğine göre Abdullah ibn Mesud’un kıraatinde kelimesinin önünde bir de harf-i cer vardır.⁵⁹⁵ Aynı şekilde ibn Mesud ve Ubey b. Ka’b’in mushaflarında *فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جَنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ* جَلَابِيهِنَّ غير متبرجات şeklinde yazılı olduğu da aktarılmıştır.⁵⁹⁶

Kurtubi isim belirtmeksizin bazılarının bundan kadının saçını örttüğü başörtüsü olduğunu söylediklerini belirtmiştir. Ancak bu, âlimlerin ittifakına muhalif bir görüştür:

- “Araplar da yaşı ilerlemiş, bundan dolayı da üzerine başörtüsü almayan kadın için “imraetün vadi’ün” derler. Bazıları da şöyle

⁵⁹⁰ Bkz: Zemaşşeri, *el-Keşşaf*, III/255; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIV/420.

⁵⁹¹ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/84.

⁵⁹² Bkz: İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/84.

⁵⁹³ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/109-110.

⁵⁹⁴ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/110.

⁵⁹⁵ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur’ani'l-‘azim*, VI/84.

⁵⁹⁶ Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/110.

demektedir: Burada söz konusu edilen kadınlar evlenme ümidi kalmamış, oldukça yaşlanmış olanlardır. Böyle bir kadının saçının görülmesinde bir mahzur yoktur. Buna göre böyle bir kadının başörtüsünü almaması caizdir. Ancak sahîh olan, tesettüre riâyet hususunda böyle bir kadının da, genç bir kadın gibi olduğudur. Şu kadar var ki, bu şekilde yaşlı bir kadın gömleğın ve başörtüsünün üzerine konulan cilbabı almaması mümkündür, Bu açıklamayı da İbn Mes'ud, İbn Cübeyr ve başkaları yapmıştır."⁵⁹⁷

Cessas ise söz konusu kadının kendisi ile saçını örttüğü başörtüsünü indirmesi ile ilgili görüşü Cabir b. Zeyd'e (ö. 93/711-12) nisbet etmiştir.⁵⁹⁸ Akabinde ise söz konusu yaşlı kadının saçının avret olduğu ve onsuz kılacağı namazın sahîh olmadığı konusunda müfessir ve fakihler açısından ittifak olduğunu zikretmektedir:

- "Yaşlı kadının saçının avret olduğunda ihtilaf yoktur. Yabancı erkek genç kadının saçına bakmadığı gibi yaşlı kadının saçına da bakamaz. Yine yaşlı kadın başı açık namaz kılsa genç kadında olduğu gibi onun da namazı bozulur. Bu yüzden kastedilen yabancı erkeğın yanında başörtüsünü çıkarabileceğı değildir. Eğer Allah Teâla ona bu âyetle tek başına iken kimsenin onu görmemesinden dolayı başörtüsünü indirmeyi mübah bıraktı derse ona şöyle denir: O zaman bununla yaşlı kadınlara bu tahsisin manası olmaz. Çünkü genç kadın için de halvet zamanında (başörtüsünü indirmek) vardır. Bunda acuze için başörtülü olduktan sonra erkeklerin arasında ridasını (dış elbise) çıkarmasının mübah olduğuna delil vardır. Ve bununla (âyetle) kendisiyle şehvetlenme olmadığından dolayı yüz ve elini açmasının mübah kılınması vardır."⁵⁹⁹

Cessas'ın bu beyanında Cabir b. Zeyd'in açıklamasının yani kadının başörtüsünü çıkarıp saçlarını göstermesini kast etmesinin o yaşlı kadının ev halinde ve yalnız

⁵⁹⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, III/419.

⁵⁹⁸ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/431.

⁵⁹⁹ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/431; Ayrıca Bkz: Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/593.

olması ile kayıtlı olduğunu göstermektedir. Ancak müellif bu açıklamayı yersiz ve tutarsız bulup yukarıdaki gibi reddetmektedir. Aynı şekilde Cabir b. Zeyd'in açıklanmasının ev hali ile kayıtlı olduğunu kast etmiş olduğuna ibn Arabi'nin söz konusu görüşü Cessas'taki gibi zikretmesi de delalet etmektedir. Nitekim ibn Arabi elbiselerin indirilmesi ile görüşleri sıralarken şöyle demektedir:

- "*Giyisilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur.*" kavli hakkında iki görüş mevcuttur. O ikisinden biri kadınların cilbabıdır. Bu ibn Mesud'un görüşüdür. Onunla rida yahut (vücudun) geri kalanını elbise ile örttüğü zaman başörtüsünün üzerine konulan (vücudun üst kısmının bütününü örten) mikne'a'yı kast eder. İkincisi ise başörtüsünü indirir. Bu evinde ve elbise veya duvar cinsinden bir örtüsünün arkasındadır."⁶⁰⁰

İmam Maturidi ise bu durumu şöyle aktarmaktadır:

- "Bazıları şöyle demiştir: "Siyab", yani elbiseden maksat başörtüsüdür. Ancak bu yorum uygun değildir. Çünkü mâlumdur ki kadın ne kadar yaşlı ve düşkün olsa da avretini hiç kimseye açamaz. Sonra ziynet bazen mahrem olan yakınları yanında açılabilirken yabancı yanında açılmaz. Bundan maksat da baş, göğüs ve benzeri yerleridir. Kadın artık kendisine cinsel arzu duyulmayacak bir yaşa gelse bile süslenemez. O bunu yapmasa bile yabancıların onun saçına, göğüslerine, baldırına bakması helal olmaz. O kadın şâyet açıkbaşı olarak namazını kılsa, namazı olmaz. Hal böyle iken âyette sözü edilen "elbiseyi çıkarma"dan maksadın başörtüsü olarak yorumlanması sözünü ettiğimiz sebep yüzünden caiz olmaz. Buna mukabil evlerinden çıkarken giydikleri ridâ (pardesü vb.) ya da cilbab, yani dış elbisesi şeklinde anlaşılmalıdır. Yaşlı kadın için durum böyle olunca kendinden şehvet duyulan genç kadının yüzünü ellerini göstermemesi vacip olacaktır. Durum böyle olunca "*kendiliğinden ortaya çıkan*"

⁶⁰⁰ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/419.

kavlindeki zahiri olan ziynet hiçbir şekilde örtülmesi mümkün olmayan ziynet olacak ki o da sürmedir (göz). En doğrusunu Allah bilir”⁶⁰¹

İmam Maturidi daha sonra başörtüsü ile ilgili açıklamanın ev içi ile kayıtlı olması ile ilgili açıklamayı ise şöyle reddetmektedir:

- “Eğer şöyle bir itiraz yapılırsa: Bu âyet ile kadının, kimsenin kendisini görmemesi halinde başından başörtüsünü çıkarması izni verilmiştir. Buna şu cevap verilir: Genç kadının bile evde tek başına olduğu zaman başörtüsünü çıkarması caizdir. Bu da yaşlı kadının çıkarması caiz olan elbisesinin dışarı çıktığında yüzünü örttüğü cilbab veya çarşafı olduğuna delalet eder.”⁶⁰²

Kiya el-Herrasi de ilgili görüşleri teyit etmektedir. Ancak kendisi yaşlı kadına mahsus olarak boynun ve saçların uçlarının da görünmesine ruhsat tanımaktadır:

- “Malumdur ki yaşlı kadına da bedeninin avret olan yerlerini açması caiz değildir. Çünkü yalnız bulunma durumunda genç ve yaşlı eşittir. İnsanlar arasında ise başörtüsünü değil başörtüsünün üzerine giydiği cilbabı farzdır. Çünkü cilbab örtünmenin nihai noktasıdır. Başörtüsünde ise kısmen başların ve boyunlarında biraz açılma olabilir. Allah bu sakınmanın yaşlı kadınlara genç kadınlara olduğu gibi farz olmadığını açıkladı. Çünkü kendisine bakıldığında fitne oluşmasından korkulması bakımından ihtiyar kadınlar genç kadınlar gibi değildir.”⁶⁰³

Bu durumda Kurtubi'nin aktarmış olduğu yaşlı ilerlemiş bundan dolayı da üzerine başörtüsü almayan kadın için “imraetün vadi'ün” deyimi, setr-i avret ve tesettürün farz kılınmasından önceki cahiliye devrinde bu manayı ifade eder. Ancak bu yerler avret mahalli sayılıp örtülmesi farz olunca bundan önceki cahiliye örfündeki söylem ancak o devir için bir anlam ve delil teşkil eder.

⁶⁰¹ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/593.

⁶⁰² Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/593.

⁶⁰³ Kiya el-Herrasi, *Ahkamü'l-Kuran*, IV/322.

Âyette geçen ziynetleriyle teberrüc etmemek ifadesi hakkında farklı tefsirler yapılmıştır. İlk görüşe göre bundan maksat “batını ziynetleri taşhir etmeksizin” demektir. O da zahiri ziynetten geriye kalan gizli ziynetlerin tümüdür.⁶⁰⁴ İkinci görüşe göre ise ziynetlerini göstermeyi kast etmeksizin cümlesinden maksat yani “güzel görünmeye çalışmaksızın, sadece ihtiyaçları olduğunda rahatlamak için dış giysilerini çıkarmalarında sakınca yoktur” demektir.⁶⁰⁵ Söz konusu durum ile ilgili Hz. Aişe’den gelen rivâyetin biri şöyledir:

- “İbn Ebu Hatim’in babası kanalıyla... Hz. Aişe’den (r.) rivâyetine göre bir kadın, Hz. Aişe’nin yanına girip: Ey müminlerin annesi, kına, döküntülü elbise (?), boya, iki küpe, halhal, altın yüzük ve ince elbiseler hakkında ne dersin? diye sormuştu. Hz. Aişe şöyle cevapladı: Ey kadınlar topluluğu, sizin kıssanız, durumunuz birdir; açılıp saçılma olmaksızın Allah Teâla size ziyneti helal kılmıştır. Yani ziynetinizin namahrem olan birine görünmesi sizin için helal değildir.”⁶⁰⁶

Âyetteki muzkûr ifade hakkındaki üçüncü görüş ise dolaylı yoldan Ata’nın bir açıklaması üzerine Kurtubi tarafından beyan edilmiştir. Kurtubi:

- “Ata dedi ki: “Bu evlerindeki hükmü ifade eder, dışarı çıktığı takdirde üzerinden cilbabını bırakması helal değildir.” Bu açıklamaya göre “*ziynetleriyle açılıp saçılmadan*” ifadesi, evlerinden çıkmamak şartıyla anlamında olur. Buna göre de eğer evinde bulunuyor ise entarisinin üzerinde mutlak bir cilbab giyinmelidir, demek gerekmez. Ancak bu görüş, bulunduğu yere yabancı (namahrem) birisinin girmesi hali müstesna (kabulü) uzak bir ihtimaldir.”⁶⁰⁷

Bu bağlamda âyet kendinden önceki odalara girmek hakkında izin istenmesi yönünde emir veren Nur 58. ve 59. âyetlerle irtibatlı olmaktadır. Kocakarı kadının cilbabı çıkarma ruhsatının genel anlamda ev ile kayıtlı olduğu söylenmiştir. Bu hususa binaen tabiin müfessir Ata “*ziynetleriyle açılıp saçılmadan*” ifadesinin bu

⁶⁰⁴ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/255.

⁶⁰⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/255; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/309.

⁶⁰⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/84.

⁶⁰⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/310.

anlamda olabileceğini söylemiştir. Kocakarı kadının cilbabı çıkarmasının ev ile kayıtlı olduğu ile ilgili İbn Abbas şöyle demiştir:

- "İbnü'l-Münzir, İbn Ebi Hatim, Ali İbn Ebu Talha Kanalıyla İbn Cerir ve Sünen'de Beyhaki'nin bildirdiğine göre İbn Abbas: "*Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların...*" buyruğunu açıklarken şöyle dedi: "Böylesi bir kadının evinde cilbabını çıkarıp ziynetlerini göstermeden başörtülü ve gömlekle (entari) kalmasında bir sakınca yoktur. Zira Yüce Allah: "*...Ziynetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur...*" buyurmaktadır."⁶⁰⁸

Yine başka bir rivâyette Mücahid'den ev ve oda kaydı zikredilmiştir:

- "İbn Cerir bana Yakub bin İbrahim'den oda İbn Aliyye'den naklen şöyle dedi. Ebi Necih'e "*evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların*" âyetini sordum bana cilbab dedi. Yakup, Ebu Yunus şöyle dedi. Ona bu Mücahid'den mi? dedim. O da evet ev ve oda içinde dedi."⁶⁰⁹

Bütün bunlar cilbabın tesettür hükmü bağlamında fitne faktöründen daha geniş fonksiyonlarının olduğunu göstermektedir. Çünkü genç kadından farklı olarak evde yabancı erkeğe karşın indirilmesine müsaade edilen elbise hakkında dışarıda iken aynı iznin verilmemiş olması söz konusu elbisenin hür mümine kadınlar için onları fitneden korumaya yönelik fonksiyonunun yanı sıra onlar hakkında bir şeref ve üstünlük elbisesi olduğunu da göstermektedir.

Âyetin devamında geçen bununla beraber "*iffetli davranmalarına özen göstermeleri*" ifadesi hakkında ise genç kadınlar gibi tesettüre riâyet edip yabancılara üzerlerindeki cilbabları indirmemeleri daha hayırlıdır şeklinde açıklanmıştır.⁶¹⁰ Bu duruma Said, İbn Münzir ve Beyhaki'nin Asım el-Ahvel'den Hafsa binti Sirin (ö. 101/709) ile ilgili aktardıkları rivâyet açıklık getirmektedir:

⁶⁰⁸ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/360; Suyuti, *Dürrü'l-Mensur*, XI/109.

⁶⁰⁹ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/363;

⁶¹⁰ Taberi, *Cami'u'l-beyan*, XVII/364; Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/593; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III/255; Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, XXIV/420; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, XII/310; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/84.

-“(Hafsa) cilbabı şöyle kuşandı ve onunla yüzünü örttü. Biz ona Allah sana rahmet etsin. Allah Teâla şöyle buyurdu: *“Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, zinetleriyle açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur”* ve o cilbaptır dedik. Dediki: O (Hafsa) bize: *Ondan sonra gelen şey nedir?* dedi. Biz de ona *“Bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır.”* dedik. O da bu cilbabın ispatıdır dedi.”⁶¹¹

⁶¹¹ Beyhaki, “Nikah”, 13534.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FIKİH BAĞLAMINDA TESETTÜR HÜKÜMLERİNİN ELE ALINIŞI
VE ANALİZİ

I. TESETTÜR HÜKÜMLERİNİN FIKHİ YÖNÜ

Bir önceki bölümde tesettür hükümleri tefsir açısından ele alındı. Hükümlerin hukuk diline yansımaları ise o alanın tabii hali olarak farklı tezahür etmektedir. Nitekim fakih, tespit ettiği fıkhi nasda hukuk alanının diline ve o hüküm ile ilgili her türlü değişkene dikkat etmek durumundadır. Bu bölümde, söz konusu çalışmanın temel amacının tesettür hükümlerini tespit etmek olmayıp sadece ilgili hükümlerin analizini yapmak olduğundan tesettür hükümlerinin fıkıh diline yansımaları, yalnızca hür yabancı kadının yabancı erkeğe, yabancı erkeğin ise hür yabancı kadına karşı yükümlü olduğu hükümler üzerinden tahlil ve analiz edilmeye çalışılacaktır. Ancak bununla birlikte konunun izahı ve analizi gereği, dolaylı yoldan aktarılması faydalı ve gerekli görülen farklı tesettür hükümlerine de müstakil başlık altında olmaksızın kısmen değinilecektir.

A- KADININ TESETTÜRÜ

Kadınlara ait tesettür emirleri çeşitli mezheplerin görüşleri çerçevesinde onların hür-cariye, çocuk-yetişkin, yaşlı-genç, mahrem-namahrem-eş ve Müslüman-gayr-ı müslim gibi durumlar muvacehesinde değişkenlik gösterebilmektedir. Söz konusu hükmün bu kadar değişkene sahip olması, ilgili hüküm üzerinde duran fakihin, beyan edeceği hükmün illet ve gereçlerini doğru tayin edip, ifadesinde de o hükmün içine dahil olanları kapsayıcı ve hariç olanları ise dışlayıcı (efradını cami ağıyarını mani) bir hukuki nas tespit etmesini gerektirmektedir. Örneğin kadınlarla ilgili tesettür hükümlerini öğrenmek isteyen bir kimse; çocuk-genç-kocakarı-yaşlı, hür-cariye, mümine-kafir gibi farklı hususların her birine dikkat etmek durumundadır. Bunlar ile ilgili hükümleri tasnif eden fakihler bu hükümlerde kimi zaman cariye ve hürleri ayrı zikrederken geri kalan tüm sınıfları tek cümlede zikredebilmektedirler.

Fakihler zikredilen bu sınıflar hakkındaki hükümleri, tespit etmiş oldukları ayırt edici birtakım sıfat, kayıt veya illetler ile birbirlerinden ayırmışlardır. Ancak ilgili tesettür hükümlerinin beyan edildiği fıkhi nasta büyük çoğunlukla kullanmış oldukları “kadın” kelimesini hepsi için ortak zikretmişlerdir. Bundan dolayı tesettür ile ilgili hükümleri doğru anlamak isteyen bir kimsenin söz konusu fıkıh diline

hakim olması ve zikredilen sıfat, kayıt ve illetlerin muhtevasını iyi bilmesi gerekmektedir.

Kişilerin her halükarda örtmeleri ve başkalarının o yerlere bakmalarının haram olduğu uzuvlarına avret mahalli denir. Tesettürün en önemli ilkelerinden sayılan avret mahallinin örtülmesi onun en asgari ilk koşuludur. Bu sebeple ilk olarak özelde kadınların avret mahalleri üzerine durulup beraberinde ise genel anlamda onların tabi oldukları tesettür hükümleri aktarılıp izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Hür yabancı kadının erkeğe karşı tesettürü

Fıkıh bağlamında kadın, “el-meretün” veya benzeri anlamdaki başka kelimeler ile ifade edilir. Bu ifadeler yaşlı-genç ve mümine-gayrimüslim bütün kadınları kapsamaktadır. Bireylere Nur suresi 30-31. âyetlerle namahrem kimselere bakmak yasaklanmış olup aynı zamanda belli düzeylerde örtünme yükümlülüğü getirilmiştir. Söz konusu bakmaya yönelik gelen yasaklık emri hakkında iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilkinde göre bu yasaklık li-zatihi mutlak olup ister fitne tehlikesi olsun ister olmasın her halükarda gözleri kapatmak gerekir. Bu görüşü tercih eden âlimlerden bazılarının göre bakılan kişinin, fitneden emin olunan yaşlı bir kimse olması da önemli değildir. Buna göre bu bakış her ikisi için de mutlakdır. Yine bu yaklaşım söz konusu bakılması mutlak haram olan bütün uzuvları mutlak avret saymayı da gerektirmemektedir. Nitekim ileride örneği de geleceği üzere yüz ve eli mutlak avret olarak konumlandırmayıp ancak onlara bakmanın ise mutlak haram olduğunu belirten âlimler de olmuştur. Bu görüş sahipleri genel anlamda li-zatihi örtmek ve bakmak ya da namaz ve bakmak hakkında ayrı iki avret tanımına gidebilmektedirler.

Kadına bakmayı li-gayrihi fitne olgusu üzerinde inşa eden ikinci yaklaşıma göre namahrem bakmak fitne korkusundan dolayıdır. İkinci kısım âlimlerin bu yaklaşımı tercih etmelerinin en temel sebepleri kadına dinen müsaade edilen; namaz, ihram, şahitlik ve evlilik vb gibi belli başlı durumlarda bazı uzuvların açılmasına müsaade edilmesi ve -çeşitli görüşler çerçevesinde- Nur suresi 60. âyetle yüz ve eline bakmanın mübah olduğu yaşlı kadınlar, akıl zayıflığı olan kimse, hünsa vb kadına bakması ve bakılması caiz olan fitnessinden emin olunan

kimselerin olmasıdır. Aslında yasaklama ile ilgili hüküm mutlak ve aslidir. Ancak zikredilen ve ileride tafsilatıyla açıklanacak olan birtakım özel ve istisnai durumlardan dolayı söz konusu haramlığı fitne faktörü üzerinden bina etmeyi daha pratik bulan fakihler olmuştur. Bu durumu ibn Rüşd (Torun) (ö. 595/1198) nikah bölümünde şöyle izah etmektedir:

- "İstenilen kadınla evlenmeden önce ona bakmaya gelince, İmam Malik "Kadının yüzü ile her iki eline bakabilir", başkaları "iki avret yerinden başka her yerine bakabilir", kimisi "hiçbir yerine bakamaz", İmam Ebu Hanife de "yüz ve ellerinden başka ayaklarına da bakabilir" demişlerdir. Bu ihtilafın sebebi de, kadınlara bakmanın (meşru ihtiyaç yok iken) mutlaka haram olduğuna, (eş gibi) mutlaka caiz olduğuna ve (ihtiyaç halinde) yalnız yüz ve ellere bakmanın caiz olduğuna dair her üç emrin de bulunmasıdır. Çünkü ulemanın çoğuna göre, Cenab-ı Hakk'ın "*Ziynetlerini göstermesinler.*" âyet-i kerimesinde geçen ziynet kelimesinden murad, yüz ve ellerdir. Yüz ve ellere bakmanın caiz olduğunu söyleyenler, ayrıca "Çünkü kadın hac esnasında da - fukaha'nın çoğuna göre- yüzünü açabilir demişlerdir." Caiz görmeyenler ise, asıl'a bakmışlardır. Zira asıl, kadınlara bakmanın mutlaka caiz olmayışıdır."⁶¹²

Bu durum kadının sesi hakkında da böyledir. Nitekim yaygın ve genel görüş kadının sesinin avret olmadığı yönünde olsa da ileride aktarılacağı üzere her dört mezhepte de aynı şekilde kadının ihtiyaç ve zaruret durumları hariç namazda ve namaz dışında erkeklerin işiteceği nitelikte seslerini yükseltmelerinin caiz olmadığı konusunda ittifak edilmiştir. Tesettür ile ilgili haramlık hükümlerinin fitne faktörü üzerinden inşa edilmesi, ileride geleceği üzere her dört müctehid mezhep imamı tarafından işletilen bir mekanizmadır.

Tarafların birilerine bakmalarında fitne tehlikesinin olduğu, hala cazibe sahibi olan kimselere bakmak ise onlarda fitneden kesinlikle emin olmak mümkün

⁶¹² Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi (ibn Rüşd -torun-) (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), III/31.

olmamasından dolayı yine bizzat Şari tarafından Nur 30-31. âyetler ile yasaklanmıştır. Yani bu fakih ve müfessirler kocamış ihtiyarlar vb kimseler dışında herhangi birine ihtiyaç dışında bakmaya müsaade etmeye çalışmamaktadırlar. Çünkü söz konusu fitne tehlikesi anlamındaki illet, tıpkı alkolün içinde sarhoşluk edici temel ayrılmaz özelliğın bulunması gibi fitri olarak namahremlerde mevcuttur. Bundan dolayı Şari' tesettür ile ilgili âyetlerde; *"Bu onlar için daha arındırıcıdır."*⁶¹³, *"Bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur."*⁶¹⁴ buyurarak gözleri kapatmanın ve tesettüre bürünmenin fitneden emin olmanın tek çözümü olduğunu beyan etmekte ilgili naslar ise bu yasaklamaları mutlak ifade etmektedir.

Kadınlara Nur suresi 31. âyet ile ziynetlerini çoğunluğa göre ise dolayısıyla onların mahallini örtmek emredilmiştir. Örtülmesi emredilen ziynet ve mahaller şunlardır: Baş, saç, boyun, göğüs, pazu, bilek, el, bacak, ayak ve yüzdür. Baş taç yeridir. Saç toka yeridir. Boyun, gerdanlık yeridir. Göğüs de gerdanlık yeridir. Çünkü gerdanlık ve kolye göğüse kadar inebilir. Kulak küpe yeridir. Pazu, pazubend yeridir. Bilek, bilezik yeridir. El, yüzük ve kına yeridir. Bacak, halhal yeridir. Ayak, kına yeridir.⁶¹⁵ Âyette daha sonra bazı ziynet veya yerlerinin ihtiyaç ve zaruret dolayısıyla açılmasına müsaade edilmiştir. Bunların neler olduğu ile ilgili müfessir ve fakihler farklı görüşler zikretmişlerdir. Bu görüşler ekseninde kadının avret mahalli ile ilgili hükümler tespit edilmiştir. Bir kadının avret mahalli ile ilgili söylem farklılıkları genel muhtevada şöyle sıralanabilir:

a- Kadın tepeden tırnağa avrettir. Zaruret ve müsaade edilen birtakım ihtiyaçlar dışında ondan herhangi bir şeyin görülmesi mutlak surette caiz değildir.

b- Kadın tepeden tırnağa avrettir. Ancak ihtiyaç ve zaruret dolayısıyla birtakım yerlerin görülmesi gerekmektedir. Bu da bazı uzuvların mukayyet surette avret konumundan çıkartılmasını gerektirmektedir.

⁶¹³ Nur 24/30.

⁶¹⁴ Ahzab 33/53.

⁶¹⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, X/274.

c- Kadının belli birtakım uzuvlarının görülmesi ihtiyaç ve zarurete bağlı olarak caizdir. Bu da o uzuvları -mutlak avret- olmaktan çıkartır. Ancak fitne tehlikesi durumunda o yerler tekrar avret olurlar.

d- Kadının bazı uzuvları ihtiyaç ve zaruret dolayısıyla avret değildir. Ancak yabancılara karşı tepeden tırnağa örtünmesi gerekmektedir. Şari'in bu şekildeki örtünmeyi emretmiş olması fitne tehlikesinden dolayıdır.

Bütün bu söylem farklılıklarında fakihler kadının bütünüyle örtünmesi gerektiği ile ilgili esas hüküm ve maksatta birleşmektedirler. Ancak söz konusu hükme giden fıkhi istilahlarda ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta yukarıda zikredildiği gibi hakkında tafsilatlar mevcut olduğu halde söz konusu ihtilafın genel eksenini şöylece özetleyebiliriz: Nur suresi 31. âyette "*Kendiliğinden ortaya çıkanlar müstesna ziynetlerini göstermesinler.*" ifadesindeki zahir olan ziynetin kadının hareket halinde açılabilen veya kapalı kalması mümkün olmayan yerleri olabildiği gibi daha da umumileştirilip belli birtakım uzuvları da olabilmektedir. Çoğunluk bunların yüz ve el gibi uzuvların da kast edildiğini yani ikinci kısım olduğunu söylemiştir. Buna göre Şari' fıkının muteber kabul ettiği -çeşitli görüşler çerçevesinde- evlilik, alışveriş ve şahitlik gibi benzeri birtakım ihtiyaç durumlarında kadının bazı uzuvlarına bakmaya ruhsat vermiştir. Söz konusu ruhsatlar noktasında -aralarında ihtilaf olmakla birlikte- kadının genel anlamda bakılması mübah sayılan birtakım durumlarda belli başlı uzuvlarına bakmanın mübah olduğu konusunda âlimlerin hepsi birleşmektedirler. Ancak bu uzuvların fıkıh açısından avret olarak konumlandırılıp konumlandırılmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Birinci grup âlimlere göre her iki uzuv da avrettirler. Dinin muteber kabul ettiği ihtiyaç durumları ise istisnai hükümler olup bunları avret olarak konumlandırmaya engel değildir. Yine bu kimseler bakmak ve namaz ile ilgili avretlik hükümlerini ayırt edebilmektedirler. Çünkü namaz hakkındaki setr-i avret hükmü namaza mahsus bir durumdur. Nitekim kişi namaz dışında yalnız iken yahut mahremleri yanında başını ve başkaca azalarını açabiliyor iken namazda bunlardan herhangi birini açmamaktadır. Bu da namaz ile ilgili setr-i avretin namaza mahsus olduğunu göstermektedir.

Öte yandan ikinci grup âlimlere göre söz konusu iki uzuv avret değillerdir. Bu grup âlimlere göre ilgili haramlık şâyet avretlik üzerinden gerekçelendirilecek olursa şu problemler ortaya çıkmaktadır:

a- Kadınların dinin meşru saydığı ihtiyaç durumlarında bu azaları açması caiz olmayacaktır.

b- Namazın şartlarından biri olan setr-i avret vuku bulmadığı için kadının yüz ve elini açıp namazının batıl olmadığını söylemek mümkün olmayacaktır.

c- Fitnesinden emin olunan kadın yaşlı da olsa yüz ve eli avret olmasından dolayı örtmesi gerekli olacaktır. Çünkü avretlik hükmünde fitne tehlikesi olmasa da örtmek farzdır. Yine çeşitli görüşler muvacehesinde kadına bakması mübah olduğu söylenen yukarıda zikredilen birtakım özel durumdaki kişilerin o kadının yüz ve eli avret olmasından dolayı bakması mübah sayılamayacaktır.

d- Kendisine görücü gidilen kadının avret yerine bakmak haram olacağından ona yüz ve eline bakmaya ruhsat verilemeyecektir. Çünkü bu azalar avret olup avret olmayan uzuvlardan ayırt edilemeyecektir. Nitekim dünürlük için giden kimse dahi kadının avret olan mahallerine bakmamaktadır.

e- Kadının süt, sıhriyet vb âyetlerde mahremlerden zikredilmeyen fitnesinden emin olunan akrabaların kadının yanına girmesi ve ona bakması mübah olmayacaktır.

Şâyet örneğin kadının yüz ve elinin avret sayılıp görücü gibi ihtiyaç durumlarında kadına bakmanın caiz kılınması mümkün değil midir? denirse bu grup âlimlere göre bu fıkıh dili ve usulu açısından tutarlı olmayacaktır. Erkeğin söz konusu iki uzva bakabildiği halde kadının saçına veya başka uzuvlarına bakmasına müsaade edilmemiş olması onların fıkıh dili açısından bakması her halükarda kesinlikle yasaklanmış olan uzuvlardan farklı konumlandırılmayı gerektirmiştir. Yani bu iki uzuv için de avret kavramı kullanıldığı vakit ihtiyaç durumunda kadının avret yerlerine bakmaları caiz olduğu ifade edilmiş olunacak ve bu durumda diğer avret olan uzuvlar da buna dahil olacaklardır. Aynı zamanda avret kavramının ifade ettiği haramlık hükmü zaruret olmaksızın mübah addolunacak ve bu da fıkıh dili

ve usulü açısından çelişkili bir durum ortaya çıkartacaktır. Bu konuda İmam Maturidi yapılan farazi soru hakkında zikri geçen şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Eğer şöyle bir soru sorulursa: Tedavi için yabancı erkeğin kadının gizli ziynet yerlerine bakması caiz değil midir? Buna şu cevap verilir: Bu ancak zaruret halinde caiz olur, bakma ihtiyacı durumunda ise caiz olmaz. Bizim buradaki meselemiz zaruret dışı hallerle ilgilidir, zaruretle ilgili değildir.”⁶¹⁶

Yine müellif, kadına evlenmek için bakmanın mübah sayılmasının o yerleri avret olmaktan çıkardığı hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Bir kadınla evlenmek isteyen kimseye ona bakmasına izin verilmiştir. Bu da gösteriyor ki erkeğin kadının yüzüne bakması haram değildir. Çünkü eğer haram olsaydı o takdirde Hz. Peygamber (s.a.v) kimseye izin vermezdi.”⁶¹⁷

Bundan dolayı “yabancı hür bir kadının yüz ve eline bakmak caizdir”, “hür akıl baliğ yabancı kadının fitneden emin olmak şartıyla yalnız yüz ve eline bakmak caizdir” ve “hür ve yabancı bir kadının yüz ve elini yabancılara karşın açması caizdir” şeklindeki fıkhî naslar tespit eden ancak farklı pasajlarda yine bu yerlere bakmayı ve onları açmayı yasaklayan hükümleri zikreden pek çok fakih bulunmaktadır. Bu fakihler, örneğin; “hür akıl baliğ yabancı kadının fitneden emin olmak şartıyla yalnız yüz ve eline bakmak caizdir” cümlesi ile hür kelimesinde cariyeyi, akıl baliğ kelimesi ile çocuğu, kadın kelimesi ile erkeği ve fitneden emin olmak kelimesi ile de yaşlı kadını dışarıda bırakmaya çalışmaktadırlar. Bunlardan kimisi ise buna yaşlı kadını da dahil etmektedir. Örneğin İmam Nevevi'nin bu konuda “*Minhacü't-talibin*” adlı eserinde zikrettiği fıkhî nas şöyledir:

- “Yetişkin cinsel organı mevcut erkeğin yabancı, büyük ve hür olan kadının avretine bakması haramdır. Aynı şekilde fitne korkusu

⁶¹⁶ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/550.

⁶¹⁷ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/545.

durumunda yüz ve ellerine yine sahih görüşe göre fitneden emin olduğunda da bakılması böyledir.”⁶¹⁸

“*Minhac*” şarihlerinden Şirbini (ö. 977/1570) ise bu cümleyi şöyle şerh etmektedir:

- ““Cinsel organı mevcut olan” ifadesi, yaratılıştan cinsel organı olmayan kişiyi dışarıda bırakmaktadır ki onun hükmü daha sonra gelecektir. “Yetişkin” ifadesi çocuğu dışarıda bırakmaktadır. Buluğa yaklaşmış olan çocuğun hükmü ileride gelecektir. “Hür kadın” ifadesi cariyeyi dışarıda bırakmaktadır ki onun hükmü ileride gelecektir. “Yabancı” ifadesi, mahremi dışarıda bırakmaktadır. Onun hükmü ileride gelecektir.”⁶¹⁹

Nevevi şarihi devamında yetişkin ifadesinin mutlak zikredilmesinden dolayı yaşlı kadının da genç kadın gibi aynı hükme tabi olduğunu beyan etmiştir. Çünkü bu görüşe göre kadına bakmanın yasaklığı fitne tehlikesinden dolayı değil li-zatıhi haram olmasındandır:

- “Nevevi’nin “yetişkin” ifadesi, kendisine cinsel arzu beslenemeyecek kadar yaşlı olan kadını da kapsamaktadır. Eş-Şerhu’s-sağir’de bu görüş tercih edilmiştir. Esas alınması gereken görüş de budur. Çünkü “Her düşeni alan biri vardır.”⁶²⁰

Kadının yüz ve elinin avret olmadığı görüşünü benimseyen âlimlerin referans aldığı bir diğer önemli husus, namazdır. Nitekim Nur suresi 31. âyette zahiri ziynetin yüz ve el olduğunu söyleyen âlimlerden pek çoğu bu konuda namazı da delil göstermiş, kadının namazda yüz ve ellerinin açık bulundurmasının bu azaları

⁶¹⁸ Nevevi, *Minhacü't-talibin*, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2005), 204: وَيَحْرُمُ نَظْرُ فَحْلٍ بَالِغٍ إِلَى عَوْرَةِ حُرَّةٍ كَبِيرَةٍ: وَكَذَا عِنْدَ الْأَمْنِ عَلَى الصَّحِيحِ أَعْجَبِيَّةٌ وَكَذَا وَجْهَهَا وَكَفَّيْهَا عِنْدَ خَوْفِ فِتْنَةٍ، وَكَذَا عِنْدَ الْأَمْنِ عَلَى الصَّحِيحِ

⁶¹⁹ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbini el-Kâhiri (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtac*, Çev. Soner Duman, (İstanbul: Mirac yay., 2009), XII/37-38.

⁶²⁰ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/41.

avret statüsünden çıkarılması gerektirdiğini beyan etmişlerdir.⁶²¹ Örneğin bu konuda İmam Maturidi şöyle demektedir:

- “Ellerin ve yüzün avret olmadığını gösteren hususlardan biri de kadının avret yeri açıkken namaz kılamamasıdır. Oysaki kadın yüzü, elleri ve ayakları açık iken namaz kılabilmektedir. Mademki öyle, bu durum, şehvet bulunmaması halinde kadının bu organlarına bakmanın caiz olduğunu gösterir.”⁶²²

Ancak bütün bunların yanı sıra namazın söz konusu zahiri ziynetin tespiti ve yüz ve elin avret statüsünden çıkarılmasını gerektirmesi hakkında herhangi bir etkisi bulunmadığını beyan edenler de olmuştur.⁶²³ Yine zahiri ziyneti yüz ve el olarak tefsir edip bunu sadece namaza hasredip “namazda avret saymayan ancak namaz dışında bakmak konusunda avret” olduğunu söyleyen bir diğer görüş sahipleri de mevcuttur.⁶²⁴ Hatta bu bağlamdaki tartışma aynı mezhep âlimleri arasında da gerçekleşebilmektedir. Örneğin namazın kadının birtakım uzuvlarını avret olarak isimlendirip isimlendirmeyeceği konusunda hanbeli mezhebinin iki görüşünden birini İbn Teymiyye şöyle aktarmaktadır:

- “Ahmed (bin Hanbel) zahiri ziynet elbisedir dedi. Ve kadında her şey hatta tırnağa kadar avrettir dedi. Hadiste de “Kadın (bütünüyle) avrettir” diye rivâyet edildi. Bu (şekilde tespit edilen fıkhi nas) bütün bunları kapsayıcı oldu. Çünkü ellerin örtülmesi namazda mekruh değildir. Böylelikle ayak gibi avret oldular. Buna göre kıyas yüzü, - ellerden farklı olarak her ne kadar namazda onu açmaya çağıran bir ihtiyaç olsa da- avret olmayı gerektirir. Bundan dolayı arkadaşlarımız ibarede ihtilaf ettiler. O avret olarak isimlendirilir mi yoksa isimlendirilmez mi? Bazıları avret değil dedi. Bazıları da o avrettir muhakkak namazda ihtiyaçtan dolayı açılmasına ruhsat verildi dedi.

⁶²¹ Bkz: Taberi, *Cami’u’l-beyan*, XVII/261; Maturidi, *Te’vilatü’l-Kuran*, VII/547; Cessas, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/408; İbn Arabi, *Ahkamu’l-Kur’an*, III/382; Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/209; İbn Cüzey, *et-Teshil li-’ulumî’t-tenzil*, II/67.

⁶²² Maturidi, *Te’vilatü’l-Kuran*, VII/547.

⁶²³ Bkz: İbnü’l-Cevzi, *Zâdü’l-mesîr fi’lmi’t-tefsîr*, III/290.

⁶²⁴ Bkz: Beyzavi, *Envarü’t-tenzil*, IV/104.

Tahkikte ise muhakkak o namazda avret değildir. O bakmak konusunda avrettir. Çünkü ona bakmak caiz değildir.”⁶²⁵

Bütün bu farklı söylemler ile oluşan ihtilaflar esasında belli başlı uzuvların avret olarak isimlendirilip isimlendirilmeyeceği noktasındadır. Fakihlerin söz konusu fıhki ıstılahlarda farklılaşmalarının sebep ve gerekçeleri farklı farklıdır. Bunlardan kimisi avret kelimesini li-zatihi avret veya li-gayrihi avret olarak tasnif ederek kadının açması her halükarda yasaklı olan uzuvları ile kimi durum ve şartlarda açması mübah olan uzuvlarını birbirinden ayırmaya çalışmışlardır. Yani örtünme bakımından avretlikle tesettür bakımından avretlikliği iki ayrı olgu olarak kabul etmişlerdir. Bunun ile ilgili benzeri fetvalar tefsir bölümünde geçmişti. Nitekim birtakım müfessirlerin belli uzuvları Nur suresi 30-31. âyetlerde avret statüsünden çıkartırlarken Ahzab suresi 53 ve 59. âyetlerde o uzuvları tam tersi avret olarak konumlandıklarıdır. Bunun örnekleri ilerde aktarılabilecek fıhki kaynaklarda da gelecektir.

Diğer yandan fakihlerden kimisi ise avret kelimesini ihtiva ettiği terim anlamından dolayı bütünüyle terk edip söz konusu tesettür emrini, esasında fitne kavramıyla ifade etmeye çalışmaktadırlar. Örneğin Serahsi konu ile ilgili bir pasajda şöyle demektedir:

- “Diğer yandan kadının örtünmesinin farz olması ve erkekle halvette kalmasının haram olması, fitne korkusundan dolayıdır. Fitne korkusu burada da söz konusudur. Bu ancak mahremlik ilişkisi ile ortadan kalkar. Çünkü ebedi haramlık, şehveti azaltır.”⁶²⁶

Yine aynı müellif gelen naslar muvacehesinde kadının aslında tepeden tırnağa avret olduğunu da beyan etmektedir. Fakat ihtiyaç ve zaruretin zorunlu olarak onları avret olarak isimlendirip konumlandırılmaması gerektirdiğini beyan etmektedir:

⁶²⁵ İbn Teymiyye, *Şerhu'l-'Umde fi'l-fıkh*, (Beirut: Dâru ibn Hazm, 2019), II/269.

⁶²⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, X/189.

- “Kadın baştan ayağa kadar avrettir. Açık kıyas bunu gerektirir. Peygamber “Kadın bütünüyle örtünmesi gereken bir avrettir” buyurarak buna işaret etmiştir. Sonra ihtiyaç ve zaruretten dolayı, kadının bazı yerlerine bakmak mübah kılınmış ve bu hüküm, söylediğimiz gibi, insanlar için daha kolay olduğundan istihsan olunmuştur.”⁶²⁷

Bu şekildeki fıkhi tasnif ve tanımlama kadının, örneğin kendisini görebilecek kişi veya kişilerin -çeşitli görüşler muvacehesinde- yalnızca fitnesinden kesin emin olunan; bütünüyle şehveti gitmiş pir-i fani yaşlı adam veya muhannes vb kimseler olması takdirinde fıkıh dili açısından kadının yüz ve elini açmasının caiz olduğuna müsaade edecek bir faydayı da temin eder. Çünkü o iki uzuv avret değildir.

Bütün bu söylem farklılıklarının en temel nedeni birşeyin avret olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceği hakkında ki temel zemin ve ilkelerde birleşilememesi ve dolayısıyla avret kavramının kullanımının çok boyutlu olmuş olmasıdır. Nitekim ileride geleceği üzere kadında birtakım yerlerin örtünmesini avretlik veya fitne olgusu üzerinden inşa eden iki temel söylemin yanı sıra her dört mezhepte “avret değil ancak fitne tehlikesi durumunda avret olur” şeklinde söylenimde bulunup hem fitne ve hem de avretlik kavramlarını tesettür hükmünün inşası hakkında müşterek kullananlar da olmuştur. Hatta söz konusu avret kavramının bu denli farklı kullanımlarının olmasından dolayı söz konusu avret kavramını genel kabul gören “açılması ve görülmesi haram” anlamının dışında kullanan dahi olmuştur. Örneğin Abdurrahman el-Ceziri (1882-1941), *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba‘a* adlı eserinde şafii mezhebine göre erkeğin kadına nisbeten avretinin bütün bedeni olduğunu söylemektedir.⁶²⁸ Esasında fakihin burada kast etmeye çalıştığı şey şafii mezhebinin tercih edilen görüşüne göre kadının erkeğe bakmasının li-zatihi haram olmasıdır. Ancak erkeğin avretlik kavramının gerektirmiş olduğu kadına karşı bütünüyle örtünmek gibi bir yükümlülüğü ise yoktur. Bu da söz konusu avretlik ile ilgili kavramın fakihler tarafından kimi zaman ne kadar farklı şeyleri

⁶²⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, X/268.

⁶²⁸ Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Ceziri (1882-1941), *el-Fıkh ‘ale’l-mezâhibi’l-erba‘a*, ((y.y.), Dâru’l-Kütübi’l İlmıyye, 2003), I/175.

kast edebileceği ile ilgili uç örneklerdendir. Âlimlerin bunun gibi hükümlerde ittifak edip istilâh, illet ve gerekçelerinde ihtilaf ettikleri hususlar çoktur. Fıkıh açısından söz konusu illeti doğru tespit etmek elbette önemlidir. Ancak daha önemli olan husus ise son noktada verdikleri esas hüküm ve maksattır.

Fakihlerin söz konusu hükmü fıkhi açıdan farklı tespit etmesinin sebep ve gerekçeleri özelde hanefi mezhebinde tafsilatıyla izah edildikten sonra diğer mezheplerin görüşleri de aynı ilkeler doğrultusunda daha genel surette aktarılacaktır. Ancak bu farklı söylemlerin hangisinin fıkıh usulu ve üslubu açısından daha doğru, tutarlı ve sistematik olduğu hususu konu dışında tutulacaktır.

1.1. Hanefi mezhebi

Hanefi mezhebinin zahir görüşüne göre baliğ, hür ve yabancı kadının avreti yüz ve avuç içi dışında bütün bedenidir. Avuçların arkası mezhebe göre avrettir. Mutemed kavle göre ayaklar da müstesna olduğu gibi tercih edilmeyen kavle göre de kolları avret değildir. Sesi hakkında ise avret ve avret olmamak üzere iki ayrı kavil zikredilmiştir.⁶²⁹ Mezhepte kocakarı ihtiyar kadın dışındakilerinin avret sayılmayan yerlere ihtiyaç olmaksızın bakmanın li-zatihi tahrimen mekruh olduğu beyan edilmekte⁶³⁰ haram olması ise li-gayrihi fitneden emin olmama şartına bağlı kılınmaktadır.

Fıkıh kitaplarında el ile ilgili olarak kullanılan “el-keffu” ifadesinin lügat açısından elin hem içi ve dışını kapsadığını söyleyen olmuştur. Ancak bunda lügatin değil örfün dikkate alınması gerektiği söylenmiştir. İbn Abidin kadının eli ile ilgili mülahazayı şöyle açıklar:

- “*Mi'racü'd-Diraye*”de⁶³¹ şöyle geçer: “Buna itiraz edilmiş ve avucu istisna etmek avucun arkasının avret olduğuna delalet etmez. Çünkü lügatta avuç elin hem içine hem dışına şamildir. Onun için de avucun

⁶²⁹ Bkz: El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 58.

⁶³⁰ Tahavi, *Şerhu Me'anil'l-Asar*, III/15; Komisyon, *el-Fetava'l-Hindiyye*, V7329; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, XV/398.

⁶³¹ *Mi'racü'd-Diraye* ile şerhi'l-Hidaye. Kıvamüddin el-Kaki'nin 21 Muharrem 745 (4 Haziran 1344) tarihinde tamamladığı eser

dışı denilir şeklinde mütalaa yürütülmüşse de buna cevaben, örf ve adette avuç elin sırtına şamil değildir denilmiştir.” Bundan anlaşılıyor ki, bu fer’i mesele lügata değil örf ve adette kullanılmaya bina edilmiştir. Anla! “Mezhebe göre” tabirinden maksad, zahir rivayedir.”⁶³²

Müellif daha sonra ise muhalif görüşleri de şöyle sıralar:

- “Kadıhan’ın (ö. 592/1196) “*Muhtelifat*”ı ile diğer kitaplarda avuçların (dışı) avret olmadığı bildirilmektedir. “*Münye*” şerhinde bu kavil üç vecihle te’yid edilmiş ve, “Zahir rivâyet olmasa da esah kavil budur.” denilmiştir. “*Hilye*” sahibi dahi bunu te’yid etmiş ve “*Muhid*” sahibi ile “*Cami*” şerhinde Kadıhan’ın da bunu tercih ettiklerini söylemiştir. “*İmdad*” nam eserinde Şurunbulali (ö. 1069/1659) dahi buna itimad etmiştir.”

Mezhepte ayaklar hakkında üç ayrı görüş belirtilmiştir. Birinci görüşe göre avret değildir. İkinci görüşe göre mutlak surette avrettir. Üçüncü görüşe göre ise yalnız namaz dışında avrettir. Hasan bin Ziyad, Ebu Hanife’den kadının ayağına bakmanın caiz olduğunu rivâyet etmiştir. Başka bir rivâyetinde ise caiz olmadığını rivâyet etmiştir.⁶³³ Daha sahih olan kavlin ilk rivâyet olduğu söylenmiştir.⁶³⁴ Ayaklar hakkındaki ihtilafın ise yalnız alt kısmı hakkında olduğu aktarılmıştır. İbn Abidin:

- “Ben derim ki: Musannif ayakların üstünden bahsetmemiştir. Kuhistani (ö. 962/1555) de “*Hulasa*”dan naklen, “Ayağın altı hakkında rivâyetler muhtelifdir.” denilmiştir. Bundan anlaşılın üstünde ihtilaf olmamasıdır. Sonra ehl-i tahkik ulemadan Kemal b. Hümmam’ın (ö. 861/1457) “*Zade’l-Fakir*” adlı mukaddimesinde gördüm ki, ayağın dörtte birinin açılmasının namaza mani olduğunu sahih kabul ettikten sonra, “Ayağın üstü açılrsa namazı bozulmaz.” demiş, bu kavli Musannif Timurtaşî “*İlanetü’l-Fakir*” adlı şerhinde “*Hulasa*”ya nisbet

⁶³² İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*, II/111.

⁶³³ Komisyon, *el-Fetava’l-Hindiyye*, V/329.

⁶³⁴ Ebü’l-İhlas Hasen b. Ammar b. Ali eş-Şürünbülali el-Vefai el-Mısri (ö. 1069/1659), *Merakı’l-felah şerhu Nuri’l-izah*, ((y.y.),el-Mektebetü’l Asriyye, 2005), 91.

etmiş; sonra “*Hulasa*”dan o da “*Muhid*”den naklen ayağın altı hakkında iki rivâyet olduğunu, bunların esah olanına göre avret sayıldığını söylemiş ve şunları ilave etmiştir: Ben derim ki (ibn Abidin): “Hulasanın sözünden anlaşılıyor ki, hilaf, sadece ayağın altı hakkındadır. Üstü hilafsız avrettir. Onun için Musannif, açılmakla namaz bozulmayacağına katiyetle hüküm vermiştir. Lakin allame Kasım’ın sözünde hilafın bunda da mevcut olduğuna işaret vardır. Çünkü bunu naklettikten sonra şöyle demiştir: “Sahih olan şudur ki, ayağın dörtte birinin açılması namaza manidir. Zira ayağın üstü gösterilmesi yasak olan ziynet yeridir. Allah Teâla Hazretleri, “Kadınlar gizledikleri ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar!” buyurmuştur”. Musannif’in sözü burada sona erer.”⁶³⁵

Kadının sesi hakkında ise iki görüş zikredilmiştir. Sesinin avret olmadığı söylenmek ile birlikte avret olduğunu söyleyen pek çok kitaplar da mevcuttur. Bu durumu ibn Abidin şöyle aktarır:

- “*Bahır*”da “*Hilye*”den naklen, “En münasibi budur.” denilmiş; “*Nehir*”de ise, “İtimada şayan budur.” ifadesi kullanılmıştır. Bu kavlin mukabili kadın sesinin avret olmasıdır. “*Nevazil*” adlı kitapta, “Kadının sesi avrettir. Onun Kur’an’ı kadından öğrenmesi daha makbuldür. Bundan dolayıdır ki Peygamber (s.a.v) “Tesbih erkeklere, el çırpmak ise kadınlara mahsustur” buyurmuştur. Erkeğin onun sesini işitmesi doğru değildir.” deniliyor. “*Kafi*” nam kitapta ise, “Kadın aşikare telbiye yapamaz. Çünkü sesi avrettir.” denilmiştir. “*Bahır*”da bildirildiğine göre “*Muhit*”in Ezan Babında bu kavil tercih edilmiştir. “*Fetih*” sahibi diyor ki: “Bu kavle göre “kadın namazda Kur’an’ı aşikar okursa namazı bozulur” denilirse yerinde olur. Onun için Peygamber (s.a.v), imamın yanıldığını bildirmek için kadının sesle tesbih getirmesini men etmiş; ona el çarpmayı tavsiye buyurmuştur.” Burhan Halebi “*Münyetü’l-Kebir*” şerhinde onu tasdik ettiği gibi “*İmdad*” sahibi dahi bu sözü kabul etmiştir. İmam Ebu’l-Abbas Kurtubi, şarkı dinlemek hakkındaki

⁶³⁵ İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*, II/111-112.

kitabında şunları söylemiştir: “Zekası kıt olanlar zannetmesinler ki biz kadının sesi avrettir, demekle konuşmasını kastediyoruz! Bu anlayış doğru değildir. Biz ecnebi erkeklerin hacet mes ederse kadınlarla konuşmasına cevaz veriyoruz. Yalnız kadınların yüksek sesle konuşmalarını, seslerini uzatmalarını, yumuşatmalarını ve aruza göre okumalarını caiz görmüyoruz. Çünkü bunlarda erkekleri kendilerine meylettirmek ve şehvetlerini harekete getirmek vardır. Kadının ezan okuması bundan dolayı caiz olmamıştır.”⁶³⁶

Bu her iki görüşe göre de kadının ihtiyaç olmaksızın yabancı bir erkekle konuşmasının yine erkeklerin duyup fitneye sebebiyetinden dolayı sesini yükseltmesinin caiz olmadığı noktasında ittifak edilmiştir. Yine aksıran kadın veya erkeğin birbirlerine açıktan “yerhamukellah” diye karşılık vermeleri ve aynı şekilde birbirlerinin selamlarına -ki selama muKabele farz olduğu halde- açıktan karşılık vermeleri de caiz değildir. Bundan dolayı selama içlerinden mukabele etmelidir.⁶³⁷

Tefsir bölümünde de açıklandığı üzere bir kadının görülmesi mübah olan herhangi bir uzvunun açılması belli birtakım şartlarla mukayyettir. Bu şartlar; ihtiyaç-zaruret ve fitneden emin olma durumlarıdır. Bundan sonra fıkıh kitaplarında geçen bu durumlar tahlil edilecektir.

1.1.1. İhtiyaç ve zaruret hali

Hanefi mezhebinde kimi fıkhî naslarda namahrem kadınlara bakmanın mübah olduğu zikredilmektedir. Ancak bu nasların zahirinde görünen mübahlık ya nassın devamında yahut ta başka bölümlerde kayıtlanmıştır. Çünkü avret mahalleri ile ilgili olarak tayin edilen hükümler tesettürden farklı olarak pek çok değişkenlere

⁶³⁶ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, II/112.

⁶³⁷ Bkz: Serahsi, *el-Mebsut*, IV/68; Kasani, *Beda'ı'u's-şana'i*, I/150; Ebü'l-Hasen Burhanüddin Ali b. Ebi Bekr b. Abdilcelil el-Fergâni el-Merginani (ö. 593/1197), *el-Hidaye*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), I/149; Burhanüddin (Burhanü's-Şeria) Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhari el-Merginani (ö. 616/1219), *el-Muhtâ'ül-Burhani fi'l-fıkhi'n-Nu'mani*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), V/315; Mevsili, *el-İhtiyar*, IV, s.165; Siracüddin Ömer b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri (ö. 1005/1596), *en-Nehrü'l-fa'ik*, (y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, II/98; El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 655; Komisyon, *el-Fetava'l-Hindiyye*, V/326; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, VI/368-369.

tabiidir. Bu da kimi fakihlere göre o uzuvların avret statüsünden çıkartılmasını gerektirmektedir.

Avret olarak konumlandırılan uzuvlar bizzat açılması ve görülmesi mutlak surette haram olan yerlerdir. Haramlar ise tıpkı açlıktan ölmek için bizzat yasaklanmış olan belli miktar domuz veya alkol tüketimini mübah kılan tam zaruret halleri dışında yapılması kesin olarak yasaklanan hususlardır. Ancak birtakım durumlar da mevcuttur ki bunlar yapılması tam zaruret hali olmayan fakat yapılmaması da pek çok güçlüğün doğurduğu belva hallerini oluşturmaktadır. Bu gibi durumların söz konusu olduğu bazı hükümlerde bazen bizzat Şari' tarafından kolaylığa ve genişliğe gidilmiştir. Bunun gibi ilkelerin uygulandığı hususlarda Hanefiler genellikle istihsan delilini kullanmışlardır. Tesettür ile ilgili hükümlerin tespitinde de bu hususlar dikkate alınmıştır. Bu durumu açıklığa kavuşturmak için önce Tahavi (ö. 321/933) ve Serahsi'den detaylı birer örnek zikredilip daha sonra Hanefi fukahanın genel görüşleri aktarılacaktır. Ancak mezhep içindeki fakihlerin aktarımlarına geçmeden önce her mezhebin görüşlerinin aktarıldığı bölümlerde öncelikle dört mezhep imamının konumuz olan tesettür hakkında dolaylı veya doğrudan olarak bize ulaşan görüşleri aktarılacaktır.

1- Ebu Hanife:

İmam Azam'dan ve diğer üç mezhep imamlarından kadının tesettürü ile alakalı aktarılan rivâyetler ya namaz hakkında yahut da normal şartlar dışındaki ihtiyaç ve zaruret halleri ile alakalıdır. Bu durumu ibn Nureddin el-Mevzi'i şöyle aktarır:

- "Malik, Şafii, Ebu Hanife gibi ve diğer selef âlimleri namazdaki avret dışında konuşmamışlardır. Şafii ve Malik yüz ve el dediler. Ebu Hanife buna ayakları da ekledi. Onlardan herhangi birinin genç kadına ihtiyaç olmaksızın yüzünü açmaya ve genç erkeğe ihtiyaç olmaksızın ona bakmayı mübah göreceklere sanmıyorum. En doğrusunu Allah bilir."⁶³⁸

⁶³⁸ İbn Nureddin el-Mevzi'i, *Teysiru'l-Beyan li-Ahkami'l-Kur'an*, IV/77-78.

İmam Ebu Hanife'den kadının tesettürü ile ilişkili sayılacak nitelikteki bize açık olarak gelen husus, kadının dışarıya çıkıp çıkmaması ile ilgilidir. Ebu Hanife, İmam Muhammed ve İmam Yusuf'a göre genç kadının dışarıya çıkması mutlak surette yasaktır. Ancak Hz. Peygamber'in asr-ı saadette kadınlar hakkında onların mescidlerden engellenmemesi ile ilgili buyruğundan dolayı⁶³⁹ Ebu Hanife, yaşlı kadınların mescide gitmelerini akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf ise tüm vakitlerde mübah görmektedir. Çünkü Hz. Peygamber kadınların müşriklik ve cahiliyye adetlerinden kurtulmaları için mescidlere gelmelerini ve ders halkalarında bulunmalarını faydalı buluyordu. Yine bayram günleri Müslümanların kalabalık görünmeleri için bayram toplanmasına çağırılırdı. Hanefi fukahânın konu ile ilgili açıklamalarının bazıları şunlardır:

Muhammed bin Hasan eş-Şeybani (ö. 189/805):

- "Ebu Hanife (radiyallahu anhu) kadınların iki bayram için çıkmaları hakkında: Onlara (asr-ı saadette) ruhsat verilirdi. Ancak bugün kocakarı acuze dışında kimsenin çıkmaması gerekir dedi."⁶⁴⁰

Cessas:

- "Eğer gûnahtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın."⁶⁴¹ ...Ve kadın için en güzelinin erkeklerin onu duymaması için sesini yükseltmemesine delalet vardır. Yine onda kadının ezan okumaktan nehyedildiğine delalet vardır. Aynı şekilde ashabımız (hanefiler) böyle demişlerdir. Allah Teâla başka bir âyette "Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar."⁶⁴² buyurdu. Buna göre kadın halhalının sesini işittirmekten nehyediliğine göre kendisinde fitne korkusu olan genç kadın olunca konuşmaktan nehyedilmesi önceliklidir. Allah

⁶³⁹ Buhari, "Cuma", 900; Ebu Davud, "Salat", 565; Enes bin Malik, "Cuma", 540; Ahmed bin Hanbel, c. VIII/281 (4655); Beyhaki, "Salat", 5370.

⁶⁴⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybani (ö. 189/805), *el-Hüccetü 'ala ehli'l-Medine*, (Beyrut: Âlimu'l-Kütüb, 1982), I/306.

⁶⁴¹ Ahzab 33/32.

⁶⁴² Nur 24/31.

Teâla'nın “*Evlerinizde karar kılın.*”⁶⁴³ kavli... Onda kadınların evlerinde oturmalarının gerekli olup dışarıya çıkmaktan nehyolunduklarına delalet vardır.”⁶⁴⁴

Kuduri:

- “Kadınların mescidlerde bulunması (tahrimen) mekruh görülür. Ebu Hanife'ye göre yaşlıların sabah, akşam ve yatsı vakitlerindeki çıkmaları caizdir. Ebu Yusuf ve Muhammed ise yaşlılar için bütün vakitlerde caizdir dediler.”⁶⁴⁵

Serahsi:

- “Kadınların bayram namazına çıkma zorunluluğu yoktur. Bu konuda kadınlara izin verilmekte idi. Bugün ise bunu özellikle genç hanımlar için (tahrimen) mekruh görüyorum. Genç hanımlar, fitne olur diye çıkmaktan yasaklanmışlardır. Onlara evlerde kalmaları emredilmiştir.⁶⁴⁶ Yaşlı hanımlara gelince; onların akşam, yatsı, sabah ve bayram namazlarında cemaate katılmalarına izin verilmiştir. Öğle, ikinci ve Ebu Hanife'nin (r.h) görüşüne göre cuma namazları için çıkmalarına izin verilmemiştir. Ebu Yusuf ve Muhammed (r.h); yaşlı hanımların bütün namazlara, güneş tutulması ve yağmur duası namazlarında bulunmalarına izin verilir, demişlerdir. Çünkü yaşlı kadınların çıkmalarında fitne yoktur. İnsanlardan bu gibi kadınlara arzu duyanlar pek azdır. Onlar, hastaları tedavi etmek, mücahitlere su vermek ve yemek pişirmek üzere Resulullah (s.a.v) ile beraber cihada çıkıyorlardı. Ebu Hanife (r.h), gece namazları hakkında şöyle demiştir: Yaşlı kadın, (bütünüyle) örtülü olarak çıkar. Gece karanlığı, onunla erkeklerin kendisine bakması arasında perde olur. Gündüz namazları ve şehirde kılınan cuma namazları böyle değildir. Kalabalık nedeniyle

⁶⁴³ Ahzab 33/33.

⁶⁴⁴ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/470-471.

⁶⁴⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kuduri (ö. 428/1037), *Muhtasaru'l-Kuduri*, ((y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 29.

⁶⁴⁶ Ahzab 33/33.

belki kadın yere düşebilir itilip kakılabilir. Bunda da fitne vardır. Çünkü her ne kadar genç erkek, yaşlı kadına arzu duymasa da kendisi gibi yaşlı erkekler ona arzu duyabilirler. Belki de bazı gençlerin aşırı arzuları yaşlı kadına arzu duymalarına neden olabilir. Yaşlı kadınları itip kakabilirler.”⁶⁴⁷

- “İbn Ömer (r.) “Hasta ve lohusa dışındaki kadınların hamama girmelerine engel olunuz, hasta ve lohusa da kapalı olarak girsin” derdi. Biz Hanefiler ise şöyle diyoruz: Bu sözden kasıt, kadınların dışarıya çıkmalarını engellemek ve evde oturmalarını sağlamaktır.”⁶⁴⁸

Kasani:

- “Kadınlara gelince onlara iki bayram için çıkmalarına ruhsat verilir mi? Onlardan genç olanların Allah Teâla'nın “*Evlerinde karar kılsınlar.*”⁶⁴⁹ kavlinde dolayı cuma, bayram ve namazlardan herhangi birinde çıkmalarına ruhsat olmadığına icma edilmiştir. Evde karar kılmak emri çıkmayı yasaklar. Çünkü onların çıkışı şüphesiz bir şekilde fitneye sebeptir. Fitne haramdır. Ve fitneye sebep olan da haramdır. Yaşlılara gelince sabah, akşam, yatsı ve bayram namazlarında çıkmalarında ruhsat verildiği noktasında ihtilaf yoktur. Öğle ikindi ve cuma hakkında ihtilaf edilmiştir. Ebu Hanife onlara bunda ruhsat vermemektedir. Ebu Yusuf ve Muhammed onlara bunda ruhsat vermiştir. O ikisinin kavlinin anlamı, yasaklamanın (dışarı) çıkmalarından dolayı olan fitne korkusudur. Bu acuzelerde tahakkuk etmez. Bundan dolayı Ebu Hanife iki vakit dışında çıkmalarını mübah saymıştır. Ebu Hanife'ye göre öğle ve ikindi vakitleri fasıkların mahalle ve yollarda intişar ettiği vakittir. Belki onlardan (kocamış yaşlılardan) dolayı kadınlara rağbeti olduğu için fitneye düşenler yahut kocayıp yaşlanmalarına rağmen onlarda erkeklere rağbetleri hala olduğu için fitneye düşenler olabilir. Ancak sabah, akşam ve yatsı vakitlerine

⁶⁴⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, II/64.

⁶⁴⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, X/272.

⁶⁴⁹ Ahzab 33/33.

gelince hava karanlıktır. Karanlık ise kadınlar ve erkeklerin bakışları arasında engel olur. Aynı şekilde fasıklar bu vakitlerde sokaklarda olmazlar. Bundan dolayı fitneye yol açmazlar. Bayramlarda ise fasıklar çoğalsa bile salihler de çoğalır. Salihlerin ve âlimlerin heybeti onları günaha düşmekten alıkoyar.”⁶⁵⁰

Burhaneddin el-Buhari (ö. 616/1219):

- “Bişr, Ebu Yusuf’tan naklen şöyle dedi: Ebu Hanife’ye kadınların mescidlere gitmelerine ruhsat veriyormusun? diye sordum. (O da) “Yaşlı akşam... çıkabilir bunun dışındakiler çıkamaz. Genç ise bundan hiçbirinde çıkamaz dedi.” Ebu Yusuf yaşlı bütün namazlarda çıkabilir dedi.”⁶⁵¹

El-Baberti (ö. 786/1384):

- “Kadınların namaza çıkmaları mübahtı. Sonra fitneye sebebiyet verdiklerinden bundan men edildiler... Hz. Ömer kadınları mescidden men etti. Bunu Hz. Aişe’ye (r.)’ şikâyet ettiler. O da şâyet Nebi (s.a.v) Ömer’in (r.) bildiklerini bilseydi çıkmanıza izin vermezdi dedi. Âlimler bununla hüccet getirip genç kadınları mutlak surette yasakladılar.”⁶⁵²

İbn Nüceym (ö. 970/1563):

- “...Kocanın eşinin dışarı çıkmasına şu yedi durumda izin vermesi caizdir: Ana babayı ziyaret, ikisine iadeyi ziyaret, o ikisinin ya da birinin taziyesi, mahremleri ziyaret ve şâyet kadın ebe, gassal veya üzerinde bir başka hak var ise izinli ve izinsiz çıkar. Hac da bunun gibidir. Bunun dışındaki mahrem olmayanı ziyaret, onlara iadeyi ziyaret ve velime gibi

⁶⁵⁰ Kasani, *Beda’i’u’s-şana’i’*, I/275.

⁶⁵¹ Burhaneddin el-Buhari, *el-Muhtâ’ül-Burhani*, I/429.

⁶⁵² Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Baberti er-Rumi el-Mısri (ö. 786/1384), *el-İnaye*, (Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1970), I/365.

durumlarda ona izin verilmez ve o da çıkmaz. Eğer ona izin verilirse ve oda çıkarsa ikisi de asi olurlar.”⁶⁵³

2- Tahavi:

Müellif farklı farklı eserlerinde yabancı kadının yüz ve eline bakmanın mübah olup o iki uzvun avret olmadığını birçok yerde açıklamıştır. Aynı şekilde bu görüşü mezhebin müctehid imamlarına da nisbet etmektedir:

- “Yüce Allah’ın “*Kendiliğinden ortaya çıkan kısmı müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” âyetinde istisna edilen kısmın yüz ve eller olduğu söylenmiştir. İşte bu yorum bizim Resulullah’dan (s.a.v) gelen zikrettiğimiz hadislerle uygun düşmektedir. Böyle bir yorumu benimseyenlerden birisi de Muhammed bin el-Hasendir. Nitekim bu hususu Süleyman bin Şuayb’ın babası yoluyla Muhammed’den tahdis ettik. Bütün bunlar aynı zamanda Ebu Hanife’nin Ebu Yusuf’un ve Muhammed’in -Yüce Allah’ın rahmeti hepsine olsun- görüşüdür.”⁶⁵⁴

Ancak İmam Tahavi söz konusu bakmak ile ilgili mübahlığı “*Şerhu Me’ani’l-Asar*” adlı eserinin nikah bölümünde kayıtlandırmaktadır. Kendisi, kadına görücü giden erkeğin ona bakmasının mübah olup olmaması hakkında iki görüş olduğunu zikretmektedir. Birinci kısımda zikrettiği hadislerle istidlalde bulunan birinci grup âlimlere göre ona bakmak caizdir. Daha sonra zikrettiği ikinci grup âlimlere göre ise o kadına bakmanın mübah olmadığını zikretmektedir. Bu grup âlimlere göre kadına, erkeğin eşi yahut da kadın mahremleri görücüye gidebilmektedir. Çünkü o kadın erkeğe bütünüyle avrettir. Daha sonra bu âlimlerin kendileriyle istidlalde buldukları kadınlara bakmanın yasak olduğunu beyan eden hadisleri aktarmaktadır. Müellif netice olarak zikrettiği her iki görüş sahibinin kendileriyle istidlalde buldukları hadisleri telif ve birleştirme bağlamında şu açıklamayı yapmaktadır:

⁶⁵³ İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-ra’ik*, I/380.

⁶⁵⁴ Tahavi, *Şerhu Me’ani’l-Asar*, III/15.

- "Bu hususta birinci grup görüş sahiplerinin lehine ancak bunların aleyhine olan delillerden birisi de şudur: Birinci grup rivâyetlerde Resulullah'ın (s.a.v) mübah kıldığı başka bir amaç için değil de talip olmak amacıyla bakmaktır. Böyle bir bakış ise helal olan bir sebep dolayısıyladır. Nitekim bir erkek aralarında nikah bulunmadığı için bir kadının yüzüne aleyhine şahitlik etmek ya da lehine şahitlik etmek için bakacak olursa bunun caiz olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde ona talip olmak için yüzüne bakacak olursa bu da ona caizdir. Ali, Cerir ve Büreyde'lerin (r.) rivâyet ettikleri bu yasaklayan hadislere gelince buradaki yasak talip olma dışındaki haller ile helal olmayan haller hakkındadır. Bunlar olmadan bakılacak olursa bu haram kılınmış bir mekruh olur."⁶⁵⁵

Tahavi sonrasında kadına nikah için bakmanın mübah olduğu ile ilgili açıkladığı kısım hakkında bir başka husus ile örneklendirmede bulunmaktadır:

- "Muhakkak ki onların erkeğin onu satın almak istediği zaman cariyenin göğsüne bakmanın ona caiz ve mübah olduğu hakkında ihtilaf etmediklerini görürsün. Çünkü o ondan bu kısma başka birşey için olmayıp onu satın almak için bakmaktadır. Eğer o ondan bu kısma satın almak için değilde ancak başka bir şey için bakarsa bu onun için haram olur. Aynı bu şekilde onun kadının yüzüne bakması helal olan bir mana (maksat) için olursa bu onun için mekruh olmaz. Eğer bunu haram olan bir mana için yaparsa bu onun için mekruh olur."⁶⁵⁶

Müellif ilk bölümde kadınların yüzüne bakılmasının âyetin gereği olarak caiz görürken ikinci bölümde ise bu cevazı kayıtlandırmaktadır. Aynı şekilde cariyeler hakkında onların avret mahallerinin her ne kadar hafifletilmiş olsa da onlara bakmanın da mübahlığını ancak muteber bir ihtiyaç için caiz olduğuna değinmiştir. Buna göre meşru bir ihtiyaç olmaksızın kadına bakmak caiz değildir.⁶⁵⁷ Çünkü kadına dinen meşru olmayan bir maksat dışında bakmak

⁶⁵⁵ Tahavi, *Şerhu Me'ani'l-Asar*, III/15.

⁶⁵⁶ Tahavi, *Şerhu Me'ani'l-Asar*, III/15.

⁶⁵⁷ Ayrıca bkz: Komisyon, *el-Fetava'l-Hindiyye*, VI/329; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, VI/370.

haram olan bir maksadı barındırır. Daha sonraki fakihlerden bir kısmı ise bunu mutlak surette haram saymışlardır. El-Haskefi:

- “Bu hüküm selef zamanında idi. Bizim zamanımıza gelince, genç kadının yüz ve ellerine bakılması mutlaka yasaktır. Kuhistani el-*“Feteva’s-Siraciyye”*de⁶⁵⁸, el-Ûşi (ö. 575/1179) ve başkası böyle söylemişlerdir.”⁶⁵⁹

Yine *“el-Fetava’l-Hindiyye”*de sokakta kadınların yüzlerine bakmaya çalışan kimseye selam verilmeyeceği söylenmiştir.⁶⁶⁰

Metinde zikredilen haram olan kerahiyet, Şari’in yapılmasını kesin olarak yasakladığı şeydir. Bundan dolayı terk edilmesi vaciptir. Yani tahrimen mekruh hükmü koyan müctehidin esas maksadı onun haram olmasıdır. Ancak usul açısından tahrimen mukruhun inkarı haramda olduğu gibi küfrü gerektirmediği ve Nahl suresi 116. âyette geçen *“Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak, “Bu helâldir, bu haramdır” demeyin; çünkü Allah hakkında asılsız şey söylemiş olursunuz; Allah hakkında asılsız şey söyleyenler de kesinlikle iflah olmazlar.”* şeklindeki tehditten şiddetle kaçınıp hiçbir şekilde buna dahil olmamak için her dört mezhebin müctehid imamından esasında haram olduğunu düşündüğü pek çok hususu “bunu kerih görüyorum” yahut helal olduğuna işaret için “caiz olduğunu umuyorum” gibi ifadeler gelmiş ve buna yönelik ıstılahlar tercih edilmiştir. İmam Muhammed’e göre, her mekruh yani tahrimen mekruh olan şey, haramdır. Ateşle ceza görme bakımından da haram gibidir. Ama tenzihen mekruh olan şey, fukahanın ittifakı ile helale daha yakındır. İmameyne göre ise, tahrimen mekruh olan şey, harama daha yakındır. Sahih ve muhtar olan da imameynin görüşü olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda bidat ve şüphenin de tahrimen mekruhun misli olduğu aktarılmıştır. Tahrimen mekruh olan birşeyin harama nisbet edilmesi,

⁶⁵⁸ Kâriülhidaye diye tanınan Hanefi hukukçusu Ebu Hafs Siraceddin Ömer b. Ali’nin (ö. 829/1426) fıkha dair eseri.

⁶⁵⁹ Bkz: Komisyon, *el-Fetava’l-Hindiyye*, V/329; El-Haskefi, *ed-Dürü’l-muhtar*, 656.

⁶⁶⁰ Komisyon, *el-Fetava’l-Hindiyye*, V/326.

vacipin farza nisbet edilmesi gibidir. O zaman vacip ne ile sabit olursa, tahrimen mekruh da onunla sabit olur. Yani sübutu zanni olan bir delille sabit olur.⁶⁶¹

İbn Abidin İmam Muhammed ile Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un muhalefetlerinin lafzi olduğunu zikredip şunları aktarır:

- "Bu İbn Hümam'ın (ö. 861/1457) "*Tahrîku'l-Usul*" isimli eserinde tahkik ettiğine muvafıktır. Tahkik ettiği şöyledir ki; "Muhammed'in "haramdır" sözünde bir çeşit mecaz vardır. Çünkü ikabı istihkak etmekte haram ile tahrimen mekruh olan ortaktırlar. İmameynin kavli ise, hakikat üzerinedir. Çünkü kat'i olarak bilinmektedir ki İmam Muhammed, vacip mekruh olanı inkar edenin küfrüne hükmetmez. Nasıl ki, farz ve haramı inkar edenini tekfir etmişse. O zaman İmam Muhammed ile mana itibariyle imameynin arasında zannedildiği gibi bir ihtilaf yoktur." Bunun "*Tahrîkü'l-Usul*"ün şarihi İbn Emir-i Hac Muhammed'in "*Mebsum*"ta zikrettiği ile teyit etmektedir. Zikredilen kelam şudur: Ebu Yusuf, Ebu Hanife'ye, "Sen bir şeye mekruhtur dediğin zaman senin reyin nedir?" diye sorunca, Ebu Hanife, "haramdır" demiştir. Yine "*Mebsum*"ta, Muhammed'in, "Ebu Hanife de mekruhu inkar eden kimseyi tekfir etmemiştir." kavli gelecektir. Bunun üzerine aralarındaki ihtilaf sırf bu mekruha haram demenin sahih olup olmadığı üzerinedir."⁶⁶²

Tahavi daha sonra söz konusu ruhsatın kadının yüz ve elini avret statüsünden zorunlu olarak çıkardığını beyan etmektedir. Çünkü erkek, evleneceği kadının dahi avret mahalline bakamaz. Bu da mübah olan uzuvları farklı konumlandırmayı gerektirir. Tahavi konu ile ilgili şunları zikreder:

- "Talip olmak için kadının yüzüne bakmanın helal olduğu sabit olduğuna göre onun hükmü de bundan dolayı avretin hükmü dışına çıkmaktadır. Çünkü bizler kadını nikahlamak isteyen kimsenin

⁶⁶¹ Bkz: Merginani, *el-Hidaye*, IV/363; Mevsili, *el-İhtiyar*, IV/153; El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 650; Ferhat Koca, "*Mekruh*", TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV yay., 2003), XXVIII/581-583.

⁶⁶² İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, VI/337.

vücudunun avret sayılan bir kısmına bakmasının mübah olmadığını biliyoruz. Nitekim bir kadın ile evlenmek isteyen bir kimsenin onun saçına göğsüne vücudunun bundan daha aşağı yerlerine bakmasının onunla evlenme isteği olmayan kimselere haram olduğu gibi ona da haram olduğunu görüyoruz.”⁶⁶³

Bu durum yüz ve elin ıstılahe bakımından niçin avret statüsünden çıkarıldığını gösteren önemli örneklerdendir. Benzer ifadeleri Kuduri (ö. 428/1037) kadının ayağı ile ilgili hükümleri analiz ederken şöyle zikretmektedir:

- “Bize göre kadın, tıpkı (birtakım) muamalarında yüz ve elini açmasında olduğu gibi yürürken de ayağının açılmasına ihtiyaç duyar. O ikisinden biri (yüz gibi) ihtiyaç dolayısıyla avret olmaktan çıkıyorsa öbürü de onun gibidir.”⁶⁶⁴

Tahavi kadına evlenmek için bakmaya ruhsat tanınmasının nikah dışındaki şeyler için de bakmanın mübah olmasını gerektirdiğini beyan etmektedir:

- “Vakta ki kadına nikahı murad eden kimseye yüzüne bakmanın mübah olduğu sabit olunca aynı şekilde bunun bakışıyla haram olmayan bir manayı kast edip onu nihahlamayı murad etmeyen kimse için de helal olduğu sabit olur.”⁶⁶⁵

Müellifin burada açıklamaya çalıştığı husus söz konusu evlilik için bakmaya ruhsat tanıyan rivâyetler aynı zaman da bunun gibi alışveriş, şahitlik vb birtakım dinin helal saydığı mana ve maksatlar için de kadına bakmanın mübah olduğunu gösterdiğiidir. Nitekim kendisi helal olmayan maksatlarda yani ihtiyaç dışı durumlarda kadına bakmanın mübah olmadığını zikretmiştir. Tahavi'nin yapmış olduğu bu açıklamasında aynı zamanda kadına zikri geçen ihtiyaç durumları dışında bakan erkeğin bakmaktaki maksadının müsbet olmayacağı ve onda kaçınılmaz olarak helal olmayan mananın bulunacağına dair izahat geçmektedir.

⁶⁶³ Tahavi, *Şerhu Me'anil'l-Asar*, IV/342.

⁶⁶⁴ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kuduri (ö. 428/1037), *et-Tecrid*, (Kahire: Dâru's-Selam, 2006), II/604.

⁶⁶⁵ Tahavi, *Şerhu Me'anil'l-Asar*, IV/341.

Çünkü kadına bakmak yasaklıdır. Bu yasaklık ondan gelecek olan fitne edişesinden dolayıdır. Söz konusu endişe cinselliği olmayan kimseler dışında ortadan kalkmamaktadır. Ancak belli bazı durumlarda ona bakmak ihtiyaç ve zaruret için mübah sayılmıştır. Bu ihtiyaçlar dışında kadına bakan kimse ise helal olmayan bir maksat için bakmış olur.

Söz konusu hükmün bu şekildeki açıklayış usulü diğer fukada farklı yer ve pasajlarda da gözlenmektedir. Örneğin Cessas'ın zahiri ziynet ile ilgili zikretmiş olduğu şeyler yukarıda İmam Tahavi'nin aktardıkları ile aynı üslup ve muhteviyata sahiptir. Cessas'ın zikrettiği şeylerin tafsilatlı şekli şunlardır:

- "Ashabımız (hanefiler) şöyle dedi: Murad yüz ve iki eldir. Çünkü sürme yüzün, kına ve yüzük ise elin ziynetidir. Yüz ve elin ziynetine bakmak mübah olunca muhakkak ki bu kaçınılmaz olarak yüz ve iki ele bakmanın mübahlığını gerektirdi. Aynı şekilde kadından yüz ve iki elin avret olmadığına delalet eder. Muhakkak ki o yüz ve iki eli açık olarak namaz kılar. Şâyet o iki avret olsaydı ona tıpkı avret olupta örtmesi gereken şey gibi o ikisini örtmesi gerekirdi. Bu şekilde yabancı erkeğe kadından şehvetsiz olarak yüz ve eline bakmak caiz olunca tıpkı onunla evlenmek, aleyhine şahitlik yapmak yahut hakimın ikrarını işitmeyi murat etmesi gibi özürden dolayı kendisine baktığında ondan şehvetlenirse bile caiz olur."⁶⁶⁶

Cessas'ın buraya kadar aktardıkları ile sanki kadına ihtiyaç olmaksızın ve şehvetsiz bakmanın mübah olduğunu beyan etmeye çalıştığı anlaşılır. Ancak devamında aktardıkları hususlar bunları ihtiyaç ve zaruret ile mukayyet tuttuğu ve bu durumlar dışında da kadına bakmanın caiz olmadığını çünkü ona fitneden emin olmaksızın bakmanın mümkün olmadığını ifade etmektedir.

- "(Peygamber) sallallahu aleyhi ve sellemin Ali'ye; "ilk bakışa ikinci bakışı ekleme. Muhakkak ki ilki senin diğeri ise senin değildir" sözü kadına şehvetten dolayı bakmanın caiz olmadığını gösterir. Cerir (r.)

⁶⁶⁶ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/408.

Resulullah sallallahu aleyhi ve selleme ansızın bakışı sordu (o da) yüz ve başka yerler arasında ayırım yapmaksızın “Bakışını çevir.” dedi. Bu da muhakkak ki ancak zaruri olmasından dolayı “birincisi senindir” ihtiyarlı (kasıtlı) olmasından dolayı da “diğeri senin değildir” demesiyle onun şehvetle bakışı kastettiğine delalet eder.”⁶⁶⁷

Bütün bu hususlardan anlaşıldığı üzere fukahanın haramlığı şehvet üzerinden tespit etmiş olmaları pir-i fani vb kişilerde bunu mümkün görmemelerinden dolayıdır. Yani söz konusu fitneden emin olma illeti herhangi bir çekiciliğe sahip ve cinselliği olan kimseler hakkında değildir. Çünkü fakihlere göre Hz. Peygamber kadına kendisi hakkında fitneden emin olunamayacağından dolayı ansızının kaçınılmaz olarak bakmak dışındaki ihtiyari bakışı yasaklamıştır.⁶⁶⁸ Müellifin kadına bakmanın yasaklığını her ne kadar fitne olgusu üzerinden tayin etse de aslında ihtiyaç ve zaruret olmaksızın yasaklanmış olduğu şeklinde anladığının başkaca delilleri daha önce geçen Ahzab suresi 53. ve 59. âyetlerde yaptığı açıklamalardır. Kendisi kadınlara bakmayı yasaklayan Ahzab suresi 53. âyette geçen “*Onlardan birşey istediğinizde perde arkasından isteyin.*” ifadenin açıklamasında şunları söylemektedir:

- “Çünkü tarafların birbirlerine bakması bazen meyil ve şehvete neden olur. Bundan dolayı Allah bunun gerektirmiş olduğu hicabı emretti.”⁶⁶⁹

Müellif Ahzab suresinin 59. âyetinde ise “*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.*” ifadesinin tefsirinde şöyle demektedir:

- “Âyet, genç kadınların yabancı erkeklere karşı yüzlerini örtmeleri gerektiğine delalet ediyor. Kadınlar dış örtülerine bürünmelidir ki, kötü niyetli kimseler onlardan bir şey umarak eziyet etmesinler.”⁶⁷⁰

Bu ve benzeri hususların örnekleri tefsir bölümünde farklı farklı bölümlerde birçok kez zikredildi. İmam Tahavi, kadının belli zamanlarda bazı cemaatlerde hazır

⁶⁶⁷ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/408.

⁶⁶⁸ Ayrıca bkz: Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/407.

⁶⁶⁹ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*, III/483.

⁶⁷⁰ Cessas, *Ahkamu'l-Kuran*. III/486.

bulunulması ile ilgili mübahlık ve teşvik ifade eden hadisler üzerine sorulan farazi bir soruya şu cevabı vermektedir:

- “Ona şöyle cevap verilir: Bu, -Allah en doğrusunu bilir- bizlerin hicab (kadınlarla örtü arkasında konuşmamız) ile emrolunmamızdan önceydi. Ve erkeklerin kadınlara kadınların da erkeklere bakmaları mübah idi. Sonra bu nesh edildi. Kadınların durumları hakkında kendilerine bakmanın sakınıldığı ve evlerde bulunmalarının lüzumluğu emri varid (Ahzab 33) oldu. Kadınlara evleri mescidlerden daha faziletli kılındığında evler onlara daha efdal oldu.”⁶⁷¹

Yine İmam Tahavi hac bölümünde kadının ihramlı iken yüzünü örtmesinin yasak olduğunu akabinde ise erkeklere karşı yüze temas etmeksizin bir örtü sarkıtması gerektiğini zikreder. Bu durumu Şeyhizade (Damad Efendi) şöyle aktarır:

- “Tahavi Şerhu Me’ani’l-Asar’da (ihramda) önce kadının yüzünü açması gerektiğine sonra ise sarkıtmak suretiyle örtmenin vacip olduğu (söylemektedir). Bu mesele kadının yüzünü zaruret olmaksızın açmasının caiz olmadığını gösterir”⁶⁷²

2- Serahsi:

- “Kadın baştan ayağa kadar avrettir. Açık kıyas bunu gerektirir. Peygamber “Kadın örtünmesi gereken bir avrettir” buyurarak buna işaret etmiştir. Sonra ihtiyaç ve zarureten dolayı, kadının bazı yerlerine bakmak mübah kılınmış ve bu hüküm, söylediğimiz gibi insanlar için daha kolay olduğundan istihsan olunmuştur.”⁶⁷³

⁶⁷¹ Ebu Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdi el-Hacri el-Mısri et-Tahavi (ö. 321/933), *Ahkamu’l-Kur’an li-Tahavi*, (İstanbul: İslami Araştırma Merkezi, 1995), I/470.

⁶⁷² Abdurrahman bin Muhammed bin Süleyman (Şeyhizade Damad Efendi) (ö. 1078/1667), *Mecma’u’l-ehur fi şerhi Mülteka’l-ebhur*, Dâru’l İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431, I/285.

⁶⁷³ Serahsi, *el-Mebsut*, X/268.

Kadının ihramı yüzünde olup yani yüzünü örtmesi yasaklanıp ve örtünce fidyeye vermesi gerektiği halde onun yüzünü temas etmeyen birşey ile örtülebileceği söylenmiştir:

- "Peygamber (s.a.v): "Erkeğin ihramı başında, kadının ihramı yüzündedir." buyurmuştur. Bundan da, kadının ihramlı iken yüzünü örtmeyeceğini anlamaktayız. Ancak kadın ihramlı iken arzu ederse yüzüne dokunmaksızın örtebilir. Aişe'den (r.) bu konuda şu hadis rivâyet edilmektedir: "Biz Resulullah (s.a.v) ile birlikte ihramlı iken yüzlerimizi açıyorduk. Bir toplulukla karşılaştığımız zaman, yüzlerimizi temas etmeksizin örtüyorduk."⁶⁷⁴

Kadının ihramdayken yüzünü örtebileceği hakkında icma zikredilmiştir.⁶⁷⁵ Serahsi daha sonra yine ihramdayken İmam Şafii'ye muhalefet ederek erkeğin yüzünü örtemeyeceğini belirtir. Buna dair istidlalde bulunduğu delillerden biri ise şöyledir:

- "Ayrıca kadın tepeden tırnağa örtülü avret olduğu halde yüzünü icmaen örtmez. Muhakkak ki onun yüzünün açık olması durumunda, fitneye neden olma korkusu vardır. Buna rağmen o, ihramda iken yüzünü örtmediğine göre, ihram için erkeğin yüzünü örtmemesi önceliklidir."⁶⁷⁶

Bu da göstermektedir ki kadının yüzünün avret olmaması belli birtakım istisnai durumlar ile alakalıdır. Aksi takdirde bu şekilde istidlalde bulunmanın bir anlamı olmazdı. Bu durum ile alakalı Burhaneddin el-Buhari (ö. 616/1219) "*el-Muhitü'l-Burhani*" adlı eserinde şunları zikreder:

- "*Vakı'atu'n-Natifi*"⁶⁷⁷; "Kadın yüzünün üzerine bir örtü sarkıtır ve yüzüne değdiremez." hükmü geçer. Bu mesele gösterir ki, kadın zaruret yokken yüzünü yabancılara göstermekten men edilmiştir.

⁶⁷⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, IV/67.

⁶⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l Bari*, III/406.

⁶⁷⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, IV/13-14.

⁶⁷⁷ En-Natifi (ö. 446/1054)

Çünkü bu olmasa, hac ibadetleri için yüzünü örtmekten yasak edilirdi. Aksi takdirde bu peçe sarkıtmanın bir faydası olmazdı.”⁶⁷⁸

Bu örtmenin vacip olması durumunda müstehap oluşunun erkeklerin bulunmadığı zamana hamledilmesi gerektiğini ve şâyet kadın o esnada buna imkan bulamaz ise erkeklerin “Resulullah’a (s.a.v) ansızın bakışı sordum bana bakışımı çevirmemi emretti.” buyruğundan dolayı erkeklerin gözlerini kapatmasının vacip olduğu söylenmiştir.⁶⁷⁹ Nitekim mendup olduğunu söyleyen ibn Hümam Merginani’nin “*el-Hidaye*” adlı eserinin şerhinde bu meseleyi şöyle aktarır:

- “(Aişe) biz ihramlı olarak Resulullah (s.a.v) ile birlikteyken atlılar yanımızdan geçirdi. Bize yaklaştıklarında her birimiz cilbabını baş üzerinden yüzümüz üzerine sarkıttı. Onlardan uzaklaştığımızda onu (cilbabı) açardık.” Dediler ki: Temas etmeksizin yüzün üzerine birşey sarkıtmak müstehaptır. Bunun için yüzün üzerine kubbe gibi çubuklar edinip onun üzerine elbise sarkıtılır. Bu mesele kadının zaruret olmaksızın yabancılara yüzünü göstermesi yasaklanmış olduğunu gösterir. Aynı şekilde hadis buna delalet eder.”⁶⁸⁰

Kadıhan’ın “*Fetava*”sında ve Siraceddin ibn Nüceym’in (ö. 1005/1596) “*en-Nehrü’l-fa’ik*” eserinde benzer şeyler zikredilmiştir.⁶⁸¹ İbn Abidin:

- “Ben derim ki: Ben bizim ulemamızın, açık olarak örtmesi vaciptir, yüzünü açması yasaktır dediklerini işittim ki, bu da onu teyid eder.”⁶⁸²

Bütün bu kitaplarda kadına yüzünü örtmesi caiz olduğu ibaresi de geçmektedir. Bunun nedeni Hz. Peygamber’den (s.a.v) gelen “Kadının ihramı yüzündedir.” hadisidir. Başka rivâyette Peygamber’in (s.a.v) peçeyi yasaklaması onun yüze temas etmesinden dolayıdır. Hadis, kadına ihramdayken yüzünü örtmesini yasaklamaktadır. Ancak âlimlerin her biri bu yasağın yüze temas etmeksizin

⁶⁷⁸ Burhanüddin el-Buhari, *el-Muhtü’l-Burhani*, II/494.

⁶⁷⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-ra’ik*, II/381.

⁶⁸⁰ İbn Hümam, *Fethu’l-Kadir*, II/514.

⁶⁸¹ Bkz: Siracüddin ibn Nüceym, *en-Nehrü’l-fa’ik*, II/98.

⁶⁸² İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*, V/30.

örtmeye şamil olmadığını zikreder. Bu konuda hanefi fakih ibn Ebu'l-İz (ö. 792/1390) şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Muhakkak ki Nebi (s.a.v) kadına erkeğe karşı ihramda ve onun dışında özellikle fitne korkusu durumunda yüzünü açması noktasında hüküm teşri' etmedi. Muhakkak ki ancak nas sadece (yüze temas ettiği için) peçeyi yasaklamak için geldi.”⁶⁸³

Aktarılan cahiliyye dönemi ile ilgili bilgilerde cahiliyye kadınlarının da yüzlerini hac zamanında açtıkları zikredilir. Bu durumla ilgili gelen cahiliyye şiiri şöyledir:

- “Hac aylarında ondan; ona koku helal olduğunda parlayan güzellikler ve yüz açığa çıkar.”⁶⁸⁴

Bu da hac ile ilgili Hz. İsmail döneminden kalan tahrif edilmemiş hususlardan biridir. Fukahanın söz konusu örtünmeyi caiz olarak ifade etmesinin nedeni örtmek durumunda onu yasaklayan örf ve emrin muhalifi bir hareketin serd edilmemiş olduğunu söylemeye çalışmaktır. Bu tıpkı Bakara suresi 185. âyette geçen safa ve merve arasını hac eden kimseye günah yoktur ifadesi gibidir. Âyette şöyle buyrulmaktadır: “*Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindedir; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur*”. Âyetin söz konusu haccın bir rüknü olan hususu “*Kendisi için bir günah yoktur.*” biçiminde zikretmesinin nedeni cahiliyye dönemi müşriklerin o her iki dağın üstüne putlar koyup o şekilde dönmeleridir. İslam'dan sonra Müslümanlar İslam'dan önceki bu durumlarından dolayı bu iki yeri ziyaretinin mübah olup olmadığını merak etmiş âyet de bundan dolayı bu şekilde kendilerine cevap vermiştir.

Yine Kuduri bir kimsenin başkasının yerine hac yapması ile hükümleri analiz ettiği bölümde delillerden biri olan Fadl bin Abbas ile bir kadının birbirlerine baktıkları

⁶⁸³ Ebü'l-Hasen Sadrüddin Ali b. Alaidin Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî (ibn Ebu'l-İz) (ö. 792/1390), *Kitabü't-Tenbih 'ala müşkilati'l-Hidaye*, (Suudi Arabistan: Mektebet'r-Rüşd en-Naşirun, 2003), III/1006; Ayrıca bkz: Şeyhizade, *Mecma'u'l-enhur*, I/285.

⁶⁸⁴ El-Asmai el-Bahili, *el-Asma'ıyyat*/22.

ile ilgili rivâyette kadının yüzünün açık olması üzerinden onun hac yaptığı hakkında istidlalde bulunulan itiraz hakkında şu izahı yapmaktadır:

- “Yüzü açmaya gelince bu hac için de umre için de (veya) ihramlı olmak (durumu) dışında da olabilir. (Peygamber s.a.v) kadına yüzünü örtmeyi emretmemiş. Çünkü onun yanında yüzünü örtecek bir şey bulunmuyordu. Bilmezmiş ki şâyet kadın yüzünü ihram için açmış olsaydı tıpkı Aişe'nin (r.) yaptığı gibi ona, ihramdan dolayı temas etmeksizin yüzünün üzerine elbise sarkıtmasını emrederdi. O (Resulullah) kadına yüzünü örtmeyi emretmedi. Çünkü o (Fadl) kadının gözüne bakıyordu. Onun yüzünü eğdirdi taki o kadından hiçbir şeye bakmasın. Çünkü kadın ona o da kadına bakıyordu. Ve onun boynunu eğdirdiğinde fitne ikisinden kesildi. Kadın yüzünü örtseydi (örtü arkasından hala) ona (Fadl'a) bakardı. (Peygamber) onun boynunu eğdi taki her iki cihetteki bakıştan emin oldu.”⁶⁸⁵

Serahsi, kölenin hanımefendisine bakması hususunda onun yabancı erkek gibi olduğunu beyan eder:

- “Köle, hanımefendisine bakma konusunda yabancı ve özgür olan kişi gibidir. Yani, bize göre köle hanımefendisinin yalnız yüzüne ve ellerine bakar.”⁶⁸⁶

Müellif daha sonra bunu ihtiyaç ile kayıtlandırır. Çünkü ihtiyaç yokken kadının kölesine karşın dahi örtünmesi gerekmektedir. Serahsi bu durumu şöyle aktarmaktadır:

- “Fitne korkusu burada da söz konusudur. Bu ancak mahremlilik ilişkisi ile ortadan kalkar. Çünkü ebedi haramlık, şehveti azaltır. Mülkiyet ilişkisi ise şehveti azaltmaz. Aksine hanımefendinin çekinme duygusunu kaldırır. Burada kaçınılması zor bir durum (belva) yoktur.

⁶⁸⁵ Kuduri, *et-Tecrid*, IV/1654-1655.

⁶⁸⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, X/288; Not: Mütercim burada çeviri hatası yapmıştır. Kendisi orjinal lafızda geçen “köle yalnız hanımefendisinin yüz ve eline bakar” ifadesini bakmaz olarak çevirmiş, arapça metinde geçen “illa” istisna edatını “ila” şeklinde anlayıp çeviriyi ona göre yapmıştır.

Çünkü köleler, ev içinde değil, ev dışında çalıştırılmak için edinilir. Nitekim “Ev içinde hizmet etmesi için köle edinen kimse deyyustur (eşini kıskanmayan bir kimsedir)” denilmiştir. Ümmü Seleme'nin (r.) rivâyet ettiği hadis, ihtiyacın kalmaması gerekçesiyle örtünme şeklinde anlaşılır. Çünkü mükatep köle son taksitini ödeyinceye kadar hanımefendisinden bir şeyler alıp verme suretiyle onunla ilişkide bulunmaya dolayısıyla elini, yüzünü açmamaya ihtiyaç duyar. Köle borcunu ödeyince bu ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Bu nedenle hanımefendi ona karşı örtünmelidir.”⁶⁸⁷

3- Ebu Muzaffer el-Kerabisi (ö. 570/1174-75):

- “Ecnebi erkeğin hür kadınından bakması caiz olan zahiri ziyneti el ve yüzdür. Ona dokunması caiz değildir. Ecnebi erkeğin cariyeden bakması caiz olan şey batini ziynetlerdir. Ona (batını ziynetlere) dokunması caizdir. Mahrem olan kadına bakmanın caiz olduğu batini ziynetler; başı, göğsü, eli, kolu ve bacağıdır. Onlara dokunması caizdir. Fark ise “*Mümin erkeklere söyle gözlerini yumsunlar.*” âyetinin zahiri aslında yabancı erkeğin kadına bakmasının caiz olmamasını gerektirir. Ancak zaruret yüz ve ele bakmayı mübah kılmayı gerektirdi. O da; insanların kadına birşey satması, ondan birşey alması ve onun üzerine şahitlik yapma ihtiyacıdır. Bunun üzerine biz de zarureten dolayı caiz kıldık.”⁶⁸⁸

4- Kasani:

- “Yabancı erkeğin “*Mümin erkeklere gözlerini yumsunlar.*” âyetinden dolayı yabancı hür kadının yüz ve el müstesna bedeninden herhangi bir yerine bakması caiz değildir. Ancak zahiri ziynetler bakmak ki o, el ve yüzdür Allah'ın “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” âyeti ile ruhsat tanınmıştır. Ziynetten murat

⁶⁸⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, X/289.

⁶⁸⁸ Ebü'l-Muzaffer Es'ad b. Muhammed en-Nisaburi el-Kerabisi el-Hanefi (ö. 570/1174-75), *el-Furuk fi'l-fıkh (el-Furuk fi fûru'ı'l-Hanefiyye)*, ((y.y.), Vizaretü'l-Evkafı'l-Kuveytiyye, 1982), I/347.

mahalleridir. Zahiri ziynetlerin mahalli ise el ve yüzdür. Kına yüzün yüzük ise elin ziynetir. Çünkü kadın satıp-almak ve alıp-vermeye ihtiyaç duyar. Bu da adet gereği yüz ve elini açmak dışında mümkün değildir.”⁶⁸⁹

4- Merginani (ö. 593/1197):

- “Erkeğin *“kendiliğinden ortaya çıkan müstesna”* kavlinde dolayı ecnebi kadının yüz ve eli dışında bir yerine bakması caiz değildir. Ali ve ibn Abbas -Allah her ikisinden razı olsun- *“kendiliğinden ortaya çıkan”* sürme ve yüzüktür demişlerdir. Bundan kasıt zikredilen ziynetlerin mevzileri olduğu gibi onların takıldıkları yüz ve eldir. Çünkü yüz ve elin gösterilmesinde erkeklerle ihtiyaç dolayısıyla alıp verme gibi benzeri durumlarda zaruret vardır. Bu şekilde tespit edilen fıkhî nasta ayaklara bakmanın caiz olmaması vardır. Ebu Hanife’den kendisinde bazı zaruretlerin olmasından dolayı mübah olduğu aktarılmıştır. Aynı şekilde Ebu Yusuf’tan adeti (tabiatı) gereği bazen görülmesinden dolayı kollara bakmanın da mübah olduğu aktarılmıştır.”⁶⁹⁰

5- Mevsili (ö. 683/1284):

- “Erkeğin, kendisine yabancı olan bir kadına bakması caiz olmaz. Ancak şehvetten emin olursa, yüzüne ve ellerine bakabilir: Ebu Hanife’nin el ve yüze ayakları da eklediği rivâyet edilmiştir. Zira bir şey alıp vermek için geçimini temin edecek biri bulunmadığında geçimini sağlamak, dünyevi ve uhrevî işlerini görmek, muamelelerini yapmak durumunda yüzünü tanıma, elini, ayağını ve yüzünü görme zarureti vardır.”⁶⁹¹

6- Zeylai (ö. 743/1343):

⁶⁸⁹ Kasani, *Beda’i’u’ş-şana’i’*, V/121-122.

⁶⁹⁰ Merginani, *el-Hidaye*, IV/368.

⁶⁹¹ Mevsili, *el-Ihtiyar*, IV/156.

- “Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.”... Çünkü o ikisinin (yüz ve el) gösterilmesinde erkeklerle muamelelerinde alıp verme vb ihtiyaçlarından dolayı zaruret vardır... Asıl (hüküm) ise kendisinde fitne korkusu olmasından dolayı kadına bakmanın caiz olmamasıdır. Bundan dolayı (Resulullah) Aleyhi’s-Selam “Kadın tepeden tırnağa örtülü avrettir.” dedi. Ancak dinin istisna ettiği müstesna.”⁶⁹²

7- El-Ayni:

Müellif “*el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*” adlı eserinde bütün hanefiler gibi Namaz bölümünde kadının yüz ve elinin avret olmadığını söyleyip Kerahiyye bölümünde de Nur suresi 31. âyette geçen zahri ziynetin el ve yüz olduğunu zikreder. Aynı şekilde müellif kadının bu yerlerinin açılmasında ihtiyaç ve zarureti illet gösterir.⁶⁹³

Nur 31. âyette görülmesi caiz olan ziyneti el ve yüz olarak tefsir eden müellif hadis kitabında aynı âyetin devamında gelen “*Başörtülerini yakalarının üzerine sarkıtsınlar.*” ifadesi hakkında tefsir kabilinden zikrettiği hadiste daha önce geçen şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Fehlmerne bihi: Yani yırtıkları örtüleriyle yüzlerini örttüler.”⁶⁹⁴

Yine hem fakih ve hem de muhaddis olan müellif sütannenin şahitliği babında zikrettiği başka bir hadiste şu açıklamayı yapar:

- “Hadiste kadının salih kimse veya başkalarının yanında yüzünü örtmesi hükmü vardır.”⁶⁹⁵

8- İbn Abidin:

İbn Abidin nikah için kadına bakmak ile ilgili durum hakkında şöyle demektedir:

⁶⁹² Ebu Muhammed Fahrudin Osman b. Ali b. Mihcen b. Yunus es-Sufi el-Barî ez-Zeylai (ö. 743/1343), *Tebyinü’l-kakā’ik*, (Kahire: el-Matba’atu’l-kubra el-emiriyyeti, 1993), VI/17.

⁶⁹³ Bkz: Bedreddin el-Ayni, *el-Binaye Şerhu’l-Hidaye*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), II/124-125/VII/128-132.

⁶⁹⁴ Bedreddin el-Ayni, *Umdetü’l-kāri*, XIX/92.

⁶⁹⁵ Bedreddin el-Ayni, *Umdetü’l-kāri*, XIII/235.

“İstihsanın “ihtiyaç için olduğu takdirde” kayıtlanmasının nedeni şunu ifade ediyor: Eğer kadına bir defa bakmakla iktifa edilirse ikinci, üçüncü, dördüncü defalar bakmak haram olur. Çünkü kadına bakmak zaruret dolayısıyla mübah kılınmıştır. Bir defayla iktifa edildi mi, bir defa ancak helal olur.”⁶⁹⁶

9- Seharanpuri (1852-1927):

- “(Yüz ve elin) ihtiyaç ile kayıtlandırılması müslümanların kadınlarının yüzleri açık dışarı çıkmalarının yasaklandığı hakkında ittifak olduğuna delalet eder. Özellikle fesadın çoğalıp galip olduğu dönemde.”⁶⁹⁷

10- Mehmet Zihni Efendi (1846-1913):

- “İhticab ve mesturiyyetin nevi ikidir: Biri ev içinde ihticabtır ki, kadın kısmının ev içinde kocasından ve mahremlerinden başkasına karışıp görüşmemesi ve görünmemesidir. Diğeri ev dışında saklanmadır ki, kimseye görünmemek üzere yüzünü ve baştan ayağa kadar bütün endamını ve hatta elbisesini setir ve ihfa (örtüp gizleme) üzere olmaktır. Bunun zıddına tekeşşüf (açılma) ve evvelkinin zıddına tebezzül (bayağılaşma) tabir olunur. Kadınlar, tekeşşüf ve tebezzülden ve erkeklerin iştahlı gözlerine dar örtülerle endamını arzetmekten men edilmişlerdir. Yüzlerini, ellerini ve hatta ayaklarını namazda açık bulundurabilirler. Fakat zaruret olmadıkça mahrem olmayana bunları da gösteremezler. Sokakta yüz açmak, elbisenin kolunu veya eteğini örtüden çıkarmak şeriatın emrine aykırıdır. İhticab Kur’an’ın emridir, onu önemsememenin vebali büyüktür. “Yüz namahrem değildir” sözü, namaz hakkından (olmaktan) başkasında galattır.”⁶⁹⁸

Kadının yüz ve el dışındaki ayak, kol ve memeleri gibi başka uzuvların avret olmaması veya o yerlere bakmanın mübah olduğu ile ilgili zikredilen beyanatlar

⁶⁹⁶ İbn Abidin, *Reddül-muhtar*, XV/399.

⁶⁹⁷ Halil b. Ahmed b. Mecid es-Seharanpuri (1852-1927), *Bezlül-mechud fi halli Ebi Davud*, (Hindistan: Merkezu’ş-Şeyh Ebu Hasan en-Nedevi, 2006), XII/132.

⁶⁹⁸ Bkz: Mehmet Zihni Efendi (1846-1913), *Nimet-i İslam*, Sad: M. Rahmi, (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1978), 986-987.

ise başkaların o yerlere diledikleri gibi bakabileceği ile ilgili değildir. Nitekim yukarıda zikredilen ve ileride de gelecek olan fıkhi nasların genel anlamda yalnız kadının el ve yüzlerine bakmayı mübah sayması onların kaçınılmaz olarak görülmesi gerektiği içindir. Bu hususa yukarıda Merginani işaret etmişti. Yine Tahavi'nin evlenecek erkeğin yalnız kadının yüz ve eline bakabileceğini açıklaması bunu göstermektedir. Kasani bunu şöyle ifade eder:

- "Abdullah ibn Abbas'dan (r.) şanı yüce olan Allah'ın "*kendilinden ortaya çıkan müstesna*" âyeti ile ilgili söylediği sürme ve yüzük diğer rivâyette ise el ve yüz olarak gelen rivâyetin zahiri, geriye kalan yerleri nehyin zahiri üzerinde bırakır. Çünkü yabancı kadının yüzü ve eline bakmanın mübahlığı alıp-vermede açılmasına ihtiyaç olduğu içindir. Ayakların açılmasına ihtiyaç yoktur. Bu yüzden ona bakmak helal değildir."⁶⁹⁹

Kasani bu sözüyle ayakları avret saymaya çalışmamaktadır. Nitekim daha gerisinde onun mübah olduğunu söyleyen kavilleri zikretmekte ve onlara muhalefet etmemektedir. Burada anlatılmaya çalışılan husus kadının yüzünün açılması ile diğer uzuvlarının açılması arasında fark olduğudur. Çünkü insanların kadınların yüzü dışında bakmaya ihtiyaç duyduğu başka bir yeri yoktur. Bu durum avret mahalli sayılmayan el, ayak, ve kol ile ilgili diğer uzuvların kadınların istedikleri zaman açabilecekleri uzuvlar olmadığını ve erkeklerin o yerlere bakamayacağını göstermektedir. Fakihlerin bu yerleri avret mahallinden çıkarmalarının sebepleri kadının yüzünü avret mahallinden çıkartmalarından farklıdır. Çünkü yüz tanınma ve bilinme aracıdır. Kadının yüzünü açmasının caiz olduğu istisnai durumlarda bakmaya ihtiyaç duyan erkeğin o kadının yüzüne bakması mübahtır. Ancak ayakları ve kolları ise her ne kadar görünmesi kaçınılmaz olsalar da bakılması mübah değildir. Bu uzuvların avret mahallinden çıkarılması kadınların, erkeklerin de buldukları ortamlarda bu yerlerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkabilmesidir.

⁶⁹⁹ Kasani, *Beda' i' u' ş- şana' i'*, V/122.

Ebu Hanife'nin kadının ayağını avret mahalli saymamasının nedeni dışarıda - özellikle fakir kadınların- adım atarken ayaklarının eteklerinin altından görülebilmesi ihtimalidir.⁷⁰⁰ Yine “*el-Fetava'l-Hindiyye*”de çocuk emziren kadının göğüslerine bakmanın mübah olduğunu zikretmek⁷⁰¹ ve Ebu Yusuf'un kadının kollarını avret mahallinden çıkarmasının nedeni, ekmek yoğurmak için tutulan hizmetçi kadın ve yabancı bir erkeğin bulunduğu kaçınılmaz bir ortamda çamaşır yıkayan kadın⁷⁰² gibi benzeri durumlarda bu yerlerin açılmasının gerekli olmasındandır. Bu hükümlerde zikredilen mübahlıktan en çok kastedilen süten dolayı; süt kardeş ve süt baba, sıhriyetten dolayı oluşan; kızının kocası ve annesinin kendisinin öz babası olmayan kocası vb, bir görüşe göre evlatlarının namahrem olup yeğenlerinin güzelliğini onlara anlatabilmeleri ihtimalinden dolayı amca ve dayı, buluğ çağına ermemiş mümeyyiz çocuk ve kadının kölesi gibi Nur suresinde istisna edilmeyen ancak kadının yanına girmesi ve kadının onlara karşı hicaba bürünmesi farz olmayan kişilerdir. Çünkü kadının yukarıda zikredilen işlerin büyük çoğunluğunu evde yapmaktadır.

Ancak bu durumun ev dışındaki yabancılar içinde geçerli olması mümkündür. Örneğin köy vb kırsal yerlerde dere kenarında çamaşır yıkayan bir kadının kollarının bir kısmı açılabilir. Bu durumda kadın dışarda erkeklerin bulunduğu bir ortamda olmasından dolayı namahrem erkeklere karşın avret mahalli ile ilgili hüküm devreye girmektedir. Çünkü kadının dışarıya çıkarken ev halinden farklı bir örtünme yükümlülüğünün olmasının nedeni erkeklerin onu görebilme ihtimalinden dolayıdır. Kadının kolu mutlak surette avret sayılması halinde ise avretlik hükmünün ifade ettiği anlam dolayısıyla erkeklerin onu görebilmesine karşın dere kenarında çamaşır yıkayan kadının iş yaparken elinin ve kolunun açılması kesin bir şekilde yasaklanacaktır. Bu da onun için güçlük doğuracaktır. Bu münasebetle erkeklerin kendilerini göz hapsine almayacaklarından emin olduğu durumlarda kadının kolu hakkında kolaylığa gidilmiş ve gelen birtakım fıkhi naslar ile erkeklerin kadının kollarına bakmalarının yahut kadınların söz konusu el yüz kol ayak vb yerlerini açması caiz olduğu

⁷⁰⁰.Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkam*, I/59.

⁷⁰¹ Komisyon, *el-Fetava'l-Hindiyye*, V/329

⁷⁰² Komisyon, *el-Fetava'l-Hindiyye*, V/329

söylenmiştir. Ancak -erkeklerin kadının herhangi bir yerine bakması yahut kadınların söz konusu el, yüz, kol, ayak, vb yerlerini açması caiz olduğu- şekliyle ifade edilen fıkhî nâsâ erkek üzerinden bu mübahlığın zikredilmesinin nedeni yukarıda açıklandığı üzere erkeğe nispeten kadının avret mahallinin açıklanmaya çalışılmasıdır. Yoksa erkeğin, açılan kadının bu yerlerine bakmasının gerçekten mübah olduğu ve kadının bu yerlerini erkeğe teşhir etmesinin caiz olduğu kast edilmemektedir. Çünkü bu bakmanın kadının erkeklerin bulunduğu kaçınılmaz ortamlarda hamur yoğururken yahut çamaşır yıkarken kollarının açmasındaki ihtiyaçtan dolayı olduğu nakledilmiştir. Öyle ise bakmaya ihtiyaç olunmadığında esas ve asli hüküm onun haram olmasıdır. Söz konusu durumu İbn Abdin şöyle aktarmaktadır:

- "El-İtkani (ö. 758/1357) dedi ki: "Ebu Yusuf'tan gelen rivâyete göre hizmet yapan kadının kollarına bakmak onun ihtiyaçtan dolayı zaman zaman görünen dirseklerine bakmak mübahtır. Tabii bu da nefsinin yemek pişirmeye, ekmek imaline ücret mukabili vermişse böyledir." Bu ibareden insanın zihnine gelen şudur: Nazarın caiz olması bu eşyaları ücretle yaptığı vakte mahsus değildir. Fakat birinci ibare bunun tam tersini ifade eder. Zeylai'nin ibaresi maksadı daha iyi sergiler. O ibare şudur: "Ebû Yûsuf'dan gelen rivâyete göre kadının zira'larına yani kollarına bakmak mübahtır." Çünkü bu kollar şu işleri yaptığı zaman adet bakımından ortaya çıkarlar. Anla."⁷⁰³

Yukarıda açıklanan bu durum erkeğin avret mahalli ile ilgili olarak da kendini göstermektedir. Erkeğin avret mahalli genel anlamda çoğunluğa göre erkeğe, mahrem kadınlara ve namahrem kadınlara karşın göbük ile dizkapağı arasındır. Tafsilatlı beyan ileride gelecektir. Bu sebeple gelen fıkhî naslar kadının yabancı erkeğin göbük ve diz kapağı arası dışındaki yerlere bakmanın mübah olduğu şeklinde gelmektedir. Ancak tefsir bölümünde de geçtiği üzere bakmak ile ilgili hükümlerde kadın da erkek gibidir. Çünkü erkeğin kadına bakmasının sebebi her iki cins için ortaktır. Yani erkek kadına hangi maksat ile bakıyorsa kadında erkeğe

⁷⁰³ İbn Abdin, *Reddü'l-muhtar*, XV/397.

aynı maksatla bakmaktadır.⁷⁰⁴ Ancak erkeğin ontolojik ve sosyolojik anlamdaki farklılıkları, dışarıda iken bütünüyle örtünmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple erkekler dışarıya bütünüyle örtülü olarak çıkmamaktadırlar. Söz konusu durumda erkeklerin kadınların da bulunduğu sokağa çıkarken birtakım uzuvlarının görünüyor olması ve kadınların onları görebilme ihtimaline rağmen örtünmemeleri, yukarıda kadınlar ile ilgili durumlarda da açıklandığı üzere kadınlara karşı erkeklerin avret mahallinin zikredildiği fıkhî nasları bu duruma müsait biçimde tespit etmeye yani -kadınların erkeklerin diz ve göbek arası dışındaki yerlere bakması mübahtır- şeklinde ifade edilmesine neden olmuştur. Ancak bu mübahlık ifadesinden murad edilen esas maksat onu avret statüsünden çıkarmaktır.

1.1.2. Fitneden emin olma hali

Namahrem erkek ve kadınların birbirlerine bakmalarının mübah olması için gereken ihtiyaç ve zaruret şartı dışında bir de fitneden emin olma şartı vardır. Bu husus ile alakalı fakihlerin tesettür hükmü ile ilgili olarak tespit ettiği şart, fitnenin yani şehvetin olmaması değil de bu fitnenin kesin olarak ihtimal dahilinde olmamasıdır. İlgili durum hakkında Kuhistani şöyle demektedir:

- “Kadına bakmanın helal olması için şart: O kadına ve o kişiye bakmanın helal olması için yakın (kesin) yoluyla şehvetten emin olmaktır. Yani o kadına veya o kişiye yaklaşmak için nefisle bir meyil olmayacaktır.”⁷⁰⁵

Maturidi:

- “En doğrusunu Allah bilir ya, biz şuna kaniyiz ki kadının yüzüne bakmanın haram olmaması erkeğin kalbinde bundan dolayı bir şehvetin ortaya çıkmamasına bağlıdır. Eğer bunda bir şehvet duyarsa

⁷⁰⁴ Kasani, *Beda’i’u’ş-şana’i’*, V/122.

⁷⁰⁵ İbn Abidin, *Reddül-muhtar* XV/386.

ve bunun hoşlanmadık bir duruma götüreceğinden de emin olmaz ise o takdirde kadının yüzüne bakması ona yasaktır.”⁷⁰⁶

Bu bağlamda fitneden emin olmak muhteva bakımından diğerinden bütünüyle farklı bir olgudur. Herhangi bir konuda emniyetin yani kesinliğin bozulmaması kişinin kendinde en ufak bir şüphe ve tereddüte mahal vermemesi ile mümkündür. Yani kişi namahreme baktığı zaman içinde hiçbir tereddüt olmaksızın tıpkı öz annesi, babası, oğlu veya kardeşine baktığı gibi kendinden emin olmak zorundadır. Şâyet bu bakışta herhangi bir şüphe söz konusu ise yani namehreme baktığı zaman muhatabın namahrem olmasının doğurduğu tabii halden dolayı mahreme baktığı gibi bakmaması kendi hakkında muhtemel ise fitneden emin olma şartı yerine gelmemiş olacağından bakmak mübah olmayacaktır. Yine kadının tesettürü noktasında onun açılabilceği kişiler, baktığı zaman kadınlara karşı herhangi cinsi bir duygunun kendilerinde vuku bulması mümkün olmayan kimselerdir. Yani namahrem olmayan kişilerdir. Çünkü kadının, cinselliği bulunan namahrem erkek hakkında fitneden emin olması mümkün değildir. Aynı şekilde gaybi yani içsel bir mesele olması açısından erkeğin iç dünyasında şehvani duyguların oluşmayacağından emin olması mümkün değildir. İbn Abidin fıkhî açıdan tesettür bağlamında şehvetin tanım ve muhteviyatını şöyle aktarır:

- “Molla Miskin’in (ö. 954/1547) haram bahsindeki ifadesinden anlaşılan mutlak surette kalbinin meyletmesidir. Burada bu daha münasip olsa gerektir. T. Ben derim ki: Seyyidi Abdülgani’nin el-Kavlü’l-Muteber fi beyan’ı-Nazar adlı eserindeki şu sözleri de bunu te’yid eder: “Haram hükmüne illet olan şehvetin izahı şudur: Şehvet insanın lezzet duyduğu şeye kalbinin hareket ve tabiatının meyletmesidir. Bu meyil artarsa çok defa tenasül aleti de kalkar. Şehvetsizlik ise bundan hiçbir şeye kalbi hareket etmemesi ve tıpkı kendi güzel yüzlü oğluna, güzel yüzlü kızına bakmış gibi olmasıdır.”⁷⁰⁷

⁷⁰⁶ Maturidi, *Te’vilatü’l-Kuran*, VII/545.

⁷⁰⁷ İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*, II/114.

Yine Şirbini tüysüz gence bakmayı haram kılan şehvetin tanımında şu bilgileri aktarmaktadır:

- “Henüz tüyü bitmemiş çocuğun yüzüne şehvetle bakmak haramdır. Bu konuda icma vardır. Bu hüküm, daha önce de geçtiği üzere yalnızca tüysüz çocuğa özgü değildir. Yüzünde tüy bulunan erkeğe de mahrem kadınlara da şehvetle bakmak ittifakla haramdır. Burada Nevevi bu hükmü, sonraki meselelere giriş için zikretmiştir. İhya’da belirtildiği üzere şehvetin ölçüsü şudur: “Tüysüz bir çocuğa baktığında, yüzünde tüy bulunan bir kimseye baktığından farklı duygular hissedilen ve güzellikten etkilenen kimsenin bakması haramdır.” Subki şöyle demiştir: “Burada şehvet ile kastedilen, bakışın kişinin cinsi anlamda ihtiyacını gidermek amacıyla yapılmış olmasıdır. Yani kişi, güzel yüze bakmaktan hoşlanıyor ve bundan lezzet alıyorsa bu ihtiyacını gidermek için baktığında şehvetle bakmış olur ve bu bakış haram olur. Burada şehvet derken bunun ötesinde cinsel ilişki veya sevişme gibi şeyleri arzulamak kastedilmemektedir. Şehvetle bakmanın haram sayılması için işin bu raddeye varması gerekmez. İş bu raddeye varınca bu, fıskta ileri gitmek anlamına gelir. İnsanların çoğu işi zina etmeye kadar götürmez, yalnızca bakmak ve sevmekle yetinir ve böyle yaptıklarında kendilerini günahattan kurtulmuş sayarlar. Oysa günahattan kurtulmuş değillerdir.” Şehvet olmamakla birlikte fitne korkusu söz konusu olsa, Rafii ve Nevevi’nin âlimlerin çoğunluğundan aktardığına göre bakmak yine haram olur.”⁷⁰⁸

Bakmak bağlamındaki şehvet ile ilgili önemli bir diğer husus ise kişinin yalnız kendi nefsinden emin olmasının yeterli olmayıp karşıdakinin de nefsinden emin olmasının gerekmesidir. Bu hususu el-Haskefi şöyle aktarır:

- “Eğer kişi hem kendisinin hem de kadının şehvetinden emin ise ona bakabilir. Bunu el-Hidaye de zikretmiştir. İbn-i Kemal (ö. 940/1534):

⁷⁰⁸ Şirbini, *Muğni’l-Muhtac*, XII/49.

Kim ki şehvetinin emniyeti sözüyle ancak kişinin kendi şehveti kastedilmiştir derse, o manada kusur yapmış olur.”⁷⁰⁹

Bu durum dokunmak hakkında da böyledir. Kişinin kendi hakkında avret olmayan bir bölgeye bakması mübah olduğu gibi o bölgeye dokunması da mübahtır. Bu sebeple bir cariye için avret olmayan bölgelerine ihtiyaç gereği yabancı bir erkeğin bakıp dokunması da bu kural gereği caizdir. Ancak bu da yine kişinin kendi ve baktığı careyinin nefsindeki fitnedan emin olması şartıdır. Bu durumu da el-Haskefi şöyle aktarmaktadır:

- “Başkasına ait olan cariye için, ister müdebber, ister ümmü veled olsun, hükmü böyledir. Yani mahreminin neresine bakabiliyorsa bahis konusu cariye için de o yerlerine bakabilir. Erkek olsun, kadın olsun bakılması helal olan yerlere dokunulması da helaldir. Eğer kişi kendisinin ve cariye için şehvetinden emin oldukça... Çünkü Cenab-ı Peygamber, Hz. Fatıma'nın başını öperdi. Ve O: “Kim ki annesinin ayağını öperse sanki cennet kapısının eşliğini öpmüştür.” buyurdu. Eğer şehvetten emin değilse veya içinde şüphe varsa bakması da, ellemesi de helal değildir. İbn Sultan'ın (ö. 950/1544) Keşfu'l-Hakaik'i ve El-Mücteba'da da (böyle zikredilmiştir).⁷¹⁰

Ancak bu kural ittifakla yabancı hür kadının yüz ve eli için geçerli değildir. Onun hem eline hem yüzüne dokunması her halükarda yasaktır.⁷¹¹ Aslında genel kaide bakılması mübah olan yere dokunmanın da mübah olması gerektiği halde hür kadında bu kuralın tatbik edilmemesinin nedeni kadının yüz ve elinin avret olmamasının mukayyet olup asli olmamasından dolayıdır. Bütün bunlar göstermektedir ki mübah olarak tespit edilen fıkhî nasların muhatabı sağlıklı cinselliği tükenmeyen kimseler olmayıp ihtiyaç ve zaruret durumunda bakması gereken muayyen kimseler hakkındadır. Çünkü böyle kimseler kendileri ve

⁷⁰⁹ El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 655.

⁷¹⁰ El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 655.

⁷¹¹ El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 655.

karşındaki benzeri namahremlere bakmak hakkında fitneden, tabii olarak emin olamamaktadırlar.

Fitne tehlikesinden yani şehvetten emin olmamak muhatapların namahreme bakarken kesinlikle şehvetsiz bakamayacakları anlamına gelmemektedir. Nitekim bazen bakan kimse baktığı kimseden o esnada şehvet duymayabilir. Hatta bu birçok kez tekrarlanabilir. Ancak âlimler bunu dikkate almamaktadırlar. Onların bu hususta dikkate aldıkları şey Şari'in, ilgili yasaklamayı bu tehlikenin her an vuku bulmasının muhtemel olmasından dolayı tespit etmiş olmasıdır. Çünkü bu durum Kur'an'ın ifadesi ile taraflar için bütün bu tehlike ve meşru olmayan davranışlar hakkında daha tezkiye edici ve daha koruyucudur. Buna göre ilgili yasaklama hakkında mutlak ifadelerin zikredildiği naslara karşın bunu tevil edip söz konusu yasaklığı fitne korkusu üzerinden inşa eden âlimlere göre kişinin pratikte bazen baktığı kişiye karşın bu anlamda ilgi duymaması önemli değildir. Burada önemli olan unsur bu konuda cinselliği ve cazibesi bitmemiş bireylerin kendi nefisleri hakkında fitneden emin olma garantisine sahip olmalarının mümkün olmamasıdır. Çünkü namahreme bakıldığı zaman o kişinin namahrem olmasından dolayı her an onda bir meylin ve fitnenin gerçekleşmesi fitri ve tabii olarak mümkündür. Bu hususun örneklerinden biri Kadı İyaz'ın daha önce zikri geçen Fadl bin Abbas'ın kadına bakması akabinde Hz. Peygamberin elini yüzüne koymasındaki açıklamasıdır. Kadı İyaz bu hadisin tarafların kendilerinden fitne emniyetinin mümkün olmaması bakımından birbirlerine bakmayı yasakladığını beyan ettikten sonra şöyle demektedir:

- "Benim indimde bunda bu şekildeki eylemi (elini yüzüne koyarak neyhetmesi) yasaklamada sözden daha belîğdir. Nitekim Fadl'ın onlara Nebi aleyhisselamın münker görmeyeceği bir bakışla bakmış olması muhtemeldir. Muhakkak ki ancak o (Nebi) onların birbirleri hakkındaki fitneden korkmuştur."⁷¹²

Kadı İyaz'ın burada açıkladığı husus kişilerin birbirlerine şehvetsiz bakmalarının muhtemel olmasına karşın onların söz konusu fitne tehlikesinden tabii olarak

⁷¹² Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, IV/283.

kesin emin olmalarının mümkün olmamasıdır. Bundan sebeptir ki Hz. Peygamber bu durumu her halükarda mutlak yasaklamıştır. Bu husus bütün âlimlerin indinde aynıdır. Nitekim tesettür hükmü bakımından fitne tehlikesini temel alan âlimlerin herbiri ilgili hükmü -“eğer fitneden emin ursa, fitneden korkmaz ise ve eğer şüphe derse” gibi illetler üzerinden inşa etmelerine rağmen- ihtiyaç olmadığı zamanlarda söz konusu hüküm hakkında hep yasaklayıcı naslar tespit etmektedirler. Bundan dolayı örneğin kadınlara mescidlere gitmek hakkında özel izin verildiği halde genç kadınların kendilerinde fitne ihtimali olmasından dolayı yukarıda da aktarıldığı üzere İmam Azam Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bunu ittifakla yasaklamaktadırlar. Yine kadının sesinin avret olmadığını beyan edip söz konusu haramlığı fitne faktörü üzerinden inşa eden fakihlerin her biri aslında kimi zaman şehvetsiz konuşması mümkün olduğu halde kadının ihtiyaç olmaksızın erkekler ile konuşmalarını, onlara selam vermelerini, selama sesli mukabele edilmesini ve hapşırırken sesli bir şekilde “yerhamukellah” demelerini aynı şekilde mutlak ifadeler ile yasaklamaktadırlar. Ancak bunlarda çoğunlukla sadece kocamış ihtiyar kadınlar müstesnadır. Bütün bunların nedeni fitneden emin olmanın kocamış ihtiyarlar vb kimseler dışında mümkün olmamasıdır. Bu sebeple asli anlamda yasaklanmasına rağmen kocamış ihtiyarlar hakkında onlara bakılmalarına ve onlar ile musafaya yalnız onlardan fitneden emin olmanın mümkün olmasından dolayı cevaz verilmiştir.

Fitne tehlikesi ve şüphesi kadına bakmadan önce kendisinde nasıl bir etkiye neden olacağını bilmediği için daha en başta var olduğu gibi baktığı sırada da her an gerçekleşebilmekte ve fitneden emin olma garantisi mümkün olmamaktadır. Hatta bu fitne baktığı zaman kendisinde hiçbir cinsi duygunun kendisinde tezahür etmediği kişi hakkında dahi hala muhtemel olabilmektedir. Nitekim daha sonra önceden bakmış olduğu bu namahrem kimse hakkında kendisinde çeşitli sebep ve etkenlerden dolayı oluşan duygu ve düşünce değişiminden dolayı onu önceden görüp nasıl bir görünüme sahip olduğunu bildiği için kendisinde onu görmediği ileriki zamanda bile meşru olmayan duyguların uyanması muhtemeldir. Bu fitne ve tehlikesi kişinin tabii olarak hem kendi nefsinden gelebildiği gibi hem de her an şeytanın vesvesesinden de teşekkül edebilmektedir. Bu da İslam’ın bu ve benzeri meşru olmayan hususların her birinin önüne geçmeyi ve ilgili tesettür

hükümlerini tespit etmesini gerektirmiştir. Şeytanın her an vesvese verip insanları her türlü yanlış düşüncelere sevk edebilmesinin muhtemel olduğu ile ilgili Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerden biri ise şöyledir:

- "Peygamber'in (s.a.v) ashabından iki adam Resulallah (s.a.v) ile eşi Safiyye (r.) kendisi ile beraber iken karşılaştı. (Resulullah) o ikisine "Muhakkak ki o Safiyye dir" buyurdu. O ikisi (Peygamberin bu açıklamayı yapmayı hissetmesine karşın) "Subhanallah ey Allah'ın Resülü" dedi. (Resulullah) şöyle dedi: Muhakkak ki şeytan Ademoğlunun kan yolunda dolanır. Muhakkak ki ben de kalbinize (vesvese) atıp helak olmanızdan korktum."⁷¹³

Nefsin aldanmasının her an muhtemel olması ve takvanın kemaline rağmen bakışların kişiyi her an fitneye düşürebiliyor olmasından dolayı İmam Azam Ebu Hanife'nin, öğrencisi Muhammed bin Hasan'a onun şabb-ı emred olmasından dolayı bakmaktan şiddetle kaçındığı aktarılmıştır. Bu durumu ibn Abidin şöyle aktarmaktadır:

- "Gizli değildir ki en ihtiyatlı durum, kayıtsız şartsız bakmamaktır. Tatarhâniye'de dedi ki: "Muhammed bin Hasan güzel yüzlü idi. Ebu Hanife ders esnasında onu daima arkasında oturtuyordu. Veya bir direğin arkasında oturmasını istiyordu. Takvasının kemaline rağmen gözün hainliğinden korkardı."⁷¹⁴

Bütün bu zikredilen hususlar muvacehesinde ilgili haramlığı fitne faktörü üzerinden inşa edildiği bu görüşe göre Şari' namahreme bakmayı söz konusu illetten dolayı yasaklamıştır. Yani güzelliği ve şehveti kesinlikle bitmiş kocamış ihtiyarlar vb kimseler dışında hiç kimse bu hükümlere tabi değildir. Nitekim söz konusu haramlığı fitne unsuru üzerinden inşa eden âlimler, fitneden dolayı haram görüp avret olmadığını beyan ettikleri uzuvları avret olan uzuvlardan daha az haram saymamaktadırlar. Bundan dolayı âlimlerden birtakım aktarımlarda da

⁷¹³ Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman el-Hattab er-Ruayni (ö. 954/1547), *Mevahibü'l-celil li-şerhi Muhtasarı halil*, (y.y.), Dâru'l-Fikr, 1992), V/393.

⁷¹⁴ İbn Abidin, *Reddül-muhtar*, XV/386-387.

değinildiği üzere örneğin kadının yüzünü avret olarak konumlandırılmayıp ona bakmayı aslen mübah saydıkları halde onu kendisinde şehvet ve zinaya en ziyade davetiye çıkarmasından dolayı haramlık noktasında avret olan diğer pek çok uzuvlardan daha ileri görmüşlerdir. Çünkü kadını cazibeli ve çekici kılmak yönünden yüz bütün uzuvlardan önceliklidir. Bu bağlamda İmam Maturidi zikri geçen şu açıklamayı yapmıştır:

- "Sonra yüze bakmanın yabancıya haram olması baş kısmından ve diğer ziynet yerlerinden daha uygundur. Çünkü yüz bütün güzelliklerin toplandığı yerdir. Diğer ziynet yerleri ise yüz gibi güzellikleri bir araya getirmez. Ancak yüz dışında diğer ziynet yerlerine bakmanın haram olması li-zatihî avret yerleri olmasındandır."⁷¹⁵

Bütün fıkıh kitaplarında ortak olarak zikredilen fıkhî naslarda fitneden emin olmak şartının zikredilmesinin sebebi yukarıda da aktarıldığı üzere kadına şehvetsiz bakılabilineceğini söylemeye çalışmak değildir. Çünkü onlar bu fitne emniyetini ihtiyar pir-i fani vb kimseler dışında mümkün görmemektedirler. Fakihlerin fıkhî nasları bu şekilde tespit etmeye çalışmalarının nedenleri yukarıda maddeler halinde zikredildi. Ancak bununla beraber bu nedenlerden söz konusu konu ile en ilgili ve en önemli iki nedene değinilecektir. Bunlar şöyledir:

a- Şari'in bakmayı ve bakılmayı mübah saydığı birtakım kimseleri haramlık hükmünün dışında bırakmaya çalışmak:

Âlimler, -çeşitli görüşler çerçevesinde- akıl zayıflığı olan erkeklerin, hünsaların, nikah, şehvet vb durumlar noktasında umudu olmayan kocamış ihtiyar vb kimseler hakkında söz konusu hükümlerde hafifletici ruhsatlar zikretmişlerdir. Örneğin kocakarı ihtiyar kadınlar hakkında Nur suresi 60. âyet ile örtünmede hafifletme olduğunu söylemişlerdir. Yine bu âlimler kocamış yaşlı kadınların, haklarında fitne endişesi taşımamalarından dolayı genç kadınlardan farklı olarak yüzlerini örtme zorunlulukları olmadığını, onlara bakılabilineceğini hatta onlarla musafaha yapılmasının dahi caiz olduğunu söylemişlerdir. Söz konusu hükmün

⁷¹⁵ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kuran*, VII/547.

avretlik üzerinden değilde fitne faktörü üzerinden inşa edilmesi fıkıh dili açısından kendisinde fitne tehlikesinin olmadığı kişilere bakmaya mübah saymayı elverişli kılmak hakkında bir faydayı temin etmektedir. Kadının örneğin yüzünün açılması ve ona bakılmasının haram olmasının avretlik hükmü üzerinden inşa edilmesi fıkıh dili açısından bakılan kimsenin -onun her ne kadar kocamış ihtiyar bir kadın olsa dahi- bakılmasını haram kılacaktır. Çünkü avret yerlerine bakmak fitneden dolayı bakmanın yasaklığından farklı olarak li-zatihi haramdır. Nitekim kadının kocamış ihtiyar bir kadın olmasına rağmen saçının avret olmasından dolayı ona bakılmasının ittifakla haram olması bu sebeptir.

Bu duruma Kasani'nin Nur suresi 31. âyet ile ilgili yaptığı açıklama konuya ışık tutacaktır. Kasani âyette geçen "*Ziynetlerini kocaları, babaları... dışında kimseye göstermesinler.*" âyetinde istisna tutulan kişileri sıralarken bunlar arasında çocukların da olduğunu zikreder. Sonrasında ise avret mahalli hakkında ayırt (temyiz) etme vasfına sahip buluğ çağına yaklaşmış kimseler hakkında ise şunları aktarır:

- "Ancak avret ve diğerleri arasındaki farkı ayırt edip ve buluğa yaklaşmış (çocuk) kimseye gelince o (kadın), ona ziynetlerini gösteremez. Görmez misin ki bu çocuğun benzerine Allah Tebareke ve Teâla'nın "*İçinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar.*"⁷¹⁶ kavli ile bazı vakitlerde izin istemesi emredildi. Bundan (yani yanlarına girmeye müsaade edilmemek ve kadının ziynetlerini bütünüyle örtüp birbirlerine bakmalarının yasaklanması hükmünden) aralarında şehvet ihtimali olmamalarından dolayı her ikisinin şehvet ehli olmayan kocamış ihtiyar kimseler istisna tutulmuştur. (Nitekim) Rivâyet edilmiştir ki: İki kör, beraberinde Efendilerimiz Hz. Aişe (r.) ve başka zevceleri bulunurken Efendimiz Resulullah'ın (s.a.v) yanına girdiler. (Resulullah) onlara kalkın dedi. Onlar muhakkak ki o ikisi kördür ya Resulallah dediler. O da: Siz demi körsünüz? dedi. Bu (ihtiyarlara açması mübah olan husus) yüz ve ele bakmak ile ilgili hükümdür. Ancak bu iki uzva

⁷¹⁶ Nur 24/58.

dokunmaya gelince helal değildir. Çünkü bakmanın mübahlığı zikrettiğimiz zaruret hallerinden dolayıdır. Ancak temasa, bu iki uzva dokunmanın bakmaya nisbeten şehvet ve tahriki daha ziyade olması ile birlikte zaruret yoktur. Daha hafif iki fiilin mübahlığı daha ağır olan iki fiilin mübahlığına delalet etmez. Bu (dokunma hükmünün haramlığı da) her ikisinin genç olması ile ilgilidir. Ancak o ikisi kocamış ihtiyar olduğu zaman musafahalarının şehvetin yokluğundan dolayı şehvete neden olmaktan çıktığı için, tokalaşmalarında bir beis yoktur.”⁷¹⁷

Kasani burada iki hususa açıklık getirmektedir. Bunların ilki yüz ve ele bakmanın ancak ihtiyaç ve zaruretle caiz olabildiğidir. Çünkü kadının şehvet ehlinden herhangi birine hiçbir ziynetini yani ziynet mahallini göstermesi caiz değildir. İkincisi ise bundan yalnızca aralarında şehvet ihtimali olmamalarından dolayı piri fani kimseler istisna tutulmuş ve ancak böyle kimselerin kadının yüz ve ellerine bakmalarının caiz olduğu zikredilmiştir. Çünkü sadece onlar o iki uzvu bakarken fitneden emin olabilmektedir. Yani karşı cinsten birine bakan kimsenin kalbinde fitne şüphesinden emin olması ancak bakılan kimsenin ya mahremi olmakla yahut bakan kimsenin şehvet duygusundan yoksun olması ile mümkün olabilmektedir. Örneğin dışarıda yabancı bir kimseye bakan biri eğer kasıtlı baktıysa onu daha önce görmediği için onun hakkında şehvetlenip şehvet duymayacağı hususunda emin olamamaktadır. Çünkü o kadını daha önce görmemiş ve kendinde nasıl bir etkiye neden olacağını bilmemektedir. Bundan da -fitneden emin olmak- lafzı ile muayyen, kendisinde fitne olmayacağını bildiği ve tanıdığı bir kimsenin olması gerektiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde baktığı kadın bütünüyle cazibesini kaybetmeyen kocakarı bir kimse değilse kendi nefsi hakkında ona karşı hiçbir meyil olmayacağı, onu hiç cezbetmeyeceği ve tıpkı öz kardeşine baktığı gibi bakacağı noktasında kesin bir kanı sahibi olamaz. Öyleyse cinsellik sahibi olduğu müddetçe bu tehlike daima mevcuttur. Bundan dolayı bu konuda Kasani daha geride şu açıklamayı yapmaktadır:

- “Genç erkek için yabancı kadının yüzüne -ve aynı şekilde genç kadın için de- kendisinde şehvet ve fitneye düşme tehlikesi olduğu için en

⁷¹⁷ Kasani, *Beda’i’u’s-şana’i’*, V/123.

efdali gözlerini yummaktadır. Bunu Abdullah ibn Mesud'dan (r.) rivâyet edilen teyit eder. Muhakkak ki o Allah Tebareke ve Teâla'nın "*kendiliğinden ortaya çıkan ziynetler müstesna*" kavli hakkında o elbisedir dedi. Gözleri kapatmak bakışı terk etmek en tezkiye edici ve en temiz olandır ve bu, Allah Azze ve Celle'nin "*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır.*" buyruğudur. Ve rivâyet edilmiştir ki: İki kör, beraberinde efendilerimiz Hz. Aişe (r.) ve başka zevceleri bulunurken efendimiz Resulullah'ın (s.a.v) yanına girdiler. (Resulullah) onlara kalkın dedi. Onlar muhakkak ki o ikisi kördür ya Resulallah dediler. O da: Siz demi körsünüz? dedi. Bundan (namahreme bakmanın yasaklığından) aralarında şehvet ihtimali olmamalarından dolayı her ikisinin şehvet ehli olmayan kocamış ihtiyar kimseler istisna tutulmuştur."⁷¹⁸

Kasani burada bu âyetin esas itibariyle namahreme bakmayı yasakladığını beyan etmektedir. Yine Kasani'nin yabancı kadınla tokalaşmayı yalnızca kocakarı ihtiyarlara mübah olduğunu zikretmesi de buna kısmen örnek teşkil eder. Çünkü o, "Ancak o ikisi kocamış ihtiyar olduğu zaman musafahalarının, şehvetin yokluğundan dolayı şehvete neden olmaktan çıktığı için tokalaşmalarında bir beis yoktur." sözüyle dokunma haramlığının illetini yine fitneden emin olmak olarak görmekte ve bunu yine ancak ihtiyar kocakarı kadınlarda mümkün bulmaktadır. Dolayısıyla daha önce zikretmiş olduğu yabancı kadına bakmanın caizliği noktasındaki fitne ve şehvetten emin olmak kaydından kastının genel kimseler olmadığı anlaşılmaktadır. Aksi takdirde kocamış ihtiyarlara mahsus herhangi bir hükmün zikredilmesinin anlamı olmazdı.

b- Bakılmaması ve örtülmesi emredilen fakat usul gereği zaruret ve ihtiyaca mebni zorunlu olarak avret statüsünden çıkardıkları birtakım yerlerin tekrar bakılmaması ve örtülmesini fitne faktörü üzerinden zorunlu kılmaya çalışmak:

Daha önce de değinildiği üzere zaruret olmayan ancak dinin de muteber addettiği kadına bakılmasının mübah olduğu evlilik vb bir takım ihtiyaç ve belva halleri

⁷¹⁸ Kasani, *Beda' i' u' ş- şana' i'*, V/122.

mevcuttur. Söz konusu ihtiyaç hallerinde kadına bakmanın mutlak zaruri olmamasından dolayı âlimler, muteber olan bu ihtiyaç durumlarında kadına bakmaya müsaade edecek nitelikte fıkhî naslar tespit etmişlerdir. Bu da o ihtiyaç durumlarında kadınlarda bakılmasının mübah kabul edildiği uzuvları mutlak avret hükmünün dışına çıkarmayı gerektirmiştir. Bu ve benzeri hususlardan dolayı kadının yüzlerini örtmenin zorunluluğu ve onlara bakılmasının yasaklanması hakkında bütün mezheplerde bu vacipliği fitne faktörü üzerinden inşa etmeye çalışan fakihler olmuştur. Bu bağlamda hanefî kaynaklarda kadının avret olmayan uzuvlarının örtülmesinin fitne unsuru üzerinden inşa edildiği açıklamalarına ek bazı aktarımlar da şunlardır:

1- Ömer Senami (ö. 734/1334):

- “Hür kadın yabancı erkeklerin bakışlarının üzerine gelmesinden dolayı yüzünü, elini ve ayağını açmaktan men edilir. Çünkü o kendisine bakanların bazıları hakkında şehvetten emin olmaz. Ancak o yaşlı acuze bir kadın olursa şehvetten emin olduğu zaman onun yüzüne bakmak ve onunla musafaha yapmak mübahtır.”⁷¹⁹

2- İbn Nüceym:

- “Meşayihimiz (Âlimlerimiz) şöyle dedi: Zamanımızda genç kadın yüzünü açmaktan men edilir.”⁷²⁰

3- Şeyhizade:

- ““Münteka”da fitneye yol açmasından dolayı genç kadının yüzünü açması yasaklanır. Bizim zamanımızda da vaciptir. Hatta akisine fesadın yaygınlaşmasından dolayı farzdır.”⁷²¹

4- El-Haskefi:

⁷¹⁹ Ömer bin Muhammed bin Avs es-Senami el-Hanefî (ö. 734/1334), *Nisabu'l-İhtisab*, (y.y.), Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), 132.

⁷²⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-ra'ik*, I/284.

⁷²¹ Şeyhizade, *Mecma'u'l-enhur*, I/81.

- "Genç kadın avretten dolayı değil fitneden dolayı erkekler arasında yüzünü açmaktan yasaklanır."⁷²²

5- İbn Abidin:

- "Kadının yüzü avret olmamakla beraber genç kadının erkekler arasında yüzünü açması men edilir. Bunun sebebi fitne fücür korkusu yahut şehvet endişesidir. Mana şudur: Erkekler yüzünü görürde fitne çıkar korkusuyla genç kadına yüzünü açması men edilir. Çünkü yüzünü açarsa bazen ona şehvetle bakanlar bulunabilir."⁷²³

1.2. Maliki mezhebi

Maliki mezhebinde kadının yabancı erkeğe karşı avreti bütün bedenidir. Yalnız yüz ve el hakkında farklı söylemler olmuştur. Bu iki mahalli avret saymayanlar olduğu gibi söz konusu kadının avretini bakmaya ve namaza nisbeten ikiye ayıran ve onun bakmak noktasında avret olduğunu söyleyen birçok âlim olmuştur. Bunun örnekleri tefsir bölümünde geçmişti. Nitekim İbn Atiyye, İbn Arabi, Kurtubi, İbn Cüzey, Ebu Hayyan ve başka Maliki müfessirlerin herbiri Nur suresi 31. âyette kadının yüz ve elini avret saymaz iken Ahzab suresi 33, 53, 59. âyetlerinde bu uzuvların avret olduğunu ya da örtülmesinin emredildiğini beyan etmişlerdir. Kadının kafir erkeğe karşı avretinin ise bütün bedeni olduğu zikredilmiştir.⁷²⁴

Kadının sesi hakkında erkeklerin duymasından dolayı onu yükseltmeyeceği, ezan okuyamayacağı ve yüksek sesle telbiye getiremeyeceği konusunda icma zikredilmiştir.⁷²⁵ Mezhepte zikredilen görüş ise sesinin avret olduğudur.⁷²⁶

⁷²² El-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtar*, 58.

⁷²³ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, II/113.

⁷²⁴ Ahmed b. Ganim b. Sâlim İbn Mehna, Şihabuddin el-Nefferavi el-Ezheri (ö. 1126/1714), *el-Fevahihu'd-devvani ala risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevani*, (y.y.), (Dâru'l-Fikr, 1995), I/130; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısri (ö. 1299/1882), *Minehu'l-celil 'ala Muhtasari'sh-Şeyh Halil*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), I/222.

⁷²⁵ Bkz: İbn Abdülber, *et-Temhid*, XI/84; Ebü'l-Kâsım b. İsa b. Naci et-Tenuhi el-Kayrevani (ö. 839/1435), *Şerh 'ala Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevani*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'-ilmiyye, 2007), I/161.

⁷²⁶ Ebü'l-Abbâs Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahman el-Mısri el-Karafi (ö. 684/1285), *ez-Zahire (fi'l-fıkıh)*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1994), II/208; İbn Naci, *Şerh 'ala Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevani*, I/161; Hattab, *Mevahibü'l-celil*, I/463;

Metinlerde avretlik mutlak zikredilmek ile birlikte bu avretliğin asli olmayıp fitneden dolayı olmasının da muhtemel olduğu söylenmiştir.⁷²⁷ Konuşmasına alışverişte ise zaruretten dolayı cevaz verilmiştir.⁷²⁸

Bu bölümde hanefi mezhebinde örnek ve hükümlerin tespit metotları genel anlamda açıklandığı için tafsilata girilmeyecek ve mevzuya bir önceki bölümde de geçtiği gibi mezhebin müctehid imamı olan İmam Malik'ten bize ulaşan konu ile ilgili görüşlerini aktarmak ile başlanacaktır.

1- İmam Malik (ö. 179/795)

İmam Malik'den kadının tesettür hükümleri ile ilgili dolaylı veya doğrudan bize ulaşan görüşleri; kadının cenaze ve bazı namaz vakitlerinde dışarı çıkması ve kadının bazı özel durumlarda örtünmesi ile ilgili olarak verdiği cevaplardır. İmam Malik, kadınların dışarı çıkmasına ruhsat verdiği cenaze durumunda kocamış yaşlıların mahrem ve yabancı her ikisi için çıkmasına, genç kadınların ise yalnızca eşi, babası vb kimseler için çıkmasına ruhsat vermiştir.⁷²⁹ Ayrıca İmam, bayram ve yağmur namazlarında ise kocamış ihtiyarların çıkmalarını mübah saymaktadır.⁷³⁰

İmam Malik'ten örtünme ile ilgili bize ulaşan görüşleri ise dolaylı yoldan çeşitli meseleler hakkındaki yaptığı açıklamalar ve verdiği fetvalardır. İmam Malik, karısını üç talak ile boşayıp ancak bu boşanmayı yalanlayan adamın eşinin örtünmesi durumu hakkındaki sorulan soruyu şöyle yanıtlamaktadır:

- "Ona karşı süslenmez ve kadın güç yetirirse (adam) onun saçını, göğsünü ve yüzünü görmez."⁷³¹

⁷²⁷ Bkz: Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desuki (ö. 1230/1815), *Haşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebir*, ((y.y.), Dâru'l-Fikr, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), I/195; Ahmed b. Muhammed es-Savi el-Maliki el-Halveti (ö. 1241/1825), *Haşiyetu's-Savi ala'l-şerhi's-sağir*, (Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halbi, 1952), I/93.

⁷²⁸ İbn Naci, *Şerh 'ala Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevani*, I/161.

⁷²⁹ Ebu Said Abdüsselam b. Said b. Habib et-Tenuhi (Sahnun) (ö. 240/854), *el-Müdevvene*, ((y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-ilmiiye, 1994), I/262.

⁷³⁰ Sahnun, *el-Müdevvene*, V/195.

⁷³¹ Sahnun, *el-Müdevvene*, II/95.

Buradaki yüze bakmayı yasaklamanın nedeninin avretten mi yoksa fitneden dolayı mı olduğu belli değildir. Bu konuda İbn Ât (ö. 609/1212) ise onun yüzünün avret olmadığını söylemektedir. Ona göre İmam, erkeğin ona şehvetle bakıp ondan faydalanacağı için kadına buna imkan sağlamamasını emretmiştir.⁷³²

Yine İmam Malik'ten kadına görücü giden kimsenin ondan habersiz ona bakmasının caiz olmadığını beyan etmektedir. İmam Malik'in bu yasaklamasının nedeni hükmün genel anlamda böyle olmasından yani nikahına talip olduğu kadının onayının gerekliliğinin bizzat kendisi şart olmasından dolayı olabilmekle birlikte söz konusu dünürlük için bakma ruhsatının birtakım kimseler tarafından suistimal edilebileceği ve kadınlara keyfi olarak bakıp bunu bahane edebilmelerinden⁷³³ yahut kadını uygunsuz bir durumda görülebilmesi ihtimallerinden⁷³⁴ dolayı da muhtemel olabileceği zikredilmiştir.

İmam Malik, kadınların işyerlerinde bulunmaları hakkında şöyle demiştir.

- "İçinde kadınların oturduğu esnafın yanına gelmesini mübah görüyorum. Genç kadın ise esnafın yanında terk edilmez. Ancak yanında oturunca töhmet altında kalmayacak kocamış ihtiyar kadın ile çirkin (aşağı) görünümlü hizmetçiye gelince bunda bir sakınca yoktur."⁷³⁵

İmam Malik'in bu fetvası üzerine İbn Kattan (ö. 628/1231), genç kadının alışveriş ve satış işlemlerinin ona bakmanın caiz olduğu ihtiyaç ve zaruret durumlarından olmadığını bildirmektedir.⁷³⁶ Mezhepte genel anlamda kadına bakmanın mübah olduğu özür durumları şahitlik, tedavi ve görücülüktür. Bu özür halleri arasında alışveriş durumu pek zikredilmez. Ancak Hattab (ö. 954/1547), Akfasi'nin (ö.

⁷³² Bkz: Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvak el-Abderi el-Gırnati (ö. 897/1492), *et-Tac ve'l-iklil 'ala (bi-şerhi) Muhtaşarı Halil*, ((y.y.), Dâru'l-Kütübi-İlmiyye, 1994), II/181.

⁷³³ Bkz: Hattab, *Mevahibü'l-celil*, III/404.

⁷³⁴ İbn Rüşd (Dede), *el-Mukaddimat*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1988), III/461.

⁷³⁵ Ebu Muhammed Abdullâh b. Ebi Zeyd Abdirrahman el-Kayrevani en-Nefzi (ö. 386/996), *el-Cami' fi's-sünen ve'l-adab (ve'l-hikem) ve'l-meğâzi ve't-tarih*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Atike, 1983), 214.

⁷³⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutami el-Fasi (İbn Kattan) (ö. 628/1231), *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2012), 493.

823/1420) bunlara alışverişi de eklediğini söyler. Fakat daha sonra İbn Kattan'ın (ö. 628/1231) bu konudaki yasaklama hakkındaki açıklamasını zikreder.⁷³⁷ İbn Kattan ise alışveriş için kadına bakmanın caiz olmadığını zikredip bu konuda İmam Malik'ten zikri geçen fetvasını aktardıktan sonra şöyle demektedir:

- "Bu sözlerin hepsi doğru. Muhakkak ki bunların çoğu açılmayı mübah kılan zaruretler değil. Kadın bütünüyle örtülü olduğu halde üretme, üretilme, satıp-alma vb başka tasarruflarda bulunabilir."⁷³⁸

Yine İmam Malik'ten kadının birtakım kimseler ile yemek yemesi hakkında şu fetva nakledilmiştir:

- "Malik'e kadın kendisine mahrem olmayan kişiler ve kölesi ile yemek yiyebilir mi? diye soruldu. Bunun üzerine o şöyle dedi: Kadın ile beraber yemek yemesi adet olan erkekler kabilinden olursa bunda bir sakınca yoktur. Kadın kocası ve onunla yemek yiyen başkasıyla yahut bunun gibi kardeşiyle beraber yer. Kadına kendisi ve arasında mahremlik olmayan kişilerle yemek yemesi ise kerih görülür."⁷³⁹

İmam Malik'in söz konusu yemek yemeyi mübah saydığı kimseler iki kısımdır. Bunlardan ilki kadınla yemek yemesi adet olan kişilerdir. İkincisi ise kadının kölesidir. Birinci kısım kimseler hakkında birçok açıklama yapılmıştır. Baci ve İbn Kattan bunun kadının yüz ve elini açmayı gerektirdiğini beyan etmektedir. Çünkü onlara göre yemek yemek ancak bu azaların ortaya çıkmasıyla mümkündür.⁷⁴⁰ Ancak Baci bunu mahremler ile kayıtlı görürken⁷⁴¹ İbn Kattan ise akabinde maliki mezhebinin kadına bakmayı mübah görmediğini beyan etmektedir.⁷⁴² Ali İbn Cehm ise söz konusu kadının kocakarı acuze olduğunu söylemiş⁷⁴³ İbn Rüşd

⁷³⁷ Hattab, *Mevahibü'l-celil*, III/405.

⁷³⁸ İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 493.

⁷³⁹ Malik b. Enes, *Muvatta*, II/14.

⁷⁴⁰ Bkz: Baci, *el-Münteka el-Muvatta*, VII/252; İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 179.

⁷⁴¹ Bkz: Baci, *el-Münteka el-Muvatta*, VII/252; Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdilbakî b. Yusuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710), *Şerhu'l-Muvatta*, (Kahire: Mektebetu's-Sekafiyeti'd-Diniyye, 2003), IV/500.

⁷⁴² Bkz: İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 179-180.

⁷⁴³ İbn Ebi Zeyd, *el-Cami' fi's-sünen*, 214; Ebu Bekir bin Muhammed bin Abdullah bin Yunus et-Temimi es-Sıkillî (ö. 401/1011), *el-Cami' li-mesa'ili'l-Müdevvene*, Dâru'l-Fikr, 2013, XXIV/160.

(Dede) de ilgili fihhi nassı bunun üzerine tespit etmiştir. Nitekim Ebu Bekir el-Ebheri (ö.375/986) de bunun fitnessinden emin olunan kimseler olduğunu beyan etmiştir.⁷⁴⁴ Yine birçok kimse bunun kendisine rağbet edilmeyip fitnessinden emin olunan genç ve temiz olmayan aşağı hizmetçiler olduğunu söylemiştir.⁷⁴⁵ Ancak bunlardan İbn Abdülber bu hususu köle ve fitnessinden emin olunan hizmetçiler üzerinden izah ederken bu ikisinin kadına bakmasının mübah olması fikrine katılmamaktadır.⁷⁴⁶ Ezheri'den ise İmam Malik'in bu sözünün kadının kendisini bütünüyle örten elbise içinde olduğu hale şamil olduğu nakledilmiştir.⁷⁴⁷

İkinci kısım köledir. Kölenin ilgi çekici bir görünüm (manzara) sahibi olmaması gerektiği görüşü İmam Malik'e aittir.⁷⁴⁸ Görünümden kasıt kişinin baktığında görünümünde ilgi çekici bir şeyin olmadığı genellikle yabancı kimselerdir. Yine kadın için kocanın kölesi hakkında da meşakkatten dolayı örtünmede hafifletilme olduğu söylenmiştir.⁷⁴⁹

İmam Malik'in her halükarda kocayıp yaşlanmayan yabancı kadınlara yabancı erkeklerin ona bakmasına mücade edecek şekilde yemek yemesine fetva vermesi mümkün değildir. Nitekim yukarıda kendisinden de aktarıldığı üzere o, eşini boşayan ancak aynı evde bulunan erkeğe dahi bunu caiz görmemektedir.⁷⁵⁰ Aynı şekilde İmam, erkeğin yabancı genç kadına selam vermesini dahi yasaklamaktadır.⁷⁵¹ Yine İmam, kadının erkeklerin duymasından dolayı yüksek sesle telbiye getirmeyeceğini söylemiştir.⁷⁵²

⁷⁴⁴ Bacı, *el-Münteka el-Muvatta*, VII/252

⁷⁴⁵ Bkz: Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen b. el-Cellab el-Basri (ö. 378/988), *et-Tefri'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), II/412; Ebu Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr et-Tağlibi el-Bağdadi (ö. 422/1031), *el-Ma'üne 'ala mezhebi 'âlimi'l-Medine*, (Mekke: el-Mektebetu't-Ticariyye, Şamile y.t. 26 ramazan 1430), 1727; İbn Abdülber, *el-Kafi fi fûru 'il-Malikiyye*, (Riyad: Mektebetu'r-Riyadi'l-hadise, 1980), II/1136.

⁷⁴⁶ İbn Abdülber, *el-Kafi fi fûru 'il-Malikiyye*, II/1136.

⁷⁴⁷ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, VI/520.

⁷⁴⁸ Bkz: İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kuran*, III/386.

⁷⁴⁹ Ebu Amr Cemalüddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yunus (ibn Hacib) (ö. 646/1249), *Cami'u'l-ümmehat*, ((y.y.), el-Yemame li-Neşri ve-Teba'ati ve-Tevzi', 2000), 569.

⁷⁵⁰ Sahnun, *el-Müdevvene*, II/95.

⁷⁵¹ Malik b. Enes, *Muvatta*, II/138.

⁷⁵² Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, I/398.

İbn Abdülber ise kölenin kadının mahremi olduğu görüşünü doğru bulmamaktadır. Ona göre kendisinde bir görünümün yani çekiciliğin olmadığı aşağı kölelerden de kötülük gelebilmektedir. Bu konuda köle de hizmetçi de eşittir. Aynı şekilde âyette geçen “*yahut ellerinin altındakiler*” ifadesinin hanefilerde olduğu gibi kadın köleler için olmasının da muhtemel olduğunu söylemiştir.⁷⁵³

2- Kayrevani (ö. 386/996):

- “...Kocamış yaşlıya ve hakkında şahitlik vb özür için genç kadına bakmada sakınca yoktur. Buna görücü için de ruhsat verilmiştir.”⁷⁵⁴

- “Kadın ancak bütünüyle örtülü olup ölümüne (cenazesine) şahitlik etmesi kaçınılmaz babası, akrabaları yahut kendisine mübah olan benzeri kimseler dışında dışarı çıkmaz... Erkek kendisine mahrem olmayan kadınla baş başa kalamaz. Ona şahitlik vb durumlar veya evlilik gibi özür için bakmasında sakınca yoktur. Kocamış ihtiyar kadına gelince onun yüzüne her halde bakması (mübahtır).”⁷⁵⁵

3-Bakıllani (ö. 403/1013):

- “Onlardan genç olanlara gelince erkeklerin onları göremeyeceğinden dolayı hicab arkasında olması müstesna cami ve hikaye anlatıcıların toplantılarında erkekler ile ihtilatları reddedilmeli.”⁷⁵⁶

4- Kadı Abdülvehhab (ö. 422/1031):

- “Kocakarı yaşlıya bakmak caizdir. Genç kadına şahitlik, tedavi vb durumlar dışında bakmak (tahrimen) mekruhtur. Çünkü genç kadına fitneden ve ona bakmakta lezzeten emin olunamaz. Kocakarı ise ondan bu mana zail olur. Muhakkak Allah Teâla şöyle dedi: “*Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, ziynetleriyle açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur*”. Genç

⁷⁵³ Bkz: İbn Abdülber, *el-Kafi fi fûru 'il-Malikiyye*, II/1136; *el-İstizkar*, VIII/389.

⁷⁵⁴ İbn Ebi Zeyd, *er-Risale*, ((y.y.), Dâru'l-Fikr, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), 150.

⁷⁵⁵ İbn Ebi Zeyd, *er-Risale*, 158.

⁷⁵⁶ İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 494.

kadına (Resulullah) (s.a.v) bunda mübah kılmasından dolayı görücülük esnasında bakmak caizdir.”⁷⁵⁷

5- İbn Battal (ö. 449/1057):

- “Âlimler muhakkak (ihramda) kadının bütünüyle dikişli elbise, başörtüsü ve terlik giyeceği, ihramının yüzünde olduğu, ona başını ve saçını örtmesi ve erkeklerin bakışlarına karşı kendisi ile örtüdüğü örtüyü yüze hafif bir sarkıtmayla sarkıtması gerektiği ve Fatma binti Munzir'in örtmesi (şeklindeki) dışında yüzünü örtmesinin caiz olmadığı konusunda icma etmişlerdir.”⁷⁵⁸

6- İbn Abdülber:

İbn Abdülber hicab âyetinden sonra Hz. Aişe'nin süt amcasının onun yanına girmesi hakkında Peygamber'e (s.a.v) soru sorup onun da ona izin vermesi hakkındaki hadisin açıklamasında hicab âyetinden önce kadınların erkeklerle görüştüğünü aktarır ve sonra hicab âyeti (Ahzab 53) akabinde de cilbab âyetinin (Ahzab 59) indiğini beyan eder. İbn Abdülber devamında ise şunları zikreder:

- “Kadınlar hicab ile emrolundu. Sonra dışarı çıktıklarında cilbablarını üzerlerine sarkıtmaları ile emrolundular. O kina' dır. Onda (hadiste) aynı zamanda neseb ve süt mahremlerden örtünülmeyeceği vardır. Onlara karşın yalnızca avret yerleri örtülür. Kadın muhakkak ki ona namazda onu açması caiz olmadığı delili ile yüz ve el dışındakileri ile avrettir.”⁷⁵⁹

7- Baci:

Baci kadınların karanlıkta dışarıya çıktıkları rivâyet hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

⁷⁵⁷ Kadı Abdülvehhab, *el-Ma'üne 'ala mezhebi 'âlimi'l-Medine*,1726.

⁷⁵⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battal el-Bekri el-Kurtubi (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Cami' i's-sahih*, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003), IV/217.

⁷⁵⁹ İbn Abdülber, *et-Temhid*, V/541.

- “Muhakkak ki ancak onların yüzlerini açmalarının mübah olması iki durumdan birinde caiz olur. Ya hicab âyetinin nüzulünden önce ya da sonrasında ki ancak muhakkak onlar karanlığın şiddetinden suretlerinin görünmeyeceğinden emindirler.”⁷⁶⁰

8- İbn Rüşd (Dede) (ö. 520/1126):

- “Allah Teâla'nın “*Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur.*” kavlinden dolayı erkeğin kocamış yaşlı kadına bakması caizdir. Genç kadına şahitlik, tedavi ve onun nikahına talip olma anı dışında bakması caiz değildir.”⁷⁶¹

- ““*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” Bu, ehli tevilin dediği üzere yüz ve avuç içleridir. Bunun üzerine erkek için ihtiyaç ve zaruret durumunda kadında buna bakmak caizdir.”⁷⁶²

İbn Rüşd cariye'nin başını örtmemesi ve cilbab giymemesi gerektiğini beyan ettikten sonra konjonktürün değişmesi nedeniyle cariyelerin de bütünüyle örtünmesi gerektiğini ancak bu elbiselerinde hürlere benzememeleri gerektiğini zikretmektedir:

- “Ancak muhakkak bu husus bugün insanlar arasındaki fesadın umumundan dolayı bugün olmaz. Eğer bugün güzel görünümlü cariye başı açık olarak sokak ve çarşı'lara çıkar ise imamın (yönetici) bunu engellemesi gerekir. Ve cariyeye elbisenin muhteviyatında hürlerden ayırt edilmesi gerekir. Allah tevfiik edicidir. Ondan başka rab yoktur. Ondan başka mabud yoktur.”⁷⁶³

9- İbn Arabi:

⁷⁶⁰ Bacı, *el-Münteka el-Muvatta*, I/9.

⁷⁶¹ İbn Rüşd (Dede), *el-Mukaddimat*, III/460-461.

⁷⁶² İbn Rüşd (Dede), *el-Beyan ve't-tahsil*, IV/428.

⁷⁶³ İbn Rüşd (Dede), *el-Beyan ve't-tahsil*, IV/358.

- “Ondördüncü mesele ibn Ömer’in (r.) (ihramda) “Kadın peçe ile yüzünü örtmez” hadisteki kavli hakkında: Öyledir. Çünkü burka ile yüzünü örtmesi hac dışında ona farzdır. Muhakkak ki o bitişirmeksizin başörtüsünden bir şeyi yüzü üzerine sarkıtır. O, erkeklerden, erkekler de ondan yüz çevirirler.”⁷⁶⁴

10- Kadı İyaz:

Kadı İyaz ibn Cerir’in Hz. Peygamber’e ansızın bakmak ile ilgili hadisin şerhinde şöyle demektedir:

- “Bütün bunlarda âlimlerin indinde kadına yüzünü örtmesinin vacip olmadığına delil vardır. Muhakkak ancak bu ona müstehab ve sünnettir. Erkeğin ise gözlerini yumması gerekir.”⁷⁶⁵

Kadı İyaz’ın bu şekildeki söyleminin nedeni bir önceki bölümde Ahzab 53. âyetin tefsirinde de geçtiği üzere kadınlara örtünme emrinin avretlikten dolayı değil fitneden dolayı olduğunu söylemeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Ancak müellif bütün bunlar ile kadının meşru bir özür olmaksızın yüzünü açıp ve ona bakmayı mübah saymayı kast etmemektedir. Bütün bunların nedeni daha önce de izah edildiği üzere dinin, muteber saydığı birtakım durumlarda bu uzuvlara bakmaya ruhsat tanımış olması ve dolayısıyla da avretlik hükmünden çıkarmak istemesindedir. Kadına bu yerlerin avret sayılması takdirinde ona şahitlik vb durumlarda bakmak mübah olmayacaktır. Bundan dolayı müellif hicab âyetinde Peygamber hanımlarına onların şeref bakımından üstünlüklerinden dolayı bütünüyle avret olduklarına ve dolayısıyla da onlara herhangi bir özür ve ihtiyaç durumunda bakmanın mübah olmadığını zikretmiştir:

- “Hicabın Peygamber hanımlarına özgü tarafı onlara başkaları hakkında örtmeleri mendup olduğu hakkında ihtilafın olduğu el ve yüzlerini örtmelerinin ihtilafsız farz kılınmış olmasıdır. Şöyle dediler: Onlara şahitlik vb dışındaki (ihtiyaç durumlarında) bunu (yüz ve eli)

⁷⁶⁴ İbn Arabi, *‘Arizatü’l-ahvezi fi şerhi’t-Tirmizi*, (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992), IV/45.

⁷⁶⁵ Kadı İyaz, *İkmalü’l-Mu’lim*, VII/37.

açmalarına ve tuvalet ihtiyacı için dışarıya çıkmalarının zorunlu olduğu durumlar müstesna tepeden tırnağa örtülü olmalarına rağmen şahıslarını ortaya koymaları caiz değildir.”⁷⁶⁶

Kadı İyaz bu cümleleri ile hicab âyetini Peygamber hanımlarına mahsus kılmaya çalışmamaktadır. Örneğin kendisi konu ile ilgili bir pasajda şöyle demektedir:

- “Araplarda erkeklerin kadınlarla konuşması adet idi. Bu onların indinde ayıp veya töhmet edici bir durum değildi. Vakta ki hicab âyeti nazil oldu bundan nehy olundular.”⁷⁶⁷

Müellif aynı şekilde kadına bakmayı meşru biz özür durumu dışında da caiz görmemektedir. Nitekim yukarıda zikredilen ibn Cerir (r.) rivâyeti hakkındaki şerhinin devamında ise şöyle demektedir:

- “Ve şahitlik, satın almak için cariyeyi incelemek, evlenmek için kadına bakmak yahut doktorun bakması vb sahîh bir maksat dışında gözleri yummak vaciptir.”⁷⁶⁸

Buna göre kadına normal şartlarda bakmak yasaktır. Çünkü Kadı İyaz vb kadının örtünmesi ve ona bakmayı yasaklamak ile ilgili gelen nasları fitneden emin olma faktörü üzerinden inşa eden âlimler bunu genç ve cazibesi olanlar hakkında mümkün görmemektedirler. Nitekim kendisi kadının ve erkeğin birbirlerine bakmalarının yasaklığı noktasında müşterek olduğunu beyan ettiği bir pasajda ansızın bakışın dışındaki bakmayı her ikisi için yasaklanmış olduğunu söylemektedir. Çünkü ikinci bakış fitne barındırır.⁷⁶⁹ Yine başka bir pasajda “bu (fitne tehlikesi) bütün erkek ve kadınların birbirleri hakkında mevcuttur” demektedir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, VII/57.

⁷⁶⁷ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, IV/277.

⁷⁶⁸ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, VII/37.

⁷⁶⁹ Bkz: Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, V/56-57.

⁷⁷⁰ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, IV/283.

Kadı İyaz'ın yukarıda zikri geçen bu fetvası erkeklerin kendilerine bakmayıp ve onların fitnelerinden emin olduğu durumlar ile ilgili olduğu söylenmiştir.⁷⁷¹ Bunun en önemli örneği ise İmam Nevevi'nin aynı hadisin şerhinde Kadı İyaz'ın bu fetvasını zikredip ikrar etmiş olmasıdır. İmam Nevevi'nin bu görüşü kadınların yüzleri açık olarak dışarı çıkmayı kast ettiği şeklinde anlamadığı ve bunu ikrar etmediği açıktır. Nitekim İmam Nevevi, kadınların yüzleri açık olarak dışarı çıkamayacakları konusunda müslümanların ittifak ettiğini ikrar ettiği bağlamda zikretmektedir.⁷⁷² Yine Kadı İyaz'ın, kadının bütünüyle örtünmesi gerektiği şeklinde kabul ettiğinin delillerinden biri de daha önce zikri geçen Fadl bin Abbas'ın yüzü açık bir kadına, kadının da ona bakması akabinde Resulullah'ın ellerini Fadl'ın yüzüne elini koyması ile ilgili rivâyet hakkındaki izahıdır:

- "Bazıları şöyle demiştir: Bu, bunun (kadına bakmamanın) vacip olmadığına delalet eder. Çünkü onu (sözle) nehyetmemiştir... Bana göre muhakkak ki onun (Resulullah'ın) bu şekilde yapması (elini koyması) nehyede sözden daha belîğdir. Muhtemeldir ki Fadl Nebi'nin (s.a.v) münker göreceği bir bakış ile onlara bakmamıştır. Muhakkak ki ancak o (Nebi) birbirlerinden (doğacak) fitneden korkmuş yahut bu (olay) "*Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.*" (Ahzab 59) âyetinin inzalından önce olmuştur."⁷⁷³

Kadı İyaz burada erkeğin kadına bakmasının nehyedilmesi hususunda Peygamber'in elini onun yüzüne koymasının sözle bunu yasaklamaktan daha ileri olduğunu beyan ettikten sonra kadının yüzünün açık olmasının da cilbab emrinden önce olmasına yormaktadır. Bu da onun cilbab emri gereğince bütünüyle örtünmesi gerektiği şeklinde anladığını gösterir.

11- İbn Rüşd (Torun):

⁷⁷¹ Bkz: İbn Mülakkin, '*Ucaletü'l-muhtac ila tevcihi'l-Minhac*, (Ürdün: Dâru'l-kitab, 2001), III/1169: Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemi es-Sa'di (ö. 974/1567), *Tuhfetü'l-muhtac bi-şerhi'l-Minhac*, (Mısır: El-Mektebetü'l-Ticariyeti'l-Kübra, 1983), VII/193.

⁷⁷² Nevevi, *Ravzatü't-ğalibin ve 'umdetü'l-müttakin*, (Beyrut: El-Mektebetü'l-İslami, 1991), VII/21.

⁷⁷³ Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim*, IV/283.

- "İstenilen kadınla evlenmeden önce ona bakmaya gelince, İmam Malik "Kadının yüzü ile her iki eline bakabilir", başkaları "iki avret yerinden başka her yerine bakabilir", kimisi "hiçbir yerine bakamaz", İmam Ebu Hanife de "yüz ve ellerinden başka ayaklarına da bakabilir" demişlerdir. Bu ihtilafın sebebi de, kadınlara bakmanın (meşru ihtiyaç yokken) mutlaka haram olduğuna, (eş gibi) mutlaka caiz olduğuna ve (ihtiyaç halinde) yalnız yüz ve ellere bakmanın caiz olduğuna dair her üç emrin de bulunmasıdır. Çünkü ulemanın çoğuna göre, Cenab-ı Hakk'ın "*Ziynetlerini göstermesinler.*" âyet-i kerimesinde geçen ziynet kelimesinden murad, yüz ve ellerdir. Yüz ve ellere bakmanın caiz olduğunu söyleyenler, ayrıca "çünkü kadın hac esnasında da - fukaha'nın çoğuna göre- yüzünü açabilir demişlerdir." Caiz görmeyenler ise, asıl'a bakmışlardır. Zira asıl, kadınlara bakmanın mutlaka caiz olmayışıdır."⁷⁷⁴

12- İbn Kattan (ö. 628/1231):

İbn Kattan âlimler arasında müstakil tesettür ve bakmak ile ilgili bütün görüş ve nasları toplayan geniş çaplı eser telif eden tek fakihtir. Kendisi İmam Malik'in kadına bakması ile ilgili görüşünü şöyle açıklamaktadır:

- "Benim indimde şu görüşü söylemek mümkündür: Muhakkak ki Malik'in mezhebi (görüşü) erkeğin yabancı kadının yüzüne bakması zaruret dışında caiz değildir."⁷⁷⁵

Bütün müctehid ve fakihlerin görüşlerini detaylı analiz eden müellif daha sonra kitabının zaruretler bölümünde kadına görücüye giden kimsenin ona bakmasının caiz olduğu ile ilgili fakihlerin görüşlerini zikrettikten sonra kadına görücü giden erkeğin, kendisine kesinlikle kadın ve velisi tarafından evlenmesine onay vermeyeceğini bildiği durum ile ilgili şunları söylemektedir:

⁷⁷⁴ İbn Rüşd (Torun), *Bidâyetü'l-müctehid*, III/31.

⁷⁷⁵ İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 182.

- "Ona velev talip dahi olsa bakmak caiz değildir. Çünkü nikaha vesile olduğu için bakmak mübah kılındı. Vakta ki men edileceği kesinleşince bakmak asıl olan yasaklık hükmünde kaldı."⁷⁷⁶

Müellif sonrasında ilkesel olarak kadının söz konusu uzuvlarının açılmasının caiz oluşunun onlara bakmanın mübah olup olmamasına bağlı olduğunu yani kadına bakmanın yasak olduğu durumlarda kadının söz konusu uzuvlarını açmasının caiz olmadığını beyan etmekte ve bu ilkenin doğru olduğunu müstakil başlıkta detaylı bir şekilde incelemektedir. Müellif aynı zamanda bu görüşü İmam Malik'e nisbet etmektedir:

- "Ona göre açılmanın caizliği ve haramlığı, bakmanın caiz oluşuna bağlıdır. Bakmanın caiz olduğu her durumda açmak caizdir."⁷⁷⁷

13- İbn Hacib (ö. 646/1249):

- "Erkeğin onun eşi veya mahremi olmadan kadınla yalnız kalması helal değildir. Kocakarı yaşlıdan yüz ve elleri dışında bedeninin geri kalanına bakmak haramdır. Genç kadına gelince ona şahitlik, tedavi ve nikah dileği gibi zaruretler dışında bakamaz. Mahreme ondan yüz ve elini görmesi caizdir. Aynı şekilde görünüm (herhangi bir çekiciliği olmayan) sahibi olmayan köleye de (mübahtır). Ona (köleye) yüzü dışındakileri görmesi mekruhtur. Kadın (köleyle) eğer aşağı (düşkün tamah edilmeyen) ise yemek yer. Kadına örtünmesinde meşakkatten dolayı kocanın kölesi için de hafifletme olmuştur."⁷⁷⁸

14- İbn Cüzey (ö. 741/1340):

Maliki mezhebinin bütün bu hususlardaki genel görüşünü İbn Cüzey şöyle aktarmaktadır:

⁷⁷⁶ İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 475.

⁷⁷⁷ İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 182-183.

⁷⁷⁸ İbn Hacib, *Cami'u'l-ümmehat*, 569.

- "On dokuzuncu bab kadınların erkekler ile karışması: Bu iki fasıldır. Birinci fasıl bakmak hakkındaki hükümdür: O dört kısımdır. Birincisi erkeğin karısı ve cariyesi olan kadına bakması: Ona bütün bedenine hatta kadınlık organına dahi bakması caizdir. Eğer şâyet mahremi ise en doğru olan görüşe göre bedeninin diğer kısımlarına değil yüz ve eline bakması caizdir. Eğer kadın onun efendisi ise ona ancak kendisinde hiçbir çekiciliğin (manzara) olmadığı (kölesine) ondan mahreminin gördüğü yerleri görmesi caizdir. Yüzü dışındakileri görmesi mekruhtur. Hadım, kadının ya da kocasının kölesi olması dışında kadının yanına giremez. Şâyet yabancı kadın ise erkeğin kocakarından yüz ve elini görmesi caizdir. Bu, genç kadında şahitlik, tedavi ve görücülük dışında caiz değildir. İkincisi kadının erkeğe bakması. Eğer kocası yahut efendisi ise onlara caiz olan ona da caiz olur. Eğer kadın onun mahremi yahut kadın hanımefendisi ise (kaba) avreti dışındakileri görmesi caizdir. Eğer kadın yabancı ise denilmiştir ki onun hükmü erkeğin mahremi ile birlikte iken ki (bakması mübah) olan hükümdür. Yine denilmiştir ki erkeğin yabancı kadına (bakarken ki) hükümdür... İkinci fasıl bakmanın üstünde olan halvet: Erkeğin eşi yahut mahremi olmayan bir kadınla yalnız kalması caiz değildir. Oturmaya ve yemek yemeye gelince zaruret dışında bakması yasaklı olan ile caiz değildir. Kadının kendisinden emin olunmayanların aksine kadınlardan lezzet almasından emin olunan sefih ve aşağı kölesi dışındaki ile yemek yemesi caiz değildir."⁷⁷⁹

Müellif tefsirinde zahiri ziynet ile ilgili yüz ve ele delalet eden rivâyeti zikrettikten sonra şöyle demektedir:

- "Denilmiştir ki: Elbise yüz ve el. Bu İmam Malik'in mezhebidir. Çünkü o namazda yüz ve elin açılmasını mübah görürdü. Ebu Hanife buna ayakları da ekledi."⁷⁸⁰

⁷⁷⁹ İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-fıkhiyye*, 294-295.

⁷⁸⁰ İbn Cüzey, *et-Teshil li-'ulumî't-tenzil*, II/67.

15- Musa el-Cundi (ö. 776/1374 (?)):

- “Genç yabancı hür bir kadına üç yerde bakmak caizdir: Şahitlik, tabiplik vb ve dünürlük için. Malik’ten dünürcü için bakmanın caiz olmadığı rivâyet edilmiştir. İlim tahsili ve onun dışındaki vb işlerde (bakmak) caiz değildir.”⁷⁸¹

Cüdi cariyenin örtünmesi hakkında ise şöyle demektedir:

- “Bil ki cariyede fitneden korkulursa avret olduğu için değil, fitneyi def için tesettür farz olur.”⁷⁸²

16- Venşerisi (ö. 914/1508):

Fakih başta kadına bakmanın yasaklığını İmam Malik’ten ve birçok maliki fakihten aktarıp izah ettikten⁷⁸³ sonra onun avreti ile ilgili açıklamaların namaz ve bakmak noktasında farklılaştığı ile ilgili şunları söylemektedir:

- “Çünkü namaz avreti ve bakmanın caiz olduğu avret iki farklı şeydir... Bütün bunlar bakmaya nisbeten avretin bir hüküm ve namaza nisbeten avretin farklı bir hüküm olduğuna delalet eder. Ve hür kadına yüzünü örtmesinin talebi muhakkak onun namazı peçeli kılması halinde iade etmesini gerektirmediğine delalet eder.”⁷⁸⁴

Yine Venşerisi İmam Malik’in “Bir erkeğin, babasının karısının, oğlunun (karısının), karısının annesinin ve üvey kızının yüzüne bakmasında bir sakınca yoktur. Onlar bunda mahrem menzilindedirler”⁷⁸⁵ şeklindeki fetvası hakkında şöyle demektedir:

⁷⁸¹ Ziyaüddin Ebü'l-Mevdedde (Ebü's-Safa, Ebü'z-Ziya) Halil b. İshak b. Musa el-Cüdi (ö. 776/1374 [?]), *et-Tavzih*, ((y.y.), Merkez Hidmeti't-Türas, 2008), III, 535.

⁷⁸² Cüdi, *et-Tavzih*, I/302.

⁷⁸³ Bkz: Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya el-Venşerisi et-Tilimsani el-Fasi (ö. 914/1508), *el-Mi'yarü'l-mu'rib ve'l-cami'u'l-muğrib 'an fetava 'ulema'i İfrikıyye ve'l-Endelüs ve'l-Magrib*, (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1981), I/308-310.

⁷⁸⁴ Venşerisi, *Mi'yarü'l-mu'rib*, I/310.

⁷⁸⁵ Cellab, *et-Tefri'*, II/412.

- “Bunda kadınlardan zikredilenlerin dışındakilerinin yüzüne bakmanın caiz olmadığına delil vardır.”⁷⁸⁶

17- Menufi (ö. 939/1532):

Menufi İmam Kayrevani'nin nikah hakkında bakmak ile ilgili “Bunda onun için ruhsat tanıdık.” şeklinde zikri geçen sözünü şöyle şerh eder:

- “Biz tedbir olarak başkalarından sadece dünürçüyle kayıtlandırdık. Muhakkak ki ona (kadına) bakmak ittifakla caiz değildir.”⁷⁸⁷

18- Hattab:

- “Bil ki kadından fitne korkusu duyulursa ona yüz ve avuç içlerini örtmesi vacip olur. Bunu Kadı Abdulvehhab (ö. 422/1031) söyledi. Şeyh Ahmet Zeruk “Şerhi’r-risale”de ondan nakletti.”⁷⁸⁸

19- El-Ezheri (ö. 1126/1714):

- “Hür kadının Müslüman yabancı erkeklere karşı avreti yüz ve el müstesna bütün bedenidir. Kadının sefih (aşağı) olmayan kölesi ise yabancı gibidir. Müslüman olsun kafir olsun eşittir yüz ve elini göremez. Kölesi olmayan kafire gelince yüz ve el dahil bütün bedeni avrettir. Mahrem veya sefih olan Müslüman kafir kölesine gelince yüz ve etrafı müstesna bütün bedeni (avrettir).”⁷⁸⁹

20- Derdir (ö. 1201/1786) :

- ““Yüz ve el dışında”: O iki (uzva) gelince her ne kadar fitne korkusundan örtülmesi farz olsa da avret değillerdir.”⁷⁹⁰

⁷⁸⁶ Venşerisi, *Mi‘yarü’l-mu‘rib*, I/308.

⁷⁸⁷ Ebu Muhammed Abdülbakî b. Yusuf b. Ahmed ez-Zürkânî el-Vefai (ö. 1099/1688), *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002, III/290.

⁷⁸⁸ Hattab, *Mevahibü’l-celil*, I/499.

⁷⁸⁹ El-Ezheri, *el-Fevahihu’d-devvani*, I/130.

⁷⁹⁰ Savi, *Haşiyetu’s-Savi*, I/105.

21- Desuki (ö. 1230/1815):

- "Cariyede fitneden korkulursa avret dışında kalan yerlerini örtmesi vacip olur. (Bu) avret olmasından dolayı değil fitne korkusundan dolayıdır. Aynı şekilde onun muadili hür kadının yüzünü ve elini örtmesi gibidir denir."⁷⁹¹

- "“Ancak (ihramda) erkeklerin bakışlarından (yüzünü) örtmesi haram değil bilakis eğer kendisi ile fitne olacağını bilse vacip olur” Hasılı muhakkak o (ihramda) erkeklerin bakışından ne zaman örtünmek isterse kendisi ile fitne olacağını bilse, zannetse yahut bilmese bile mutlak surette caizdir. Evet eğer kendisi ile fitne olacağını bilse yahut sansa (örtmek) vacip olur."⁷⁹²

22- Muhammed İliş (ö. 1299/1882):

- "Ancak (ihramda) yabancı erkeklerin bakışlarına karşın örtünmeyi kast ederse örtü yüzüne yapışsa dahi haram değildir. Eğer yüzünü açmasıyla fitne olacağını bilirse yahut zan ederse o zaman avrete dönüşeceği için örtmesi farzdır."⁷⁹³

- "Kadına fitneden korkmaz ise erkeğe karşı (yüz ve elini) açması ve erkeğin ona bakması caizdir. İbn Merzuk mezhepte meşhur olan o ikisinin örtülmesidir dedi."⁷⁹⁴

- "Kafir yabancı erkeğe gelince ona nisbeten bütün bedeni hatta yüz ve eli avrettir. Kadınların yahudi ve bedeviye karşı (örtünmede) genişlik apaçık bir delalettir."⁷⁹⁵

⁷⁹¹ Desuki, *Haşiyeye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, I/214.

⁷⁹² Desuki, *Haşiyeye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, II/55.

⁷⁹³ Muhammed İliş, *Minehu'l-celil*, II/301.

⁷⁹⁴ Muhammed İliş, *Minehu'l-celil*, I/222.

⁷⁹⁵ Muhammed İliş, *Minehu'l-celil*, I/222.

1.3. Şafii Mezhebi

Şafii mezhebinde kadının avreti yüz ve el hakkında ihtilaf olmak ile birlikte bütün bedenidir. Yüz ve eli hakkında mütekaddimun dönemi âlimleri avret olmadığını, ona bakmanın haramlığının sebebinin fitne tehlikesi olduğunu zikretmiş ve ihtiyaç olmaksızın bakmanın mekruh olduğunu belirtilmiştir.⁷⁹⁶ Mezhepte tercih edilen görüş ise kadının yüz ve elinin asli olarak değil de bakmak bağlamında avretmiş gibi değerlendirilmesi ve kadına bakmanın mutlak olarak haram olmasıdır. Bu bağlamda namaz ve bakmak hakkında iki ayrı avretlikten söz edilmiştir.⁷⁹⁷ Yani bakmak noktasında fitneden dolayı kadının yüz ve eli muhteva bakımından avretlik kavramının gerektirmiş olduğu yükümlülükleri gerektirir. Kadının sesi ise en doğru görüşe göre li-zatıhi avret değildir. Ancak fitne tehlikesinden dolayı ihtiyaç ve zaruret durumları hariç yabancı erkeklere duyurması mübah değildir.⁷⁹⁸

1- Şafii (ö. 204/820):

İmam Şafii kadının belli birtakım namazlara çıkmaları hakkında şu hususları aktarmaktadır:

- "Çocukların yağmur duasına katılmalarını, bunun için yıkanmış olmalarını yine cazibe sahibi olmayan yaşlı kadınların katılmalarını müstehap görüyorum. Cazibe sahibi kadınların katılmalarını ise uygun görmüyorum... Cariyeler de hür kadınlar gibidir. Onlardan yaşlı ve cazibesi olmayanlarının çıkmasını isterim. Ancak bunu cazibe sahibi olanlarda sevmiyorum."⁷⁹⁹

- "Cazibe sahibi olmayanın bu namazda bulunmalarını kerih görmüyorum. Genç ve cazibe sahibi olanlar için kerih görülür. Onlar ya tek yahut cemaatle, evlerinde namaz kılarlar."⁸⁰⁰

⁷⁹⁶ Nevevi, *Ravzatü't-ğalibin*, VII/21.

⁷⁹⁷ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/38-41.

⁷⁹⁸ Nevevi, *Ravzatü't-ğalibin*, VII/21.

⁷⁹⁹ Ebu Abdillah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafii (ö. 204/820), *el-Umm*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), I/284.

⁸⁰⁰ Ebü'l-Mehasin Fahrülislam Abdülvahid b. İsmail b. Ahmed er-Ruyani et-Taberi (ö. 502/1108), *Bahru'l-mezheb*, ((y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), II/493.

İmam Şafii hac bölümünde kadının ihramı ile ilgili şunları nakleder:

- “(Kadın ihramda) yüzünü (erkeklere karşı) örtmeyi murad etmesi dışında örtmez. Başını örter. Başörtüsünü uzak tutar sonra değmeksizin elbiseyi yüzüne sarkıtır.”⁸⁰¹

- “Kadının erkekten ayrıldığı bir diğer husus da şudur: Kadının İhramı yüzünde erkeğinki ise başındadır. Bu durumda erkeğin zaruret olmaksızın yüzüne örtebildiği halde kadının buna hakkı yoktur. Onunla birlikte kadın, ortaya çıkıp (insanlara görünürse) örtünmek isteğiyle cilbabını yahut başörtüsünü yahut da bundan başka elbisesinin bir kısmını başından aşağı sarkıtır fakat yüzüne değdirmez. Böylelikle temas etmeksizin yüzünü örtmüş olur. Ancak peçe takmaya hakkı yoktur.”⁸⁰²

İmrani (ö. 558/1163) benzer şeyleri aktardıktan sonra şöyle demektedir:

- “Kadın, ihrama girdiğinde başını açması gerekmez ancak yüzünü örtmesi caiz değildir. Biz bununla kadının onu erkeklere gösterebileceğini kast etmiyoruz. Muhakkak ki biz ancak onu (temas edecek şekilde) örtmeyeceğini kast ediyoruz.”⁸⁰³

Beğavi:

- “Kadına gelince ihramı yüzündedir. Yüzünü örtmesi caiz değildir. Başını örtmesi caizdir. Eğer sıcağın yahut soğuktan yahut yabancı erkeklerin bakışlarını men etmek için yüzünü örtmeye ihtiyaç duyarsa yüzünün üzerine yüzünün tenine değmeksizin bir örtü sarkıtır. Aişe (r.) şöyle dedi: “Aişe’den -Allah (c.c) ondan razı olsun- rivâyet olunduğuna göre, o şöyle demiştir: “Biz, Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile birlikte ihramlı kadınlar olduğumuz (yüzlerimiz açık olduğu) sırada süvariler (binekliler) yanımızdan

⁸⁰¹ Şafii, *el-Umm*, II/241.

⁸⁰² Şafii, *el-Umm*, II/162.

⁸⁰³ Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrani el-Yemani , *el-Beyan*, Cidde: Dâru'l-Minhac, 2000, IV/154.

(biz kadınlar topluluğunun yanından) geçip giderlerken tam bizim hizamıza geldiklerinde her birimiz cilbabını başından yüzünün üzerine doğru sarkıtırdı. Bizi geçip gittikleri zaman yüzümüzü açardık.”⁸⁰⁴

Şafii:

- “Güzelliği ile ünlenmiş kadının geceleyin tavaf ve sa’y etmesini müstehap görüyorum. Eğer gündüzleyin tavaf ederse yüzünün üzerine elbisesini sarkıtır yahut (kendisini bütünüyle kuşatan) bir örtü içinde tavaf eder.”⁸⁰⁵

Nevevi ise İmam Şafii’den kadının hacda sa’y etmesi ile ilgili şunları aktarır:

- “Şafii el-Ümm’de ve ashab (arkadaşlarımız) şöyle demişlerdir: Kadının kendisi için daha örtücü, onun ve onun dışındakiler için fitneden daha sâlim bir yol olmasından dolayı geceleyin sa’y etmesi müstehaptır. Eğer gündüzleyin yaparsa caizdir. Yüzünün üzerine bedenine temas etmeksizin örten şeyle sarkıtır (örter).”⁸⁰⁶

Yine İmam Şafii hac bölümünde kadın sesini yükseltmemesi gerektiğini ve ihramının elinde değil yalnızca yüzünde olduğunu, yüzünü örtmemekten kasıt ise ona temas edecek şekilde örtmemek demek anlamına geldiğini zikreder:

- “Kadın bunda örtünme ile ilgili emredildiği müstesna erkek gibidir. Sesini telbiyede kısması daha tesettürlü olup muhakkak ki ona gömlek, pelerin, (iç) gömlek, (iç) şalvar, başörtüsü, ayakkabı, eldiven vardır. İhramı yüzündedir. Onu örtmez. Elbiseyi üzerine sarkıtır ve ona (yüze) değdirmez.”⁸⁰⁷

⁸⁰⁴ Beğavi, *Şerhu’s-sünne*, Beyrut: El-Mektebetü’l-İslami, 1983, VII/240.

⁸⁰⁵ Şafii, *el-Umm*, II/232.

⁸⁰⁶ Nevevi, *el-Mecmu’ şerhu’l-Mühezzeb*, (Kahire: İdaretu’t-Teba’ati’l-Muniriyye, 1925-1928), VIII/75.

⁸⁰⁷ Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Müzeni el-Mısri (ö. 264/878), *el-Muhtasar*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1983), VIII/162; Ayrıca bkz: Maverdi, *el-Havi’l-kebir*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1999), IV/93-94.

Yine İmam Şafii kadının kendisinde fitneye mahal vermesi muhtemel her şeyde örtünme ve haya ile emredildiğini bildirmektedir:

- “Kadın telbiyesinde erkek gibidir. Ancak telbiye okurken sesini yükseltmez. Çünkü ilim adamlarının çoğu bu görüştedir ve kadın, erkeklerde şehvete neden olan her şeye karşı haya ve örtünme ile emrolunmuştur.”⁸⁰⁸

2- Maverdi (ö. 450/1058):

İmam Maverdi Nur suresi 31. âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

- “Ziyet iki çeşittir: Zahiri ve batını. Zahiri ziyet Allah Teâla'nın “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziyetlerini göstermesinler.*” kavlinde dolayı örtülmesi gerekmez ve ona bakmak haram olmaz.”⁸⁰⁹

Yine nikah bölümünde kişinin evlenmek istediği kişiye bakmanın mübah olduğu ile ilgili İmam Şafii'nin Nur suresi 31. âyetten dolayı yüz ve eline bakmaya ruhsat tanınması ile ilgili kavlini zikrettikten sonra şöyle demektedir:

- “Namaz kitabında Allah Teâla'nın “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziyetlerini göstermesinler.*” kavlinde dolayı kadının yüz ve elinin avret olmadığı hakkındaki konuşma geçti.”⁸¹⁰

Maverdi devamında daha önce Tahavi'den aktarıldığı gibi nikah için kadının yüz ve eline bakmanın mübah olması o iki uzvu avret statüsünden çıkardığını belirtmektedir.⁸¹¹ Ancak bu avret olmamak hususu ona meşru olmayan bir ihtiyaç dışında bakmayı mübah kılmaz. Çünkü bu mübahlık ihtiyaç veya zaruret için verilen bir ruhsattır:

- “Zikrettiğimiz şey sabit ve ikrar olunca yabancı erkeğin yabancı kadına bakması şu iki durumdan hali olmaz: Ya bir sebepten dolayı

⁸⁰⁸ Beyhaki, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*, (Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1991), VII/139.

⁸⁰⁹ Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, IV/90.

⁸¹⁰ Maverdi, *el-Havi'l-kebir*, IX/33.

⁸¹¹ Maverdi, *el-Havi'l-kebir*, IX/35.

yahut bir sebep dışı. Eğer bir sebep dışında ise (erkek) Allah Teâla'nın "*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.*" kavlinden dolayı men edilir. Ve kadın da Allah Teâla'nın "*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.*" kavlinden dolayı ona (bakmaktan) men edilir."⁸¹²

Müellif daha sonra mübah olan sebepleri şöyle aktarır:

- "Eğer bakmak bir sebepten dolayı ise iki çeşitir. Mahzur ve mübah. Mahzur olan masiyet ve fücür olarak bakmak gibi olup haram bakımından en ağırı ve günah bakımından en şiddetli olandır. Mübah olan ise üç kısımdır:

Birinci kısım: Doktorun kadının bedeninden bir yeri tedavi gibi zaruri olan durumdur. Onun kadından fitneye emin olduğu zaman ihtiyacın tedaviye sevk ettiği avret ve dışındaki yere bakması caizdir. Bakışını tedaviye ihtiyaç olmayan yere yöneltmez.

İkinci kısım: şahitlik etmek ve bir işi yapmak. Bakışını ele değilde yüzüne yöneltmesi caizdir. Çünkü eğer o şahit ise, onun lehine şahitlik yapmakla, aleyhine şahitlik etmekle onu tanırırsın. Ve eğer o satıcı ise onunla akitleşen onu (sadece yüzünü görmekle) tanır.

Üçüncü kısım: Onu nikahlamayı istemek. O bizim gerek kadının izni olsun gerek olmasın bakışı yüz ve ele yöneltmeyi caiz kıldığımızdır. Bakış bunun dışında kadının bedeninden bir yeri aşmaz (görmez). Muvaffakiyet Allah ile dir."⁸¹³

Bütün bu hususlardan İmam Maverd'nin "Ziyet iki çeşitir: Zahiri ve batını. Zahiri ziyet Allah Teâla'nın "*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziyetlerini göstermesinler.*" kavlinden dolayı örtülmesi gerekmez ve ona bakmak haram olmaz."⁸¹⁴ şeklindeki sözünde ifade ettiği bakmak va açılmak hakkındaki

⁸¹² Maverdi, *el-Havi'l-kebir*, IX/35.

⁸¹³ Maverdi, *el-Havi'l-kebir*, IX/35-36; Ruyani, *Bahru'l-mezheb*, IX/33.

⁸¹⁴ Maverdi, *en-Nüket ve'l-'uyun*, IV/90.

mübahlığın asli olmadığı anlaşılmaktadır. Maverdi'nin kadının istisnai bir durum olmadıkça kadının erkeklere karşın bütünüyle hicaba bürünmeleri gerektiği ile ilgili aktarım ise tefsir bölümünde geçmişti.⁸¹⁵

3- Beyhaki:

İmam Şafii'nin pek çok görüşünün kendisinden öğrenildiği müellif, "İhtiyaç halide kadına bakmanın caizliğinin yüz ve el ile tahsis edilmesi." şeklinde açtığı babta şunları aktarır:

- "Allah Tebarek ve Teâla "*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*" buyurdu. Şafii rahimehullah: Yüz ve el dedi."⁸¹⁶

Beyhaki daha sonrasında "Kadına mübah olmayan bir sebepten dolayı bakmanın haramlığı."⁸¹⁷ ve "Ansızın bakmak ile ilgili gelenler."⁸¹⁸ diye açtığı iki ayrı babta kadına bakmanın yasaklığı ile ilgili rivâyetleri aktarır. Müellif "*Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*" adlı eserinde ise evlilik ile ilgili kadına bakmak ile ilgili durumu şöyle aktarmaktadır:

- "Cabir b. Abdillah (r.) Nebi sallallahu aleyhi ve sellem den bize bildirdiğine göre "Sizden biriniz bir kadınla evlenmek istediği zaman, onun evlenmesini teşvik edecek niteliklerine bakabilirse baksın." Cabir şöyle diyor: "Bir cariye ile evlenmek istiyordum. Gizlice onu gözetledim ve evlenmemi teşvik eden bazı özelliklerini gördüm. Sonra da onunla evlendim."⁸¹⁹

- "Şafii: Yüz ve eline bakar bunun dışındakilere bakmaz dedi. Derim ki (Beyhaki): Bu öyledir. Çünkü Övgüsü Yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*" İbn Abbas ve başkasından o yüz ve avuçlar denmiştir.

⁸¹⁵ Bkz: Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, IV/419.

⁸¹⁶ Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, VII/137.

⁸¹⁷ Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, VII/143.

⁸¹⁸ Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, VII/144.

⁸¹⁹ Beyhaki, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*, X/22.

Daha önce namaz kitabında zikredildi ve biz de onda onu güçlendiren şeyleri zikrettik. Mahrem olmayana mübah olmayan sebeple bakmaya gelince hicab âyeti ile sabit olduğu üzere ondan men edilir. Onlara âyette zikredilen mahremlerin dışında ziynetlerini göstermeleri caiz değildir.”⁸²⁰

4- Şirazi (ö. 476/1083):

- “Hür kadına gelince Allah’ın *“Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.”* kavlinden dolayı yüz ve el müstesna bütün bedeni avrettir. İbn Abbas (r.) yüzü ve eli dedi. Çünkü Nebi sallallahu aleyhi ve sellem kadını ihramdayken eldiven ve peçe giymekten nehyetti. Yüz ve el avret olsaydı niçin ihramda onları örtmek haram kılındı. Çünkü ihtiyaç, alışverişte yüz ve alıp-verme (gibi işlerde) elin ortaya çıkmasını gerektirir. Böylece bu avret kılınmadı.”⁸²¹

- “İhtiyaç dışına gelince Allah’ın *“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.”* kavlinden dolayı yabancı erkeğin yabancı kadına, yabancı kadının da yabancı erkeğe bakması caiz değildir.”⁸²²

5- Cüveyni (ö. 478/1085):

- “Yabancı kadına gelince yabancı erkeğin ihtiyaç dışında onun yüz ve elleri dışındakilere bakması caiz değildir. Yüz ve ele fitne korkusu anında bakmak icma ile haramdır. Fitne korkusu yoksa cumhur *“kendiliğinden ortaya çıkan müstesna”* kavlinden dolayı haram dememişlerdir... Irak ehli ve başkaları ihtiyaç yokken bakmanın haram olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş benim indimde de Müslümanların,

⁸²⁰ Beyhaki, *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-asar*, X/22.

⁸²¹ Ebu İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirazi (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fi fıkhi’l-İmam eş-Şafi’i*, ((y.t.), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), I/124.

⁸²² Şirazi, *el-Mühezzeb*, II/425.

kadınları teberrüc, açılma ve peçeyi terk etmesinden yasaklanması konusunda ittifak etmeleri ile birlikte güçlü olandır.”⁸²³

Buna göre yabancı kadının yüz ve elinin avret olması ve ona bakmanın li-zatihi yahut li-gayrihi haram olması hakkında ihtilaf olsa da onun bütünüyle örtünmesi gerektiği hakkında görüş ayrılığı yoktur.

6- Gazzali:

- “Eğer o yabancı kadın ise ona bakmak mutlak haramdır. Bazıları fitneden emin olunması dolayısıyla yüze bakmaya cevaz verirler. Bu kadın ve tüysüz genci (şabb-ı emred) (hüküm bakımından) denklemeye neden olur. Bu ise uzak (ihtimaldir). Şehvet ve fitne korkusu bir iç (kalbde gizli) mesele olduğu için, zahiri sebeplerden olan kadınlıkla (hükmü) tutmak, maslahata daha yakındır.”⁸²⁴

- “Bu nedenle Müslüman bir kadının evinden çıktığı zaman gözünü yabancı erkeklerden sakındırması gerekir. Biz bu sözümüzle kadının yüzü erkek için avret olduğu gibi erkeğin de kadın için avrettir demiyoruz. Belki erkeğe tüysüz bir gencin yüzü ne ise kadına baliğ bir erkeğin yüzü aynıdır. Bu bakımdan sadece fitne söz konusu ise, o vakit baliğ kişi tüysüzün yüzüne bakamaz. Eğer fitne söz konusu değilse böyle bir yasak yoktur. Zira tarih boyunca erkeklerin yüzü çıplak iken kadınlar ise peçeli olarak çıkmaktadırlar. Eğer erkeklerin yüzü kadınlar için avret olsaydı, erkekler de peçeli çıkar yahut ancak zaruret halinde evlerinden çıkabilecekleri yönünde emir verilirdi.”⁸²⁵

7- Ebu Şüca’ (ö. 593/1197):

- “Erkeğin kadına bakması yedi kısımdır. Birincisi ihtiyaçsız yabancı kadına bakması: Caiz değildir. İkincisi eşi ve cariyesine bakması: Ferc

⁸²³ İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali Rüknuddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveyni et-Tai en-Nisaburi (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, ((y.y.), Dâru'l-Minhac, 2007), XII/31.

⁸²⁴ Gazzali, *el-Vasit fi'l-mezheb*, (Kahire: Dâru's-Selam, 1996), V/32.

⁸²⁵ Gazzali, *İhya'ü 'ulumî'd-din*, II/47.

dışındakilere bakması caizdir. Üçüncüsü mahremi veya evli cariyesine bakması: Diz ve göbek arası dışındakilere bakması caizdir. Dördüncüsü nikahtan dolayı bakması: Yüz ve ele bakması caizdir. Beşincisi tedavi için bakması: İhtiyaç duyduğu yere bakması caizdir. Altıncısı şahitlik ve (alışveriş gibi) muamelelerde bakması: Yalnızca yüze bakmak caizdir. Yedincisi satıldığında cariyeye bakması: İncelenmesi gereken yerlere bakması caizdir.”⁸²⁶

- “Kadın (namazda) beş şeyde erkeğe muhalefet eder. Erkekler, pazularını yanlarından uzaklaştırır. Rûku ve secdelerde dirseklerini yanlarından, karnını da dizlerinden uzaklaştırır. Aşkar okunacak yerlerde açık okur (cuma, bayram ve gece kılınan namazlardaki ilk iki rekatlerinde). Namaz üzerindeyken uygun olmayan herhangi bir durum oluşursa veya imamın arkasında cemaatle namaz kılıyor, imam da herhangi bir yerde yanılırsa “Sübhanallah” deyip, işaret verir. Erkeğin avret yeri göbeğiyle diz kapağı arasındadır. Kadınlar ise, namazlarda uzuvlarını birbirine yapıştırır. Açıkta okunması gereken yerlerde sessiz okurlar. Uygun olmayan herhangi bir durum oluşunca da ellerini şapırdatarak yanındakileri uyarır.”⁸²⁷

8- İzzüddin ibn Abdüsselam (ö. 660/1262):

- “Üçüncüsü yabancı kadın: Yüz ve el dışındakine bakmak haramdır. Yüz ve ellerde fitneden korkulursa ittifakla haramdır. Fitne olmaz ise dokunmak haram ve bakmak ise cumhura göre caizdir. Müslümanların, kadınları teberrüc ve yüzlerini açmanın men edilmesi konusunda icma etmelerinden dolayı diğerlerinin indinde haramdır.”⁸²⁸

9- Nevevi:

⁸²⁶ Ahmed b Hüseyin (Hasen) b. Ahmed el Abbadani (ebu Şüca') (ö. 593/1197), *et-Takrib fi'l-fıkh*, ((y.y.), Âlimü'l-Kütüb, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431, 30-31.

⁸²⁷ Ebu Şüca' *et-Takrib fi'l-fıkh*, 10.

⁸²⁸ Ebu Muhammed İzzüddin Abdülaziz b. Abdisselam b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemi ed-Dımaşkî (ö. 660/1262), *el-Gâye fi'htisari'n-Nihaye*, (Beyrut: Dâru'n-Nevadir, 2016), V/85.

İmam Nevevi'den kadına ihtiyaç olmaksızın bakmanın haramlığı noktasında gelen bilgiler çoktur. Bu haramlık avretlikten dolayı mı yoksa fitneden dolayı mı olduğu inceleme konusudur. Nevevi'nin Kadı İyaz'dan zikri ve izahı geçen kadınların yüzlerini örtmelerinin farz olmayıp sünnet olduğu ile ilgili görüşü ikrar ettiği bağlamda zikretmesi onun yüz ve eli li-zatihi avret olarak konumlandığını göstermektedir. Ancak bundan onun kadınının dışarıya erkeklerin olduğu bir ortama yüzü açık çıkmayı mübah saydığı kast edilmemektedir. Nitekim kendisi İmam Cüveyni'den kadınların dışarıya yüzleri açık olarak çıkmalarının mübah olmadığı ile ilgili Müslümanların ittifak ettiği hakkındaki açıklamasını yine bizzat kendisinden ikrar ettiği bağlamda nakletmektedir.⁸²⁹ Bu bağlamda Nevevi'nin kadının yüz ve elini, bakmaya nazaran avretmiş gibi algıladığı olgusu ortaya çıkmaktadır. Bu hususu Nevevi şarihi Şirbini şöyle açıklamaktadır:

- "Nevevi'nin ifadesinden ilk anda anlaşıldığına göre kadının yüzü ve elleri avret olmayıp yalnızca bakmanın haramlığı konusunda avret gibi değerlendirilmiştir."⁸³⁰

İmam Nevevi'nin kadına bakmak ile ilgili genel anlamda görüşleri ise şöyledir:

- "Birinci kısım erkeğin kadına bakması: Kadının avretine mutlak surette, yüz ve eline ise fitneden korkarsa bakmak haramdır. Eğer korkmazsa iki görüş vardır. (İlki Şafii) ashabının -özellikle mutekaddimun olanlar- çoğu "*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*" kavlinden dolayı haram değildir demiş ve yüz ve el olarak tefsir edilmiştir. Ancak mekruhtur. Şeyh Ebu Hamid (ö. 406/1016) ve başkaları böyle demişlerdir. İkincisi haramdır. El-İstahri (ö. 328/940), Ebu Ali et-Taberi (ö. 350/961), Şeyh Ebu Muhammed, el-İmam (Cüveyni), onunla hüküm tespit eden el-Mühezzeb sahibi Şirazi (ö. 476/1083) ve Ruyani (ö. 502/1108) böyle

⁸²⁹ Bkz: Nevevi, *Ravzatü't-talibin*, VII/21.

⁸³⁰ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/40.

demişlerdir. El-İmam (Cüveyni) bu görüşü şu şekilde gerekçelendirmiştir: “Müslümanlar, kadınların ev dışına yüzleri açık olarak çıkmalarının yasak olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ayrıca bakmak fitne ihtimalini gündeme getirdiği gibi şehveti de harekete geçirir. Şeriatın güzelliğine layık olan şey, yabancı bir kadınla baş başa kalma meselesinde olduğu gibi fitne kapısını kapatmak ve ayrıntılara girmemektir.” “El-keffu”dan murad parmakların ucundan bileğe kadar eldir... Sesi ise en doğru görüşe göre avret değildir. Ancak fitne korkusu esnasında onu ona (erkeğe) duyurmak haramdır. Ve kapısını çalarsa, yumuşak bir sesle cevap vermemeli, sesini kabalaştırmalıdır. Bu sesi kabalaştırmayı zikrettiğimizi aynı şekilde (şafii) ashab da söylemiştir. İbrahim el-Merruzi (ö. 340/951) şöyle demiştir: Bunun yolu elinin üst kısmını ağzına götürüp bu şekilde cevap vermesidir. En doğrusunu Allah bilir.”⁸³¹

- “Kişinin evlenmek istediği kadına evlenme teklifi yapmadan önce izin vermezse bile ona bakması sünnettir. İhtiyaç duyması halinde tekrar tekrar bakabilir. Kadının sadece yüzüne ve ellerine bakabilir. Baliğ olan kişinin hür, büyük ve yabancı kadının avret yerlerine bakması haramdır. Keza fitne korkusu olduğu zaman hür kadının yüzüne ve ellerine bakması da haramdır. Keza en sahih kavle göre, fitne olmasa da yabancı kadının yüzüne ve ellerine bakması haramdır.”⁸³²

- “En sahih kavle göre, şehvet duymaksızın cariye'nin göbek ve diz kapağı arası hariç beden'in diğer kısımlarına, iştiha çekmeyen küçük kız çocuğun cinsel organı hariç vücudunun diğer yerlerine bakmak caizdir... Ben derimki (Nevevi): Muhakkik âlimlerce kabul edilen en sahih kavle göre, cariye'ye bakmanın hükmü, hür kadına bakmanın hükmü gibidir. Allah daha iyi bilir. Kadının kadına bakmasının hükmü ise, erkeğin erkeğe bakmasının hükmü gibidir. Zımmi kadının Müslüman kadına bakması haramdır. Fitne korkusu yoksa göbek ve

⁸³¹ Nevevi, *Ravzatü't-talibin*, VII/21.

⁸³² Nevevi, *Minhacü't-talibin*, 204.

diz kapağı arası hariç, kadının yabancı bir erkeğe bakması caizdir. Ben diyorum ki en sahih kavle göre, erkeğin kadına bakması haram olduğu gibi kadının da erkeğe bakması haramdır. Allah daha iyi bilir.”⁸³³

Nevevi Müslüman kadının kafir kadına karşı yüzünü açması hakkında şöyle demektedir:

- “2. Mesele: Müslüman kadına yüzü ve bedeninden bir benzerini yahudi, hristiyan, yahut o ikisi dışında kafir kadınlara açabilir mi? Bunda İmam Şafii'nin mezhebinde bir ihtilaf var mıdır? Bunun delili nedir? Cevap: Bu kafir kadının onun kölesi olması dışında caiz değildir. Bu, Şafii'nin (r.) mezhebinin sahih olanıdır. Delili ise Allah Teâla'nın”*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar. Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!*” kavlidir. Yani (en-nisai-hinne) Müslüman kadınlar demektir. Kafir kadınlar ise âyetin başında zikredilen yasaklamanın üzerinde kaldılar. Muhakkak Efendimiz Ömer bin Hattab (r.) Ebu Ubeyde bin Cerrah'a (r.) o Şam'da iken Müslüman kadınları bundan yasaklamasını yazmıştı. En doğrusunu Allah bilir.”⁸³⁴

10- Subki (ö. 756/1355):

- “Âlimlerimizin görüşlerine en yakın olanı yüz ve ellerin namaz konusunda değil bakma konusunda avret kabul edilmesidir.”⁸³⁵

11- Ezrai (ö. 783/1381):

Peçeli olup yalnızca göz çukurları görünen kadına bakmanın yasaklığı hakkında şöyle demektedir:

⁸³³ Nevevi, *Minhacü't-talibin*, 204.

⁸³⁴ Nevevi, *Fetâvâ'l-İmâm en-Nevevî*, (Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyyeti, 1996), 180-181.

⁸³⁵ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/41.

- “Bu konuda açık bir ifade görmedim, bana göre bu konuda -özellikle de kadın güzel ise- bir fark yoktur. Nice göz (ve bakış) bir hançer gibidir!”⁸³⁶

12- Zerkeşi (ö. 794/1392):

- “Bundan anlaşıldığına göre böyle bir durumda (yani ihtiyaç olmadığı halde) kadının yüzüne bakmak haram olur.”⁸³⁷

13- İbn Mulakkin (ö. 804/1401)

- “Bütün kadınlar aynı şekilde eşleri Resulullah sallallahu aleyhi ve selleme karşı hicab âyeti nazil oluncaya değin hicaba bürünmüyorlardı. Bunun üzerine (hicabtan sonra) bütün insanlara karşı yüzlerini örttüler.”⁸³⁸

14- Remli (ö. 844/1441):

- “İhtiyaç ile kayıtlandırılması Müslümanların -özellikle fesadın çoğalıp zuhura geldiği zaman- kadınları, yüzleri açık çıkmalarından men edilmesinde ittifak ettiklerine delalet eder. Eğer bakmak caiz olsaydı (kadın hükümde) tüysüz genç (şabb-ı emred) gibi olurdu.”⁸³⁹

15- İbn Hacer el-Askalani:

İbn Hacer el-Askalani kadının erkeğe bakışının haram olmasının ondan farklı olarak li-zatihi değil de li-gayrihi haram olduğunu beyan ettiği ile ilgili pasajda şöyle demektedir:

- “Kadınların erkeklerin onları görmemesi için peçeli olarak çıkmaları dahilinde mescidlere, çarşılarla ve yolculuklara çıkmanın caizliği ve erkeklerin kadınların onları görmemesi için peçe ile kesinlikle

⁸³⁶ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/40.

⁸³⁷ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/65.

⁸³⁸ İbn Mülakkin, *el-Bedrü'l-münir fi tahriri ehadissi's-Şerhi'l-kebir*, (Riyad: Dâru'l-Hicre li'n-Neşri ve't-Tevzi, 2004), VII/473.

⁸³⁹ Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remli el-Makdisi (ö. 844/1441), *Şerhu Süneni Ebi Davud*, (Feyyum: Dâru'l-Fellah, 2016), XVI/367.

emredilmemiş olması hakkındaki (tarih boyunca gelen) ameli süregelirlilik (kadının erkeğe bakmasındaki) bu caizliği güçlendirir. Bu da iki taraf hakkında hükmün farklılığına delalet eder.”⁸⁴⁰

16- Suyuti:

- “Kadının avretinde çeşitli haller vardır: Kocasını ile beraber olduğu halde ikisinin arasında avret yoktur. Yabancı erkekler ile birlikte olduğu halde en doğru görüşe göre yüz ve el dahil bütün bedenidir. Namaz halindeki avreti ise yüz ve el dışında tüm bedenidir.”⁸⁴¹

17- İbn Kasım el-Gazzi (ö. 918/1512):

- ““Hür kadın yüz ve el müstesna avrettir.” bu namazdaki avrettir. Namaz dışındaki avreti bütün bedenidir.”⁸⁴²

18- İbn Hacer el-Heytemi (ö. 974/1567):

- “Evet yabancı erkeğin gözü ona ilişen kadına, ona karşı yüzünü örtmesi gerekir. Aksi takdirde haramda ona (erkeğe) yardımcı olmuş olur. Düşün.”⁸⁴³

19- Şirbini:

- “Kadının yüzünü açmasının caiz olduğunun söylendiği (fitneden emin olma) durumunda bunu yapması mekruh görülür. Bir görüşe göre ise bu (mekruh olmamakla birlikte) evla olan davranışın terkidir. Kadının (fitne olmasa da) yüzünü açmasının haram olduğu söylendiğinde -ki tercihe şayan olan budur- gözü ve göz çukuru dışında hiçbir yeri görünmeyen peçeli kadına bakmak haram olur mu olmaz mı? Ezrai: “Bu konuda açık bir ifade görmedim, bana göre bu konuda -özellikle

⁸⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, IX/337.

⁸⁴¹ Suyuti, *el-Eşbah ve'n-nezair*, ((y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 240.

⁸⁴² Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-Gazzi el-Kahiri (ö. 918/1512), *Fethu'l-ğaribi'l-mücib fi şerhi elfazi't-Takrib*, (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2005), 84.

⁸⁴³ İbn Hacer el-Heytemi, *Tuhfetü'l-muhtac*, II/193.

de kadın güzel ise bir fark yoktur. Nice göz (ve bakış) bir hançer gibidir!” Bana göre de böyledir.”⁸⁴⁴

- “Nevevi'nin ifadesinden ilk anda anlaşıldığına göre “kadının yüzü ve elleri avret olmayıp yalnızca bakmanın haramlığı konusunda avret gibi değerlendirilmiştir.” Maverdi, namaz bölümünde bunu şu şekilde açıkça ifade etmiştir: “Kadının kocası dışındaki erkeklere karşı avreti büyük ve küçük olmak üzere iki kısımdır: Büyük olanı yüz ve elleri dışındaki yerlerdir. Küçük olanı ise göbük ile diz kapağı arasındır. Büyük avret yerini namazda örtmek farzdır. Aynı şekilde yabancı erkeklere ve çift cinsiyetlilere karşı örtmek de farzdır. Küçük avret yerini ise yakınları bile olsa kadınlara karşı örtmesi farzdır. Aynı şekilde mahrem erkeklere ve çocuklara karşı da örtmesi farzdır.”⁸⁴⁵

- “Üzerinde resim olan elbise ile erkeğin maske ve kadının peçe ile namaz kılması kerih görülür. Ancak kadın kendisine bakmaktan çekinmeyen yabancı erkeklerin bulunduğu bir mekanda müstesnadır. Ona peçeyi kaldırması caiz değildir.”⁸⁴⁶

- “(Nevevî şöyle demiştir:) “Ben derim ki” Yabancı bir erkek için gerek tüysüz bir erkek çocuğuna gerekse (kadın vb.) başkalarına, alım-satım gibi “bir muamele veya şahitlik için” yani hem şahit olmak hem de şahitliği mahkemede eda etmek için “bakmak mübahtır.” Hatta zinaya veya doğuma şahitlik etmek için cinsel organa bakmak, süt emzirmeye şahitlik etmek için kadının göğsüne bakmak caizdir. Burada şahitlik etme amacıyla bakılması halinde caizlik söz konusudur. Kişi “şahitlik dışında bir amaçla kasıtlı olarak baktım” derse fasık olarak kabul edilir ve bundan böyle şahitliği kabul edilmez. Kişi “benim herhangi bir kastım olmaksızın bir anda gördüm” dese bu sözü kabul edilir.”⁸⁴⁷

⁸⁴⁴ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/40.

⁸⁴⁵ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/40.

⁸⁴⁶ Şirbini, *el-İkna' fi halli elfazi Ebi Şüca'*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), I/124. Ayrıca bkz: Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremi el-Mısrî eş-Şafîî (ö. 1221/1806), *Haşiyetu'l-Buceyremi ale'l-Hatib*, ((y.y.), Dâru'l-Fikr, 1995), I/453.

⁸⁴⁷ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/64.

1.4. Hanbeli mezhebi

Hanbeli mezhebinde çoğunluğa göre kadının avreti bütün bedenidir. Çünkü İmam Ahmed'den kadının tırnağı dahil bütünüyle avret olduğuna dair görüş aktarılmıştır. Ancak bunun yüzün dışındakilere şamil olduğu da söylenmiştir. Çünkü kendisinden alışveriş için yaşlı kadına bakmanın mübah olduğu ile ilgili görüş de aktarılmıştır.⁸⁴⁸ Fakihlerin birçoğu ise namaz ve bakmak hakkında iki ayrı avret tanımı yapıp namaz dışında kadının bütünüyle avret olduğunu söylemiştir. Kadının sesinin avret olarak konumlandırılıp konumlandırılmayacağı hakkında ise ihtilaf vardır. İmam Ahmed'den her iki şekilde de görüş nakledilmiştir. Ancak her iki görüş sahipleri de ihtiyaç olmaksızın kadının sesini erkeğe işittiremeyeceği hakkında ittifak etmişlerdir. Yine İmam Ahmed genç kadının, sesini işittireceği şekilde selama mukabele edemeyeceğini bildirmiştir.⁸⁴⁹

1- Ahmed bin Hanbel:

İmam Ahmed kadınların mescide gitmeleri ve bayram namazında çıkmaları hakkında şöyle demektedir:

- "(Kadınların mescide gitmelerini) onların fitne olmalarından dolayı bu zamanda kerih görüyorum."⁸⁵⁰

- "Ahmed'e kadının bayram için çıkması hakkında soruldu. Şöyle dedi: Bunlar insanları fitneye uğratırlar. Ancak kadının yaşı geçmiş olması müstesna."⁸⁵¹

İmam Ahmed'den kadının tepeden tırnağa avret olduğu yönünde nakiller gelmektedir:

⁸⁴⁸ Bkz: Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ' (ö. 458/1066), *et-Ta'liku'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-ḥilâfiyye beyne'l-e'imme*, (Dımaşk: Dâru'n-Nevadir, 2014), I/142-143.

⁸⁴⁹ Ebü'l-Hasen Alaüddin Ali b. Süleyman b. Ahmed el-Merdavi (ö. 885/1480), *el-İnsaf fi ma'rifeti'r-racih mine'l-hilaf*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1955), VIII/30-31.

⁸⁵⁰ Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman Receb el-Bağdadi ed-Dımaşki (ö. 795/1393), *Fethu'l-bari 'ala Sahihi'l-Buhari li ibn Receb*, (Medine: Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, 1996), VIII/42.

⁸⁵¹ Ebu Ya'la el-Ferra, *et-Ta'liku'l-kebîr*, II/152.

- "Hallal (ö. 311/923)⁸⁵²: Cafer, Ebu Abdullah'ı (Ahmed bin Hanbel) kadında her şeyin mahrem olduğunu işittim dedi. Yahut avret dedi."⁸⁵³

- "Hallal: İsmail bin Said, Ebu Abdullah şöyle dedi: Zahir ziynet elbisedir. Onda -yani kadın- her şey avrettir. Hatta tırnağı bile."⁸⁵⁴

İmam, kadına bakmak ile ilgili şahitlik durumunda yalnız ona baktığında onu tanıyacak kimsenin bakmasının mübah olduğunu söylemektedir:

- "Kadının üzerine onu gözüyle görüp tanıyacak kişi dışında (kadını şahsen tanımayan) şahitlik edemez."⁸⁵⁵

Yine İmam Ahmed çeşitli görüşlerde kadına bakmanın mübah olduğu söylenen alışveriş durumunu İbn Kattan'ın İmam Malik'e nisbet ettiği görüşündeki gibi yaşlı kadın dışındakiler için meşru görmemektedir:

- "Hallal: Bana Harb bin İsmail haber verdi. Dedi ki: Ahmed'e adam çarşıda (bir şeyler) satıp alıyor. Kadın ona gelip ondan alışveriş yaptı. (Adam) onun eli vb bir şeyini gördü. Bunun üzerine (İmam Ahmed) bunu kerih gördü ve kadından her şey avrettir dedi. Ona peki yüz? denildi. Dedi ki eğer genç ise muhakkak ben kerih görürüm. Eğer acuze ise (mübah olduğunu) umarım."⁸⁵⁶

- "Hallal: Muhammed bin Ebi Harb, Ebu Abdullah'a kadının geldiği alışverişte onun yüz ve eline bakıyor dedim. Dedi ki: Eğer acuze ise

⁸⁵² Ahmed b. Hanbel'in görüşlerini derleyen Hanbelî fakihî. İmam Ahmed'in görüşlerini derleyip *el-Câmi'* adlı eseri meydana getirdi. Bu eseriyle Hanbelî mezhebini yok olmaktan kurtardı ve mezhep içinde bir otorite haline geldi. Kendisinden önce Hanbelîlik henüz müstakil bir mezhep hüviyetini kazanmamıştı. Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin b. Şehriyâr, "Hepimiz Ebû Bekir el-Hallâl'e tâbiyiz. İmam Ahmed'in ilmîne vâkıf olma ve onu derleme konusunda hiç kimse kendisini geçememiştir" der. Bkz: Şükrü Özen, "Ebu Bekir Hallal" *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1997), XV/382-383.

⁸⁵³ Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Hallâl (ö. 311/923), *Ahkam'un-Nisa*, thk. Amr Abdulmun'im Selim, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2002,31.

⁸⁵⁴ Hallal, *Ahkam'un-Nisa*, 31.

⁸⁵⁵ Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Cemmaili el-Makdisi (ö. 620/1223), *el-Muğni*, (Riyad: Dâru Âlimu'l-Kütübi li-Teba'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i, 1997), IX/498.

⁸⁵⁶ Hallal, *Ahkam'un-Nisa*, 30.

(mübahtır). Eğer şehveti harekete geçiren kimse ise bakışını kısar. Ve dedi ki: Kadında her şey avrettir hatta tırnağı bile.”⁸⁵⁷

İmam karısını boşayan adam hakkında şöyle demektedir:

- “Hallal: Muhenna, Ahmed’e boşadığı kadın ile yemek yiyeni sordum. O: Hayır o yabancı erkektir. Ona kadına bakması caiz değildir. Nasıl onunla yemek yerde onun eline bakar. Bu ona helal değildir dedi.”⁸⁵⁸

İmam Ahmed kadına erkeklerin duyması halinde sesini yükseltmesinin mübah olmadığını ve ona selam verip onun da selama karşılık vermesi hakkında bunu yaşlı kadın için mübah görürken genç kadın hakkında caiz olmadığını söylemektedir:

- “Hallal: Eş-Şami, Ahmed’e kadın evinde iken geceleyin okursa (sesi dışardan duyulur diye) kıraatinde sesini kısması gereken kadın hakkında sesini kısması gerekir mi? diye sordum. O: Evet dedi.”⁸⁵⁹

- “Kadın acuze ise (erkek) ona selam verir. Eğer genç ise kadın konuşmaz.”⁸⁶⁰

İmam ihramlı kadının yabancılara karşı yüzünü örtmesi gerektiğini ancak hiçbir ihtiyaç yok iken örtmesinin yasak olduğunu söyler:

- “İbn Hani: Ebu Abdullah’a yüzü üzerine elbise sarkıtan ihramlı kadın hakkında sordum şöyle dedi: Yolcularla karşılaştığı zaman yüzü üzerine örtü sarkıtır. Yolcular ayrıldığında yüzünü açar ve iradesiyle örtmez.”⁸⁶¹

⁸⁵⁷ Hallal, *Ahkam’un-Nisa*, 31.

⁸⁵⁸ Hallal, *Ahkam’un-Nisa*, 30.

⁸⁵⁹ Hallal, *Ahkam’un-Nisa*, 34.

⁸⁶⁰ Ebu Ya’la el-Ferra, *et-Ta’liku’l-kebîr*, II/256.

⁸⁶¹ Halid er-Rebbat-Seyyid İzzet İd, *el-Cami’ li’-Ulumi’l-İmam Ahmed*, (El-Feyyum: Dâru’l-Fellâh li’l-Bahsi’l-İlmiyyi, 2009), VIII/200.

Yine İmam Ahmed bin Hanbel cariyeye bakmak ve peçe takmak li-zatihi emredilmediği halde kendisinde fitne olması dahilinde ona bakılmaması ve yüzünü örtmesi gerektiğini beyan etmektedir:

- "Mervezi: Ebu Abdullah'a adam cariyeye bakıyor? dedim. Dedi ki: Eğer fitneden korkarsa bakmaz. Nice bakışlar vardır ki kalbe belalar düşürür."⁸⁶²

- "Hallal: İshak bin Mansur Ebu Abdullah'a cariyeye peçe takması gerekir mi? dedi. Hayır dedi. Cariyeye yüzünü örtmesi mekruh mudur? dedi. Bize, eğer güzel ise yüzünü örter dedi."⁸⁶³

Mezhepte kölenin hanımefendisinin yüzüne bakmasının ihtiyaç dolayısıyla mübah olduğu söylenmekle beraber İmam'dan genel anlamda bunu yasaklayan görüşler nakledilmiştir.

- "Hallal: Cafer bin Muhammed, Ebu Abdullah'a kocanın kölesi eşinin yanına gidebilir mi yahut onu görebilir mi diye sordum. O: Hayır dedi. Bunun üzerine kadının kölesini sordum. O: Hayır, o erkektir. Ona onda ruhsat tanınmamıştır."⁸⁶⁴

- "Hallal: Ebu Bekir el-Mervezi, Ebu Abdullah'a köle hanımefendisinin saçına bakabilir mi diye sordum. O: Hayır dedi. Ebu Abdullah'a peki burulmuş hizmetçi dedim o, hayır dedi."⁸⁶⁵

- "Hallal: İshak bin İbrahim, Ebu Abdullah'a köle hanımefendisinin yüz ve ellerine bakabilir mi? dedim. O: Yüz ve ellerine bakamaz dedi."⁸⁶⁶

2- Ebu Musa el-Haşimi (ö. 428/1037):

- "Erkek kendisine mahrem olmayan kadınla yalnız kalamaz. Ona emin olmak şartıyla şehadet gibi bir özür ve nikah için ona

⁸⁶² Halid er-Rebbat, *el-Cami' li'-Ulumi'l-İmam Ahmed*, XX/38.

⁸⁶³ Hallal, *Ahkam'un-Nisa*, 60.

⁸⁶⁴ Hallal, *Ahkam'un-Nisa*, 41.

⁸⁶⁵ Hallal, *Ahkam'un-Nisa*, 41.

⁸⁶⁶ Hallal, *Ahkam'un-Nisa*, 42.

talip olmada sırasında bakmada bir sakınca yoktur. Ancak erkeklerle oturan çok yaşlı acuzeye gelince onun yüzüne bakmaya ruhsat verilmiştir.”⁸⁶⁷

3- İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1201):

- “Kadı Ebu Ya’la (ö. 458/1066): Kıyasa en yakın olan ilk görüştür, demiştir. İmam Ahmed de bunu açıkça belirtmiş: Açık ziynet: Elbisedir, kadının her şeyi, hatta tırnağı bile avrettir, demiştir. Bu, yabancı kadınlara mazeret olmadan bakmanın da haram olduğunu ifade eder. Eğer onunla evlenmek veya aleyhine şahitlik etmek istemesi gibi bir mazeret olursa, özel olarak bu iki durumda yüzüne bakabilir. Ama mazeret olmadan ona bakmak, ne şehvetle ne de şehvetsiz caiz değildir. Bunda yüz, eller ve beden diğer kısımları birdir.”⁸⁶⁸

4- İbn Kudame (ö. 620/1223):

Hanbeli fakih olan İbn Kudame kadının avreti hakkında şu bilgileri aktarır.

- “Malik, Evza’i, Şafii: Kadın yüz ve eller müstesna bütünüyle avrettir. Bunu dışındakileri namazda örtmesi farzdır. Çünkü İbn Abbas (r.) “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” kavli hakkında yüz ve eller dedi. Ve Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ihramlı kadını peçe ve eldiven giymekten men etti. Eğer yüz ve el avret olsaydı niçin örtmeleri haram oldurdu ki. Yine ihtiyaç, alışverişte yüzü, alıp-vermede eli açmayı gerektirir. Ashabımızdan bazıları kadına bütünüyle avrettir dediler. Çünkü bir hadiste Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’den “Kadın bütünüyle avrettir” diye rivâyet edilmiştir. Tirmizi bunu rivâyet etmiş ve hasen sahih demiştir. Ancak

⁸⁶⁷ Eş-Şerif Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ebi Musa el-Haşimi (ö. 428/1037), *el-İrşadu ila sebili'r-reşad*, ((y.y.), Müessesetü'r-Risaleti Naşirun, 1998), 537.

⁸⁶⁸ İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, III/290.

örtmesinde meşakkat olmasından dolayı ona yüz ve ellerini açmasına ruhsat verilmiştir. Güzelliklerin toplandığı yer olmasından dolayı ona nikah için bakmayı mübah görüyorum.”⁸⁶⁹

Kadının yüzünü avret görmeyen müellif nikah bölümünde ise şunları aktarmaktadır:

- “İlim ehli arasında yüze bakmanın helal olduğu hakkında ihtilaf yoktur. Bu onun avret olmayıp güzelliklerin toplandığı yer ve bakmanın mevzisi olmasındandır. Ona adet itibariyle ortaya çıkmayana bakması mübah değildir. (Peygamber) Aleyhisselamın “Ona bak.” kavlinin zahirinden dolayı Evzai’den onun et bölgelerine bakmanın Davud’dan ise bütün bedenine bakmanın mübah olduğu aktarılmıştır. Biz ise “*Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.*” kavlini almaktayız. İbn Abbas’tan muhakkak onun yüz ve avuç içi dediği rivâyet edilmiştir. Çünkü haram olana bakmak ihtiyaç dolayısıyla mübah olur. Böylece ihtiyacın gerektirdiğine mahsus olur.”⁸⁷⁰

Müellifin açıklamasından ise kendisinin kadına bakmayı li-zatihi haram olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi kadına bakmaya ihtiyaç olmadığı durum ile ilgili pasajda şöyle demektedir:

- “Ancak kadına sebepsiz yere bakmaya gelince muhakkak o, Ahmed’in sözünün zahiri üzere bütün bedeni haramdır. Ahmed şöyle dedi: Adam boşadığı kadınla yemek yiyemez. O kendisine bakmanın mübah olmadığı yabancı kimsedir. Nasıl onunla yemek yerde onun eline bakar? Bu onun için caiz değildir. Yine bizlere (delil olarak) “*Onlardan birşey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin*”... (delilleri) vardır... (Kadına) onu nikahlamak istediği zaman bakmanın mübah olması, bunun dışında bakmanın haram olduğuna delildir. Çünkü eğer mutlak surette

⁸⁶⁹ İbn Kudame, *el-Muğni*, II/327.

⁸⁷⁰ İbn Kudame, *el-Muğni*, IX/490.

mübah olsaydı bunun için kayıtlandırmasının ne anlamı var? Esmâ'nın (kadını yüz ve elini açmasının mübah olması ile ilgili) hadisine gelince eğer sahih ise muhakkak o, hicabın inzalından önceye hamledilir. Biz onun üzerine hamlederiz.”⁸⁷¹

İbn Kudame kadının ihramda yabancı erkeklerin kadının yanından geçmesi ve kadının onlardan gizlenmesi için yüzünü örtmesine ihtiyaç duyması halinde yüzünü kapatması gerektiğini söylemektedir:

- “Buhari ve başkalarından Nebi Sallahu Aleyhi ve Sellem'den şöyle dediği rivâyet edildi: “Kadın peçe takmaz ve eldiven giymez.” Ancak Kadın erkeklerin yakınından geçmesinden dolayı yüzünü örtmeye ihtiyaç duyarsa muhakkak ki o başının üzerinden yüzü üzerine elbise sarkıtır.”⁸⁷²

5- İbn Teymiyye:

- “Ahmed (bin Hanbel) zahiri ziynet elbisedir ve kadında her şey hatta tırnağa kadar avrettir dedi. Hadiste de “Kadın (bütünüyle) avrettir” diye rivâyet edildi. Bu (şekilde tespit edilen fıkhî nas) bütün bunları kapsayıcı oldu. Çünkü ellerin örtülmesi namazda mekruh değildir. Böylelikle ayak gibi avret oldular. Buna göre kıyas, yüzü, -ellerden farklı olarak her ne kadar namazda onu açmaya çağıran bir ihtiyaç olsa da- avret olmayı gerektirir. Bundan dolayı arkadaşlarımız ibarede ihtilaf ettiler. O avret olarak isimlendirilir mi yoksa isimlendirilmez mi? Bazıları avret değil dedi. Bazıları da o avrettir muhakkak namazda ihtiyaçtan dolayı açılmasına ruhsat verildi dedi. Tahkikte ise muhakkak o namazda avret değildir. O bakmak konusunda avrettir. Çünkü ona bakmak caiz değildir.”⁸⁷³

⁸⁷¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, IX/498-500.

⁸⁷² İbn Kudame, *el-Muğni*, V/154.

⁸⁷³ İbn Teymiyye, *Şerhu'l-'Umde fi'l-fıkh*, (Beirut: Dâru ibn Hazm, 2019), II/269.

İbn Teymiyye Nur suresi 31. âyetten sonra inipte onu nesh ettiğini iddia ettiği hicab âyetlerinin, öncesinde zahiri ziynet olarak isimlendirilen uzuvları batını ziynet kıldığını beyan etmektedir:

- “Sonra vakta ki Allah azze ve celle *“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.”* kavliyle hicab âyetini indirdi kadınlar erkeklere karşı hicaba büründüler. Allah onlara hicab olmaksızın sormamayı emredince eşlerine kızlarına ve müminlerin kadınlarına cilbablarını üzerlerine sarkıtmalarını emretti. Cilbab: Baş ve sair bedeni örten büyük izar olduğu halde ibn Mesud’un “rida” ve avamın “izar” olarak isimlendirdiği “mülae” dir. Ebu Abide (es-Selmani) ve başkalarından muhakkak ki kadının onu başının üzerinden sarkıtıp gözü dışında hiçbir şeyi açığa çıkarmadığı (şeklinde) aktarılmıştır... Yüz ve el (sonrasında) yabancılara göstermemesi emredilen ziynet oldu. Yabancılara bakması caiz olarak sadece zahir olan elbise kaldı.”⁸⁷⁴

İbn Teymiyye bu açıklamasında Nur suresi 31. âyetin asli itibariyle kadınların yüzlerini örtmeyi emretmediğini söylemeye çalışmamaktadır. Bu sözün benzerini ibn Receb’de (ö. 795/1393) zikretmiştir:

- “Abide es-Selmani, Allah Azze ve Celle’nin *“Dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar.”* kavlini muhakkak kadının onu başının üzerinden sarkıtıp sadece tek gözünü göstereceği şekilde tefsir etmiştir. Muhakkak onlar hicabtan önce cilbabsız ortaya çıkıyorlardı. Kadınlardan yüz ve elleri görünüyordu. Bu, Allah Azze ve Celle’nin *“Kendiliğinden ortaya çıkan müstesna ziynetlerini göstermesinler.”* kavlindeki kadında ortaya çıkan ziyneti idi. Sonra yüz ve ellerini örtmeleri emredildi.”⁸⁷⁵

⁸⁷⁴ İbn Teymiyye, *Mecmu’u Fetava*, XXII/110-111

⁸⁷⁵ İbn Receb, *Fethu’l-bari*, II/346.

Bu fakihlerin buradaki maksadı önceden fitneden dolayı örtülmesi emredilen bu uzuvların artık li-zatihi avret olmasından dolayı örtülmesi ona bakılmasının li-zatihi haram olmasıdır. Yani hüküm koyucu artık bu uzuvları da avret statüsüne sokmaktadır. Çünkü hicab âyetlerinden önce kimi ortaya çıkması mübah olan zahir ziynet yüz ve el idi. Ancak hicab âyetlerinden sonra bunlar da batını ziynetlerden oldular. Bu fakihlerin zikri geçen görüşü savunmadığının delili yukarıda aktarılan görüşün esas sahibi olan ibn Teymiyye'nin erkekler ile kadınların giyimde birbirlerine benzememesi gerektiği ile ilgili babta Nur suresi 31. âyette kendisi ile örtülmesi emredilen "hımar"ı yüz ile beraber başı örten bir örtü olarak tanımlamasıdır:

- "Burada tam olarak (Peygamber) sallallahu aleyhi ve sellem'in erkeklerin kadınlara kadınların da erkeklere benzemekten nehyettiği ve bu hususta esas ilkenin sadece erkek ve kadınların (giymeyi) tercih ettikleri, istedikleri yahut alışkanlık hale getirdiklerine raci olmadığı ortaya çıkmaktadır. Muhakkak durum böyle olursa o zaman erkeklerin başı, yüzü ve boynu örten "hımar"ları ve baş üstünden sarkıtılıp da onu giyenin sadece gözlerinin açıkta kaldığı "cilbab"ları giymesi, kadınların da sarık ve muhtasar bir cübbe vb giymesi yaygın olan bir toplum, haklı olurdu. Bu ise icma ile nassın hilafıdır. Muhakkak Allah Teâla kadınlara "*Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Ziynetlerini kocaları... dışındakilere göstermesinler*", "*Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine sarkıtsınlar. Bu, tanınıp da incitilmemeleri için en uygun olanıdır.*", "*İlk cahiliyedeki gibi açılıp saçılmayın*" buyurdu."⁸⁷⁶

6- İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350):

- "Hür yaşlı düşmüş çirkine bakmanın haram olması ve güzelliği ışık saçan cariyeye bakmanın mübah olmasına gelince bu hüküm koyucuya (nisbet edilen) yalandır. Nerede bunu haram

⁸⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetava*, XXII/146-147.

öbürünü ise helal kıldı. Allah Subhanehu ve Teâla muhakkak ki ancak “*Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar.*” dedi. Allah ve Resulü, ışık saçan cariyelere gözlerin bakmasına izin vermedi. Cariyeye baktığı zaman fitneden korkarsa ona bakmak onun için şüphesiz haramdır. Muhakkak ki şüphe ancak hüküm koyucunun hürlere yüzlerini örtmesine hükmetmesi, cariyelere gelince onlara bunu zorunlu kılmamasından doğmuştur. Fakat bu (dışarıda) çalıştırılan bayağı cariyeler hakkındadır. Ancak otaklarda bulunup adet üzere onlardan muhafaza edilip hicaba büründürülenlere gelince nerede Allah ve Resulü onlara çarşılarda, yollarda, ve insan topluluklarının bulunduğu yerlerde yüzlerini açmaya ve erkeklere onlara bakmak yoluyla faydalanmaya izin vermiştir. Bu şeriat üzerine (atılan) mahza bir galattır. Bu galatı bazı fakihler de güçlendirmiştir. Onların “hür kadın yüz ve eller dışında avrettir cariyenin avreti ise çoğunlukla ortaya çıkmayan karın, sırt ve bacak dışındakilerdir” dediklerini işitirsin. O (fakihler) genellikle ortaya çıkan hakkındaki hükmü erkeğin yüzündeki hüküm (gibi) sanmışlardır. Bu ise ancak bakmak hakkında değil namaz hakkındadır. Avret ikidir. Bakmak ve namaz hakkında avret. Hür kadın için yüz ve elleri açık namaz kılması vardır. Ona çarşıya ve insan topluluklarına bu şekilde çıkması yoktur. En doğrusunu Allah bilir.”⁸⁷⁷

7- İbn Receb:

İbn Receb zamanın değişmesiyle hükümlerin de değiştiği ile ilgili kadınların mescidlerden men edilmesini aktarırken bu durumun benzeri hakkında cariyelerin örtünmesini şöyle aktarmaktadır:

- “Bunun benzeri Nebi Sallallahu aleyhi ve sellem zamanında ve Ebu Bekir ve Ömer zamanında cariyelerin başörtüsüz (hımar) çıkmasıdır. Ömer (r.) onu peçeli yahut bütünüyle örtülü gördüğü

⁸⁷⁷ İbn Kayyim, *İlamü'l-muvaqqı'in 'an rabbi'l-'alemin*, II/47.

zaman cariyeyi döverdi. Bu o zamanda selametin (emniyetin) galip olmasındandır. Sonra bu zail oldu ve fesat ortaya çıkıp yaygınlaştı. Böylece onlara önceden ruhsat tanınan şey hakkında artık ruhsat tanınmamaktadır.”⁸⁷⁸

8- Merdavi (ö. 885/1480):

- ““Hür kadın yüzü müstesna tırnağından saçına bütünüyle avrettir” sözüne gelince mezhepte en sahih olan yüzün avret olmadığıdır. Ve ashap (hanbeliler) bunun üzeredir. El-Kadi icma nakletmiştir ve ondan yüzün avret olduğu da rivâyet edilmiştir. Zerkeşi (ö. 772/1370) şöyle demiştir: “Ahmet (bin Hanbel) sözü “bütünü avrettir” şeklinde mutlak zikretmiştir. O (söz) ise yüz dışındakilere yahut namaz dışına hamledilmiştir.” Bazıları ise şöyle demiştir: Yüz avrettir. Muhakkak ki ancak namazda açılması, ihtiyaç dolayısıyladır. Şeyh Takiyüddin: “Tahkikte muhakkak o namazda avret değildir. O kendisine bakmak caiz olmadığında bakmak babında avrettir.””⁸⁷⁹

Merdavi cariyeye hakkında ise ilgili görüşleri aktardıktan sonra şöyle demektedir:

- “Hanbel’den cariyeye başını örtmez ise bunda sakınca yoktur dediği nakledilmiştir. Denilmiştir ki cariyeye ve çirkin kadın hür ve güzel kadın gibidir. Merruzi: Cariyeye bakamaz. Nice bakışlar sahibinin kalbine belalar atmıştır. İbn Mansur’dan cariyeye yüzünü örtmez diye nakledilmiştir. Yine güzel olanın yüzünü örteceğini nakletmiştir. Aynı şekilde Ebu Hamid el-Haffaf da nakletmiştir. El-Kadi: (İmam Ahmed’in cariyeye başını örtmemesi hakkında) mutlak zikrettiği kayıtlandırdığına (güzel olanın dışına) hamledilir demiştir. Ben derim ki doğru olanın muhakkak güzelin yüzünü örtmesi ve ona bakışın tıpkı

⁸⁷⁸ İbn Receb, *Fethu’l-bari*, VIII/41.

⁸⁷⁹ Merdavi, *el-İnsaf*, I/452.

hür yabancı kadına bakılmasının haram olması gibi haram olmasıdır.”⁸⁸⁰

9- İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503):

- “Erkeğe kendisinde de olduğu gibi -şehvetin olmadığı kocakarı acuze ve şehvet mahalline ulaşmamış kız çocuğu müstesna- yabancı kadına bakmak caiz değildir. Ona kadına karşı yüzünü çevirmesi gerekir. Kadın ise ortaya çıktığından yüzünü örtmesi gerekir.”⁸⁸¹

10- Haccavi (ö. 968/1560):

- “Hür yetişkin kadın namazda yüzü hariç, tırnağı saçı dahil bütünüyle avrettir... Yüz, bakmak bakımından tıpkı bedeninin geri kalan kısmı gibi namaz dışında avrettir.”⁸⁸²

11- Buhuti (ö. 1051/1641):

- “Ve “o ikisi”: Yani eller ve “yüz”, yetişkin hür kadın hakkında “dışında avrettir”: Yani namaz (dışında). “Bakmak açısından tıpkı bedeninin geri kalanı gibi (avrettir).”⁸⁸³

12- Ahmed El-Ba'li (ö. 1192/1778):

- “Yüz ve eller bedeninin geri kalanı gibi bakmak bakımından (namaz) dışında avrettir.”⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ Merdavi, *el-İnsaf*, VIII/27.

⁸⁸¹ Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî (ibnü'l-Mibred) (ö. 909/1503), *Muğnî zevî'l-efhâm 'ani'l-kütübî'l-keşîre fi'l-ahkâm alâ mezhebî'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1995), 356.

⁸⁸² Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Haccâvî el-Makdisî (ö. 968/1560), *El-İkna' fi fıkhi'l-İmam Ahmed bin Hanbel*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431), I/88.

⁸⁸³ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (Buhuti) (ö. 1051/1641), *Keşşâfû'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'*, (Vizaretü'l-adli fi'l-Memeleketi'l-Arabiyyeti's-Su'udiyyeti, 2000-2008), II/130.

⁸⁸⁴ Zeynüddin Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed El-Ba'li Ed-Dımaşki (ö. 1192/1778), *Keşfü'l-Muhadderat*, (Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 2002), I ,s. 116.

B- ERKEĞİN TESETTÜRÜ

Erkeğin tesettürü hakkında geçerli olan prensipler, örtünmek ile ilgili kurallar hariç yukarıda zikri ve izahı geçen kadının tesettürü ile ilgili olan esaslarla aynıdır. Çünkü tesettür hükmünü gerektiren ilke ve hikmetler erkekler için de ilgili hükümleri tespit etmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda hüküm koyucu olan Yüce Allah erkeklerde de belli ölçülerde örtünme yükümlülüğü getirmiş ve namahreme bakmayı ilgili Nur suresi 30. âyet ile yasaklamıştır. Ancak örtünmek bağlamında erkeğe kendisindeki bir takım ontolojik ve sosyolik farklılıklardan dolayı kadın hakkında getirmiş olduğu genişlikteki yükümlülükleri yüklememiş onun örtünmesini daha hafif kılmıştır. Kadınlara ise kendisinde fitne ve şehvete neden olacak her şeyde haya ve örtünme ile emrolunmuşlardır. Bu durumu İmam Şafii zikri geçen aktarımda şöyle beyan etmektedir:

- "Kadın telbiyesinde erkek gibidir. Ancak telbiye okurken sesini yükseltmez. Çünkü ilim adamlarının çoğu bu görüştedir ve kadın, erkeklerde şehvete neden olan her şeye karşı haya ve örtünme ile emrolunmuştur."⁸⁸⁵

Erkeklerin avret mahalleri ve kadınların onlara bakması ile ilgili görüş ve söylem farklılıkları tıpkı kadınlarda olduğu gibi aynı şekilde farklılaşmaktadır. Bu söylem farklılıkları onların kadınlara nisbeten avret mahalleri ile ilgili olabildiği gibi aynı zamanda kadınların onlara bakmalarının yasaklanması hakkındaki illetin tespiti noktasında da olabilmektedir.

1. Erkeğin yabancı kadına karşı tesettürü

Kadının erkekte li-zatihi bakmanın haram olduğu söylenen uzuvları göbük ve diz kapağı arasından -tıpkı kadına bakmada olduğu gibi- bütün bedenine kadar genişletilebilmektedir. Ancak erkeğin kadına nisbeten avretinin bütün bedeni olduğunu söyleyen herhangi bir mezhep yoktur. Söz konusu erkeğe bakmayı li-zatihi haram saymayıp bunu avret olan uzuvlar ile kayıtlı tutan görüşe göre

⁸⁸⁵ Beyhaki, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*, VII/139.

erkeklerde avret olmayan uzuvlara bakmanın haram olması fitne tehlikesinden dolayıdır. Erkeğe bakmanın li-zatihi haram olduğunu söyleyen görüş sahipleri ise bu ifadeleri ile kadından farklı olarak onun kadına karşı bütünüyle örtünmesi gerektiğini beyan etmeye çalışmamışlardır. Bunun nedeni kadının bütünüyle örtünmesi gerektiğini beyan eden ilgili tesettür âyetleri ve özellikle Nur suresi 31. âyette geçen *“Ziyinetlerini göstermesinler.”* buyruğunun erkeğe değil de yalnızca kadına emredilmiş olmasıdır.

Erkeğin kadından farklı olarak avret mahalli dışındaki uzuvlarını örtme yükümlülüğü yoktur. Nitekim Müslümanların tarih boyunca süregelen ameli tatbikatı da bu yöndedir. Söz konusu erkeğin kadından farklı olarak avret yerlerinin daha hafifletilmiş olması ve onların kadınlara karşı avret mahalleri dışındaki yerlerini örtme yükümlülüklerinin olmamasından dolayı kadını bütünüyle avret gören ve ona bakmayı li-zatihi haram sayan görüşteki kimi fakihlerin ilgili hükmü, kadının erkeğe bakması hakkındaki hükümde farklı bir illet üzerinden inşa ettirmesini gerektirmiştir. Çünkü ilgili görüşe göre bakmanın li-zatihi yasaklanması avretlikten dolayıdır. Erkek ise bütünüyle avret değildir. Söz konusu görüşü İbn Kesir tefsir bölümünde şöyle aktarmıştır:

- “Allah Teâla: *“Mü'min kadınlara da söyle: Eşleri dışında Allah'ın bakmayı kendilerine haram kıldıklarına bakmaktan gözlerini sakınsınlar.”* buyurur. Bu sebeple âlimlerden birçoğu aslen, kadının yabancılara şehvetle olsun veya olmasın bakmasının caiz olmadığı görüşündedirler. Bunlardan birçoğu... Ümmü Seleme'den rivâyet etmiş oldukları şu hadisi delil getirirler: “Ümmü Seleme ve Meymune Allah Resulü'nün (s.a.v) yanındaymışlar. Ümmü Seleme: Biz, Allah Resulü (s.a.v)'in yanında iken İbn Ümmü Mektum gelip Hz. Peygamberin yanına girdi. Bu, biz hicab ile emrolunduktan sonraydı. Allah Resulü (s.a.v): Ondan örtünün, buyurdu. Ben: Ey Allah'ın elçisi, o kör değil mi? Bizi görmüyor ve tanımıyor, dedim. Allah Resulü (s.a.v): Siz ikiniz de kör müsünüz? Siz onu görmüyor musunuz? buyurdu.” Tirmizi, hadisin hasen ve sahih olduğunu söyler. Âlimlerden diğerleri ise, kadınların şehvetsiz olması şartıyla yabancılara bakmalarının caiz oldukları

görüştünderler. Nitekim sahih bir hadiste varid olduğu üzere Hz. Aişe'den nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: “Ben, mescidde oynayan habeshlilere bakıyor iken Hz. Peygamber (s.a.v) beni ridası ile örtüp gizliyordu. Ta ki ben bakmaktan bıkip bırakıncaya kadar.”⁸⁸⁶

Kadınların erkeklere bakışındaki haramlığın illetinin farklılaşması bu konudaki görüş ayrılığının namahreme bakmanın li-zatihi haram olduğunu söyleyenler arasında olduğunu göstermektedir. Çünkü erkeklerin kadınlara bakmasını fitne faktörü üzerinden inşa eden kimseler, doğal olarak bu durumu kadınlar için de aynı şekilde beyan etmekte, dolayısıyla da erkek ve kadın arasında hüküm bağlamında bir fark gözetmemektedir. Kadınların erkeklere bakmasının erkeklerin hüküm bakımından kadınlara bakmasından farklı olması gerektiğini zikreden âlimler, kadınların diledikleri gibi ihtiyaç olmaksızın erkeklere bakmalarının mübah olduğunu kast etmemektedirler. Bu şekilde tasnif yapan âlimlerin söz konusu ayrıma gitmelerini gerektiren esas kaygı ve neden kadınları erkeklere karşı genel anlamda bütünüyle avret durumunda görmeleridir. Onlara göre erkek kadına li-zatihi bakamaz. Çünkü avrettiler. Ancak erkekler kadınlara karşı bütünüyle avret değillerdir. Söz konusu hükümde erkeklerin de kadınlar gibi karşıt cinslerine karşı li-zatihi haram yani avret kabul edilmeleri durumunda bu kısım âlimlere göre onların da kadınlara karşı bütünüyle örtünmek zorunda olmalarını gerektirecektir. Bundan dolayı onlar da yukarıda zikredilen ikinci grup âlimler ile aynı nedenlerden dolayı kadına bakmayı farklı bir illet üzerinden yasaklamayı gerekli görmüşlerdir. Nitekim kadınların bu hükümlerde diğer erkeklerden farklı olduğunu söyleyen âlimler buna delil olarak aynı zamanda tarih boyunca kadınların tepeden tırnağa örtülü olmasını ve erkeklerin ise buna mukabil bir çok uzvunun açıkta olarak dışarı çıkmasını zikretmektedir. Örneğin bu açıklamayı yapan İbn Hacer bu görüşün aynı zamanda İmam Gazzali'ye de ait olduğunu ve Gazzali'nin bununla kadının erkeğe bakışının mübah olduğuna dair delillendirmede bulunduğunu zikretmektedir.⁸⁸⁷ Gazzali'nin bu konudaki daha önce zikri geçen görüşü ise tam olarak şöyledir:

⁸⁸⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, VI/44-45.

⁸⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l Bari*, IX/337.

- “Bu nedenle Müslüman bir kadının evinden çıktığı zaman gözünü yabancı erkeklerden sakındırması gerekir. Biz bu sözümüzle kadının yüzü erkek için avret olduğu gibi erkeğin de kadın için avrettir demiyoruz. Belki erkeğe tüysüz bir gencin yüzü ne ise kadına baliğ bir erkeğin yüzü aynıdır. Bu bakımdan sadece fitne söz konusu ise, o vakit baliğ kişi tüysüzün yüzüne bakamaz. Eğer fitne söz konusu değilse böyle bir yasak yoktur. Zira tarih boyunca erkeklerin yüzü çıplak iken kadınlar ise peçeli olarak çıkmaktadırlar. Eğer erkeklerin yüzü kadınlar için avret olsaydı, erkekler de peçeli çıkar yahut ancak zaruret halinde evlerinden çıkabilecekleri yönünde emir verilirdi.”⁸⁸⁸

Gazzali'nin burada açıkladığı husus yukarıda izah edilen durumu açıklayıcı iyi bir metin ve örnektir. Müellif önce kadınlara, erkeklere bakmamaları gerektiğini zikrettikten sonra bu durumu fitne ile kayıtlandırmıştır. Bunun nedeni erkeğin belli birtakım uzuvlarını avret mahallinden çıkarmak isteğidir. Çünkü avret sayıldığı takdirde erkeğin kesinlikle örtünmesi gerekecektir. Bu yüzden avretlik hükmünü tespit etmemiş ve bunu diğer fakihler gibi fitne unsuru üzerinden haram kılmıştır. Ancak müellifin ilk cümlesinden de anlaşıldığı üzere kadının erkeğe bakması fitneden dolayı caiz değildir.

Bu kısım âlimlerin kadınları erkeklerden ayırmalarının nedeninin onlara namahrem kimselere bakmayı mübah saydığı anlamına gelmediğini gösteren diğer bir husus ise zikri geçen “*ğadd-ı basar*” buyruğudur. Buna göre yukarıda izah edildiği gibi gözleri yummak emri iki sebepten dolayıdır. Şâyet bu emir bakmayı li-zatı haram kılıyor ise söz konusu hüküm hem kadınlar hem de erkekler için iki kez tekrarlı biçimde gelmiştir. Yok eğer hüküm fitne olgusundan dolayı ise bu kısım âlimlerin de izah ettiği üzere bakmak, ihtiyaç ve fitneden kesin emin olmak haricinde yine mübah değildir. Söz konusu fitne tehlikesi ise her iki cins için müşterektir. Hatta kadının şehvet ve fitne noktasında erkekten ileri olduğunu zikredenler dahi olmuştur.⁸⁸⁹ Öyleyse bu konuda hüküm bakımından kadına

⁸⁸⁸ Gazzali, *İhya'ü 'ulumî'd-din*, II/47.

⁸⁸⁹ Bkz: Ebu Abdillah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimi es-Sıkilli el-Mazeri (ö. 536/1141), *Şerhu't-Telkin*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 2008), I/470; Ebu Muhammed Muvaffakuddin

herhangi bir tahsise gerek yoktur. Nitekim söz konusu bakmanın yasak olduğunu ifade eden Nur suresi 30. âyette erkek ve kadını kapsayan “*Müminlere söyle.*” ifadesi her iki tarafı kapsayan umum lafız olduğu halde 31. âyette tekrardan “*Mümin kadınlara da söyle.*” şeklinde gelmiş ve İslam da bu hususu kalplerin emin ve temiz kalması bakımından her iki taraf için yasaklamıştır. Âyetin devamında gelen “*Bu onlar için daha arındırıcıdır.*” ifadesi bu hususu açıklamaktadır. Konu ile ilgili Kurtubi şu açıklamayı yapmaktadır:

- “İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, mü’min erkeklere ve kadınlara helal olmayan şeylere bakmaktan gözlerini sakınmalarını emretmiştir. Ne erkeğin kadına bakması helal olur, ne de kadının erkeğe bakması. Çünkü kadının erkeğe ilgisi, erkeğin ona ilgisi gibidir. Erkek kadına ne maksatla bakıyorsa, kadın da aynı maksatla ona bakar.”⁸⁹⁰

Kadının erkeğe erkeğin kadına bakışı gibi li-zatihi haram olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur. Ancak onlara göre bu hüküm erkeğin bedenini kadına nisbeten bütünüyle avret saymayı gerektirmemektedir. Bu grup âlimlere göre ise söz konusu Hz. Aişe ile ilgili rivâyet farklı farklı açıklanmıştır. Rivâyetin muhtemel açıklamaları hakkında İmam Nevevi (ö. 676/1277) şunları söyler:

- “Bunda kadınların bedenlere bakmayı kast etmeksizin erkeklerin oyunlarına bakmaya cevaz vardır. Ancak kadının yabancı erkeğin yüzüne bakmaya gelince eğer şehvetle olursa ittifakla haramdır. Eğer şehvet ve onun korkusu (ihtimali) yoksa iki görüş vardır. Ashabımıza göre esah olanı Allah Teâla’nın “*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar.*” kavline dolaylı haram olmasıdır”⁸⁹¹

Nevevi hadisi ise iki şekilde izah eder. İlki ve en güçlü olanı Hz. Aişe’nin erkeklerin bedenlerine değil oyunlarını müşahede ettiğidir. İkincisi ise bu durumun bakmayı yasaklayan âyetin emrinden önce olması ve Hz. Aişe’nin henüz buluş çağına

Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Cemmaili el-Makdisi (ö. 620/1223), *el-Muğni*, (Riyad: Dâru Âlimu’l-Kütübi li-Teba’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’i, 1997), IX/506.

⁸⁹⁰ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, XII/227.

⁸⁹¹ Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Müri en-Nevevi (ö. 676/1277), *el-Minhac Şerhu Sahih-i Müslim*, (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1972), VI, 184.

ermediğidir.⁸⁹² Nitekim Müslim'in rivâyetinde “ve ene cariyetün” ibaresi geçmektedir. Bunun anlamı ise başka rivâyette geçen: “Siz oyunu seven genç yaştaki bir tazenin buna ne derece can atacağını takdir buyurun”⁸⁹³ ifadesidir. El-Ayni ise bu ihtimallere ek olarak bunların bayramlara özgü olması, hadisin nesh olması, bunun Peygamber hanımlarına mahsus olması veya habeşi kölelerin çocuk olması hususlarını nakleder.⁸⁹⁴

Söz konusu Hz. Aişe ile ilgili rivâyeti İmam Nevevi'nin açıkladığı ve en güçlü gördüğü vecih, Hz. Aişe'nin adamların bedenlerine değil de genel anlamda onların oyunlarını müşahede ettiğidir. Bu görüş daha başka farklı mezhep âlimlerinden de nakledilmiştir. İmam Gazzali'nin erkeklerin dışarıda bütünüyle örtülü olmamaları ve bundan dolayı kadınların onları kaçınılmaz olarak görebilecekleri, bu sebeple de zorunlu olarak erkeklerin haramlığının gayri bir sebeple tespit etmeye çalışması ile ilgili her iki yaklaşımı kapsayan açıklamayı Emir es-San'ani (ö. 1182/1768) şöyle yapmaktadır:

- “Aişe'nin yabancı olup oyun oynarken onlara bakmasına gelince onda kadının, tıpkı mescide namaz kılmak ve yollardaki görüşmeler için dışarı çıktığında baktığı gibi şahıslarına tafsili bakmaksızın genel olarak insanlara bakmasının mübah olduğuna delalet vardır.”⁸⁹⁵

Yani erkeklerin bütünüyle örtülü olarak dışarıya çıkmıyor olmaları onları kaçınılmaz olarak görünür kılmaktadır. Bu sebeple de onun avreti kadının avreti gibi olmamıştır. Onlar birtakım uzuvları açık olarak çıkınca ve kadının dışarıda yürürken yolunu görmesi için önüne bakması gerekince erkeklerin kadınlara kabaca görünmelerine neden olmuştur. Bundan dolayı kadının erkeğe bakmayı kast etmeksizin mücmel anlamda onları görmelerinde bir beis yoktur. Yine ihtiyaç halinde kadının erkeğin yüzüne baktığında erkeğin saçlarının da açıkta olması ve

⁸⁹² Bkz: Nevevi, *el-Minhac Şerhu Sahih-i Müslim*, VI/183-185.

⁸⁹³ Müslim, “Salatü'l-ideyn”, 892.

⁸⁹⁴ Ebu Muhammed (Ebü's-Sena) Bedrüddin Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Ayni (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kâri fi şerhi Sahih-i'l-Buhari*, (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabiyyeti, Şamile y.t. 1431), XX/217.

⁸⁹⁵ Ebu İbrahim İzzüddin Muhammed b. el-İmam el-Mütevekkil-Alellâh İsmail es-San'ani (ö. 1182/1768), *Sübülü's-selam*, (Mısır: Dâru'l-Hadis, 1997), I/234.

yüzle beraber görünüyör olması da onu bakması gerekli olan kadın tarafından görülmesini kaçınılmaz kılacaktır. Bu bağlamda kadının erkeğin avret olmayan yerlerine bakmasını li-zatihi yasaklamayı güç duruma sokacaktır. İşte bütün bunlar muvacehesinde söz konusu görüşe göre erkek ve kadınlar bakmak hükmü anlamında aynı nitelikte yasaklanmış olmayabilmektedirler.

Bir önceki başlıkta tarafların birbirleri hakkındaki tesettür ilke ve hükümleri tafsilatıyla açıklandı. Burada bunlar tekrar zikredilmeyecektir. Bundan sonra mezheplerin ilgili erkeğin kadına nisbetle avreti ve kadının ona bakmasının yasaklığı hakkındaki görüşlerin aktarımıyla yetinilecektir.

1.1. Hanefi mezhebi

Hanefi mezhebinin zahir görüşüne göre erkeğin kadına karşın avreti erkeğin erkeğe karşın avreti gibidir. Yani diz kapağı dahil göbek ile diz arasındır. Ancak Serahsi'nin Mabsut'ta bildirdiğine göre İmam Muhammed, kadının erkeğe bakmasının li-zatihi yasak olduğu yerlerin erkeğin mahremine bakmasının yasaklandığı yerler gibi olduğunu bildirmiştir. Erkek avret olmayan yerlere bakmanın mübah olması ise fitne tehlikesinin olmamasına bağlıdır. Bütün bunları Serahsi şöyle aktarmaktadır:

- "Kadının erkeğe bakması, erkeğin erkeğe bakması gibidir. Çünkü açıkladığımız üzere, erkek için göbek, göbeğin yukarısı ve diz kapağının aşağısı avret değildir. Avret olmayan yerlere bakmak ise kadın için de, erkek için de giysi vb şeylere bakmak gibi mübahtır. Muhammed (r.h) "Hünsa Konusu"nda, "Hünsa, kadınlar arasında da, erkekler arasında da açılmaz." diyerek kadının erkeğe bakmasının, erkeğin mahremi olan kadınlara bakması gibi olduğuna ve bu yüzden kadının, erkeğin sırtına ve karnına bakmasının mübah olmadığına işaret etmiştir. Bu görüşün dayanağı şudur: Cins değişince bakma hükmü de ağırlaşır. Görmez misin ki, erkek öldükten sonra kadının onun cenazesini yıkaması mübah değildir. Kadın, bakma konusunda erkek gibi olsaydı öldükten sonra erkeğin cenazesini yıkaması caiz

olurdu. Bu yerlere bakmak, ancak kişi baktığı zaman cinsel arzu duymayacağını biliyor ve bu konuda şüphe de etmiyorsa mübah olur.”⁸⁹⁶

Kasani:

- “Kadına gelince yabancı erkekten göbek ve diz arasına bakması caiz değildir. Kendinden emin olduğu takdirde bunun dışındakilere bakmasında sakınca yoktur. Genç erkek için yabancı kadının yüzüne -ve aynı şekilde genç kadın için de- kendisinde şehvet ve fitneye düşme tehlikesi olduğu için en efdali gözlerini yummaktır. Bunu, Abdullah ibn Mesud’dan (r.) rivâyet edilen teyit eder. Muhakkak ki o Allah Tebareke ve Teâla’nın “*kendiliğinden ortaya çıkan müstesna*” kavli hakkında o elbisedir dedi. Gözleri kapatmak bakışı terk etmek en tezkiye edici ve en temiz olandır ve bu, Allah Azze ve Celle’nin “*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır.*” buyruğudur. Ve rivâyet edilmiştir ki: İki kör, beraberinde efendilerimiz Hz. Aişe (r.) ve başka zevceleri bulunurken efendimiz Resulullah’ın (s.a.v) yanına girdiler. (Resulullah) onlara kalkın dedi. Onlar muhakkak ki o ikisi ködür ya Resulallah dediler. O da: Siz demi körsünüz? dedi. Bundan (namahreme bakmaktan yasaklığından) aralarında şehvet ihtimali olmamalarından dolayı her ikisi de şehvet ehli olmayan kocamış ihtiyar kimseler istisna tutulmuştur.”⁸⁹⁷

1.2. Maliki mezhebi

Maliki mezhebinin zahir ve tercih edilen görüşe göre erkeğin yabancı kadına karşın avreti yüz ve bedenin uç tarafları dışında kalan yerlerdir. Yani baş, yüz, ayaklar ve ellerdir. Ona erkeğin sırtı, yanları göğsü ve bacakları avrettir.⁸⁹⁸ Yine erkeğin kadına nisbetle avreti göbek ve diz kapağı olduğu da söylenmiştir.⁸⁹⁹

⁸⁹⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, X/272-273.

⁸⁹⁷ Kasani, *Beda’i’u’s-şana’i’*, V/122.

⁸⁹⁸ Savi, *Haşiyetu’s-Savi ala’l-şerhi’s-sağır*, I/106.

⁸⁹⁹ İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami’n-nazar bi-hasseti’l-başar*, 430.

Kadının erkeğe bakmasının tıpkı kadına bakması gibi olduğu söylenmek ile beraber mezhepte esas hüküm avret dışı yerlere fitneden emin olarak bakmanın mübah olmasıdır.⁹⁰⁰

İbn Rüşd (Dede):

- "Muhakkak ki ancak erkeğin bedeni hakkında ihtilaf edilmiştir. O kadın üzerine avretmidir? Denilmiştir ki muhakkak kadına erkeğin kadında bakması caiz olanın dışında erkeklere bakması caiz değildir. Doğru olan ise muhakkak Nebi'nin (s.a.v) Fatma binti Kays'a "İbn Mektum'un yanında iddetini bekle. Muhakkak o amadır. Yanında elbiseni indirebilirsin" kavlindeki delil ile kadına erkeğin mahreminde bakması mübah olduğu yerlere erkekte bakmasının caiz olmasıdır. Eğer kadın erkeğe bakma hükmünde erkeğin mahremine bakması gibi olmasaydı niçin Nebi (s.a.v) onun yanında iddet beklemesini mübah saydı. Bu açıktır. En doğrusunu Allah bilir. Muvaffakiyet onunladır"⁹⁰¹

İbn Cüzey:

- "Eğer kadın yabancı ise denilmiştir ki onun hükmü erkeğin mahremi ile birlikte iken ki (bakması mübah) olan hükmüdür. Yine denilmiştir ki erkeğin yabancı kadına (bakarken ki) hükmüdür."⁹⁰²

Savi (ö. 1241/1825):

Savi'nin ilgili hükümde şerhini yaptığı hüküm şöyledir:

- "Hür kadın ve cariye şehvetten kormaksızın namahrem yabancı erkekte erkeğin mahreminde bakması mübah olana bakar. O yüz ve uç kısımlardır. Ona şehvetten korkmasa bile erkeğin göğsüne, sırtına ve yanlarına bakmak caiz değildir."⁹⁰³

⁹⁰⁰ Bkz: İbn Rüşd (Dede), *el-Mukaddimat*, III/437; İbn Kattan, *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, 430-431.

⁹⁰¹ İbn Rüşd (Dede), *el-Mukaddimat*, III/437.

⁹⁰² İbn Cüzey, *el-Kavaninü'l-fıkhıyye*, 294-295.

⁹⁰³ Savi, *Haşiyetu's-Savi ala'l-şerhi's-sağir*, I/106.

Müellif söz konusu fıkhî nassın açıklamasında şöyle demektedir:

- “O vakit erkeğin yabancı kadına karşı avreti yüz ve uç kısımlar dışında kalan yerlerdir.”⁹⁰⁴

1.3. Şafii mezhebi

Şafii mezhebinde erkeğin avreti göbük ve diz kapağı arası dışındaki yerlerdir. Ancak kadının yabancı erkekte bakması mübah olan yerler hakkında ise üç ayrı görüş zikredilmiştir. Bu görüşün ilki ve en sahih olanı erkeğin diz ve göbük arası dışındakilere bakılmasının caiz olduğudur. Ancak İmam Nevevi'ye göre en sahih görüş tıpkı erkeğin kadına bakmasının haram olması gibi kadının erkeğe bakmasının haram olmasıdır. İkinci görüşe göre ise ondan çalıştığı esnada, ortaya çıkan yerlere bakılmasının caiz olmasıdır. Bu ikisi fitnedan emin olmak şartına bağlıdır.⁹⁰⁵ Üçüncü görüşe göre ise erkeğin onda bakması mübah olduğuna kadının bakmasının mübah olmasıdır. İmam Nevevi, bu son görüşün daha doğru olduğunu söylemektedir. Bu da kadının yalnızca erkeğin kendisine bakmasının mübah olduğu durumlarda ona bakmasının mübah olduğu anlamına gelir.⁹⁰⁶ Nevevi erkeğin kadına bakması ile ilgili söz konusu görüşleri şöyle aktarmaktadır:

- “Dördüncü kısım kadının erkeğe bakması. Onda farklı vecihler vardır: En sahih görüş göbük ve diz arası hariç bütün bedenine bakmasının mübah olmasıdır. İkincisi ona sadece zorluk esnasında ortaya çıkana bakması mübahtır. Üçüncüsü kadın ondan onun kendisinde görebildiğine bakabilir. Ben derim ki (Nevevi): Bu üçüncüsü bir topluluğa göre en sahih olandır. “Mühezzeb” sahibi ve başkaları Allah Teâla'nın “*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar.*” kavlından ve “Siz ikiniz de mi körsünüz! onu görmüyormusunuz?” hadisinden dolayı bununla hüküm tespit ettiler. En doğrusunu Allah bilir... Kadının fitne korkusu esnasında bakması kesinlikle yasaktır.

⁹⁰⁴ Savi, *Haşiyetu's-Savi ala'l-şerhi's-sağir*, I/106.

⁹⁰⁵ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/57.

⁹⁰⁶ Bkz: Nevevi, *Minhacü't-talibin*, 204; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/57.

Buna göre “İkiniz de körmüsünüz?” hadisi buna (fitne tehlikesine) yahut ihtiyat üzerine hamledilir.”⁹⁰⁷

Nevevi “*Minhacü't-talibin*” adlı eserinde ise şöyle demektedir:

- “Fitne korkusu yoksa göbek ve diz kapağı arası hariç, kadının yabancı bir erkeğe bakması caizdir. Ben diyorum ki en sahih kavle göre, erkeğin kadına bakması haram olduğu gibi kadının da erkeğe bakması haramdır. Allah daha iyi bilir.”⁹⁰⁸

“*Minhac*” şarihi Şirbini Nevevi'nin ilgili fetvası hakkında şu açıklamaları aktarır:

- “(Bir kadın, bir erkeğin bedeninden nerelere bakabilir? Bu konuda hangi görüşün daha doğru olduğu konusunda Râfiî ile Nevevî arasında ihtilaf söz konusudur. Şöyle ki;) Birinci görüş (Râfiî tarafından) daha doğru (olduğu kabul edilen) görüşe göre; fitne korkusunun bulunmadığı ve şehvetle bakmanın da söz konusu olmadığı bir durumda yetişkin ve yabancı bir kadın, yabancı bir erkeğin bedeninde göbeği ile diz kapağı arasındaki yerlere bakabilir. Çünkü Buharî ve Müslim'de rivâyet edildiğine göre Hz. Aişe, mescidde oyun oynayan Habeş'li grubu seyretmiştir. Ayrıca erkeğin, göbek ile diz kapağı arasının dışındaki bölümler namazda avret değildir. İkinci görüş (Nevevî tarafından) daha doğru (olduğu kabul edilen) görüşe göre, yabancı bir erkeğin kadına bakması haram olduğu gibi kadının erkeğin bu bölümlerine bakması da haramdır. Nevevî bu konuda mezhebe mensup âlimlerden bir grubun görüşünü esas almış, bu görüş gerek mezhepte gerekse diğer mezheplerde tek görüş olarak da zikredilmiştir.”⁹⁰⁹

⁹⁰⁷ Nevevi, *Ravzatü't-talibin*, VII/25-26.

⁹⁰⁸ Nevevi, *Minhacü't-talibin*, 204.

⁹⁰⁹ Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, XII/56-57

1.4. Hanbeli mezhebi

Hanbeli mezhebine göre erkeğin kadına nisbetle avreti göbeğinin üstünden diz kapağının altı arasında kalan kısımdır.⁹¹⁰ Kadının erkekte bakması mübah yerleri hakkında ise üç ayrı görüş zikredilmiştir. Birinci görüşe göre kadının erkeğe fitne tehlikesi olmaksızın avret yerleri dışındakilere bakması mübahtır. İkinci görüşe göre ise kadının erkeğe bakması tıpkı erkeğin ona bakması gibi mübah değildir. Bu yasaklık için haram hükmü tespit edilmek ile beraber tahrimen mekruh olduğu da söylenmiştir. Üçüncü görüşe göre ise meşakkat ve gaflet anında genellikle ondan açığa çıkana bakmak mübahtır.⁹¹¹

Merdavi:

- ““Kadına erkekte avret olmayanın dışına bakmak mübahtır.” kavline gelince bu mezhepte tercih edilendir. Bu (görüş) “*el-Veciz*” ve başkalarında ileri sürülmüş ve “*el-Furu*”, “*el-Faik*” ve “*el-Muharrer*”de öncelenmiştir. İbn Münecca şerhinde “Bu mezheptir.” demiştir. Ondandır (İmam Ahmed’den) kadına erkekte galip olarak açıkta olana (baş, ayak, eller gibi) bakmanın mübah olduğu aktarılmıştır. Yine ondan kadının ona bakmasının mübah olmadığı da aktarılmıştır. Bunu (son görüşü) “*el-Hidaye*”, “*el-Müstev’ib*”, “*el-Hülasa*”, “*er-Ri’âyeteyn*” ve “*el-Havi’l-kebir*” öncüllemiştir. İbn Bennan bununla hüküm vermiş Ebu Bekir de bunu tercih etmiştir. Bunu Şeyh Takiyüddin “*Şerhi’l-muharrer*”de nakletmiş İbn Akil de aynı şekilde: “Bakmak haramdır.” demiştir. Yine el-Kadi Ebu Bekir’den bunun mekruh olduğunu nakletmiştir. Şeyh Takiyüddin “*Şerhi’l-muharrer*”de: İmam Ahmed’in – rahimehullah- ve el-Kadi’nin sözünün zahiri yüzüne, bedenine ve ayaklarına bakmanın mekruh olmasıdır” der ve kerahiyeti tercih eder. Yine denilmiştir ki meşakkat ve gaflet anında genellikle ondan açığa çıkana bakmak mübahtır.”⁹¹²

⁹¹⁰ Buhuti, *Keşşâfü’l-kınâ*, XI/163.

⁹¹¹ Merdavi, *el-İnsaf*, VIII/25-26.

⁹¹² Merdavi, *el-İnsaf*, VIII/25-26.

SONUÇ

Örtünme, insanlığın başlangıcından beri bütün topluluklarda bir şekilde var olmuştur. Bu, her ne kadar tarih ve topluluklara göre değişkenlik göstermiş olsa da özelden belli ölçülerde varlığını hep korumuştur. Bu durum incelendiği üzere cahiliyye araplarında da gözlemlenmektedir. Nitekim dini bağlamda kendileri hakkında herhangi bir örtünme mükellefiyeti olmayan bu topluluk, İslamiyetten önce de belli ilkeler doğrultusunda örtünmeye riâyet etmiştir. Hatta bu örtünme çoğu zaman belli ahlaki motivasyonları da taşıyabilmektedir. Bunun nedeni Yüce Allah'ın insanları temiz fitrat üzere yaratmış olmasıdır. Onlar, esas itibarıyla yaratılışları gereği haya ve iffet gibi birçok erdem ile donatılmışlardır.

İslam tebliğinin yeniden insanlara ulaştırılmaya başlandığı asr-ı saadet döneminde ise insanlar artık söz konusu örtünmeyi dini saikler nedeniyle yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde örtünme tesettüre dönüşmüş ve aşama aşama tedricen ilgili hükümler inzal olmuştur. Bu bağlamda Yüce Allah kullarını fitrata çağırılmış ve onlara birçok âyette dolaylı veya doğrudan bunun gereksinimi olan tesettüre ittibayı emretmiştir. Bu onların dünya ve ahiret saadetleri için en temiz ve sâlim yoldur. Bu ilkelere uymayan bireyler ise pek çok olumsuzluklar ile karşılaşabilmekte olup toplumsal bağlamda da yozlaşabilmektedirler.

Kur'an-ı Kerim ve sünnette tesettür hükümleri beyan edilmiştir. Bu hükümlerde insanlara kalplerin ve bedenlerin temiz kalması için haram olan bakışları kısımları ve şer'i ölçülerde örtünmeleri emredilmiştir. Kur'an'da bireylerin tesettüre bürünmeleri hakkında Araf suresi 31., Nur suresi 30-31,60 ve Ahzab suresi 33,53,59. âyetleri inzal olmuştur. Burada ise tezin temel amacına uygun olarak ilgili âyetlerden müstakil olarak yalnızca Nur suresi 30-31,60 ve Ahzab suresi 53,59. âyetleri üzerinde durulmuş, fıkıh bağlamında ise sadece hür namahrem erkek ve kadınların tesettürü üzerinden inceleme yapılmıştır.

Yüce Allah Nur suresi 30. ve 31. âyetlerde namahreme karşı bakışı kısmayı ve kadınlara kendiliğinden ortaya çıkan zahiri ziynetler dışındakileri örtmeyi emretmiştir. Âyette erkeklerin örtmesi gereken yerleri hakkında ise hüküm beyan edilmemiştir. Onlara ait örtünme kuralları daha çok sünnette açıklanmıştır.

Kadınlara erkeklerden farklı olarak ziynet ve mahallerinin örtülmesinin emredilmesi ve bu örtünmenin mahiyetinin ondan çok daha geniş ve kapsayıcı olması erkeğin ontolojik ve sosyolojik farklılıklarından kaynaklanır. Bu bağlamda hüküm koyucu olan Allah, erkeklerin avret mahallerini sınırlı olarak tespit etmiş ve avret üstü olan uzuvlarını örtünmesini şart koşmamıştır.

İslam âlimleri bakışları kısmak hakkında iki farklı görüş benimsemiştir. İlk görüşe göre söz konusu bakmanın yasaklanması li-ziatihî haram olmasından dolayıdır. İkinci görüşe göre ise avret olmayan yerlere bakmak li-gayrihî fitne tehlikesinden dolayı yasaklanmıştır. Her iki görüşteki âlimler de ihtiyaç ve zaruret olmaksızın kendisi hakkında fitneden emin olunması mümkün olmayan genç ve cazibe sahibi kimselere bakmanın yasaklığı hususunda birleşmişlerdir.

İncelenmeye alınan görüşler müvacehesinde âyette gösterilmesine ruhsat tanınan zahiri ziynet hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu ihtilaflar çok çeşitli olmasına karşın ilgili görüşler genel anlamda yüz, el ve dış elbise çerçevesinde odaklanmaktadır. Âyette zahiri ziynet elbise olduğunu söyleyen âlimler kadının bedeninin bütünüyle avret olduğunu söylemişlerdir. Zahiri ziynet yüz, el vb uzuvlar olduğunu söyleyenlerin çoğunluğu ise bu uzuvları avret statüsünden çıkarmışlardır. Bunun özelde birçok gerekçesi olmakla beraber söz konusu uzuvları avret statüsünden çıkaranlar, genel anlamda bunun nedenini ihtiyaç ve meşakkat olarak göstermektedirler. Buna göre Yüce Allah kullarına kolaylık için muteber birtakım ihtiyaçlar hakkında ilgili uzuvların açılması ve bakılmasına ruhsat tanımıştır. Ancak bütün bunlar söz konusu ihtiyaçlar ile kayıtlıdır. Aslında ilgili ihtiyaçlar hakkında avret olduğu söylemini tercih eden âlimler de genelde ruhsat tanımaktadırlar. Fakat bunlar ikinci grup âlimlerin avret statüsünden çıkardıkları uzuvları avret olarak konumlandırmaktadırlar. Bütün bu hususlardaki ihtilaflar ise temelde çoğunlukla lafzi ve ıstılahi ihtilaflardır.

Tezde görüşleri incelemeye alınan âlimler, söz konusu tesettür hükmünün inşasında takip etmiş oldukları metot ve tercih etmiş oldukları ıstılahlar hakkında ihtilaf etmişlerse de hür ve pir-i fani olmayan yabancı kadının bütünüyle örtünmesi gerektiği hakkındaki genel maksatta birleşmektedirler. Bu durumu gösteren birçok husus vardır. Örneğin Nur suresi 31. âyette zahiri ziyneti yüz ve el olarak

isimlendiren âlimler söz konusu iki uzvun örtülmesi gerektiğini bazen aynı âyetin açıklamasında bazen de Ahzab suresi 53,59. ve Nur suresi 60. gibi farklı âyetlerde açıkça beyan etmişlerdir.

Ahzab suresi 53. âyette kadınlara erkeklere karşı perde arkasına geçmeleri emredilmiştir. İlgili âyetin tefsirinde zahiri ziyneti yüz ve el olarak isimlendiren âlimler, bu âyetin kadının erkeğe karşın bütünüyle örtünmesi gerektirdiğini beyan etmişlerdir.

Ahzab suresi 59. âyette ise mümine kadınlara dış giysileri olan cilbablarını üzerlerine almaları emredilmiştir. Yine ilgili âyetin tefsirinde zikri geçen müfessirlerin her biri kadının yüzünü örtmesi gerektiği hakkında birleşmektedirler. Ancak bu hükümden cariyeler istisna edilmişlerdir. Buna göre cariyelerin birçok çirkin davranışları adet edinmelerinden dolayı bayağı kadınlar olarak tanınmaları, sürekli olarak çalıştırılıyor olmaları ve özelellikle Hz. Peygamber zamanında genelde cazibe sahibi olmayan türde kimseler olmaları onları bu hükümden istisna kılmaya neden olmuştur. Bu istisnanın en önemli nedenlerinden biri de hür ve muhsan mümine kadınların iffet ve vakarları bakımından itibarlarını muhafaza etmeye çalışmaktır. Çünkü genel anlamda bayağı karakterde olan cariyelerin kendilerini özellikle hür ve muhsan kadınlara benzetip meşru ve vakur olmayan hareketler sergilemeleri, onların topluluklar nezdinde hür ve muhsan mümine kadınlarının iffet ve vakarlarını zedelemelerine yol açabilmektedir.

Cariyelerin özellikle sonraki dönemlerde cazibe sahibi kimseler olup kendilerinde artık fitne unsuru taşıyan nitelikte kadınlar olmaları onlar hakkında farklı hükümler beyan edilmesine neden olmuştur. Onların bu durumlarını dikkate alan âlimler fitne tehlikesinin kendileri hakkında da mevcut olduğu koşullarda onların da diğer kadınlar ile aynı hükümlere tabi olduklarını beyan etmişlerdir. Çünkü tesettürü gerektiren en önemli faktörlerden biri olan fitne unsuru onlar hakkında da geçerlidir. Bu da onların örtünmelerini gerektirmektedir. Ancak onlar örtünmelerindeki giyim ve kuşamının muhtevasında yine hür kadınlara benzememelidirler. Çünkü onlar hür mümine kadınlar olmayıp onlar gibi itibarlı kişiler değillerdir.

Konu ile ilgili bir diğerk hüküm ve düzenleme kocamış ihtiyar kadınlar hakkındadır. Nur suresi 60. âyette kendilerinde hiç bir çekiciliğın kalmadığı ve artık nikah ümidi olmayan kadınlara fitne tehlikesi taşımamalarından dolayı örtünmede hafifletme olduğu beyan edilmektedir. Onlara evlerinde bütün vucutları ve elbiselerini dahi örten dış elbiseyi indirmeleri hakkında ruhsat tanınmıştır. Çünkü onlar kendilerinde fitne tehlikesinin olmadığı, ne arzulayan ne de arzulanan kişilerdir. Bu bağlamda âlimlerin çoğunluğuna göre onların yüz ve ellerini açmaları ve onlara bakmak mübahtır. İlgili Nur suresi 31. âyetteki zahiri ziyneti yüz ve el olarak konumlandırılan müfessirler ise yine kocamış ihtiyar kadın hakkında giymemesine ruhsat tanınan elbisenin kadının yüzü ile beraber bedenini örten dış elbise olduğu konusunda birleşmektedirler. Yüz ve elleri dışındaki uzuvlar hakkında ise yaşlı kadınlar tıpkı genç kadınlar gibidirler. Bütün bu âyetler icmali bir üslup ile incelendiğinde ise ortaya çıkan sonuç söz konusu âlimlerin hür ve acuze olmayan mümine kadının tepeden tırnağa örtünmesi gerektiği hakkında birleştiklerini göstermektedir.

Elde edilen bir diğerk netice ise fıkıh konusu hakkındadır. Fıkıh bağlamında fakihler söz konusu alanın diline göre hüküm beyan etmişlerdir. Onlar hukuk usulü ve ilkeleri gereği ilgili fıkhi nasları o hükmün içine dahil olanları kapsayıcı ve hariç olanları ise dışlayıcı (efradını cami ağyarını mani) biçimde tespit etmektedirler. Bu bağlamda fıkıh âlimleri tesettür hükümlerini iki temel sebep üzerinden inşa etmişlerdir. İlk ve kalıcı sebep avretlik iken ikinci ve daha kapsayıcı sebep fitnedir. Bu iki neden tesettürün ayrılmaz cüzlerindedir.

Âlimlerin söz konusu tesettür hükmünü zikri geçen söz konusu iki unsur üzerinden inşa etmelerinin birçok gerekçesi olabilmektedir. Ancak bu gerekçeler genel anlamda iki asli neden üzerinde odaklanmaktadır. Bunların ilki mutlak olarak gösterilmesi ve bakılması yasaklanan uzuvlar ile kimi durum ve şartlarda gösterilmesi ve bakılması mübah olan uzuvları birbirinden ayırt etmeye çalışmaktır.

Avret olan uzuvlar, ilgili kavramın da ifade ettiği üzere gösterilmesi bizatihi ayıplı, kusurlu ve haram olan yerler anlamına gelir. Buna göre Şari' söz konusu uzuvları haramı mübah kılan tam bir zaruret halı müstesna açmayı ve bakılmayı

yasaklamıştır. Ancak kimi uzuvlar da vardır ki örtülmesi emredildiği halde açılmasına ihtiyaç ve belva halleri dolayısıyla ruhsat tanınmıştır. İhtiyaç ve meşakket halleri ise fıkıh bağlamında zaruret halleri ile eşdeğer değillerdir. Söz konusu belli başlı ihtiyaç durumlarında örtülmesi emredildiği halde açılmasına izin verilen uzuvlar olunca fakihlerin ilgili uzuvları avret statüsünden çıkarmalarını gerektirmiştir. Çünkü avret olan uzuvları, bütünüyle kaçınılması mümkün olmayan zaruret durumları dışındaki ihtiyaç durumlarında göstermek caiz değildir. Bu da fıkıh dili açısından tutarlı olması için belli başlı birtakım uzuvları avret statüsünden çıkarmayı ve söz konusu örtünmeyi farklı bir illet üzerinden inşa etmeyi gerektirmiştir. Bu illet de fitnedir.

Fıkıh âlimleri zikretmiş oldukları birçok fıkhi naslarda öncesinde açması ve bakılmasının mübah olduğunu beyan ettikleri belli başlı uzuvları daha ilerisinde fitneden kesin şekilde emin olmak ile kayıtlandırmaktadırlar. Fitneden emin olmak ifadesi, bakıldığı sırada kendisinde hiçbir nefsanî meylin olmayacağı hakkındaki kesin kanıyı ifade eder. Bu ise Allah'ın insanı yaratmış olduğu yapısal özelliği bakımından cazibe sahibi namahremler hakkında muhtemel değildir. Yani kişinin baktığı cazibe sahibi namahrem kişi hakkında kendi nefsinde bir garantiyi vermesi doğal yapısı bakımından mümkün değildir. Bundan dolayı öncesinde bakmanın mutlak mübah olduğu yönünde ifadeleri zikreden fakihlerin daha farklı pasajlarda söz konusu mübahlığı belli birtakım ihtiyaç durumları ile kayıtlandığı gözlemlenmektedir.

Âlimlerin tesettür hükmünü fitne ve avretlik gibi iki ayrı faktör üzerinden inşa etmelerinin ikinci nedeni ise yine Şari'in haklarında kolaylık sağladığı kocamış ihtayarlar ve benzeri kendisi hakkında fitneden emin olunan kişileri ilgili hükümden istisna etmeye çalışmaktır. Söz konusu kişiler hakkında fitneden emin olunmak mümkün olunca bu kişilerin avret olmayan yerlerine bakmak mübah sayılmıştır. Çünkü o uzuvlar avret değillerdir. Şâyet o uzuvların da avret olduğu söylenirse avrelik hükmünün beyan ettiği bizatihi bakmanın ve açmanın yasaklanmış olduğu olgusundan dolayı, kendileri hakkında her ne kadar fitne unsuru taşımaları dahi onlara bakmak haram olacaktır. Bundan dolayı fakihler zikretmiş oldukları fıkhi naslarda tesettür hükümlerine tabi olan tarafların her birini

dikkate almış ve onları birbirinden temel sıfat ve kayıtlar üzerinden ayırmışlardır. Bu bağlamda âlimler tek bir fıkhi nasta hür-cariye, büyük-küçük-yaşlı, erkek-kadın, mahrem-namahrem ve müslim-gayr-ı müslim gibi tarafların her birini zikredebilmektedirler. Buna göre ilgili fıkhi nasları okuyan bireyler söz konusu bu kayıt ve sıfatların her birini bilmeli ve ifade ettiği anlamları tanımalıdır. Aksi takdirde o âlimin beyan etmeye çalıştığı esas hükmün mukabili bir anlamı çıkarmaları muhtemeldir. Nitekim onlar da tıpkı müfessirler gibi tesettür hükümlerini bilmeyenler için zahirde esas itibariyle caiz saymadıkları şeyler hakkında mutlak mübah ifadeler zikredebilmektedirler. Bundan dolayı fıkıh kitaplarına müracaat eden kişiler âlimlerin söz konusu tesettür hükümleri hakkındaki bütün görüşlerini detaylıca araştırıp bütünsellik içinde değerlendirmek durumundadır.

KAYNAKÇA

- Abdülkerim, Özaydın, "Asr-ı Saadet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1991.
- Abdürrezzak es-San'ani, Ebu Bekr b. Hemmam b. Nafi' (ö. 211/826-27), *el-Musannef*, Beyrut: Tevzi'i'l-Mektebetü'l-İslami, 2. Basım, 1983.
- Ahmed bin Hanbel, Ebu Abdillâh İbn Muhammed eş-Şeybani el-Mervezi (ö. 241/855), *el-Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2001.
- Ahmed El-Ba'li, Zeynüddin Abdurrahman b. Abdullah b. Ed-Dımaşki (ö. 1192/1778), *Keşfü'l-Muhadderat*, Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1. Baskı, 2002.
- Apaydın, H. Yunus, "Tesettür", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 2011.
- Boynukalın, Ertuğrul, "Makasidü'ş-Şeria", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV yay., 2003.
- Buhuti, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (ö. 1051/1641), *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'*, Vizaretü'l-adli fi'l-Memeleketi'l-Arabiyyeti's-Su'udiyyeti, 1. Baskı, 2000-2008.
- Burhanüddin el-Buhari, (Burhanü'ş-Şeria) Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz el-Merginani (ö. 616/1219), *el-Muhitü'l-Burhani fi'l-fikhi'n-Nu'mani*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2004.
- Bursevi, İsmail Hakkı (ö. 1137/1725), *Ruhu'l-beyan fi tefsiri'l-Kuran*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, Şamile y.t 8 zilhicce 1431.
- Celaleyn, Celaledin el-Mahalli'nin (ö. 864/1459) ve Suyuti, *Tefsirü'l-Celaleyn*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1. Baskı, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- Cerrahoğlu, İsmail, "ALİ b. Ebu Talha", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1989.
- Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (ö. 370/981), *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Çağrıçı, Mustafa, "Fitne", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1996.
- "İffet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 2000.
- Damad Efendi, Şeyhizade Abdurrahman bin Muhammed bin Süleyman (ö. 1078/1667), *Mecma'u'l-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Dâru'l İhyai't-Turasi'l-Arabi, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.

- Dönmez, İbrahim Kafi "Ruhsat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 2008.
- "Sedd-i Zerai", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 2009.
- Ebu Bekr Abdürrezzak, b. Hemmam b. Nafi' es-San'ani el-Himyeri (ö. 211/826-27), *Tefsiri Abdurrezzak*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistani el-Ezdi (ö. 275/889), *es-Sünen*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan el-Endelüsi (ö. 745/1344), *el-Bahrü'l-muhit*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Ebu Şüca', Ahmed b Hüseyñ (Hasen) b. Ahmed el Abbadani (ö. 593/1197), *et-Takrib fi'l-fıkh*, (y.y.), Âlimü'l-Kütüb, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- Ebu Temmam, Habib b. Evs et-Tai, *Divanü'l-Hamase*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Ebussuud Efendi (ö. 982/1574), *İrşadü'l-'akli's-selim*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, y.y..
- Ebü'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalani (ibn Hacer) (ö. 852/1449), *Fethu'l-bari bi-şerhi Şahihü'l-Buhari*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959).
- ed-Desuki, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe (ö. 1230/1815), *Haşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, (y.y.), Dâru'l-Fikr, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- el-Alusi, Ebü's-Sena Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh b. Mahmud el-Hüseyñi (ö. 1270/1854), *Ruhu'l-me'ani fi tefsiri'l-Kur'ani'l-'azim ve's-seb'ül-mesani*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1989.
- el-Asmai, Ebu Said Abdülmelik b. Kureyb el-Bahili (ö. 216/831), *el-Asma'iyyat*, Mısır: Dâru'l-Me'arif, 7. Basım, 1993.
- el-Ayni, Ebu Muhammed (Ebü's-Sena) Bedrüddin Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kâri fi şerhi Sahihü'l-Buhari*, Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabiyyeti, Şamile y.t. 1431.
- *el-Binaye Şerhu'l-Hidaye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- el-Baberti, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed er-Rumi el-Mısri (ö. 786/1384), *el-İnaye*, Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1970.
- el-Baci, Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tücibi (ö. 474/1081), *el-Münteka el-Muvatta*, Mısır: Matba'atu's-Sa'adet, 1914.

- el-Beğavi, Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed el-Ferra' (ö. 516/1122), *Me'âlimü't-tenzil*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, 1. Basım, 1999.
- *Şerhu's-sünne*, Beyrut: El-Mektebetü'l-İslami, 2. Baskı, 1983.
- el-Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- *Ma'rifetü's-sünen ve'l-asar*, Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1. Baskı, 1991.
- el-Beyzavi, Nasırüddin Ebu Said (Ebu Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, 1. Basım, 1997.
- el-Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi (ö. 256/870), *el-Cami'u's-sahih*, Mısır: es-Sultaniyye, 1893.
- el-Büceyremi, Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Mısri eş-Şafii (ö. 1221/1806), *Haşiyetu'l-Buceyremi ale'l-Hatib*, (y.y.), Dâru'l-Fikr, 1995.
- el-Cellab, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen b. el-Basri (ö. 378/988), *et-Tefri'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007.
- el-Ceziri, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz (1882-1941), *el-Fıkh'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, (y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 2003.
- el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (ö. 816/1413), *et-Ta'rifat*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1983,
- el-Cündî, Ziyaüddin Ebü'l-Mevedde (Ebü's-Safa, Ebü'z-Ziya) Halil b. İshak b. Musa (ö. 776/1374 (?)), *et-Tavzih*, (y.y.), Merkez Hidmeti't-Turas, 1. Baskı, 2008.
- el-Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali Rüknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf et-Tai en-Nisaburi (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, (y.y.), Dâru'l-Minhac, 1. Baskı, 2007.
- el-Ferrâ', Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef (ö. 458/1066), *et-Ta'liku'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme*, Dimaşk: Dâru'n-Nevadir, 1. Baskı, 2014.
- el-Ferra', Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh el-Absi (ö. 207/822), *Me'ani'l-Kur'an li'l-Ferra*, Mısır: Dâru'l-Mısriyyeti li't-Telifi ve't-Tercemeti, 1. Baskı, Şamile y.t 8 zilhicce 1431.
- el-Fîrûzâbâdî, Muhammed (ö. 817/1415), *Tenviru'l-mikbâs min İbn Abbas*, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Şamile y.t. 17 zilkade 1432.

- el-Gazzi, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Kâsım b. Muhammed el-Kahiri (ö. 918/1512), *Fethu'l-ğaribi'l-müci'b fi şerhi elfazi't-Takrib*, Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1. Baskı, 2005.
- el-Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî (ö. 968/1560), *El-İkna' fi fikhil-İmam Ahmed bin Hanbel*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- el-Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn (ö. 311/923), *Ahkam'un-Nisa*, thk. Amr Abdulmun'im Selim, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Baskı, 2002.
- el-Haskefi, Alaüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677), *ed-Dürrü'l-muhtar şerhu tenviru'l-Ebsar*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2002.
- el-Haşimi, Eş-Şerif Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ebi Musa (ö. 428/1037), *el-İrşadu ila sebili'r-reşad*, (y.y.), Müessesetü'r-Risaleti Naşirun, 1998.
- el-Hattab, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman er-Ruayni (ö. 954/1547), *Mevahibü'l-celil li-şerhi Muhtasarı halil*, Dâru'l-Fikr, 3. Baskı, 1992.
- el-İmrani, Ebü'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-Yemani, *el-Beyan*, Cidde: Dâru'l-Minhac, 1. Baskı, 2000.
- el-Karafi, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdirrahman el-Mısri (ö. 684/1285), *ez-Zahire (fi'l-fikh)*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1. Baskı, 1994.
- el-Kasani, Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'ud b. Ahmed (ö. 587/1191), *Beda'iu's-şana'i fi tertibi's-şera'i*, Mısır: Matba'atu Cemaliyye, 2. Baskı, 1909-1910.
- el-Kastallani, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr el-Kastallani (ö. 923/1517), *İrşadü's-sari li Şerhi Sahihil-Buhari*, Mısır: el-Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyyeti, 6. Basım, y.y..
- el-Kerabisi, Ebü'l-Muzaffer Es'ad b. Muhammed en-Nisaburi el-Hanefi (ö. 570/1174-75), *el-Furuk fi'l-fikh (el-Furuk fi furu'il-Hanefiyye)*, (y.y.), Vizaretü'l-Evkafi'l-Kuveytiyye, 1. Baskı, 1982.
- el-Kuduri, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037), *Muhtasaru'l-Kuduri*, (y.y.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1997.
- *et-Tecrid*, Kahire: Dâru's-Selam, 2. Baskı, 2006.
- el-Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh (ö. 671/1273), *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

- el-Makdisi, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remli (ö. 844/1441), *Şerhu Süneni Ebi Davud*, Feyyum: Dâru'l-Fellah, 1. Baskı, 2016.
- el-Matüridi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandi (ö. 333/944), *Te'vilatü'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- el-Maverdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri (ö. 450/1058), *en-Nüket ve'l-uyun*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- *el-Havi'l-kebir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1999.
- el-Mazeri, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimi es-Sıkkılı (ö. 536/1141), *Şerhu't-Telkin*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 2008.
- el-Merdavi, Ebü'l-Hasen Alaüddin Ali b. Süleyman b. Ahmed (ö. 885/1480), *el-İnsaf fi ma'rifeti'r-racih mine'l-hilaf*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1. Baskı, 1955.
- el-Merginani, Ebü'l-Hasen Burhanüddin Ali b. Ebi Bekr b. Abdilcelil el-Fergâni (ö. 593/1197), *el-Hidaye*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- el-Mevsili, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmud b. Mevdud (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-ta'ili'l-Muhtar*, Kahire: Matbaatü'l-Halbiy, 1937.
- el-Mevvak, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderi el-Gırnati (ö. 897/1492), *et-Tac ve'l-iklil 'ala (bi-şerhi) Muhtaşarı Halil*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1994.
- el-Mevzi'i, Muhammed b. Ali b. Abdullâh b. İbrahim b. Hatib ibn Nureddin (ö. 825/1442), *Teysiru'l-Beyan li-Ahkami'l-Kur'an*, Suriye: Dâru'n-Nevadir, 1. Basım, 2012.
- el-Müzeni, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Mısri (ö. 264/878), *el-Muhtasar*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1983.
- el-Nefferavi, Ahmed b. Ganim b. Sâlim ibn Mehna, Şihabüddin el-Ezheri (ö. 1126/1714), *el-Fevahihu'd-devvani ala risaleti ibn Ebi Zeyd el-Kayravani*, (y.y.), Dâru'l-Fikr, 1995.
- el-Vahidi, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi (ö. 468/1076), *et-Tefsiru'l-Basit*, Cami'atü'l-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiyyeti: İmadetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, , 1. Basım 2009.
- el-Venşerisi, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya et-Tilimsani el-Fasi (ö. 914/1508), *el-Mi'yarü'l-mu'rib ve'l-cami'u'l-muğrib 'an fetava 'ulema'i İfrikıyye ve'l-Endelüs ve'l-Magrib*, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1981.

- Enes b. Malik, Ebu Abdillan Malik İbn Ebi Amir el-Asbahi el-Yemeni (ö. 179/795), *el-Muvatta (Ebi Musab ez-Zuhri rivâyeti)*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1991.
- en-Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *es-Sünen*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2001.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'ıku't-te'vîl*, Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- en-Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Müri (ö. 676/1277), *el-Minhac Şerhu Sahih-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2. Basım, 1972.
- *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, Kahire: İdaretu't-Teba'ati'l-Muniriyye, 1925-1928.
 - *Fetâvâ'l-İmâm en-Nevevî*, Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyyeti, 6. Baskı, 1996.
 - *Minhacü't-talibin*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 2005.
 - *Ravzatü't-ğalibin ve 'umdetü'l-müttakin*, Beyrut: El-Mektebetü'l-İslami, 3. Baskı, 1991.
- er-Razi, Ebu Abdillan (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistani (ö. 606/1210), *Mefatihü'l-Ğayb*, 3. Basım, (Beyrut: Dâru İhyau't-Türasi'l-Arabiyyeti, 1999).
- er-Ruyani, Ebü'l-Mehasin Fahrülislam Abdülvahid b. İsmail b. Ahmed et-Taberi (ö. 502/1108), *Bahru'l-mezheb*, (y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2009.
- es-Sa'lebi, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisaburi (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyan 'an tefsiri'l-Kuran*, Cidde: Dâru't-Tefsir, 2010.
- es-Sabuni, Muhammed Ali (ö. 2020/1442), *Revaiul Beyan*, (Beyrut: Mektebetü'l-Gazali, 3. Basım, 1980).
- es-San'ani, Ebu İbrahim İzzüddin Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmail (ö. 1182/1768), *Sübülü's-selam*, Mısır: Dâru'l-Hadis, 5. Basım, 1997.
- es-Savi, Ahmed b. Muhammed el-Maliki el-Halveti (ö. 1241/1825), *Haşiyetu's-Savi ala'l-şerhi's-sağir*, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halbi, 1952.
- es-Seharanpuri, Halil b. Ahmed b. Mecid (1852-1927), *Bezlü'l-mechud fi halli Ebi Davud*, Hindistan: Merkezu's-Şeyh Ebu Hasan en-Nedevi, 1. Baskı, 2006.

- es-Semerkandi, Ebü'l-Leys İmamü'l-hüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 373/983), *Tefsiru's-Semerkandi Bahri'l-'ulum*, (y.y.), Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- es-Senami, Ömer bin Muhammed bin Avs el-Hanefi (ö. 734/1334), *Nisabu'l-Ihtisab*, (y.y.), Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- es-Serahsi, Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed (ö. 483/1090 (?)), *el-Mebsut*, edi. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüş yay., 1. Basım, 2008.
- es-Suyuti, Celaledin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekir (911 / 1505), *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir bil-Me'sur*, ter: Zekeriya Yıldız, İstanbul: Ocak Yay., 1. Basım, Kasım 2012.
- *el-Eşbah ve'n-nezair*, (y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1983.
 - *el-İklil fi'stinbaği't-tenzil*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
 - *et-Tevşih 'ale'l-Cami'i's-sahih*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- eş-Şafii, Ebu Abdillan Muhammed b. İdris b. Abbas (ö. 204/820), *el-Umm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1983.
- eş-Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmi el-Gırnati (ö. 790/1388), *el-Muvafakât*, (y.y) Dâru ibn Affan, 1. Basım, 1997.
- eş-Şeybani, Ebu Abdillan Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad (ö. 189/805), *el-Hüccetü 'ala ehli'l-Medine*, Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 3. Baskı, 1982.
- eş-Şinkiti, Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar b. Abdilkâdir el-Cekeni el-Himyeri (1907-1974), *Def'u ihami'l-iztirab 'an ayati'l-Kitab*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 5. Basım, 2019.
- *Edva'ül-beyan fi izahi'l-Kuran bi'l-Kuran*, Beyrut: Dâru ibn Hazm, 5. Basım, 2009.
- eş-Şirazi, Ebu İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fi fikhil-İmam eş-Şafi'i*, (y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- eş-Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib el-Kâhiri (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtac*, Çev. Soner Duman, İstanbul: Mirac yay., 2009.
- *el-İkna' fi halli elfazi Ebi Şüca'*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- eş-Şürünbülali, Ebü'l-İhlas Hasen b. Ammar b. Ali el-Vefai el-Mısri (ö. 1069/1659), *Meraki'l-felah şerhu Nuri'l-izah*, (y.y.),el-Mektebetu'l Asriyye, 1. Baskı 2005.

- et-Taberani, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyub (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebir*, Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, 2. Baskı, Şamile y.t 8 zilhicce 1431.
- et-Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amüli el-Bağdadi (ö. 310/923), *Cami'u'l-beyan 'an te'vili ayi'l-Kur'an*, Kahire: Dâru Hicr li'n-Neşri ve't-Tevzi' ve'l-İlan, 1. Basım, 2001.
- et-Tahavi, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdi el-Hacri el-Misri (ö. 321/933), *Şerhu Meani'l-Asar*, Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1. Basım, Şamile y.t 8 zilhicce 1431.
- *Ahkamu'l-Kur'an li-Tahavi*, İstanbul: İslami Araştırma Merkezi, 1. Baskı, 1995.
- et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizi*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1. Basım, 1996.
- et-Tüsteri, Ebu Muhammed Sehl b. Abdillan b. Yunus b. İsa b. Abdillan b. Refi' (ö. 283/896), *Tefsiru't-Tüsteri*, Beyrut. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.
- ez-Zeccac, Ebu İshak İbrahim b. es-Seri b. Sehl el-Bağdadi (ö. 311/923), *Me'ani'l-Kuran ve i'rabüh*, Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1988.
- ez-Zehebi, Ebu Abdillan Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmani el-Farikî ed-Dımaşki (ö. 748/1348), *Mizanu'l- İtidal*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti lit-Teba'eti ve-Neşri, 1963.
- ez-Zeylai, Ebu Muhammed Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen b. Yunus es-Sufi el-Barii (ö. 743/1343), *Tebyinü'l-kakā'ik*, Kahire: el-Matba'atu'l-kubra el-emiriyyeti, 1. Baskı, 1993.
- ez-Zuhayli, Vehbe (ö. 1932-2015), *Tefsiru'l-Munir*, Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1. Baskı, 1991.
- ez-Zürkâni, Ebu Abdillan Muhammed b. Abdilbakî b. Yusuf (ö. 1122/1710), *Şerhu'l-Muvatta*, Kahire: Mektebetu's-sekafiyeti'd-diniyye, 1. Baskı, 2003.
- ez-Zürkâni, Ebu Muhammed Abdülbakî b. Yusuf b. Ahmed el-Vefai (ö. 1099/1688), *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2002.
- Fayda, Mustafa, "Cahiliyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1993.
- Gazzali, Hüccetü'l-İslam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 505/1111), *İhya'ü 'ulumı'd-Din*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.

- Gazzali, *el-Vasit fi'l-mezheb*, Kahire: Dâru's-Selam, 1. Baskı, 1996.
- Halid er-Rebbat-Seyyid İzzet Âd, *el-Cami' li'Ulumi'l-İmam Ahmed*, El-Feyyum: Dâru'l-Fellah li'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1. Baskı, 2009.
- Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Sad. Sıtkı Gülle, İstanbul: Huzur yay., 2. Basım, 2005.
- Hamidullah, Muhammed, (ö. 1423/2002), *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan yay., 2017.
- Hazin, Ebü'l-Hasen Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Hazin el-Bağdadi (ö. 741/1341), *Lübabü't-te'vil fi me'ani't-tenzil*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1989.
- Hökelekli, Hayati, "Fıtrat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1996.
- İbn Abdisselam, Ebu Muhammed İzzüddin Abdülaziz İbn Ebi'l-Kâsım es-Sülemi ed-Dımaşkî (ö. 660/1262), *el-Gāye fi'htisari'n-Nihaye*, Beyrut: Dâru'n-Nevadir, 1. Baskı, 2016.
- İbn Abdülber, Ebu Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdilllah b. Muhammed (ö. 463/1071), *et-Temhid*, Londra: Müessesetü'l-Furkan, 1. Basım, 2017.
- *el-Kafi fi füru'i'l-Malikiyye*, Riyad: Mektebetu'r-Riyadi'l-Hadise, 3. Basım, 1980.
- *el-İstizkar*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseyni ed-Dımaşki (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtar 'ale'd-Dürri'l-muhtar*, ter. Ahmet Davudoğlu, İstanbul: Şamil yay., 1992.
- İbn Adil, Ebu Hafs Siracüddin Ömer b. Nuriddin Ali en-Nu'mani ed-Dımaşkî (VIII./XIV. yüzyıl), *el-Lübab fi 'ulumi'l-Kitab*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Arabi, Ebu Bekir (ö. 543/1148), *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- *'Arizatü'l-ahvezi fi şerhi't-Tirmizi*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1992.
- *en-Nasih ve'l-Mensuh*, (y.y), Mektebetu's-Sekafatu'd-Diniyye, 1. Basım, 1992.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahman b. Gâlib el-Muharibi el-Gırnati el-Endelüsi (ö. 541/1147), *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitabi'l-'aziz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2001.

- İbn Battal, Ebü'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik el-Bekri el-Kurtubi (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Cami'î's-sahih*, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2. Baskı, 2003.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi el-Gırnati (ö. 741/1340), *et-Teshil li-'ulumî't-tenzil*, Beyrut: Şirketu Dâru'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, 1. Baskı, 1995.
- *el-Kavaninü'l-fıkhiyye*, (y.y.), Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- İbn Ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi (ö. 327/938), *Tefsirü'l-Kurani'l-'azim*, Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzar Mustafa el-Baz, 3. Basım, 1998
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed (ö. 235/849), *el-Kitabu'l-Musannef fi'l-Ehadisi ve'l-Asar*, Lübnan: Dâru'l-Tac, 1989.
- İbn Ebi Zeyd, Ebu Muhammed Abdullâh Abdirrahman el-Kayrevani en-Nefzi (ö. 386/996), *el-Cami' fi's-sünen ve'l-adab (ve'l-hikem) ve'l-meğâzi ve't-tarih*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Atike, 3. Baskı, 1983.
- *er-Risale*, (y.y.), Dâru'l-Fikr, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- İbn Ebu'l-İz, Ebü'l-Hasen Sadrüddin Ali b. Alaidin Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 792/1390), *Kitabü't-Tenbih 'ala müşkilati'l-Hidaye*, Suudi Arabistan: Mektebet'r-Rüşd en-Naşirun, 1. Baskı, 2003.
- İbn Hacer el-Heytemi, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'di (ö. 974/1567), *Tuhfetü'l-muhtac bi-şerhi'l-Minhac*, Mısır: El-Mektebetu'l-Ticariyeti'l-Kübra, 1983.
- İbn Hacib, Ebu Amr Cemalüddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yunus (ö. 646/1249), *Cami'u'l-ümmehat*, (y.y.) el-Yemame li-Neşri ve-Teba'ati ve-Tevzi', 2. Baskı, 2000.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *en-Nasih ve'l-mensuh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1986.
- *el-Mahli bi'l-Asar*, Beyrut: Şamle y.t 8 zilhicce 1431.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed İbn. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *el-Müsnedü's-sahih 'ale't-tekasim ve'l-envâ'*, Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1. Basım, 2012.
- İbn Kattan, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutami el-Fasi (ö. 628/1231), *en-Nazar fi ahkami'n-nazar bi-hasseti'l-başar*, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, 2012.

- İbn Kayyim, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub ez-Zürai ed-Dimaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *İ'lamü'l-muvakki'in 'an rabbi'l-'alemin*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1991.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida' İmadüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer b. Dav' el-Kaysi el-Kureşî el-Busravi ed-Dimaşkî eş-Şafîi (ö. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'ani'l-'azim*, Riyad: Dâru Teybe li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2. Basım, 1999.
- İbn Kudame, Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmaili el-Makdisi (ö. 620/1223), *el-Muğni*, Riyad: Dâru Âlimü'l-Kütübi li-Teba'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i, 3. Baskı, 1997.
- İbn Kudame, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283), *Şerhu'l-kebir ale'l-mukni'*, Kahire: Hicr li-Tebe'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, 1. Baskı, 1995.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed (ö. 273/887), *es-Sünen*, (y.y.), Dâru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Manzur, Ebu Fadl Cemalettin (ö. 711/1311), *Lisanü'l Arab*, Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım, 1993.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dimaşkî (ö. 884/1479), *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1997.
- İbn Mülakkin, Ebu Hafs Siracüddin Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensari el-Mısri (ö. 804/1401), *Şevahidü't-tavzihh fi şerhi'l-Cami'is-sahih*, Şam: Dâru'n-Nevadir, 2008.
- *el-Bedrü'l-münir fi tahriri ehadissi's-Şerhi'l-kebir*, Riyad: Dâru'l-Hicre li'n-Neşri ve't-Tevzi, 2004.
 - *'Ucaletü'l-muhtac ila tevcihi'l-Minhac*, Ürdün: Dâru'l-kitab, 2001.
- İbn Naci, Ebü'l-Kâsım b. İsa et-Tenuhi el-Kayrevani (ö. 839/1435), *Şerh 'ala Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevani*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiiyye, 1. Baskı, 2007.
- İbn Nuceym, Siracüddin Ömer b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri (ö. 1005/1596), *en-Nehrü'l-fa'ik*, (y.y.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2002.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-ra'ik*, (y.y.) Dâru'l-Kitabu'l-İslami, 2. Basım, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdirrahman el-Bağdadi ed-Dimaşki (ö. 795/1393), *Fethu'l-bari 'ala Sahihü'l-Buhari li ibn Receb*, Medine: Mektebetü'l-Gurabai'l-Eseriyye, 1. Baskı, 1996.

- İbn Rüşd (Torun), (Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Rüşd (Dede), (Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubi el-Endelüsi ö. 520/1126), *el-Mukaddimat*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1. Baskı, 1988.
- *el-Beyan ve't-tahsil*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 2. Baskı, 1988.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Katib el-Haşimi el-Basri el-Bağdadi (ö. 230/845), *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmu'u Fetava*, Medine: Muceme'u'l-Melik, 2004.
- *Şerhu'l-'Umde fi'l-fıkh*, Beyrut: Dâru ibn Hazm, 3. Baskı, 2019.
- İbni Faris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekerıyya b. Muhammed er-Razi el-Kazvini el-Hemedani (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbnu'l-Vezir, Ebu Abdillah İzzüddin Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Yemani (ö. 840/1436), *er-Ravzü'l-basım fi'z-zeb'an sünneti Ebi'l-Kasım*, ((y.y.), Dâru Âlimi'l-Fevaidi li'n-Neşri ve't-Tevzi', Şamile y.t 21 rebi'ulahir, 1432).
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- *Nâsihu'l-Kur'ân ve mensuhuh*, Beyrut: Şirkeh Ebnau's-Şerif el-Ensari, 2001.
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid b. Abdilhamid es-Sivasi el-İskenderi (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadir 'ale'l- Hidaye*, Lüban: Dâru'l-Fıkr, 1970.
- İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî (ö. 909/1503), *Muğnî zevi'l-efhâm 'ani'l-kütübi'l-keşîre fi'l-ahkâm 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Aḥmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1. Baskı, 1995.
- Kadı Abdülvehhab, Ebu Muhammed b. Ali b. Nasr et-Tağlibi el-Bağdadi (ö. 422/1031), *el-Ma'üne 'ala mezhebi 'âlimi'l-Medine*, Mekke: el-Mektebetu't-ticariyye, Şamile y.t. 26 ramazan 1430.
- Kadı İyaz, Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi (ö. 544/1149), *İkmalü'l-Mu'lim bi-feva'id (fi şerhi Sahih)i Müslim*, Mısır: Dâru'l-Vefa li-Teba'ati ve'n-Neşri, ve't-Tevzi', 1998.

- Kaya, Remzi, Kur'an-ı Kerim'de Öğrenci Ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1/1 (2018)*, 34.
- Kiya el-Herrasi, Ebü'l-Hasen Şemsülislam İmadüddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Herrasi et-Taberi (ö. 504/1110), *Ahkamü'l-Kuran*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1984.
- Koca, Ferhat, "Haram", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul TDV yay., 1997.
- "Mekruh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV yay., 2003
- Komisyon (1658-1707), "*el-Fetava'l-Hindiyye/Alemgiriyye*", Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1893.
- Korkmaz, Arif, Toplumsal Değişim ve Devamlılık Bağlamında Cahiliye–İslam İlişkisi: Hukuk ve Giyim–Kuşam Örneği, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi IV/1 (2020/1)*.
- Mehmet Zihni Efendi (1846-1913), *Nimet-i İslam*, Sad: M. Rahmi, İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1978.
- Mekki b. Ebi Talib, Ebu Muhammed Hammuş b. Muhammed el-Kaysi (ö. 437/1045), *el-Hidaye İla Buluğın'n-Nihaye*, Cami'etu'ş-Şarike: Mecmu'etu Buhusi'l-Kur'ani ve's-Sünneti, 1. Basım, 2008.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la (ö. 1399/1979), *Tefhimü'l-Kuran*, İstanbul: İnsan yay., y.y..
- Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *Dürerü'l-hükkam fi şerhi Gureri'l-ahkam*, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyyeti: Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- Mufaddal ed-Dabbi (ö. 178/794 (?)), *el-Mufaddaliyyat*, Kahire: Dâru'l-Me'arif, 1942.
- Muhammed İliş, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. el-Mısri (ö. 1299/1882), *Minehu'l-celil 'ala Muhtasari'ş-Şeyh Halil*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1984.
- Mukatil bin Süleyman (ö. 150/767), *Tefsiri Mukatil bin Süleyman*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turas, 1. Basım, 2004.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Mücahid, Ebü'l-Haccac b. Cebr el-Mekki el-Mahzumi (ö. 103/721), *Tefsiru Mücahid*, Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Islamiyyi'l-Hadis, 1. Basım, 1989.
- Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyn b. Müslim el-Kuşeyri (ö. 261/875), *Sahih-i Müslim*, Kahire: Matbaatu İsa el-Babi, 1955.
- Nehhas, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi el-Mısri (ö. 338/950), *İrabu'l Kur'an li'n-Nehhas*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.

- Öğüt, Sâlim, "Mahrem", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV yay., 2003.
- Özen, Şükrü, "Ebu Bekir Hallal" *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1997.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), *el-Müfredat Garibu'l Kur'an*, İstanbul: Çıra yay., 2007.
- Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, çev. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra yay., 2010.
- Sahnun, Ebu Said Abdüsselam b. Said b. Habib et-Tenuhi (ö. 240/854), *el-Müdevvene, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, 1. Baskı, 1994.
- Said b. Mansur, Ebu Osman İbn. Şu'be el-Horasani (ö. 227/842), *es-Sünen*, (y.y.) Dâru's-Semi'i li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Basım, Şamile y.t. 8 zilhicce 1431.
- Salih bin Abdurrahman bin Hamid - Abdurrahman bin Muhammed bin Abdurrahman bin Melluh, *Mevsu'atu Nezret-ün-Ne'im fi Mekarimi Ahlaki'l Resuli'l Kerim*, Cidde: Darü'l-Vesile, 2010.
- Sarı, Mevlüt, *el Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul: Bahar yay., 1982.
- Şener, Mehmet, "Avret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV yay., 1997.
- Taş, Aydın, Klasik Fıkıh Doktrininde Fitne Kavramının Kullanımı Ve Ahkama Etkisi: Serahsi Örneği, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/1 (2015)*.
- Vehbi Efendi, Mehmet (1862-1949), *Hulasatü'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1986.
- *Ahkam-ı Kuraniye*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1971.
- Yahya b. Sellam, Ebu Zekeriyya b. Ebi Sa'lebe et-Teymi (ö. 200/815), *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Yıldız, İsmail, İslam'da Giyim ve Tesettür, İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, Kasım 2016.
- Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi (ö. 538/1144), *el-Keşşaf 'an hakâ'iki ğavamizi't-tenzil*, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyyi, 3. Basım, 1986.